

O. D. Narovljanszkij

JOGTUDOMÁNY

*Tankönyv az általános oktatási rendszerű
tanintézetek 10. osztálya számára
(szakosított szint)*

Ajánlotta Ukrajna Tudományos és Oktatási Minisztériuma

Fordította Sterr Attila

**A fordítás a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
támogatásával készült 2015-ben**

Київ
«Грамота»
2011

(Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma 177. sz., 2010.03.3-án kelt rendelete)

A tankönyv tudományos vizsgálatát az Ukrán NTA V. M. Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetében végezték.

A tankönyv pszichológiai-pedagógiai vizsgálatát a PTNA Pedagógiai Intézetében végezték.

A vizsgálatot végző szakértők:

Regyko J. O., 9. sz. oktatási-nevelési komplexum, Luck, tanár, módszertani szakértő;
Loha L. O., Kijev város Pogyilszk kerületi oktatás-módszertani kabinetje, módszertani szakértő;

Mazak Sz. M., Ivano-Frankivszk megye Tiszmenicai járás állami közigazgatási hivatala oktatási osztályának járási módszertani kabinetje, tanár, módszertani szakértő;

Kraszicka L. V., Donecki Nemzeti Egyetem, a közgazdasági kar helyettes dékánja, a jogtudományok kandidátusa.

O. D. Narovljanszkij

H 30 Jogtudomány: Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 10. o. számára (szakosított szint). – K. : Gramota, 2011.
ISBN 978-966-349-270-4

A tankönyv megfelel a 10. osztályos jogtudomány tantárgy hatályos tantervének (szakosított szint). A kiadvány megismerteti a tanulókat a jogelmélettel és az államelmélettel. A tankönyv feladatokat tartalmaz a gyakorlati munkákhoz, valamint anyagokat a külső független teszteléshez (3HO) való felkészüléshez.

Ukrajna normatív okiratai a 2010. július 15-i állapotokat tükrözik.

Tisztelt tizedikesek!

Tavaly megismerkedtetek a jogtudomány gyakorlati kurzusával, és elemi ismeretekre tettetek szert a jog területén. Lehetséges, hogy ez segítségetekre volt a választásokban. Idén elmélyültebben fogjátok tanulmányozni a jogtudományt: megismerkedtek az állam- és jogelmélettel.

A paragrafusok száma a tankönyvben kevesebb, mint a tanórák száma. A tanév során a tanárokkal együtt szerepjátékokat fogtok vezetni, jogi feladatokat fogtok megoldani, normatív okiratokkal fogtok dolgozni, és jogi problémákat fogtok megoldani.

A tananyag feldolgozása nem lesz könnyű, azonban megbízható segítőtok lesz a tankönyv, amelyben az eligazodást piktogramok segítik.

A legfontosabb fogalmakat, szakkifejezéseket, számokat és jogi normákat a tankönyvben félkövér betűk jelzik.

Dőlt betűkkel van szedve a magyarázó szöveg, valamint a kérdések, amelyeket meg kell válaszolni.

A dokumentumokat és normatív okiratokat a szövegtől balra elhelyezkedő függőleges vonal jelzi. A címük mellett az ukrán állami zászlót vagy annak a nemzetközi szervezetnek a lobogóját láthatjátok, amely az adott okiratot elfogadta.

Mindenképpen szenteljtek figyelmet a paragrafus anyaga után elhelyezett kérdésekre. Igyekeztek a következő tanóráig megválaszolni azokat, mert ez segít a tananyag elsajátításában, meglévő tudásotok és élettapasztalatotok alkalmazásában.

A jogtudomány tanulásával megismerkedhettek kiemelkedő jogászokkal, Ukrajna korábbi és mostani államfőjeivel, akik jelentős mértékben hozzájárultak az ukrán államiség fejlődéséhez.

Minden paragrafus végén megtaláljátok a fő fogalmakat, amelyeket meg kell jegyeznetek.

Minden paragrafus kérdésekkel és feladatokkal zárul. Ezek segítenek tudásszintetek ellenőrzésében, és annak felmérésében, hogy milyen szinten sajátítottátok el a tanultakat. A legbonyolultabb feladatokat csillag (*) jelöli.

A jogtudomány tanulása nem lehetséges a különböző munkaformák alkalmazása nélkül. Az elmúlt évben vitákban, ötletbörzéken (brain stormingokban) vettetek részt.

Idén számos jogi helyzetet kell majd megoldanotok, normatív okiratokat elemeznetek, különféle jogi fogalmakat, jelenségeket összehasonlítanotok. Jegyezzetek meg a munkaformákkal kapcsolatos tanácsot.

Jogi feladatok és szituációk megoldása

A felkínált jogi feladatok megoldása során célszerű bizonyos algoritmus betartása.

1. Első lépés: a helyzet elemzése, és minden jogi szempontból jelentős információ megállapítása (általában a feladat megoldásában jelentőséggel bíró információk között van a jogviszony résztvevőinek életkora, az okozott kár mértéke, a jogviszonyban részt vevők motivációi, amelyek vezérelték őket).

A feladatokban kifejtett minden körülményt – amennyiben a feladat feltétele nem tartalmaz egyebet – minden kétséget kizáróan megállapítottak fogadunk el.

Ne fűzzetek a feladathoz saját elképzelésből származó, nem feltüntetett feltételeket!

2. Második lépés: annak megállapítása, hogy mely normatív okiratok szabályozzák a leírt jogviszonyokat, és milyen idevágó jogi normák szabályozzák közvetlenül a feltüntetett szituációban.

3. Harmadik lépés: döntéshozatal, felelet a feltett kérdésekre (a cselekvés jogszerűségének vagy a feltüntetett szituációból való jogszerű kiútnak a meghatározása, a történetek minősítése).

A normatív okiratok elemzése

1. Próbáljátok meg meghatározni, mi a fontos a szövegben, fordítsatok figyelmet az okirat szerkezetére (fejezetekre, cikkelyekre való felosztás)!

2. Mindenképpen fordítsatok figyelmet arra, mikor és milyen szerv fogadta el a normatív okiratot, mikor lépett életbe, és hatályos volt-e az elemzésre váró események megtörténte!

3. Ha egy kérdést több okirat érint, ne feledkezzetek meg a jogerejük arányának összehasonlításáról!

4. Vessétek az emlékezetekbe! A normatív okiratokat speciális jogi nyelven írják, amelynek meg kell tanulni az értelmezését.

A jogi fogalmak és jelenségek összehasonlítása

Összehasonlításra ajánlunk fogalmakat, jelenségeket és jogi intézeteket, amelyek hasonlóak.

1. Az összehasonlításokat táblázat formájában célszerű elvégezni.

2. Mindenekelőtt határozzátok meg az összehasonlítás skáláját (kérdéseit)!

3. Próbáljátok megállapítani nem csak a különbségeket az összehasonlításra felkínált objektumok között, hanem a közöttük fellelhető közös vonásokat is!

Sok sikert az érdekes és a mindenki számára rendkívül szükséges jogtudomány tanulmányozásához!

A szerző

I. fejezet AZ ÁLLAM

1. TÉMA. AZ ÁLLAM ÉS A JOG KIALAKULÁSA

1. §. A hatalom és a társadalom az állam előtti időszakban

1. Az ősközösségi rendszer szervezete

Az emberi társadalom nagy utat tett meg fejlődése során. A modern tudomány adatai szerint a Föld mint bolygó csaknem 4,7 milliárd éve alakult ki. Körülbelül 3-3,5 milliárd évvel ezelőtt bolygónkon megszületett az élet. Csaknem 2 millió éve a Földön megjelent az ember, 40 ezer éve pedig megtette az első lépéseit a mostani emberfaj képviselője, a Homo Sapiens. azaz az értelmes ember.

A történelemórákon tanultak alapján idézzétek fel, mi különböztette meg az ősembert a majomtól? Melyek voltak az őseMBER első munkaeszközei?

Az első ember megjelenésétől az állam kialakulásáig tartó időszakot ősközösségi társadalomnak nevezik. Ez az emberiségnek az államiság kialakulása előtti létezési periódusa. Létezésének első lépéseitől kezdve az ember közösségben élt. A régmúltban élt emberek első közössége az emberi horda (vagy az ősközösség lett). Ez a közösség

meglehetősen állandó volt, hiszen rokonokat egyesített, de nem volt nagy létszámú, húsz-harminc felnőtt nő és férfi, valamint néhány tucat gyerek alkotta. Még az ilyen kollektívának is szüksége volt bizonyos szociális szervezetségre, ami elengedhetetlen volt az ősember nehéz körülmények közötti túléléséhez. Az emberi horda a tagjai közötti közvetlen kommunikációra épült.

Idővel az ember tökéletesítette a munkaeszközöket, új munkakészségekre tett szert, megváltozott a társadalom szociális szerveződése is. Az emberi hordát felváltotta a nemzetség. Ennek a közösségnek sokkal több tagja volt, de szintén rokonokat, a közös származás révén összekötött személyeket egyesített. Mindeközben a közösség tagjai közös gazdálkodást folytattak, együtt dolgoztak. A nemzetségi közösséget rendszerint nő vezette (matriarchátus).

Egyes nemzetségek fokozatosan nagyobb emberi szövetségekbe, törzsekbe tömörültek. A törzs tagjait már nem csak vérrokonság, hanem házasság is összekötötte.

Azonban a társadalom szerveződésének fő ismérvei az ősközösség minden szakaszában azonosak maradtak. Előbb a hatalom az egész emberi közösséget (a hordát, a nemzetséget, a törzset) teljes mértékben megillette. A társadalom minden egyes tagja teljesen egyenlő jogokkal és köteleességekkel bírt, senkinek sem voltak privilégiumai. A legfelső hatalom az emberi közösség felnőtt tagjainak közgyűlése (tanácsa) volt. Ezeken a gyűléseken fogadták el a teljes kollektívát érintő legfontosabb döntéseket, itt választották meg az elöljárót: az emberi közösség legtapasztaltabb és legnagyobb tekintéllyel bíró tagját. Ő valósította meg a kollektíva mindennapi életének irányítását, közvetlenül részt vett a törzs és a nemzetség minden ügyében.

A elöljáró hatalmát a tekintélye és a vele szembeni tisztelet tartotta fenn. Döntéseit és utasításait önként, a vele szemben táplált bizalom alapján, a tapasztalata és tudása miatt teljesítették. Az ősközösségben megállapított rend megsértése esetében intézkedéseket foganatosítottak, beleértve a kényszerítést is. Akkoriban a legszörnyűbb büntetés a törzsből való száműzés volt, hiszen az akkori ember nem élhette túl, ha magára maradt.

Azonban az ősközösségi társadalomban mindeközben nem léteztek speciális kényszerítő szervek, amelyek csakis ezzel a tevékenységgel foglalkoztak volna. A társadalomirányításnak ez a rendszere az **ősdemokrácia** nevet kapta. Bizonyos sajátosságok jellemzik, amelyek megkülönböztetik a későbbi – az állam létrejötté utáni – időszak hatalomszervezésétől, szociális irányításától.

A hatalom sajátosságai az ősközösségi társadalomban

A hatalom az emberi közösség egészét megilletei	A legfelső hatalom: az emberi közösség felnőtt tagjainak közgyűlése (tanácsa)
A kollektíva mindennapi életének irányítását a megválasztott elöljáró valósította meg	A hatalmat az elöljáró tekintélye és a vele szembeni tisztelet tartotta fenn
A társadalom minden tagja azonos jogokkal és köteleességekkel rendelkezik	A speciális kényszerítő szervek hiánya

2. Az emberek közötti viszonyok szabályozása az ősközösségi társadalomban

Az emberi kollektíva viszonylag nem nagy létszáma ellenére az ősközösségi társadalom fennállása idején létezett az emberek közötti viszonyok szabályozásának igénye.

A társadalom életében fokozatosan bizonyos rituálék (szertartások) alakultak ki, amelyek az akkori emberek szerint segítettek nekik az életben, céljaik elérésében,

hozzájárultak sikereikhez. Így bizonyos törzsekben a vadászat sikerét rituális táncokkal, állatábrázolások lándzsákkal való eltalálásával, egyéb cselekedetek végrehajtásával hozták összefüggésbe, amelyeket a siker zálogának vélték. A többszöri ismétlés következtében ezek a rituálék a társadalom tagjainak szokásaivá váltak.

Ezzel együtt felgyorsult a társadalom ítéletalkotásának kialakulása a jóról és a rosszról. Ennek alapján kialakultak az emberek közötti viszonyokat szabályozó viselkedési szabályok: az elsődleges **erkölcsi szabályok**.

Akkoriban az emberek elképzelése a környező világról, a természetről és az emberi életről elég korlátozottak és primitívek voltak. Emiatt jó néhány eseményt és jelenséget, amelyeket az ősemberek megfigyeltek és megpróbáltak megmagyarázni, mai szemmel nézve fantasztikus magyarázatot nyertek. Mítoszok keletkeztek, amelyek bizonyos mértékben szintén meghatározták az ősközösségi társadalom viselkedését és cselekedeteit. Azok a mítoszok, amelyek reprodukálják a világról, a természetről és az emberi létről szóló fantasztikus elképzeléseket, összességükben a **mitológia** nevet kapták.

Idézzétek fel, az ókori világ mely mítoszait ismeritek!

Az ősközösségi társadalom szociális normáinak fajtái

Szokások
Mitológia

Erkölcsi normák
Tabu

Néha a társadalom életében a tapasztalat, bizonyos meggyőződések hatására úgynevezett **tabuk** – bizonyos tevékenységekre, tárgyakra, szavakra vonatkozó tiltások – keletkeztek. Ezek azzal álltak összefüggésben, hogy az ősember elképzelése szerint az ilyen tiltás megszegését keményen büntetik (súlyos betegséggel, éhséggel, halállal) a fantasztikus erők.

Az ősközösségi társadalom összes ilyen szociális normáját néha a **mononorma** gyűjtőfogalommal jelölik.

Az ősközösségi társadalom minden normájára közös ismérvek jellemzők. Ezek a sokszoros ismétlés következtében alakultak ki, és fokozatosan megszokottakká váltak az emberek többsége számára. Ezek a normák természetüket tekintve konzervatívak, hiszen azt reprodukálják, ami a hosszú társadalmi gyakorlat következtében alakult ki. Eközben a normákat nem a ma megszokott normatív okiratokban (papíron) rögzítették, hanem az emberek tudatába ívódtak be. Az ősközösségi társadalom szociális normái kifejezték az egész törzs, nemzetség érdekeit ezért a betartásukat leginkább a társadalmi ráhatás intézkedései biztosították, hiszen, ahogyan már tudjuk, abban az időben nem létezett speciális kényszerítő apparátus. Ezenkívül az ősközösségi társadalom szociális normáinak betartását az emberek természetfeletti erőktől, a bosszútól való félelme biztosította, ami a kialakult normáktól való eltérés esetében nem csak a vétkesre várt, hanem arra az emberi közösségre is, amelyhez tartozott.

3. Az állam és a jog kialakulásának okai

A társadalmi viszonyok megváltozásával az emberi közösség élete megszervezésének, irányításának ősközösségi rendszere már nem elégítette ki a társadalom szükségleteit. Az állam fokozatos kialakulásához vezető okok között szerepel a társadalom megszervezésének megváltozása. Előbb három nagy munkamegosztás, valamint a munkaeszközök fejlődése következett be, amelyek következtében az embereknek a történelem során első alkalommal feleslegeik keletkeztek.

Idézzétek fel a történelemórákról, miben rejlik a munkamegosztás!

Fokozatosan végbemegy az ősközösségi nemzetségi-törzsi társadalom felbomlása, fejlődnek a termelőeszközök, megváltozik a társadalom szociális szerkezete. Ennek következtében egyrészt megváltozik a termelés és a fogyasztás módszere, másrészt létrejön a társadalom politikai szerveződése, ami az államba transzformálódik.

Ezzel egy időben kialakul a jog. A mononormák – az ősközösségi társadalom szociális szabályozói – fokozatosan jogszerű normákká alakultak, megkezdődött egyes állami szervek jogalkotó tevékenysége, aminek köszönhetően kialakultak a jogi normák.

A jog eredetének számos elmélete létezik. Egyes filozófusok és jogtudósok (I. Kant, G. Hegel) úgy vélték, hogy a jogot nem az ember, az emberi társadalom alkotja, hanem az magából a természetből ered. Ez az elmélet a **természetjog** nevet kapta. Mások úgy gondolják, hogy a jog az emberiség történelmi fejlődése során keletkezett: ez a jog eredetének **történelmi elmélete**. A **szociológiai elmélet** szerint a jog nem más, mint kiegyensúlyozott erő a társadalom életében, amelyet maga az élet szül. A pszichológiai elmélet hívei úgy vélik, hogy a jog az emberi elme, emberi érzések fejlődésének eredménye. A materialista elmélet szerint a jog az osztályokra épülő társadalom terméke, a gazdaságilag uralkodó osztály akaratának és érdekeinek kifejezése.

Mindeközben fontos megjegyezni, hogy a történészek és jogtudósok körében még a jog megjelenési idejének meghatározásában sincs egység. Egy részük úgy véli, hogy a jog hagyomány-, szokásjogként a társadalmi viszonyokat szabályozó szociális normák formájában már az ősközösségi rendszerben is létezett. Mások meg vannak győződve arról, hogy a jog az állam létrejöttével alakult ki, annak a szülötte.

Az állam és a jog megjelenésének okai bizonyos mértékben különböznek a földrajzi helyzettől, természeti viszonyoktól és a gazdasági tevékenység jellegétől függően. Ugyanakkor általában véve az állam és a jog megjelenésének fő okát a jelentős mértékű munkamegosztásban, a magántulajdon és fölös mennyiségű élelmiszer megjelenésében, a közösségi hatalomnak az ősközösségi rendszer társadalmi viszonyait szabályozó erejének új viszonyok közötti hatástalanságában látják.

Az állam és a jog létrejötte jelentős változásokat hozott az emberi társadalom szociális szerveződésében.

Idézzétek fel, mi az állam és a jog, valamint határozzátok meg az állam és az ősközösségi társadalom közötti különbséget!

Ősközösségi társadalom	Állam
Az emberek felosztása rokonságuk ismerve alapján	Az emberek felosztása területi ismervek alapján
Csak a népi szuverenitás megléte	Mind a népi, mind az állami szuverenitás megléte
Hatóság hiánya	Hatóság megléte
Kényszerítő apparátus hiánya	Kényszerítő apparátus megléte
A társadalmi viszonyok mononormák általi szabályozása	A társadalmi viszonyok túlnyomórészt jogi normák általi szabályozása
A mononormák a társadalom egészének érdekeit tükrözik	A jogi normák túlnyomórészt a társadalom bizonyos részének érdekeit tükrözik, jogait védik

Az emberiség létezésének első lépéseitől fogva létrejönnek az emberi közösségek: horda, nemzetség, törzs, törzsi közösség. A hatalom ezekben a kollektíva egészét illette, a legfelső hatalmi szerv az emberi közösség felnőtt tagjainak közgyűlése (tanácsa) volt. Az előljáró, akit a közgyűlés választott meg, és a mindennapi tevékenységet irányította, a tekintélyét és az irányában táplált tiszteletet alkalmazta.

A viszonyok szabályozása a mononormák segítségével történt, amelyek szokások, tabuk, elsődleges erkölcsi normák, mítoszok formájában léteztek.

A társadalom fejlődésével ez a rendszer már nem elégítette ki a szükségleteket, ami az állam és a jog kialakulásának okává vált.

Mononormák, ősdemokrácia

1. A társadalom szerveződésének milyen formái léteztek az ősdemokráciában?
2. Nevezzétek meg az állam kialakulása előtti hatalom ismertetőjeleit!
3. Milyen szociális szabályozók léteztek az ősközösségi társadalom létezése idején?
- 4*. Hasonlítsátok össze az ősközösségi törzs és előljárója, valamint a modern állam vezetője státusát, megválasztásának rendjét és funkcióit!
- 5*. Hasonlítsátok össze az ősközösségi társadalomban létezett mononormák különböző fajtáit!
- 6*. Fejtsétek ki véleményeteket az állam és a jog megjelenésének okairól!
7. Hasonlítsátok össze a hatalmat az ősközösségi társadalomban (az állam kialakulása előtti periódusban) és az államhatalmat! Töltsétek ki a táblázatot!

Összehasonlító kérdések	Ősközösségi társadalom	Állam
A vezetést megvalósító közösség elnevezése		
Mire támaszkodik a hatalom		
Erő alkalmazásának lehetősége a hatalom részéről		
Milyen elv szerint alakul meg (formálódik) a vezetést megvalósító közösség		
Az irányított közösség létszáma		

Idézzétek fel az átalatokat a történelem tanulmányozása során megismert legősibb államokat, amelyek az emberiség történelme során léteztek, ismertessétek létrejöttük sajátosságait!

2. §. Az állam eredete

Már több évszázada tanulmányozzák a történészek és a jogtudósok az állam és a jog eredetét. Azonban mindmáig számos elmélet létezik az állam eredetéről.

Szociális-gazdasági	Patriarchális	Erőszak
Kozmikus (földönkívüli)	Az állam eredetének elmélete	Teológiai
Organikus	Szerződési	Pszichológiai

1. Teológiai elmélet

A teológiai elmélet a legrégebbi. Még az i. e. XVIII. században Hammurapi király törvényeiben szerepelt a babilóniai állam és királyok isteni eredete. Ugyanígy magyarázták államaik és hatalmuk eredetét az ókori Kína és Egyiptom uralkodói. A középkorban az állam és a jog isteni eredetét hirdette, és munkáiban fejlesztette két gondolkodó és tudós: Szent Ágoston (354–430) és Aquinói Szent Tamás (1225–1274).

Ezeket az elképzeléseket támogatták és továbbfejlesztették munkáikban az ukrán jogfilozófusok: Petro Mohila (1597–1647), Feofan Prokopovics (1681–1736) és Sztefan Javorszkij (1658–1722). Úgy vélték, hogy az állam Isten akaratából keletkezett, az ő akaratától és az isteni bölcsességtől függ az emberi törvények megalkotása és azok tartalma. Az állam isteni eredetének kihirdetése meghatározza annak örökkévalóságát, megváltoztathatatlanágát, megdöntésének lehetetlenségét.

Idézzétek fel történelmi ismereteiteket az említett gondolkodókról, társadalmi tényezőkről!

2. Patriarchális elmélet

A *patriarchális* elmélet (a görög *atya* és *hatalom* szavakból) az államot a családatalakulás fejlődésének következményeként értelmezi. Ennek az elméletnek a hívei úgy vélik, hogy a család, ami még az ősközösségi társadalomban kialakult, és annak elsődleges és fő egysége volt, idővel kibővült, megoszlott. A családok egyesültek, nagyobb létszámú közösségeket alkottak, amelyekben nem volt elegendő a hagyományos családra jellemző irányítási eszköztár. Éppen ezért az atya – patriarcha – hatalma államhatalommá transzformálódott, a család pedig állammá. A családi hatalom átalakulása fokozatosan ment végbe, a családfő hatalmától a nemzetség, törzs elöljárójának hatalmáig, majd az államfő – az uralkodó – hatalmáig. Ez az elmélet súlyos érveket adott a monarchia híveinek a kezébe, hiszen az uralkodót a népe atyjának tekintette, a hatalmát közvetlenül Ádámtól vezette le, őt magát pedig minden emberi törvény felett állónak kiáltotta ki.

Ennek az elméletnek a megalapítói Arisztotelész és Platón ógörög gondolkodók voltak. Ezt az elméletet munkáiban továbbfejlesztette az angol R. Fliber, és az orosz M. Mihajlovszkij, valamint M. Pokrovszkij gondolkodó és közéleti személyiség.

3. A szerződési és pszichológiai elmélet

A *szerződési* elméletnek megfelelően az állam az emberek közötti bizonyos megállapodások megvalósítására irányuló törekvések következtében alakult ki. Ennek az elméletnek a fő pontjait elsőként Epikurosz görög filozófus fektette le, később a legaktívabb hívei és követői között voltak: Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, M. Ragyiscsev és még sok ország számos tudósa. Az elmélet hívei szerint a társadalom élete a közös érdekek felismerése, bizonyos megállapodások elérése felé irányítja az embereket, amelyek kölcsönös előnyöket, biztonságot és a köz érdekét szolgálják. Azonban a társadalmi szerződés megjelenését az elmélet támogatói másként magyarázzák. Egyesek úgy vélték, hogy az ember természetét tekintve értelmes, de nagyon egoista, hatalomvágyó lény, akire az jellemző, hogy ártani kíván másoknak. Ez viszályhoz, az emberek közötti gyűlölködéshez, harchoz vezet. És csak bizonyos szerződés, a társadalmi szerepek megosztásáról szóló megállapodás elérése (egyesek irányítanak, mások végrehajtják a vezetői döntéseket) teszi lehetővé az állandó konfliktusok elkerülését. A társadalmi szerződés megkötésének következtében az emberek elismernek bizonyos politikai hatalmat, és alávetik magukat annak.

Mások ezt az okot abban látják, hogy az emberek meg kívánják védeni magukat az ellenséges külső körülményektől. Mindenki, aki beleegyezését adja a társadalmi szerződéshez, az annak részesévé válik. Eközben elfogadva a társadalom hatalmát önmaga felett ez az egyén személyesen senkinek nem veti alá magát, szabad marad.

A pszichológiai elmélet szerzői (Ciceró, L. Petrazsickij) úgy vélik, hogy az állam létrejöttének oka az emberek pszichéjének, viszonyaiknak a sajátossága. Véleményük szerint az emberek, átérezve az anarchia, az államhatalom hiányának negatív következményeit, bizonyos időszakokban önállóan jutnak arra a következtetésre, hogy szükség van az államalapításra, mint az emberek közötti kapcsolatok szabályozási mechanizmusára. Ugyancsak úgy vélték, hogy az államhatalomnak való engedelmisség fokozatosan az emberek szokásává válik.

4. Erőszakelmélet

Ez az elmélet a XIX. század második felében alakult ki. Megalapítója, L. Gumplowitz úgy vélte, hogy a társadalmi élet fő tényezője az egyének, társadalmi csoportok közötti állandó és kegyetlen harc, valamint az emberek vágya az anyagi szükségleteik kielégítésére. Az elmélet hívei szerint az államok hódítások útján keletkeznek, amikor létrejön a leigázott törzs, nemzetség alávetettségben tartásának igénye. A hódítás következtében a törzsek – uralkodó (hódító) és elnyomott (kizsákmányolt) – osztályokká alakulnak át. Az elnyomott osztály alávetettségben tartása érdekében létrejön az erőszakszervezetek létrehozásának szükségessége, amely állammá alakul át, vagyis éppen a hódítás és a leigázott nép alávetettségben tartása válik az állam kialakulásának okává. Az elmélet aktív hívei között volt K. Kautzky, J. Düring és más tudósok.

5. Szociális-gazdasági elmélet

A XX. században eléggé széleskörűen elterjedt az állam eredetének *szociális-gazdasági* elmélete. Az elmélet szerzői az állam kialakulásának okait a társadalom gazdasági életében végbemenő változásokban keresik. A munkaeszközök, a termelés fokozatos fejlődése következtében megnő a munka termelékenysége, az ember egyre többet termel. Amíg az ősközösségi társadalomban az ember annyi terméket állított elő, ami alig volt elég létezése biztosításához, addig a munka termelékenységének növekedésével felesleg keletkezett. Amíg a felesleg hiányában minden ember azonos anyagi helyzetben volt, addig a felesleg megjelenésével létrejön az egyenlőtlenség. Emellett a feleslegnek köszönhetően megjelenik más személyek kizsákmányolásának a lehetősége, vagyis más emberek munkaeredményének kisajátítása. A szociális-gazdasági elmélet véleménye szerint éppen az egyenlőtlenség megjelenése és az emberek kizsákmányolása vezetett az osztályok – az emberek nagy csoportjainak – kialakulásához, amelyek egyike kizsákmányolja a másikat.

Az állam eredetének szociális-gazdasági elmélete	
A munkatermelékenység növekedése	
Termékfelesleg megjelenése	
Egyenlőtlenség megjelenése	Kizsákmányolás megjelenése
Osztályok megjelenése	
A kizsákmányolt osztályok engedelmisségben tartásának szükséglete	
Az állam megjelenése	

Idézzétek fel a történelemórákon tanultak alapján, milyen osztályok léteztek az emberiség fejlődésének különböző periódusaiban, hogyan alakultak az osztályok közötti viszonyok, milyen konfliktusok léteztek közöttük!

Az emberek nagy szociális csoportjainak – a kizsákmányolt osztályoknak – az engedelmességben tartására nem volt elegendő az ősközösségi társadalomra jellemző eszköztár: a meggyőzés, a tekintély. Megjelenik az igény egy speciális apparátus létrehozására, az emberek egy csoportjának a másik feletti hatalma fenntartását szolgáló mechanizmusára. Éppen ezzé az apparátussá válik az állam, amelynek egyik szükséges attribútuma, eszköze a jog. Ennek az elméletnek a legfőbb kidolgozói K. Marx, F. Engels, V. Lenin voltak.

6. Patrimoniális, organikus és kozmikus elméletek

Az ókori világ és a középkor időszakához tartozik még egy, az állam keletkezésével kapcsolatos elmélet, a *patrimoniális* teória. Ez állam kialakulását a tulajdonviszonyokkal, mindenekelőtt a földtulajdonnal kapcsolja össze. Az elmélet hívei szerint az állam létrehozását megelőzte a föld magántulajdonlási jogának megszilárdulása, a föld egyesek, mindenekelőtt az őskori nemesség, a vezérek, előjárók kezében való koncentrálása. Az őskor befejező szakaszában a föld a köztulajdonból magántulajdonba kerül, mégpedig az ősi emberi közösségek vezetőinek kezében összpontosul. Földtulajdonuk birtokában hatalomra tesznek szert, létrehozzák az annak támogatására szánt apparátust. Ez az állami apparátus kialakulásához vezet.

A XIX. század második felében létrejött az állam keletkezésének *organikus* elmélete. Képviselői – J. C. Bluntschli, H. Spencer, R. Worms – úgy vélték, hogy az állam kialakulása és fejlődése a biológiai lények születéséhez és fejlődéséhez hasonlít. Úgy gondolták, hogy az állam is kötelezőképpen átmegy a születési, fejlődési, bonyolultabb szerkezetté válási, szaporodási, öregedési és elmúlási szakaszokon. A fejlődés az evolúció törvényei szerint megy végbe, az alacsonyabbtól a magasabb formák felé, az állandó, háborúk formájában történő harc során. Az elmélet támogatói megpróbálták megtalálni a hasonlóságot az állami mechanizmus elemei és az élőlények testrészei között. Ebből adódóan a kormányt a szervezet idegrendszeréhez hasonlították, az elit elméletükben az agy szerepét tölti be, a lakosság pedig az állam-szervezetet élelmiszerellátó funkcióját látja el.

A *kozmosz* (földönkívüli) elmélet, a korábbiaktól eltérően, csupán a XX. században jött létre. Az emberek nem egyszer kerültek olyan körülmények közé, amelyek arra utalnak, hogy bolygónkat a múltban más civilizáció képviselői látogathatták meg, akik a világűrből érkeztek. Ennek bizonyítékát látják egyesek a Húsvét-szigetek titokzatos nevezetességeiben – kőszobraiban – és az egyiptomi piramisok titokzatos ábráiban, az ókori mítoszok nem teljesen érthető szövegeiben, valamint az azonosíthatatlan repülő tárgyak, az úgynevezett „repülő csészealjok” felbukkanásában. Emiatt jött létre az elmélet, amely az emberi civilizáció megjelenését a Földön bolygónkon kívüli jövevények beavatkozásának számlájára írja. A teória támogatói szerint ők hozták el az államot is planétánkra.

7. Az állam és a jog kialakulásának keleti és nyugati útja

Az állam és a jog formálódása a világ különböző régióiban, részeiben másként ment végbe, jelentős sajátosságokkal bírt. Azonban minden sokszínűség mellett ki lehet emelni az állam kialakulásának két különböző útját.

Az állam létrejöttének *keleti* útja leginkább Ázsia, a gyarmatosítás előtti Afrika és részben Kelet-Európa országaira volt jellemző.

A gazdaság fejlődése, a munkatermelékenység növekedése és a termékfelesleg megjelenése bizonyos szociális következményeket szül. A termékfelesleg újraelosztása túlnyomórészt a vezérek, előjárók végezték, közülük alakult ki fokozatosan a törzsi-nemzetségi nemesi réteg. Azonban ekkor az állam fejlődésének keleti útját követő országokban a tulajdon javarészt társadalmi marad, ezeknek az embereknek a hatalma pedig a korábbi ismert tekintélyvel kívül arra épült, hogy lehetőségük volt a társadalmi vagyon feletti rendelkezésre (bizonyos tisztség betöltésének következtében). Az emberi közösség irányítása nemcsak felelősséggel jár, de anyagi szempontból kifizetővé is válik. Ez a vezértől való gazdasági függőség megjelenéséhez vezet (hiszen ő osztja el a társadalmi javakat), ennek következtében a vezérválasztás formálissá válik, a későbbiekben pedig a tisztségek öröklésének megjelenéséhez vezet. A törzsi-nemzetségi nemesség fokozatosan elkülönített szociális csoporttá – osztállyá, állapottá, kasztá – válik, amely megvalósítja a társadalom irányítását, mind messzebb távolodva a társadalom többi tagjától.

Idézzétek fel mely országok kapcsán találkoztatok a szociális csoportok ezen megnevezésével!

Az állam formálódására létrejöttének az útján jelentős hatást gyakoroltak a földrajzi sajátosságai, így a legkülönbébb, nagy léptékű társadalmi munkák elvégzésének szükségessége (mindenekelőtt a hatalmas, öntözéssel kapcsolatos munkálatok), amelyek szükségesek voltak az emberi közösségek létezéséhez egyes államokban. A szükséges munkák léptéke meghaladta egy-egy család, közösség lehetőségeit. Ezért ezeknek a munkáknak a megvalósításához szükség volt az ősi közösségek nagyobb léptékű egyesülésére, és ennek megfelelően a rendszerek megbízható megépítésének, működtetésének és védelmének biztosítására.

Ennek a rendszernek az élére úgyszintén a törzsi-nemzetségi nemesség képviselői álltak. Vagyis az állam keleti úton való létrehozása során az uralkodó szociális csoportok az ősközösségi társadalom létező irányítási rendszerét a saját hatalmuk megőrzésére és megszilárdítására használják az uralkodó szociális csoportok.

Az újonnan létrejött keleti típusú állam figyelemre méltó vonása a despotikus jelleg volt. A hatalom tekintélye meglehetősen nagy volt, hiszen a gazdasági tevékenységben elért sikereket (mindenekelőtt a már említett nagyléptékű munkák megvalósítását) kizárólag az államfő tehetségével és azzal magyarázták, hogy rendelkezik az általános társadalmi cél elérésének tudásával. „Istentől valóként” határozták meg, akit az Isten ruházott fel hatalommal, ezért rá az Isten és az emberek – az alattvalók – közötti közvetítőként tekintettek. Ezenkívül az állam kialakulásának keleti vagy ázsiai útját az jellemzi, hogy a kezdeti szakaszban a politikai hatalom mindenekelőtt bizonyos társadalmi funkció, tisztség betöltésére támaszkodik.

Minden keleti módon létrejött állam abszolút monarchia, a legtöbb esetben despotikus volt, fejlett hivatalnoki apparátussal rendelkeztek.

Az állam kialakulásának ez az útja – az ősközösségi rendszer fokozatos átmenete az államba.

Az állam megjelenésének közvetlen okai a következők voltak:

- nagyléptékű, öntözéssel kapcsolatos munkálatok megvalósításának szükségessége a földművelés fejlődése következtében, ami a létező természeti körülmények között nagy embercsoportok egyesítését tette lehetővé;

- a munkák elvégzése céljából összegyűlt nagy embercsoportok egységes, központosított irányításának szükségessége.

A keleti úttal szemben Európában az állam megjelenése túlnyomórészt a magántulajdon intenzív kialakulásával és a társadalom ennek következtében végbement,

osztályokra való felosztásával függött össze. Az állam kialakulásának ezt az útját *nyugatinak* nevezik.

A magántulajdon növekedésével nő a tulajdonosok gazdasági hatalma, akik megpróbálják gyengíteni a hatalom hagyományos – mindenekelőtt választott – szerveit, és a gazdaságin kívül igyekeznek politikai hatalomra is szert tenni. Ennek kedvez a lakosság általános felfegyverkezésének fokozatos átalakulása a fegyveres emberek elkülönített csoportjává, amely nem az általános polgári, hanem bizonyos szociális csoport érdekeit védi. Ennek a folyamatnak az athéni állam a klasszikus példája.

Számos esetben az állam létrejött a szomszédos területek meghódításával és az ott élő lakosság alávetettségben való tartásának szükségességével állt összefüggésben. A kutatók véleménye szerint éppen ez a folyamat volt az állam kialakulásának legfontosabb tényezője Spártában.

Az állam létrejöttének sajátosságai függvényében bizonyos területen különböző keménységi fokú államok jöttek létre. Amíg Rómában és Athénben az arra az időre jellemző demokratikus jellegű volt, hosszú időn át megmaradtak a választott szervek, addig más államban (Spártában) azonnal kemény jellegű lett.

Ezenkívül egyes esetekben az állam kialakulása hosszú ideig tartott, miközben fennmaradt a kollektív tulajdon és gazdálkodási rendszer. Emellett a társadalom fejlődésének jellegzetességei miatt az ősközösségi társadalomból nem a rabszolgatartó, hanem a feudális típusú államba történt meg az átmenet. Ez a folyamat volt jellemző a Frank Államra, az ősi Ruszra, Írországra és néhány arab államra.

Tehát mindmáig különböző nézetek léteznek az állam kialakulásának okairól. Az állam létrejöttének elméletei között vannak olyanok is, amelyek nagyrészt feledésbe merültek: patrimonális, organikus, és vannak viszonylag újak is, mint a kozmikus. Elég széleskörűen elterjedt az erőszakelmélet, a patriarchális, a szociális-gazdasági elmélet. Az állam kialakulásának összes elmélete mellett szólnak érvek, minden elméletnek egyaránt vannak ellenségei és támogatói.

Az állam kialakulási folyamatának sajátosságaitól függően elfogadott az állam keleti és nyugati típusú eredetének megkülönböztetése.

Az állam kialakulásának elmélete.

1. Nevezzétek meg az állam kialakulásának általános ismert elméleteit, és határozzátok meg mindegyik fő elveit!
2. Az állam kialakulásának mely általános ismert elmélete tűnik számotokra a legmeggyőzőbbnek? Hozzatok fel mellette szóló érveket!
3. Kössétek össze az állam kialakulása elméletének elnevezését szerzőik, támogatóik nevével!

- 1 patriarchális
- 2 szociális-gazdasági
- 3 erőszakelmélet
- 4 teológiai
- 5 organikus

- A K. Marx, V. Lenin
- B L. Gumplowitz, K. Kautzky, J. Düring
- C T. Hobbes, J.-J. Rousseau
- D H. Spencer, J. C. Bluntschli
- E Aquinói Szent Tamás, F. Prokopovics
- F Arisztotelész, Platón, M. Mihajlovskij

4. Nevezzétek meg az állam keleti és nyugati típusú kialakulásának fő vonásait!
5. Határozzátok meg az állam keleti és nyugati típusú kialakulásának közös és eltérő jellemzőit!

6. A földrajzi elhelyezkedés, a természeti feltételek mely sajátosságai határozták meg az állam kialakulásának fent említett típusait!

3. §. Az állam tipológiája

A történészek, filozófusok és jogtudósok hosszú évek óta próbálják meghatározni, milyen ismérvek szerint osztályozzák a történelem során létezett államokat. Napjainkban ennek kapcsán két megközelítés alakult ki: a formációs és a civilizációs.

1. Formációs megközelítés

A formációs megközelítés szerint az emberiség történelme az öt fő történelmi formáció – az ősközösségi, a rabszolgatartó, a feudális, a kapitalista és a kommunista (két fázisa van: a szocialista és maga a kommunista) – egymást követő változása. Eközben a formációk változását az emberiség fejlődésének objektív anyagi feltételei határozzák meg.

A formációs megközelítés során a döntő szerep a gazdasági tényezőknek jut. **A társadalmi-gazdasági formáció: a társadalom konkrét történelmi típusa, a történelmi fejlődés soros „lépcsőfoka”, amelyet a termelés egy bizonyos módja és a termelési viszonyok, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok formái határoznak meg.**

Ennek az elméletnek megfelelően a társadalmi-gazdasági formáció fő elemei az alap és a felépítmény. Az *alap* a termelési eszközök és a termelési viszonyok összessége. Ezek alkotják a társadalom gazdasági rendszerét, amelytől az összes többi társadalmi viszony – a felépítmény – függ. A *felépítmény* az ideológiai, politikai, jogi és egyéb viszonyok, az elképzelések, a szervezetek, intézmények. A formációs megközelítés szerint a termelési mód határozza meg a társadalmi kapcsolatok és viszonyok sokféleségét.

A formációs megközelítést K. Marx dolgozta ki a XIX. sz. közepén. Abban az időben történelmileg igazolt volt, és manapság is meglehetősen elterjedt a történészek és jogtudósok körében. Ezzel együtt nem magyarázza a történelmi fejlődés sokszínűségét. Hiszen a történelemben számos olyan eset ismert, amikor egyes államok vagy akár egész régiók elkerülték a történelmi fejlődés bizonyos periódusait, vagyis az emberiség fejlődése nem mindig fokozatosan halad előre. A népek, a társadalom valós történelme nem minden esetben illeszkedik az egyre emelkedő formációs fejlődés keretei közé. A formációs megközelítés a különböző társadalmak sajátos fejlődésének figyelmen kívül hagyásához vezet.

Idézzétek fel, fejlődése során átment-e társadalmunk az összes formáción!

Napjainkban kételkednek abban az állításban is, hogy éppen a szociális-gazdasági viszonyok határozzák meg egészében a társadalmi életet.

2. Az államok történelmi típusai

Az államok osztályozásának formációs megközelítését támogató történészek és jogtudósok meghatározták a különböző történelmi államtípusokat.

Az állam történelmi típusa – az azonos társadalmi-gazdasági formációhoz tartozó államokra jellemző legfontosabb ismérvek összessége.

Az állam alábbi fő típusait különböztetik meg.

Az állam történelmi típusai

Rabszolgatartó
Burzsoá (kapitalista)

Modern

Feudális
Szocialista

A **rabszolgatartó** államok jöttek létre legrégebben. Az ősközösségi társadalmat váltották fel, de egyes országok átugrották ezt az államtípust. A rabszolgatartó államokban általában megmaradtak az ősközösségi rendszer egyes elemei. Ennek következtében sok kutató úgy véli, hogy a rabszolgatartó állam átmeneti államtípus. A rabszolgatartó állam gazdasági alapját a rabok magántulajdonban való tartása képezte. A rabszolgatartó társadalomban a rab a jogviszonynak nem az alanya, hanem a tárgya, különleges termelőeszköznek tekintik. A társadalmi életben az állam irányításában nem vehetett részt a társadalom rabszolgák által alkotott nagyobb része. Néha a szabad lakosság egy részétől is megvonták ezt a jogot. Az államapparátus mindenekelőtt a rabszolgatartók hatalmát, a rabok engedelmségét biztosította. A rabszolgatartó államot a kemény irányítási módszerek jellemzik.

Nevezetek meg olyan országokat, amelyek a fejlődésük során átmentek a rabszolgatartói időszakon!

A **feudális** állam egyes országokban felváltotta a rabszolgatartót, másokban ez volt az első rendszer, amely az ősközösségi társadalom helyébe lépett. A feudális államban a paraszt már a társadalom tagja és a jogviszonyok alanya, bizonyos tulajdonnal – házzal, mezőgazdasági és egyéb munkaeszközökkel, háztartási tárgyakkal – rendelkezik. Azonban a föld hiánya a parasztot a feudális földtulajdonossal szembeni függőségbe taszítja. A feudális államot a társadalom helyzet szerinti felosztása jellemzi, sok feudális államban létezett a jobbság. A feudális államok többsége monarchikus volt, az államirányítás meglehetősen kemény központosításával. Éppen a feudalizmus vált az „írott” törvények végleges megszilárdulásának idejévé.

Idézzetek fel a számotokra ismert, különböző országokból származó feudalizmus korabeli jogi emléketeket!

A következő történelmi típusú állam a **burzsoá (kapitalista)**. Ennek a típusú államnak az alapja az áruterelés és az áru-pénz viszonyok. Eközben a burzsoá államra jellemző az emberi jogok mennyiségének és biztosítási szintjének folyamatos növekedése, a lakosság többségének bevonása az állam irányításába, a demokratikus normák és hagyományok terjesztése. Ezenkívül éppen ebben a periódusban alakul ki a polgári társadalom, történik meg a feudalizmus időszakának abszolút monarchiájából a korlátozott monarchiába és köztársaságba való átmenet, amelyek a burzsoá típusú államot jellemzik. Eközben jelentősen módosulnak az államirányítás módszerei, amelyek demokratikusabbakká és puhábbakká válnak.

Idézzetek fel, mely államok tértek át elsőként a burzsoá társadalomba!

A **szocialista** államtípus már a XX. században jön létre. A szocialista állam gazdasági alapja a fő termelési eszközök társadalmi – állami és kollektív – tulajdona. Az ilyen típusú állam jellemző vonása az állampolgárok jelentős mértékű szociális jogainak meghirdetése és egyidejűleg kisebb figyelem fordítása az emberek politikai és egyéni jogaira. A szocialista típusú állam sajátossága a köztársasági típusú irányítási forma.

A XX. sz. végén a tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy megjelent az **új (modern)** típusú állam, amely lényegesen különbözik a korábban létezettektől. Jellemző rá az állam tevékenységének általános humán és szociális irányultsága, a demokratikus politikai rendszer, a jog hatalma a társadalmi élet minden szférájában. A modern állam biztosítja a fő emberi jogok tényleges megvalósítását és védelmét. A legtöbb modern államban létezik az árutermelés, a termelési eszközök sokféle tulajdonformája, minden tulajdonforma egyenjogúsága.

3. Civilizációs megközelítés

A másik – civilizációs – megközelítést a XVIII. századi felvilágosítók (Voltaire, C. Helvetius, P. Holbach) javasolták. Az elmélet hívei az államok osztályozásának alapjául a „civilizáció” fogalmát választották, annak egyik vagy másik nép által elért szintjét. Tagadják a formációs megközelítést, egyoldalúnak tartva azt. Az államot mindenekelőtt nem a társadalmi fejlődés gazdasági, anyagi, hanem lelki-erkölcsi és kulturális tényezőivel hozzák összefüggésbe. A. Toynbee angol történész meghatározása szerint a **civilizáció – a társadalom viszonylag zárt és lokális állapota, amelyet a kulturális, gazdasági, földrajzi, vallási, pszichológiai és egyéb ismérvek összessége különböztet meg.** A civilizációs megközelítést támogató tudósok eltérő számú civilizációt különböztetnek meg, például a már említett A. Toynbee 21 civilizációt tart számon.

A civilizációs megközelítés támogatóinak véleménye szerint mind a szociális erők aránya, mind pedig a felhalmozás, a viselkedés kulturális-lelki mintáinak öröklődése együttesen határozza meg az állam lényegét. Az állam politikája mindenekelőtt a társadalom világnézeti, erkölcsi, értékorientáltsági hatásának eredménye. Eközben a nemzeti kultúrák sokfélesége határozza meg az állam fejlődésének, típusainak sokszínűségét.

A civilizációs és a formációs megközelítések közötti különbség abban a lehetőségben rejlik, hogy bármely történelmi korszak lényegét fel lehet tární az emberen keresztül, minden egyénnek a társadalmi élet, saját tevékenysége értékei és céljai jellegéről alkotott, abban az időben uralkodó elképzelések összességén keresztül. A civilizációs megközelítés szerint az állam – nem a kizsákmányoló kizsákmányoltakon való uralkodásának eszköze, hanem a társadalom lelki-kulturális fejlődésének legfontosabb tényezője. A civilizációs megközelítés hiányossága a szociális-gazdasági tényező leértékelése, a kulturális elem szerepének túlértékelése.

Ezzel együtt a történelem civilizációs megközelítése nem írja elő a majdani fejlődés megadott forgatókönyvét, tagadja a történelem merev törvényszerűségeinek létét, ami ennek a megközelítésnek a jelentős előnye.

Az általános emberi értékek szemszögéből, amelyek most domináns szerepet töltenek be, a civilizációs megközelítés a legvonzóbb. Ezenkívül lehetőséget nyújt arra, hogy dűlőre jussunk a modern államokkal kapcsolatban, amelyek nem felelnek meg a formációs elméletben foglaltaknak.

A nép szellemiségének fokából, kultúrájából, ideológiájából, nemzeti jellegéből, mentalitásából, földrajzi környezetéből és más tényezőkből kiindulva, a civilizációs megközelítés hívei a civilizációkat elsődlegesekre és másodlagosakra osztják.

Az *elsődleges* civilizációkra jellemző az államhatalom megszervezésének parancsuralmi-adminisztratív rendszere. Az állam biztosítja a társadalom működésének mind a politikai, mind pedig a gazdasági-szociális működését. Számos elsődleges civilizáció elpusztult, mivel képtelen volt alkalmazkodni a történelmi változásokhoz. És csak azok voltak képesek a túlélésre, amelyek képesek voltak következetesen fejleszteni a szellemi-kulturális elveket az emberi tevékenység minden szférájában (többek között az egyiptomi, kínai,

mexikói, nyugati, pravoszláv, arab kultúrkörben). Az elsődleges civilizációkhoz tartozik az ókori Egyiptom, Perzsia, a Sumér Birodalom, Burma, Spárta és Athén, az ókori Róma.

A *másodlagos civilizációk* az államhatalom és a kulturális-vallási komplexum közötti különbségek alapján jöttek létre. Ezeket az elsődleges civilizációkban létrejöttnél kevésbé mindenható és mindent átszövő hatalmi erő jellemezte. A legősibb másodlagos civilizáció – az európai – már az antik időkben is a piaci viszonyok felé vonzódott, a magántulajdonon alapult. Ugyancsak jellemző rá a polgári társadalom megléte, a jog hatalma. A társadalom fejlődésének hasonló irányát választották Észak-Amerika államai is. A másodlagos civilizációkhoz tartozik Nyugat- és Kelet-Európa, Észak-Amerika, Latin-Amerika államainak többsége.

Az állam kialakulásával jelentősen összetettebbé váltak a társadalmi viszonyok. Az idő múlásával az állam változott, minden szakaszban jelentős ismérvekkel bírt, amelyek lehetővé teszik az állam történelmi típusainak – rabszolgatartó, feudális, burzsoá (vagy kapitalista), szocialista – megkülönböztetését. Manapság számos állam szociáldemokráciát (vagy posztburzsoáziát) épít.

Történelmi formáció, az állam történelmi típusa, civilizáció.

1. Hasonlítsátok össze az államok osztályozásának civilizációs és formációs megközelítéseit!

2*. Határozzátok meg az államosztályozás civilizációs és formációs megközelítéseinek pozitív és negatív vonásait!

3*. Hasonlítsátok össze az állam kialakulásának nyugati és keleti útját!

4. Az állam mely történelmi típusait ismeritek?

5. Soroljatok fel olyan, általános történelem tanulmányozása során megismert államokat, amelyek valamennyi történelmi típusú államhoz tartoznak!

6*. Állítsátok össze a történelmi típusú államok összehasonlító táblázatát!

2. TÉMA. AZ ÁLLAM FOGALMA, ISMERTETŐJELEI ÉS LÉNYEGE

4. §. Az állam ismérveinek jellemzése

1. Az állam fogalma

Ahogy azt már tudjátok, az ősközösségi társadalmat az állam váltotta fel. Létrejöttét követően azonnal megjelentek a lényegét magyarázó próbálkozások.

Ismerkedjétek meg az állam különböző időkből különböző tudósok és közéleti szereplők általi megfogalmazásaival, és fejtsétek ki róluk a véleményeteket!

1. Az állam – a nép politikai életét biztosító hatalomkoncentráció (Arisztotelész ógörög filozófus).

2. Az állam – emberek szövetsége, akiket az általános jogi alap és a közjó egyesít (Ciceró ókori római gondolkodó).

3. Az állam – az Isten befolyása a világban (*G. Hegel német filozófus*).

4. Az állam – polgári szövetség, amelyben kényszerrel követnek el a szabad embereken (*M. Korkunov orosz jogtudós*).

5. Az állam – a nép jogi szerveződése, amely teljes mértékben birtokolja a saját, önálló és elsődleges, vagyis senkitől sem függő hatalmát (*B. Kisztyavszkij ukrán jogtudós*).

6. Az állam – az egyik osztály másik felett gyakorolt uralmának feltartására szolgáló gépezet (V. I. Lenin szovjet-orosz politikai személyiség).

Kép

Bölcs Jaroszlav
(kb. 978–1054)

Kijevi nagyherceg (1019–1054), akinek az uralkodása alatt Rusz legjobban fellendült. Bölc Jaroszlav vezetésével alkották meg a jogi normák első írásos gyűjteményét, a *Ruszka pravdat*. Kijevben Jaroszlav idejében hozták létre az akkori világ egyik legnagyobb könyvtárát. Napjainkban Ukrajna egyik legmagasabb kitüntetése a Bölc Jaroszlavról elnevezett érdemrend.

A felsorolt meghatározások reprodukálják az államról alkotott emberi elképzelés fokozatos fejlődését. Jelenleg a jogtudósok többsége úgy véli, hogy az állam – bizonyos szociális erők nyilvános hatalmának szuverén politikai-területi megszervezése, amely rendelkezik irányító és kényszerítő apparátussal, saját parancsait bizonyos területen általánosan kötelezővé teszi, és a belső és külső kapcsolatokban képviseli a társadalmat. Fontos megjegyezni, hogy a modern államra nem a külön szociális csoportok (osztályok, állapotok), hanem a teljes társadalom védelme jellemző.

2. Az állam ismertetőjelei

Az államra bizonyos ismérvek jellemzők, amelyeket kötelezőkre és fakultatívakra (nem kötelezőkre) lehet felosztani (az ábrán zöld szín jelöli).

Szuverenitás	Jogrendszer	Adó és pénzügyi rendszer
Közhatalom	Az állam ismertetőjelei	Terület
Kényszerítő apparátus	Fegyveres erők (hadsereg)	Államnyelv
		Állami jelképek

Az állam egyik fontos ismérve **a társadalom megszervezésének területi (területi) elve**. Az ősközösségi emberi közösséget a vérrokonság egyesítette. Azonban idővel az állam fejlődése megbontotta ezeket a családi kötelékeket, a gazdaság vitele szempontjából sokkal fontosabbá és szükségesebbé vált az a terület, amelyen a gazdálkodás zajlott. Az állam kialakulásáig az embereket a származásuk, bizonyos családhoz, törzshöz való tartozásuk alapján osztották fel. Az állam megjelenését követően az vált meghatározóvá, hozzá tartozik-e az ember az adott területen élő közösséghez. Az állam bizonyos területen alakul ki és az állampolgárokat az a terület egyesíti, amelyen élnek, és amelyen bizonyos irányítói apparátus, hatalom szerveződött. Maga az állam is bizonyos területre vonatkoztatva határozza meg hatalma határait. Vagyis az állam ismérve **a lakosság területi elven való szervezése, pontosan meghatározott, határokkal elválasztott terület megléte**.

Az ősközösségi társadalom minden egyes tagja részt vehetett a hatalmat gyakorló szerv – a népgyűlés – tevékenységében. A társadalom minden egyes tagja részt vett ezen szerv döntései végrehajtásának biztosításában, a saját terület védelmében. Az állam létrejöttével speciális szervek jelennek meg, amelyek az állam nevében gyakorolják a hatalmat. A hatalom elkülönül a társadalom nagyobb részétől, mindenekelőtt az emberek egy külön csoportjának érdekeit képviseli. **A társadalomtól elkülönült közhatalom megjelenése, amely csakis az államirányítást valósítja meg, és a társadalom egy bizonyos részének**

érdekében tevékenykedik, ugyancsak az állam ismertetőjele. Az ilyen közhatalom elemei lesznek a hadsereg, a bíróság, a rendőrség, a társadalom irányításának jogával felruházott hivatalnokok. Az állam fejlődésének kezdeti stádiumaiban a közhatalmi apparátus a hatalom, bizonyos osztály uralkodása, állapot, a társadalom kisebbsége megtartásának eszköze. Az állam fejlődésével a közhatalom funkciói jelentősen megváltoztak. Jelenleg sok országban az emberek abszolút többségének érdekében tevékenykedik, azonban megőrződik az elkülönült állami apparátus, amely társadalomirányítási funkcióval rendelkezik.

Néha az állam ismertetőjelei között határozzák meg a kényszerítő apparátus meglétét, amelyhez egyebek mellett a különleges „erőszakszervezetek” – bíróság, ügyészség, belügyi szervek, állambiztonsági szolgálat – tartoznak. Az állami döntések végrehajtásához különböző eszközöket alkalmaznak, szükség esetén kényszerítő jellegűeket is. **A kényszerítő eszközök megléte** az állam ismertetőjele.

A közhatalom, a kényszerítő apparátus megléte, amelyek egységes funkcióval – a társadalom irányítása és a közhatalom döntései végrehajtásának biztosítása – rendelkeztek, szükségessé tette ezek finanszírozásának a megoldását. Ezek a szervek ugyanis nem vettek közvetlenül részt az anyagi javak létrehozásában, vagyis nem állt módjukban önállóan biztosítani a létüket. A közhatalom eltartásának fő forrásává az állam által meghatározott adók beszedése válik. Tehát az állam kötelező ismervévé vált az adórendszer. Annak ellenére, hogy a modern államok az adókon kívül az állami apparátus és az állam egésze létezése biztosításának egyéb forrásaival is rendelkeznek, az **adórendszer** az állam kötelező ismérve marad.

Minden állam bizonyos szociális normákat, mindenki számára kötelező viselkedési szabályokat határoz meg. Eközben a törvényalkotás és egyéb általánosan kötelező szociális normák megszabásának joga az állam kizárólagos privilégiuma. **A jogrendszer megléte** szintén az állam kötelező ismertetőjele.

A legtöbb állam rendelkezik **fégyveres erőekkel** – hadsereggel –, amely biztosítja a függetlenség, a területi sérthetlenség, a szuverenitás védelmét a külső ellenséggel szemben. Azonban ez az ismerv nem kötelező. A történelemben ismertek olyan esetek, amikor az államok nem rendelkeztek, vagy nem rendelkeznek fégyveres erőekkel. A második világháborút követően egy bizonyos ideig a kapituláció feltételeinek megfelelően Németországot megfosztották attól a joggól, hogy saját fégyveres erőekkel rendelkezzen, Japánnak formálisan ma sincs hadserege (csupán úgynevezett önvédelmi erői), sok évvel ezelőtt Izland lemondott a saját fégyveres erőekkel való rendelkezés jogáról.

A modern államokra szintén jellemző az **állami szimbólumok** – zászló, himnusz, címer, néha az állami jelszó – megléte. Azonban ez a hagyomány sokkal később jelentkezett, mint maga az állam. Az ókori államok, a középkori államok többsége nem rendelkezett hivatalos állami szimbólumokkal, ezért az állami szimbólumok az államok fakultatív ismérvei.

A világ számos országa rendelkezik saját pénzügyi rendszerrel. Azonban e nélkül is lehetséges az állam létezése. Így például napjainkban néhány európai ország lemondott a saját pénzegységről, azt az általános európai pénzre – euróra – cserélte, de ez nem mond ellent az önállóságnak és a külön államok létezésének. Zimbabwében 2009-ben a nemzeti valuta a soha nem látott hiperinfláció következtében csaknem megszűnt létezni. Habár a gazdasági helyzet ebben az országban rendkívül bonyolult, az állam létét senki sem kérdőjelezi meg.

Sok állam meghatároz egy vagy több **állam-** (vagy **hivatalos**) **nyelvet**, amelyek segítenek a társadalom konszolidációjában. Ezzel együtt ez nem kötelező ismertetőjele az állam létezésének, a világ egyes országai nem tartják szükségesnek az államnyelv meghatározását a hivatalos dokumentumokban.

3. Szuverenitás

A szuverenitás fajtái

Állami

Nemzeti

Népi

Minden állam kötelező ismertetőjele az állami szuverenitás. **Az állami szuverenitás** (a francia *souverainete* – felsőség, felső hatalom, a latin *superus* – felső) – **az állam hatalmának teljessége, az állam önállósága, más államoktól való függetlensége a bel- és külpolitikában.**

A szuverén országok száma a világban folyamatosan nő. A második világháború előtt 71 független állam létezett, 1947-ben – 81, 1995-ben – közel 190. A második világháború után több mint 100 terület vált függetlenné és alakult állammá.

Azonban még napjainkban is létezik a világon mintegy 30 terület, amely nem szuverén. Ezek gyarmatok, Franciaország úgynevezett tengerentúli megyéi (Guadeloupe, Martinique, Francia Guinea), szövetségi államok (Marshall-szigetek, Mikronézia) és mások.

Az állami szuverenitás az állam elválaszthatatlan ismertetőjele. Tisztelete a modern nemzetközi jog egyik alapelve, amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya rögzít.

Az ENSZ Alapokmányából

2. cikk. A Szervezet és tagjai a következő elveknek megfelelően járnak el:

1. A Szervezet valamennyi tagjának szuverén egyenlőségi elvén alapszik...

Az állam szuverenitásának elvét elsőként J. Bodin francia tudós vetette fel 1567-ben. Az állami szuverenitást az uralkodó abszolút és oszthatatlan hatalmával kötötte össze, lehetetlennek tartva bármely egyéb hatalmat az államban, vagy azon kívül, amely erősebb lenne az uralkodó hatalmánál.

A modern jogtudomány a szuverenitás két oldalát határozza meg – *belső*t és *külső*t. Az államon belül a szuverenitás előíranyozza a hatalom felsőségét és teljességét. Ez azt jelenti, hogy az állam gyakorolja saját területén a legfelső hatalmat, kötelező végrehajtású törvényeket és rendeleteket adhat ki. Ezenkívül a szuverenitás kizárja az állam területén a sajátjától eltérő, egyéb nyilvános hatalom létének lehetőségét. Az állam hatalma az ország teljes területére, a teljes lakosságra kiterjed. A szuverenitás megjelenési formája a saját területen az állam nevében gyakorolt igazságszolgáltatás. Az állami szuverenitás ezenkívül megjelenik az államnak a saját politikai, gazdasági és szociális rendszere más államok bármilyen beavatkozás nélküli, szabad megválasztásának jogában.

Az állami szuverenitás elemei

A felsőség – egyéb nyilvános hatalom hiánya

Függetlenség – az önálló döntéshozás lehetősége

Önállóság – függetlenség más szervek, személyek, társadalmak akaratától

Oszthatatlanság (egység) – a hatalom egészében vett egysége

Teljesség – a hatalom kiterjesztése az élet minden területére és a teljes lakosságra

Egyenjogúság a külkapcsolatokban

Az állam külső szuverenitása abban a lehetőségben nyilvánul meg, hogy képes a nemzetközi viszonyok, a nemzetközi jog önálló szubjektumaként megjelenni, az állam azon jogában, mely szerint képviseli a társadalmat a más államokkal való kapcsolatokban. A külső

szuverenitás az államhatárokon kívüli külpolitikai tevékenység szabadságában nyer kifejezést, azonban a nemzetközi jog követelményei betartásának feltételével.

Meg kell jegyezni, hogy a modern világban jó néhány nemzetközi egyesülés létezik, amelyeknek egyes államok átadják hatáskörük egy részét. Belépve az ilyen egyesülésekbe (ide tartozik többek között az Európa tanács, az Európai Unió) az állam, függetlenségét megőrizve, elismeri ezen szervezetek normatív okiratainak felsőbbbségét egyes kérdésekben, kötelezettséget vállal arra, hogy betartja az adott szervezetek által meghatározott követelményeket és szabályokat. Gyakorlatilag a saját szuverenitás bizonyos önkéntes korlátozásáról van szó, ami azonban nem kérdőjelezi meg az államok függetlenségének megőrzését.

A népi szuverenitás szintén a nemzetközi jog egyik alapelve. Előírja, hogy éppen a nép a hatalom kizárólagos forrása az államban, csakis a nép rendelkezik azzal a kizárólagos joggal, hogy meghatározza az állam alkotmányos rendjét, megválassza az államhatalom szerveit. Eközben a népi szuverenitás több úton is megvalósulhat.

A népi szuverenitás első említése a XV. században Franciaországban történt. A francia burzsoá forradalom idején, majd később Franciaország alkotmányában rögzítették 1848-ban. Manapság a népi szuverenitás elvét a világ országai alkotmányainak abszolút többsége, közöttük Ukrajna alkotmánya is rögzíti.

A nemzeti szuverenitás – a nép mint politikai nemzet szuverenitása. A maga idejében a nemzeti szuverenitást a népi szuverenitással azonosították, vagyis a nép államirányítási jogával. Ez az értelmezés a mai napig megőrződött számos ország – Spanyolország, Lengyelország, Törökország – alkotmányában. Azonban a modern ukrán jogtudomány a nemzeti szuverenitást a nemzet önmeghatározási jogát jellemző fogalomként ismeri el.

Ukrajna jelenkori történelmében a szuverenitás mindhárom formája – az állami, a nemzeti, a népi – első ízben Ukrajna állami szuverenitásáról szóló nyilatkozatában került rögzítésre, amelyet 1990. július 16-án fogadtak el.

A modern jogtudomány egyik legfőbb fogalma az állam. Az állam legfontosabb ismertetőjelei: a lakosság területi elven való megoszlása, a nyilvános hatalom, a kényszerítő apparátus, az adó-, a jogrendszer megléte. Számos állam rendelkezik egyéb – fakultatív – ismérvekkel: fegyveres erők, állami jelképek, államnyelv.

A modern jogtudomány megkülönbözteti az állami, a népi és a nemzeti szuverenitást. Az állami szuverenitás tisztelete és a népi szuverenitás biztosítása a modern nemzetközi jog egyik alapelve.

Állam, állami, népi, nemzeti szuverenitás

1. Határozzátok meg az *állam, szuverenitás* fogalmakat!
2. Az állam mely ismérveit ismeritek?
- 3*. A történelmi és földrajzi ismereteiteket alkalmazva bizonyítsátok be az Ukrajjával szomszédos országok államisága ismertetőjeleinek meglétét!
- 4*. Soroljátok fel példákat azon államok szuverenitásának önkéntes csökkentésére, amelyek bizonyos államközi szervezetek tagjaivá válnak!
5. Hasonlítsátok össze az állami, nemzeti és népi szuverenitást!

5. §. Az állam funkciói

1. Az „állam funkciója” fogalom

Megalakulása pillanatától fogva az államnak bizonyos feladatai voltak, olyan tevékenységet végzett, ami végett létrejött. **Az állam tevékenységének fő irányait, fajtáit, amelyek kifejezik a lényegét és a rendeltetését, a társadalomban betöltött szerepét és helyét, az állam funkcióinak nevezik.**

Az állam funkciói változatlanok maradtak fennállásának évezredei alatt. Listájuk és arányaik jelentős mértékben függenek a történelmi kortól, az állam típusától, történelmi és földrajzi sajátosságaitól. Így például korábban az állam egyik fő feladatának az egyik szociális csoport másik fölött gyakorolt hatalmának támogatását, a lakosság egy bizonyos rétege uralkodásának biztosítását tartották. A társadalom fejlődésével az állam új minőségre tesz szert – osztályjellegűből fokozatosan össznépivé válik. Eközben ennek megfelelően változnak az állam funkciói is – a lakosság egy bizonyos rétege uralkodásának támogatása helyett kialakul minden ember joga biztosításának funkciója.

2. Az állam funkcióinak osztályozása

Az állam funkcióinak osztályozása

A társadalmi élet szférái szerint (gazdasági, politikai, ideológiai)	A tevékenység irányai szerint (belső és külső)	A végrehajtás időtartama szerint (állandó és ideiglenes)	Szociális jelentősége szerint (alapvető és nem alapvető)
--	--	---	---

Az állam funkcióit leggyakrabban tevékenységük iránya szerint osztják fel – belsőre és külsőre. A **belső** funkciók az állam országon belüli tevékenységét biztosítják. Közöttük megkülönböztetik a gazdálkodási-gazdasági, kulturális-nevelési, rendvédelmi, emberi és szabadságjog-védelmi, szociális, ökológiai funkciókat. A **gazdálkodási-gazdasági funkció** az állami vállalatok tevékenységének megszervezése (Ukrajnában, például az Ukrzaliznicja (Ukrán Államvasút)), az adók beszedése, más forrásokból származó bevételek megszerzése által valósul meg. A **kulturális-nevelési funkcióját** az állam a tanintézmények, színházak, múzeumok, archívumok, tömegtájékoztatási eszközök tevékenységének megszervezése révén valósítja meg. Az állam fontos **funkciója a közrend, a törvényesség biztosítása** az állami rendvédelmi szervek működése révén. Az utóbbi időben különleges figyelmet fordítanak a **szociális funkció** végrehajtására – a létfeltételek biztosítására azoknak az embereknek, akik objektív okokból kifolyólag képtelenek az önellátásra. Viszonylag új funkció az **ökológiai** – az állam ökológiai stabilitásának és biztonságának, a biztonságos és tiszta környezetnek a biztosítása.

A **külső** funkciók az állam területén kívül valósulnak meg. Közéjük tartoznak: a külföldi államokkal fennálló kapcsolatok biztosítása – a **külpolitikai funkció**, a nemzetközi gazdasági kapcsolatvitel – a **külgazdasági funkció**, az **állam szuverenitásának és függetlenségének védelme**, a **humanitárius funkció**. Ezek közül a legrégebbi funkció a függetlenség, a területi integritás, az állam függetlenségének védelme. Ezt a funkciót az állam az elmúlt idők óta a mai napig végrehajtja. Eléggé hosszú történelemre tekint vissza mind a külpolitikai, mind a külgazdasági funkció. Sokkal később jött létre az állam humanitárius funkciója – leginkább a XX. sz. vége felé jelent meg.

Nagy jelentőségű az állam funkcióinak felosztása a szociális jelentőségük szempontjából – alapvető és nem alapvető funkciókra.

Alapvetőknek tartják azokat a funkciókat, amelyek megvalósítása nélkül az állam nem létezhet, azok határozzák meg tevékenységének legfőbb irányait. Az alapvető funkciók határozzák meg az állam szociális lényegét. Így amennyiben a feudális állam alapfunkciója a függőségben lévő parasztok alávetettségben való tartása, a földesurak hatalmának támogatása volt, úgy a modern állam fő funkciója minden lakosa jogainak és szabadságjogainak biztosítása lett. Az állam funkciói általában komplex jellegűek, egy sor tevékenységi irányt foglalnak magukba. Az alapfunkciók megvalósítását az állam egésze, az állami szervek komplexuma és nem az államhatalom külön szerve biztosítja.

A **nem alapvető funkciókat** sok tudós az alapfunkciók alkotóelemeinek tartja, vagyis a nem alapfunkciók szűkebbek, a fő funkciók konkrét elemei. Ennek megfelelően ezeknek a funkcióknak az ellátását külön állami szervek, nem pedig az állam egésze biztosítja.

Néha a funkciókat a teljesítésük időtartama szerint is felosztják. A funkciók egy részét az állam csaknem fennállása teljes ideje alatt ellátja. Ezek között van a rendfenntartói funkció, az állam függetlenségének védelme. Ezeket a funkciókat állandóaknak nevezzük. Más funkciókat az állam csak fejlődésének egyes szakaszaiban lát el. Így például a Csernobili Atomerőműben történt katasztrófa következményei felszámolásának funkciója, amit már sok éve kénytelen elvégezni az államunk, nem mindig létezett, és reméljük, eljön az idő, amikor ez a funkció a múltba vész. Ugyanígy ideiglenesek azok a funkciók, amelyeket az állam háborús időkben lát el (például a gazdaság mobilizálása az ellenség visszaverésére). Az ilyen funkciókat ideigleneseknek nevezzük.

Az állam a funkcióit a társadalmi élet különböző szféráiban valósítja meg. Ennek a funkciónak megfelelően az állam funkcióit a társadalom életének szférái szerint lehet felosztani – gazdasági, szociális, politikai, ideológiai.

Hozzátok fel olyan funkciók példáit, amelyek a társadalom életének ezen szféráihoz tartoznak!

Figyelembe kell venni, hogy az állam funkciói osztályozásának számos különböző módszere létezik, amelyek túlhaladják a fenn említett kereteket.

3. Az állam funkciói megvalósításának formái és módszerei.

Az állam említett funkciói különböző formában jelennek meg.

Az állam funkciói megvalósításának formái

Jogi	Szervezési (nem jogi)
Jogalkotói (törvényhozói)	Szabályozási
Jogalkalmazási	Gazdasági
Irányítási	Ellenőrzési
Jogvédő	Nevelési

Az állam funkcióinak jogi formái azok, amelyek jogi következménnyel bírnak.

A **jogalkotói** (vagy **törvényhozói**) forma a különféle normatív-jogi okiratok megalkotásában és elfogadásában rejlik. Ezeken kívül az állam egyéb jogforrásokat is létrehoz – annak a jogrendszernek a függvényében, amely a konkrét államban működik, ezek vallásjogi okiratok, jogi precedensek lehetnek.

Rendkívül széles az állam funkcióinak **irányítási** formában való realizációja. Ezt a tevékenységi formát megvalósítva az állam alkalmazza és végrehajtja az elfogadott jogi normákat, biztosítja a társadalom fejlődési folyamatainak irányítását. Ez a forma a számos állami szerv, államapparátus és állami mechanizmus révén valósul meg.

Sajnos minden állam tevékenységében előfordulnak olyan esetek, amikor bizonyos személyek megszegik a megállapított jogi normákat. Az államnak kötelessége reagálni az ilyen jogsértésekre, megelőzni és megszüntetni azokat. Éppen ez a tevékenység jelenik meg a jogvédő formában. Ebből a célból az állam speciális jog- és rendvédelmi szerveket hoz létre.

Az állam által megalkotott jogi normák és szabályok mindaddig „holtak” maradnak, amíg nem kezdik azokat alkalmazni az állami szervek gyakorlati tevékenysége során. Éppen ezért az állam funkcióinak fontos megvalósítási formája az állam **jogalkalmazási** tevékenységi formája. A hatályos normatív-jogi okiratokon alapuló egyéni jogi okiratok kiadásában rejlik. Pontosan ez történik, amikor a bíróság valamely törvény alapján dönt egy konkrét ügyben; amikor a milicista büntetés kiszabásáról hoz határozatot a jogsértő személlyel szemben; amikor a községi tanács határozatot fogad el a földterület kiadásáról. Fontos megjegyezni, hogy ezek a döntések, habár tisztán egyéni jellegűek, végrehajtásuk kötelező azokra nézve, akire vonatkoznak.

Az állam funkciói megvalósításának szervezési formái olyan tevékenységekben fejeződnek ki, amelyeknek nincs közvetlen jogi következményük. Így az állam funkciója megvalósításának **szabályozási** formája azoknak az állami tisztviselőknek és hivatalnokoknak a kiválasztásában, elosztásában és tevékenységük hatékonyságának későbbi elemzésében rejlik, akik bizonyos állami funkciókat töltenek be a számos állami szerv, intézmény és szervezet valamelyikében. Az állami funkciók megvalósításához bizonyos anyagi feltételek szükségesek – minden állami szervnek helyiségre, (a funkcióinak megfelelően) bizonyos eszközökre van szüksége a munkához – számítógépekre, fénymásolókra, bútorokra. Ezeknek a feltételeknek a biztosítása – az állam szervezési-gazdasági funkciójának a megnyilvánulása. Biztosítja (amint azt a neve is mutatja) az ellenőrzést a feladatok elvégzése felett az állami funkciók ellátását illetően az összes állami szerv és intézmény által.

Funkciói ellátása során az állam különböző módszereket alkalmaz, amelyek közül a legfontosabbak a meggyőzés, a kényszerítés és az ösztönzés. A legelterjedtebb módszer a **meggyőzés módszere**. Jogi nevelés és oktatás (az iskolai jogtudományi kurzus szintén ennek az elválaszthatatlan és fontos eleme) révén biztosítják. Az állami szervek megelőzési tevékenységet folytatnak abból a célból, hogy meggátolják a jogsértéseket. Az állam **ösztönözheti** az egyéneket a kötelességeik alapos teljesítéséért, a jogi normák szigorú betartásáért. Ez bizonyos, törvény által előírt kedvezmények nyújtásában jelenhet meg, kitüntetések és díjak alkalmazásában nyilvánulhat meg. Azonban ha nem elegendőek a meggyőzés és az ösztönzés eszközei, az államnak jogában áll **kényszerítést** alkalmazni az irányelvei és követelményei biztosítása érdekében. Ebben az esetben az állam alkalmazza a külön normatív okiratokban meghatározott bírságokat és büntetéseket. Fontos megjegyezni, hogy bármilyen bírság és büntetés alkalmazása csakis szigorúan a törvénynek megfelelően lehetséges, a megállapított eljárási rendben.

4. Az állam lényege

A modern jogtudományban az állam lényegéről, szociális céljáról most is tart a vita. Ez nem meglepő, hiszen az állam rendkívül bonyolult társadalompolitikai jelenség.

Különböző történeti korokban, különböző földrajzi körülmények között az államok jelentősen különböznek felépítésük, a hatalom megszervezése tekintetében. Áttekintünk néhány, az állam lényegét magyarázó elméletet.

A XX. sz. 20–30-as éveiben Olaszországban kialakult az *elit* vagy az *elitek államának elmélete*. Az elmélet kidolgozói úgy vélték, hogy a lakosság legnagyobb része alkalmatlan az állam irányítására, ez az állam lakossága kis részének privilégiuma és kötelessége. Eszerint az elmélet szerint az állam egész tevékenysége – az államot irányító elit küzdelme a lakosság fő tömegével. Az elmélet támogatói tagadják a demokráciát, úgy vélik, hogy az államirányítás demokratikus eljárás alapján való megszervezésére tett próbálkozások elkerülhetetlenül diktatúrához vezetnek a jövőben. Meg kell jegyezni, hogy ennek az elméletnek megfelelően az elitbe nem a származás vagy a gazdagság révén lehet bekerülni, hanem a tanulásban, szakmai tevékenységben elért sikerek szerint. Ez az elmélet az állam fejlődését az irányító elitnek a helyzetével való elégedettségével, fejlődésének megszűnésével és – ennek ellensúlyozásaként – új elit megszületésével és fokozatos fejlődésével magyarázza, amely felváltja a korábbi, és biztosítja az állam fejlődését a következő szakaszban.

Napjainkban a *technokrata elmélet* vált az elitelmélet egyik vonulatává. Ennek megfelelően a tudomány, a társadalom életében a technika szerepe növekedésével összhangban, befolyásuk fejlődésre gyakorolt hatása ahhoz vezet, hogy a technikai szakemberek – a technikai elit, a technokrácia – kezébe kerül nem csak a termelés, a tudomány irányítása, hanem a politikai hatalom is. Vagyis az elitállami elméletben szereplő elit funkciói a tudományos-technikai értelmiség, a technokrácia kezébe kerül, innen származik az elmélet elnevezése.

Németországban az elitelmélettel szinte egy időben létrejött az állam *fasiszta elmélete*. Az elmélet legfőbb tételei – a rasszizmus, valamely faj „magasabb rendűvé”, kulturálttá nyilvánítása a többi nem teljes értékűségének deklarálásával egyidejűleg. Éppen a „magasabb rendű” faj képviselői kerülnek uralkodó helyzetbe a társadalomban, ők töltik be az állami tisztségeket, irányítják az államot. Eközben az állam legfőbb feladata a „magasabb rendű” faj fejlődésének biztosítása, beleértve azoknak a területeknek az elfoglalását, amelyeken az „alsóbbrendű” fajok élnek. A fasiszta elmélet egy másik posztulátuma a vezérség – a nemzet vezérének, az állam vezérének való feltétlen engedelmesség kihirdetése; ő testesíti meg a nemzetet, és érdekeinek védelmezőjeként lép fel. Mindeközben a vezérség nem csak egészében a nemzet vezérének, de minden egyes helyi vezetőnek – egyfajta „kis vezérnek” – való engedelmisséget is előírja.

A két világháború között létrejött az *általános jóléti állam elmélete*, amit néha a szerzője, J. Keynes neve után keynesianizmusnak is neveznek. Ez az elmélet napjainkban is meglehetősen népszerű. A teória előirányozza az állam lényegének gyökeres megváltoztatását. Az osztály jellegű államot az osztálytársadalmi állam váltja fel. Ebben folyamatosan csökken az állam elnyomó-büntető, jogvédelmi funkciója, amelyet túlnyomórészt a szociális-gazdasági funkciók váltanak fel. Eközben jelentősen nő az állam szerepe a gazdaságban. Megnő az állami tulajdon részaránya, bevezetik az állami tervezést a szociális fejlődésben is. Az általános jóléti állam biztosítja a szociális szolgáltatások, a szociális ellátás, a dolgozók védelmének széleskörű fejlődését. Az elmélet erős állam létezését vetíti előre, amely a társadalmi viszonyok széles körére gyakorolt befolyásának köszönhetően biztosítja az állam lakossága abszolút többségének sikeres létét.

A *nemzetállami elmélet* a XX. sz. végén nyert teret Kelet-Európában és az egykori Szovjetunióban. Eszerint az elmélet szerint az állam legfőbb rendeltetése egy bizonyos nemzet fejlődéséhez szükséges maximálisan kedvező feltételek biztosítása. Annak ellenére, hogy a nemzetállamok kialakításának ötlete a maga idejében eléggé gyümölcsöző volt, a modern időben ez néha a nemzeti eszme abszolutizálásához, az adott államban élő többi nemzet érdekeinek figyelmen kívül hagyásához vezet. Fennáll annak a veszélye, hogy az

elmélet elképzelései közelítenek a fasizmuséhoz, polgárháborút gerjeszthetnek, mint ahogyan az egykori Jugoszláv Szocialista Föderatív Köztársaság területén történt.

Napjainkban egyre inkább elterjed a **jogállamiság elmélete**, amely még a XX. században létrejött. Az elmélet előírja az együttműködést az állam és a civil társadalom között, az állam által nem szabályozott viszonyok összessége által. A civil társadalomhoz tartozik a család, a civil egyesületek, többek között a pártok is, a tömegtájékoztatási eszközök, a vallási egyesületek. A jogállamiság elmélete előírja a jog felsőségét, a nyilvános hatalom egyetlen forrásaként, a szuverenitás hordozójaként tekint a népre. Eközben az állampolgárok természet adta jogokkal és szabadságjogokkal rendelkeznek, amelyek elválaszthatatlanok. Ami a jogi szférát illeti, eszerint az elmélet szerint az állampolgárokra érvényes a „minden megengedett, ami nem tiltott” szabály, az állam és szervei vonatkozásában viszont ellenkezőleg – „csak az megengedett, amit a törvény közvetlenül előír”. A jogállamiság elképzelését Ukrajna alkotmánya rögzíti.

Az állam tevékenységének fő irányait a funkcióinak nevezik. Számos megközelítés létezik az állam funkcióinak osztályozásával kapcsolatban. Az állam különböző funkcióinak listája és egymáshoz viszonyított aránya jelentős mértékben függ az állam történelmi típusától és fejlődésének sajátosságaitól, valamint létezésének természeti feltételeitől.

Az állam funkciói különböző formákban és különböző módszerek által realizálódnak.

Az állam lényegéről a mai napig tart a vita, új államelméletek születnek, mások a történelembe kerülnek.

Az állam funkciói, kényszerítés, jogállam, civil társadalom.

1. Magyarázzátok meg az *állam funkciója* fogalmat!
2. Nevezzétek meg az állam általatos ismert funkcióit!
3. Saját élettapasztalatotok, a tömegtájékoztatási eszközök tudósításai alapján hozzatok fel példákat arra, milyen funkciókat lát el az állam!
4. Határozzátok meg az állami funkciók végrehajtási formáit!
- 5*. Hozzatok fel példákat arra, hogyan alkalmaz az állam különböző módszereket az állami funkciók végrehajtására!
- 6*. Hasonlítsátok össze az állam lényegére vonatkozó különböző elméleteket, válaszd ki azt, amelyet ezek közül a legelfogadhatóbbnak tartasz! Hozz fel ezen elmélet mellett szóló érveket!

A történelem tananyagából idézzétek fel, hogyan változott az államirányítási rendszer Franciaországban, Németországban, Oroszországban, más államokban!

3. TÉMA. ÁLLAMRENDSZER

6. §. Az államforma. Az államirányítás formája

1. Az államforma fogalma

Jelenleg a világon több mint 200 állam létezik. A tudósok több évszázada próbálnak egyezsége jutni az osztályozásukat illetően. Ehhez alkalmazzák az „államforma” fogalmát, amely tükrözi az államhatalom gyakorlása szervezési mechanizmusának sajátosságait, valamint az állam és a társadalom kölcsönhatását. **Az államforma – az államhatalom megszervezésének és gyakorlásának rendje (módja), amelyek kifejezik a lényegét.**

Az államot már az ókori filozófusok, Arisztotelész és Platón is megpróbálta jellemezni. Arisztotelész javaslata szerint az államokat azok száma szerint kell megkülönböztetni, akik uralkodnak, illetve akiknek az érdekében irányítanak. Maga az „államforma” fogalom a XVII. században jelent meg. A fogalmat elsőként Charles-Louis de Secondat Montesquieu francia filozófus kezdte alkalmazni, aki az államokat köztársaságokra (az állam alapja az erény és az egyenlőség), monarchiákra (a hatalom alapja a becsület) és despotizmusokra (a hatalom alapja – a félelem). Más nézőpontot képviselt Jean-Jacques Rousseau, aki megkülönböztette a monarchiát (a hatalmat egy személy gyakorolja), az arisztokráciát (a hatalom az emberek egy kis csoportját illeti meg) és a demokráciát (a hatalmat a társadalom minden tagja gyakorolja). Észrevehető, hogy az őskortól az újkorig a tudósok többsége az „államforma” fogalmát elég szűken értelmezte.

A mai jogtudósok úgy vélik, hogy az „államforma” fogalma három összetevőt foglal magában – az irányítás formáját, az állam felépítésének formáját és az állami-politikai rezsím formáját.

Vagyis ez a fogalom összetett, amely néhány elemből áll. Az államforma három eleméből kettő – az irányítás és az állam felépítésének formája – az államok jogi okirataiban kerülnek rögzítésre, leggyakrabban az alkotmányban. Ami az állami-politikai rezsím formáját illeti, meghatározásához mindenképpen szükséges a normák gyakorlati megvalósítási helyzetének törvényben rögzített elemzése.

Államforma		
Az irányítási forma – meghatározza a hatalom szerkezetének megszervezését	Az állami berendezkedési forma – meghatározza a hatalom területi megszervezését	Az állami-politikai rezsím formája meghatározza a hatalom politikai megszervezését

Egyes jogtudósok korrektebbnek és helyesebbnek tartják az államok osztályozása során a „politikai rendszer” fogalmának használatát. Azonban a tudósok többsége kitart a hagyományos „államforma” kifejezés mellett.

2. Az „irányítási forma” fogalma

Az államforma első összetevője az irányítás formája. **Az irányítás formája meghatározza az államhatalom megszervezésének módját, az államhatalom legfelső szervei létrehozásának (kialakításának) rendjét, az említett szervek közötti együttműködés és hatalommegosztás rendjét.**

Az „irányítási forma” fogalmát a normatív okiratokban elsőként 1634-ben Svédországban alkalmazták, ahol elfogadták az azonos című okiratot. A XIX. században az irányítási formát rögzítette többek között Norvégia (1814), Portugália (1826), Franciaország (1848) alkotmánya. Egyes modern országok alkotmányában ugyancsak használják ezt a fogalmat. Azonban ha az irányítási forma fogalmát nem használják az állam alaptörvényében, rendszerint akkor is rögzítik az alkotmányos normák.

3. Az irányítási forma fajtái

A modern jogtudomány két fő államformát határoz meg – a monarchiát és a köztársaságot.

Irányítási forma	
Monarchia	Köztársaság

A **monarchia** (az *egyszemélyes vezetés* görög nevéből) – olyan államforma, amelyben a legfelső hatalom (teljesen vagy részben) az egyszemélyű államfő kezében összpontosul és általában öröklődik.

A monarchia az államforma legősibb formája, jellemző volt a rabszolgatartó és a feudális rendszerekre is. A burzsoá forradalmak idején a világ sok országában végbement az abszolút monarchiák alkotmányos monarchiává való fejlődése, mások köztársaságokká alakultak.

A monarchiákat a következő ismérvek jellemzik:

- az államfő az uralkodó;
- az uralkodó egyszemélyi hatalmat gyakorol;
- az uralkodó hatalmát sok esetben szentnek hirdetik, Istentől származtatják;
- az uralkodó hatalma a társadalom életének minden szférájára kiterjed;
- az uralkodó többnyire nem visel jogi felelősséget a tetteiért.

Emellett meg kell jegyezni, hogy az uralkodói tisztség elnevezése különböző – király, cár, emír, sah, ami többnyire az adott államra jellemző történelmi hagyományoktól függ.

A monarchia két fajtája ismeretes – az abszolút (korlátlan) és korlátozott.

Az **abszolút monarchia** – olyan államforma, amelyben az uralkodó korlátlan hatalommal bír. Az uralkodó vezeti az államhatalom minden ágát, kizárólagos hatalomgyakorlási jogkörrel rendelkezik. Az abszolút monarchiák között megkülönböztetik a despotikus és a teokratikus monarchiákat. A *despotikus monarchiákat* a senki és semmi által nem korlátozott hatalom jellemzi. Általában az uralkodó támasza a despotikus monarchiában a hadvezetés. A *teokratikus monarchia* lényege az elnevezéséből is megérthető – ezekben az uralkodó egyesíti mind a világi, mind pedig az egyházi hatalmat, az uralkodó hatalmának forrásául a legfelső erőt, Istent kiáltják ki. A teokratikus monarchiákban a fő jogforrást a vallási normák jelentik. Jelenleg abszolút monarchia van Bruneiben, Katarban, Ománban, Szaúd-Arábiában és Vatikánban (a két utóbbi – teokratikus monarchia).

A **korlátozott monarchia** – olyan monarchia, amelyben az uralkodó hatalmát törvények vagy bizonyos állami szervek korlátozzák. Az uralkodó hatalmának korlátait, hatalma korlátozásának mechanizmusát a konkrét állam jogalkotása határozza meg. A korlátozott monarchiában az államhatalmi szervek egy részét rendszerint választások útján alakítják ki.

Az államok többségében az uralkodó a hatalmat öröklí, de léteznek az uralkodó hatalommal való felruházásának egyéb változatai is. Így Szaúd-Arábiában, Szváziföldön, Katarban és néhány más országban szükség esetén a családtagjai választják meg az uralkodót. Malajziában, amelyet több szultánság alkot, vezetőik – a szultánok – hétévente megválasztják az állam legfelső vezetőjét. Azokban a monarchiákban, amelyekben a hatalom öröklődik, különleges normatív okiratok léteznek, amelyek meghatározzák a trónöröklés rendjét.

Monarchia			
Abszolút (korlátlan)			Korlátozott
	Despotikus	Dualista	
	Teokratikus	Parlamentáris	

A **dualista monarchia** olyan országokra jellemző, amelyekben nagyobb vagy kisebb mértékben fennmaradtak a feudalizmus maradványai. Ezekben az államokban leginkább a

hatalom megosztása ment végbe – a törvényalkotói hatalom a parlamentet illeti, a végrehajtóit pedig az uralkodó fogja össze, aki megalakítja a kormányt, néha pedig vezeti is. A kormány a dualista monarchiában az uralkodónak (és nem a parlamentnek) tartozik felelősséggel. Egyes dualista monarchiákban a parlament képviselőinek egy részét az uralkodó nevezi ki. Az uralkodó többnyire vétőjoggal bír a parlament határozataival szemben, feloszthatja azt. Éppen ilyen monarchia volt a XIX–XX. században Ausztria-Magyarország, Olaszország, Románia, manapság pedig Jordánia, Marokkó.

A **parlamentáris (parlament) vagy alkotmányos monarchiát** az uralkodó hatalmának sokkal nagyobb korlátozása jellemzi. Az ilyen monarchiákkal kapcsolatban alkalmazható az ismert kifejezés: „Az uralkodó uralkodik, de nem kormányoz.” A parlamenti monarchiában az uralkodó hatáskörét pontosan meghatározza a (nem mindent átfogó) törvény. Az ilyen államban a végrehajtói hatalom a kormányt illeti meg, amelyet a parlament hoz létre (néha az uralkodó formális részvételével) és éppen a törvényhozói szervnek tartozik felelősséggel. Általában a kormányt a parlamenti választásokon győztes párt képviselője vezeti. Az uralkodó által kiadott okiratok csak a miniszterelnök vagy kormánya tagjainak ellenjegyzésével lép hatályba. A modern monarchiák többsége parlamentáris. Ide tartozik Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Spanyolország, Japán. Ezen monarchiák megőrzése manapság leginkább a történelmi hagyományok, az állam történelmi tapasztalatának tiszteletével magyarázzák.

A **köztársaság** (a latin *res publica* – közügy – szóból) – **az államirányítás formája, amely esetében a felső állami szerveket a lakosság választja meg bizonyos időtartamra.**

Az első köztársaságok még az ókorban létrejöttek. Éppen ilyen irányítási forma létezett az ókori Athénban és Spártában, az ókori Róma történelmének első szakaszaiban. A köztársasági irányítási forma jellemezte Nagy-Novgorodot, egyfajta kozák köztársaság volt a Zaporizzsjai Szics.

A köztársaság főbb ismertetőjelei:

- a választások útján kialakuló államhatalmi szervek;
- a korlátozott időtartamú hatáskörrel bíró államhatalmi szervek;
- a nép nevében megvalósuló államhatalom, a népi szuverenitás elveinek megvalósulása.

A modern jogtudományban elfogadott a köztársaságok elnökre, parlamentire és vegyes formájúra való felosztása.

Úgy tartják, hogy a világtörténelem első **elnöki köztársasága** az Egyesült Államokban jött létre az USA 1787-es alkotmányának megfelelően. Az elnöki köztársaságra jellemző az elnök államfői, néha még kormányfői funkciókkal való felruházása is. Az ilyen köztársaságban az elnököt össznépi szavazáson választják meg. Ő alakít kormányt, amely a továbbiakban neki tartozik felelősséggel. Meg kell jegyezni, hogy az elnöki köztársaságban (mint ahogy más típusban is) kötelezően létezik a parlament, amelynek hatáskörét a törvény rögzíti. Egészében véve az elnöki köztársaságban az elnök meglehetősen széles jogkörrel rendelkezik, képes döntő befolyást gyakorolni az állam politikájára. A tapasztalat azt mutatja, hogy egyes esetekben az elnöki köztársaságban felbukkan az államfő autokrata tendenciája. Manapság elnöki köztársaság Argentína, Brazília, Mexikó, az USA.

Köztársaság

Elnöki

Parlamenti

Vegyes

A törvény 1875-ben első ízben Franciaországban rögzítette a parlamentáris köztársasági formát. A **parlamentáris köztársaságban** biztosítják a parlament felsőbbbségét. Az állam lakossága által megválasztott parlament önállóan alakít kormányt. Az ilyen köztársaságra jellemző, hogy rögzítik a kormány és az egyéb államhatalmi szervek parlament előtti felelősségét. A parlamenti köztársaságban létezhet az elnöki tisztség, ám ebben az esetben általában nem össznépi szavazással választják meg, hanem a parlament által. Az

elnök felelősséggel tartozik a legfelső képviseleti szervnek és leginkább képviseleti funkciót lát el. Egyes államokban nincs jelen az elnöki tisztség. A kormány parlamenttől, a parlamenti többségtől való függősége ahhoz vezet, hogy a parlamenti köztársaságot a kormány instabilitása, gyakori változása jellemzi, ami néha jelentősen kihat a gazdaság fejlődésére. Napjainkban parlamenti köztársaság Görögország, Olaszország, India, Izrael, Németország.

A **vegyes köztársasági** forma a legfiatalabb, amelyet első ízben Franciaország 1958-as alkotmánya rögzített. Amint az elnevezéséből is érthetővé válik, ez a forma egyesíti az elnöki és a parlamenti köztársasági formákat. A vegyes köztársaságban az elnököt általában össznépi választáson választják meg, azonban a parlament bizonyos mértékben kontrollálhatja a tevékenységét és egyes esetekben mandátuma lejárt előtt megszüntetheti hatáskörének gyakorlását. A kormányalakítás a parlament és az elnök közös kompetenciáját képezi úgy, hogy jogköreik aránya jelentősen eltérhet az egyes országokban. Az elnöknek ugyancsak joga van bizonyos törvény által meghatározott esetekben felfüggeszteni a parlament működését. Az elnöki köztársasággal szemben a vegyes köztársaságban az elnök nem vezeti a kormányt, és formálisan nem felelős a tevékenységéért.

Napjainkban vegyes kormányzási rendszerű Mongólia, Lengyelország, Oroszország, Finnország, Franciaország. Néha a parlament és az elnök hatáskörei arányának megfelelően a vegyes köztársaságokon belül megkülönböztetik az elnöki-parlamenti és a parlamenti-elnöki köztársaságokat.

Nincsenek pontos kritériumai a köztársaságok elnöki-parlamenti, vagy parlamenti-elnöki besorolásának. Ezt a felosztást általában az államfő és a törvényhozás hatásköreinek felosztása alapján határozzák meg. Ha az elnök jogköre jelentősebb – a köztársaságot elnöki-parlamentiként határozzák meg, ha pedig a parlament jogköre felülmúlja az államfőét – parlamenti-elnöki típusú köztársaságról beszélnek.

Koreckij Volodimir Mihajlovics (1890–1984)

Kiemelkedő ukrán jogtudós, a jogtudományok doktora, Ukrajna TA akadémikusa, a nemzetközi jog problémáinak kutatója. Képviselte az USZSZK-t az Egyesült Nemzetek Szervezetében, részt vett az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának kidolgozásában. 1949-es megalapításától kezdve ő vezette az USZSZK Tudományos Akadémiájának Állam és Jog Szektorát, amelyet 1969-ben Állam és Jogtudomány Intézetbe szerveztek át. Jelenleg ez az intézet a tudós tiszteletére felvette a V. M. Koreckij nevet. Az SZSZKKSZ egyedüli jogtudósa, akinek odaítélték a Szocialista Munka Hőse címet.

Az állam történelme során a kormányzási forma a történelmi viszonyok, az állam szociális-gazdasági fejlődésének függvényében változhat. Néha a változások fokozatosan mennek végbe – az alkotmány, egyéb állami okiratok megváltoztatása útján, de előfordul, hogy a változások forradalmi események miatt következnek be.

A világon létező államok osztályozásához alkalmazzák az „államforma” fogalmat. Három elemet tartalmaz – a kormányzási (irányítási) formát, az állami berendezkedés formáját és az állami rendszert.

A kormányzási forma jellemzi az államhatalom legfelső szervei megalakításának rendjét és hatáskörei viszonyát. Az irányítási forma szerint megkülönböztetik a monarchiát és a köztársaságot, amelyeket számos formára osztanak.

Államforma, irányítási forma, köztársaság, monarchia.

1. Magyarázzátok meg az *államforma*, *irányítási forma*, *köztársaság*, *monarchia* fogalmakat.
2. Milyen elemeket foglal magában az *államforma* fogalom?
3. Nevezzétek meg a különböző fajtájú kormányzási formák ismertetőjeleit!
- 4*. Hasonlítsátok össze
 - A. a monarchiát és a köztársaságot
 - B. az abszolút és a korlátozott monarchiát
 - C. a parlamenti, elnöki és vegyes köztársaságot!
- 5*. Fejtsétek ki a véleményeteket az átalatolt ismert kormányzási formák pozitív és negatív ismérveiről! Közülük melyiket tartjátok a leginkább tökéletesnek? A véleményeteket támasszátok alá érvekkel!
6. Ukrajna alkotmányának szövege segítségével határozzátok meg államunk irányítási formáját!
- 7*. A történelem tananyagából soroljatok fel olyan államokat, amelyekben megváltozott az államforma! Idézzétek fel, milyen események következtében mentek végbe ezek a változások!

A történelem és földrajz tananyagából idézzétek fel, mely államok rendelkeztek több összetevővel a különböző történelmi időszakokban! Milyen státusszal rendelkeztek ezek az összetevők a különböző államokban?

7. §. Az államszerkezet formái

1. Az államszerkezet fogalma

Az államszerkezet formája a hatalom területiális megszervezését, az állam területe összetevőkre bontásának módját, a központi állami szervek és a hozzájuk tartozó közigazgatási-területiális egységek közötti viszonyokat jellemzi.

Az államszerkezet formája szerint az államokat unitáriusokra (egyszerűkre) és föderatívakra (összetettekre) osztják.

Államszerkezet	
Unitárius (egyszerű) állam	Összetett állam
Föderáció	
Konföderáció	
Birodalom	

2. Unitárius állam

Az unitárius (egyszerű) állam – olyan államszerkezeti forma, amelyben az állam közigazgatási-területiális egységei nem rendelkeznek az állami szuverenitás jegyeivel.

Az unitárius állam fő jegyei a következők:

- az unitárius állam egyetlen összetevője sem rendelkezik a szuverenitás jegyeivel;
- az államban létezik az állami szervek, közöttük az igazságszolgáltatási és rendvédelmi szervek egységes rendszere;

- egységes alkotmány és törvényhozói rendszer, amelyek az állam teljes területén működnek;
- egységes állampolgárság, az egyes területi egységek nem rendelkeznek állampolgársággal;
- egységes adórendszer;
- a nemzetközi jog szubjektuma csakis az állam egésze, vagyis a nemzetközi kapcsolatokban csakis a teljes állam vehet részt.

Meg kell jegyezni, hogy az állam unitárius jellege nem zárja ki bizonyos területi egységek létezését az állam részeként – megyék, tartományok, département. Azonban ezek az alakulatok nem rendelkeznek a szuverenitás jegyeivel, azokat kizárólag az államirányítás megszervezése céljából hozzák létre.

Néha az unitárius államokat centralizáltakra és decentralizáltakra osztják. A *centralizált* államokban a helyhatalmi szerveket a központ nevezi ki, minden területi egység azonos jogi státussal bír.

A *decentralizált* államokban a közigazgatási területi egységeknek bizonyos, néha elég jelentős mértékű jogkört biztosítanak. A helyi önkormányzati szerveket rendszerint a lakosság választja meg.

Napjainkban unitárius állam Dánia, Pakisztán, Lengyelország, Finnország, Franciaország.

3. Összetett állam. Föderáció

Összetettnek nevezik azt az államot, amelyben olyan területi egységek vannak, amelyek rendelkeznek az állami szuverenitás bizonyos jegyeivel. Az összetett államok a legtöbbször önálló szuverén államok egyesülése révén keletkeznek, amelyek saját szuverén jogkörük egy részét az egyesített államnak adják át. Az összetett állam fajtája a föderáció, a konföderáció és a birodalom.

A **föderáció** (a latin *foederatio* – szövetség, egyesülés szóból) – **összetett állam, amelybe bizonyos politikai önállósággal bíró államalakulatok tartoznak.** A föderalizmus eszméi túlnyomórészt a XVIII–XIX. században keletkeztek. A föderalista eszmék kialakulásának központja az Amerikai Egyesült Államok.

A föderatív állam területét a külön adminisztratív-területi egységek – a föderáció szubjektumai területe – alkotják. A különböző államokban ezeknek a szubjektumoknak más-más a nevük – államok (USA, Ausztrália, India), tartományok (Ausztria, Németország), kantonok (Svájc), köztársaságok, megyék, (határ)területek (Oroszország). A föderáció kötelező ismertetőjele – az államhatalom összeföderatív szerveinek megléte, amelyek döntései kötelezőek a föderáció alkotóelemei számára (amennyiben a jogkörök határain belül fogadták őket). Ezzel együtt a föderáció szubjektumaiban léteznek saját törvényhozói, végrehajtói, igazságszolgáltató szervek, amelyek pontosan meghatározott jogkörökkel bírnak, amelyek nem esnek egybe a központi szervek jogköreivel, élesen elválasztva azoktól. Így az USA-ban, ami föderatív állam, az egyes államok rendőrsége csakis azon állam területén tevékenykedhet, a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) föderatív szervként az USA egész területén folytathat nyomozást, de csak a legfontosabb, összállami ügyekben. Ezeknek az ügyeknek a listáját törvények határozzák meg. A föderációban kötelező a kétszintű törvényhozói rendszer – a föderatív alkotmánnyal és törvényekkel együtt léteznek a föderatív állam alkotórészeinek alkotmányai és törvényei. Ezzel együtt általános szabályként a föderáció normatív okiratai rendelkeznek nagyobb jogerővel. Az esetek többségében a föderáció alapja a szövetségi (föderatív) szerződés. A nemzetközi szintén csakis a föderáció egésze léphet fel, azonban bizonyos esetekben a nemzetközi kapcsolatokban való korlátozott részvétel joga biztosított a föderáció szubjektumai számára is. Így az SZSZKSZ-ben, ami az alkotmánya szerint föderáció volt, két köztársaságnak – Ukrajnának és Belorussziának – biztosított volt a

nemzetközi kapcsolatokban való korlátozott részvétel joga, így már 1945-ben mindkét köztársaság tagja volt az Egyesült Nemzetek Szervezetének. A föderatív állam jellegzetessége a kétkamarás parlament, amelynek egyik háza (kamarája) a föderáció egyes szubjektumainak érdekeit képviseli.

Idézzétek fel, mely föderatív államokban létezik kétkamarás parlament! Mi a nevük a kamaráknak?

A jogelmélet meghatározza a föderáció különböző fajtáit.

A föderáció fajtái				
Kialakulásuk módja szerint		Felépítésük elve szerint		A szubjektumok jogkörének jellege és mértéke szerint
Alkotmányos	Nemzeti	Territoriális	Nemzeti-territoriális (vegyes)	Szimmetrikus
Szerződéses				Aszimmetrikus

Létrehozásuk módja szerint a föderációkat alkotmányosokra és szerződésesekre osztják. Az **alkotmányos föderációk** az egységes állam külön szubjektumokra való felosztása, azok bizonyos kompetenciákkal való felruházása (az állami szuverenitás jegyeivel) és ezen jogkörök normatív okiratokban való rögzítésének következtében alakultak ki. Ellentétes irányban megy végbe a **szerződéses föderáció** létrehozása. Ebben az esetben az önálló szuverén államok önkéntesen egyesülnek föderatív államban, saját jogkörük, szuverenitásuk egy részének átadásával.

Föderáció	Föderáció
Alkotmányos – az egységes állam külön szubjektumokra való felosztása, és a kompetenciáik alkotmányban való rögzítése	Szerződéses – önálló államok egyesülésének alapján alakul ki

A föderációkat létrehozásuk elvei alapján is megkülönböztetik. Egyrészt léteznek föderációk, amelyek olyan szubjektumokat egyesítenek, amelyek mindegyikében túlnyomórészt bizonyos nemzetiségű állampolgárok élnek. Tehát a szubjektumokat a lakosság nemzetiségi összetételének megfelelően hozzák létre. Ilyenek voltak az egykori Jugoszlávia szövetségi köztársaságai (a mostani független Horvátország, Szerbia, Montenegró, Macedónia, Szlovénia), így jött létre Cseh-Szlovákia, jelenleg ilyen Belgium. Ez a felépítési elv vezet a **nemzeti föderációk** kialakulásához. Másrészt léteznek egynemzetiségű lakossággal rendelkező föderatív államok, vagy olyanok, amelyekben a különböző nemzetiségű állampolgárok egyenletesen oszlanak meg az adott területen. Abban az esetben, amikor a föderáció szubjektumokra való felosztása nem függ össze a lakosság nemzetiségi összetételével, **territoriális föderációról** beszélünk. Ilyen az NSZK, az USA, India. Végezetül vannak esetek, amikor a föderáció felépítésében mindkét említett elvet egyesítik – a szubjektumok egy része nemzeti, másik részük tisztán területi. Ilyen a felépítése az Orosz Föderációnak, amelyben vannak nemzeti autonóm köztársaságok (Tatár föld, Baskíria, Komiföld, Szaha-Jakutyija), valamint megyék is (Moszkva, Leningrád, Rjazany, Brjanszk) és (határ)vidékek (csitai, tenger melléki, habarovszki, krasznodari), amelyek lakossága túlnyomórészt orosz. Ebben az esetben **nemzeti-territoriális föderációról** beszélünk.

A föderációkat a jogkörök megosztása, a föderáció szubjektumainak kompetenciái alapján is csoportosítják. Így az USA-ban és Oroszországban a föderatív állam szubjektumai

azonos jogokkal rendelkeznek – az ilyen föderációt **szimmetrikusnak** nevezik. Ugyanakkor Indiában történelmileg úgy alakult, hogy az államhoz különböző státusú területek tartoznak – államok és szövetségi területek. Ebben az esetben **aszimmetrikus föderációról** van szó.

4. Konföderáció és birodalom

A konföderáció – az összetett állam válfaja, szuverén államok szövetsége, amelyek bizonyos szférában elérendő közös cél érdekében egyesültek. A konföderáció szuverén államok szerződésen alapuló szövetsége, amely általában előíranyozza a konföderáció szubjektumai szuverenitásának a megőrzését és a szövetségből való szabad kilépés jogát számukra. A konföderációra jellemző a közös államhatár, egységes terület, alkotmány, törvényhozás, állampolgárság, pénzügyi rendszer, hadsereg hiánya. Bizonyos összállami törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási szervek megalakításakor azok a konföderáció szubjektumainak képviseleti elve szerint alakulnak meg, és pontosan meghatározott korlátolt jogkörrel rendelkeznek. Számos esetben a központi szerv határozatai a konföderáció szubjektumaira nézve nem kötelező jellegűek.

Általános szabályként a konföderációk szuverén államok szövetségeként jönnek létre, bizonyos konkrét feladatok megoldásának céljából – a függetlenségért vívott harc, gazdasági problémák, közös védelmi feladatok ellátása érdekében. Az egyesülés céljának megfelelően ezeknek a feladatoknak a megoldására hivatott bizonyos szerveket hoznak létre. Ezek a szervek túlnyomórészt koordinációs tevékenységi funkciókkal bírnak egyes pontosan meghatározott szférákban, a törvényhozási és végrehajtói szervek létrehozása nem is feltétlenül kötelező.

A történelemből a konföderációk létezésének különböző esetei ismertek. A történelmi tapasztalat alátámasztja, hogy a konföderációs alakulatok általában labilisak, vagy széthullnak, vagy fokozatosan föderációvá alakulnak át.

Így a Nagy-Britanniától való függetlenség megszerzését követően az észak-amerikai államok konföderációt hoztak létre az egykori birodalmi központ elleni harc és a függetlenség megőrzése céljából. Azonban az 1776-tól 1787-ig tartó konföderációs létet követően föderációvá váltak, amit az USA alkotmánya rögzített. Ugyanígy konföderáció volt a szovjet köztársaságok szövetsége 1917–1922 között, majd 1922. december 30-án föderatív egyesüléssé – a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségévé – alakult át. Svájc az alkotmánya szerint a mai napig a *Svájci Konföderáció* nevet viseli, jöllehet valójában föderatív állam.

Ezzel együtt rövid ideig tartó létezését követően olyan konföderatív egyesülések tűntek el, mint az Egyesült Arab Köztársaság (Egyiptom és Szíria alkotta 1958-tól 1961-ig), Szenegambia (Szenegál és Gambia összetételben létezett 1982–1989 között), az alkotó államok pedig önálló államként léteztek tovább.

Az utóbbi időben a jogtudósok néha megkülönböztetik az államok olyan különleges egyesülési formáit, mint a **nemzetközösség** és az **államközösség**. Ezen egyesülések példája lehet a Brit Nemzetközösség (Nagy-Britannia és legtöbb egykori gyarmatának egyesülése), a Független Államok Közössége (beletartozik a legtöbb egykori SZSZKSZ-tagköztársaság), az Európai Unió. Ezeknek az egyesüléseknek az a jellegzetességük, hogy tagjaik megőrzik a függetlenségüket, ezzel együtt a társadalmi élet különböző szféráiban koordinációs szervek rendszerét hozzák létre, biztosítják az együttműködést és a kölcsönös segítségnyújtást.

Az összetett államok harmadik fajtája a **birodalom** (impérium). **A birodalom** (a latin *impérium* – hatalom, uralkodás – szóból) – **az összetett állam formája, amelyben a terület egy részét erőszakos úton csatolták az államhoz és/vagy tartják az államon belül.**

A birodalmak a nagy államok területi expanziója következtében alakultak ki, amelyek fokozatosan meghódították a szomszédos területeket, hozzácsatolva azokat a saját

államukhoz. Eközben a birodalmak többségében az állam központi részének a jogállása jelentősen eltér a csatolt részekétől – a kolóniáétól. A birodalmat az irányítási rendszer szigorú központosítása, a teljes egészében a központi rész jogrendszerén alapuló jogrendszer jellemzi. A helyhatalmat általános szabályként a központ által kinevezett személyek – kormányzók, helytartók – képviselik, a helyi önkormányzati szervek pedig (mindenekelőtt a gyarmatokon) vagy teljesen hiányoznak, vagy nagyon korlátozott a hatáskörük. Számos esetben nem azonos a birodalomban élő állampolgárok státusza. Jogaik és kötelességeik köre jelentősen függ a nemzetiségüktől és lakóhelyüktől (gyarmattartó vagy kolónia). A leigázott népek képviselőinek jogait néha jelentősen korlátozták. A birodalmak nagyobb része mára csupán történelem.

Idézzétek fel a történelemórákon megismert birodalmakat! Milyen időszakokban, és mely területeken léteztek?

Ilyen volt a Brit Birodalom, az Orosz Birodalom, az Oszmán Birodalom. Emellett említésre érdemes, hogy a birodalmak többsége széthullott, azonban a Brit Birodalom mára számos ország – egykori gyarmat – alkotta nemzetközösséggé változott.

5. Autonómia

A föderatív és egyes unitárius államokban autonóm alakulatok is létezhetnek. **Az autonómia** (az ógörög *függetlenség* szóból) – **az államhatalom megvalósítása vagy a helyi önkormányzat tekintetében viszonylag önálló területi alakulat valamely állam keretében.** Hasonló alakulatok sok országon belül léteznek – Oroszországban, Spanyolországban, Dániában, Finnországban.

Általában az autonómia több joggal bír, mint az egyszerű közigazgatási-territoriális egység. Sok esetben az autonómia saját alkotmánnyal, állami jelképekkel, fővárossal rendelkezik.

Néha az unitárius állam bizonyos közigazgatási-territoriális egysége autonóm státuszt kap. Ebben az esetben a státuszát speciális törvény határozza meg, a jogok kiterjesztése a legtöbbször helyi jellegű problémák megoldására vonatkozik. Sok esetben biztosított az autonóm alakulatnak az államhatalom legfelső szerveiben való képviselete.

Államunk történelmében szintén voltak autonóm képződmények. Így 1924–1940 között Ukrajnában létezett a Moldáv Autonóm Szovjet Köztársaság (nagyobb része 1940 után a Moldáv Szövetségi Köztársasághoz került, amely az SZSZKSZ keretein belül alakult meg). A Krím területén, amely abban az időben az Orosz Föderációhoz tartozott, a nagy honvédő háborúig létezett a Krími Tatár Autonóm Köztársaság, amit 1944-ben felszámoltak. 1991 februárjában Ukrajna Krím megyéjét Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársasággá alakították át (legutóbb – Krím Autonóm Köztársaság). Ukrajna alkotmányának megfelelően a Krím Autonóm Köztársaság Ukrajna elidegeníthetetlen részét képezi, habár valamivel szélesebb joggal rendelkezik, mint Ukrajna megyéi.

Az állami berendezkedés formája határozza meg az állam területi berendezkedését, a központ és az állam egyes szubjektumai közötti viszonyt. Az állami berendezkedés formája szerint egyszerű (unitárius) és összetett államokat különböztetnek meg.

Az összetett államokat föderációkra, konföderációkra és birodalmakra osztják.

Egyes államok keretein belül autonómiák léteznek, amelyek különleges státusszal rendelkeznek.

Az állami berendezkedés formája, unitárius állam, föderáció, konföderáció, birodalom, autonómia.

1. Magyarázzátok meg az *állami berendezkedés, unitárius állam, föderáció, konföderáció, birodalom, autonómia* fogalmát!
2. Hasonlítsátok össze
A az összetett és az unitárius (egyszerű) államot
B a föderációt, konföderációt, birodalmat!
3. Az unitárius állam milyen formáit ismeritek?
4. A föderáció milyen formáit ismeritek?
5. Hozzátok fel különböző állami berendezkedésű államok példáit!
6. Ukrajna alkotmányában keressetek olyan normákat, amelyek meghatározzák államunk területiális berendezkedését!
- 7*. Fejtsétek ki a véleményeteket a különböző állami berendezkedések pozitív és negatív vonásaival kapcsolatban!
- 8*. Ukrajna alkotmányának szövege alapján határozzátok meg a Krím Autonóm Köztársaság jogi státuszának jellegzetességeit!

8–9. §. Állami-politikai rendszer

1. Az állami-politikai rendszer fogalma

Az államforma harmadik eleme az állami-politikai rendszer. **Az államrendszer – az államhatalom megvalósítása módszereinek, módjainak és eljárásainak a jogi normákon alapuló rendszere.**

Az állami-politikai rendszert (sok forrás államrendszernek nevezi) a kormányzási formától és az államformától eltérően lehetetlen meghatározni csupán a papírra fektetett normák alapján. Meghatározásához nem csak a törvényben rögzített normákat kell elemezni, de a jogi normák megvalósítása érdekében az állam, a szervei és a tisztségviselő személyei által alkalmazott módszereket és eljárásokat is.

Meg kell említeni, hogy az államrendszer meglehetősen gyorsan változhat. Az államrendszert jelentős mértékben az államszerkezet, a kormányzási forma és a társadalom életének közvetlen szociális-gazdasági és politikai feltételei határozzák meg. Ezzel együtt az állami-politikai rendszer bizonyos önállósággal bír az államszerkezethez és a kormányzási formához képest – a különböző kormányzási formájú országokban létezhetnek egyforma állami-politikai rendszerek, és ez fordítva is igaz.

Az állami-politikai rendszer jellemzi az államhatalom és a lakosság kölcsönhatásának módozatait, az állam társadalomra gyakorolt hatásának szintjét és módozatait, az állampolgárok egyesüléseinek szerepét és helyét az állam politikai rendszerében.

Az állami-politikai rendszerek két fő típusát különböztetik meg – a demokratikus és antidemokratikus.

Állami-politikai rendszer

Demokratikus	Antidemokratikus
Liberális-demokratikus	Autokrácia
Konzervatív-demokratikus	Despotizmus
Radikális-demokratikus	Totalitarizmus

2. Demokratikus rendszer

Az emberiség fejlődésének jelenlegi szakaszában az államok majd mindegyike demokratikussá próbál válni. Számos ország alkotmánya tartalmazza az állam demokratikus jellegéről szóló állítást, ezt Ukrajna alkotmánya is magában foglalja.

A demokrácia (görögből – *néphatalom*) – **az állami-politikai rendszer fajtája, amelyben megvalósul az emberek államirányításban való részvételének elve, biztosítottak az emberek jogai és szabadságjogai, az egyenlőségük.**

Tegyetek javaslatokat olyan ismertetőjelekre, amelyeket a demokratikus állam esetében jellemzőnek gondoltok!

A demokratikus rendszert több ismerv jellemzi. A demokratikus államban a nép a hatalom fő forrása, a szuverenitás hordozója. Eközben a demokratikus állam fontos ismertetőjele a demokratikus, szabad választások rendszeres lebonyolítása. A demokratikus államra jellemző a hatalom három ágra való felosztása, ami lehetetlenné teszi a hatalom egy személy általi bitorlását. A demokrácia előírja a személy szabadságának biztosítását a társadalmi élet különböző szféráiban, az emberi jogok állam általi szavatolását. A demokratikus államban biztosított a politikai, ideológiai és gazdasági sokszínűség, a polgári egyesületek létezésének és szabad tevékenységének lehetősége. A demokratikus állam fontos ismertetőjele az állam és a személy egymás előtti kölcsönös felelőssége, a jog felsőbbrendűsége a társadalmi élet minden szférájában.

A demokratikus rendszer több formája létezik.

A **liberális-demokratikus rendszer** az állam tevékenységének humanista elveit alkalmazza. Az ilyen államban a legnagyobb értéknek ismerik el, szavatolják és ténylegesen biztosítják az ember szabadságát, jogait és szabadságjogait. Kötelező ismerv mindenki törvény előtti egyenlősége. Ilyen rendszer létezik manapság Nyugat-Európa legtöbb országában – Franciaországban, az NSZK-ban, Hollandiában.

A **konzervatív-demokratikus rendszer** a történelmileg kialakult államirányítási elvek megőrzését írja elő. Sok évszázad alatt ezek az elvek rögződtek a társadalom többségének tudatában, jellemzők az adott államra. A rend iránt érzett társadalmi megszokás a megváltoztatásának elutasításához vezet, figyelmen kívül hagyva az efféle rend elavultságát. Az ilyen rendszer legjobb illusztrációja Nagy-Britannia, ahol számos közvélemény-kutatás azt bizonyítja, hogy a társadalom nem akar lemondani az első látásra elavult monarchiáról.

A **radikális-demokratikus rendszer** bizonyos mértékben a konzervatív-demokratikus rendszer ellenpólusa. Ebben a rendszerben a megszokott, történelmileg kialakult kormányzási módszerek „konzerválása” helyett folyamatosan új irányítási módokat vezetnek be, az államigazgatás hatékonyságának növelésére irányuló bátor kísérletek folynak.

3. Antidemokratikus rendszer

A demokrácia ellenpólusa az antidemokratikus rendszer. Az ilyen rendszerben nem biztosított az állampolgárok joga és szabadságjoga, tiltott a polgári egyesületek működése. Az antidemokratikus rendszerek számos esetben elnyomják a saját állampolgáraikat. Az antidemokratikus állam jellegzetes ismertetőjelei:

- az emberi jogok korlátozása és elnyomása;
- a társadalmi élet szférái nagyobb részének vagy teljes egészének állami kontrollja;
- a hatalom magas szintű koncentrációja egy ember vagy kis létszámú csoport kezében;
- a lakosság bizonyos csoportjai érdekeinek vallási, szociális, nemzeti ismertetőjelek alapján való figyelmen kívül hagyása;

– a szakszervezetek, sport-, ifjúsági, sőt gyerek- és egyéb társadalmi szervezetek államosítása.

Autokrata rendszer (a latin *auctoritas* – teljhatalom – szóból) jellemezte azokat az államokat, ahol államcsíny történt, ahol a hatalom erőszakos módszerekkel valósul meg, teljesen figyelmen kívül hagyják az államigazgatás demokratikus módjait és módszereit. Az államban gyakorlatilag (néha formálisan is) megvalósul egyetlen személy határozatlan időre szóló kormányzása. Az ellenzék tevékenysége vagy teljes mértékben tiltott, vagy jelentősen korlátozott, a hatalom képviselői szervei csupán formális szerepet játszanak. A hatalom támaszai az erőszakos szervezetek. Jellemző a szólásszabadság, a tömegtájékoztatási eszközök cenzúra általi korlátozása. Az autokrata hatalomra jellemző egy adott személy – az államfő – szerepének túlértékelése, kultusza.

A **despotizmus** (az ógörög *despoteia* – korlátlan hatalom – szóból) – a rezsim olyan formája, amikor a teljes hatalom egyetlen személy kezében összpontosul és rendkívül kemény irányítási módszereket alkalmaznak. Ilyen politikai rendszer mellett az emberi jogokat és szabadságjogokat keményen elnyomják, teljesen figyelmen kívül hagyják. Nyíltan hirdetik az állampolgárok közötti egyenlőtlenséget, hiányzik az emberi jogok védelmének bármiféle mechanizmusa. A despotizmus leginkább történelmi fogalomként vált, ez a rezsim a rabszolgatarató periódust jellemezte.

A **totalitárius rendszert** (a latin *totus* – teljes, egész – szóból) az államnak a társadalmi élet összes szférájára kiterjedő teljes kontrollja jellemzi, beleértve a családi, vallási szférát, a tömegtájékoztatási eszközöket, a társadalmi szervezeteket. A totalitárius rendszerekben korlátozzák a politikai pártok tevékenységét, általában egypártrendszert vezetnek be. A gazdaságban is szigorú állami kontroll érvényesül, a fő termelési eszközök az állam tulajdonában vannak. A hivatalos ideológia egyeduralkodó, korlátozzák a helyi önkormányzatok jogait. Számos esetben elnyomják az ellenzéket.

Egyes tudósok úgy vélik, hogy az állami-politikai rendszer inkább politológiai, semmint jogi kategória, és azt javasolják, hogy kerüljön ki az államforma fogalmából. Azonban a jogtudósok többsége a hagyományos nézőpontot ismeri el.

Az állami-politikai rendszer jellemzi az államhatalom megvalósításának valós módszereit és módjait, az állam és a lakosság kölcsönhatását.

Megkülönböztetnek demokratikus és antidemokratikus politikai rendszereket, amelyeket néhány típusra osztanak.

Állami-politikai rendszer, demokrácia, antidemokratikus rendszer, totalitarizmus, autokrácia, despotizmus.

1. Magyarazzátok meg az állami-politikai rendszer, demokrácia, totalitarizmus, autokrácia, despotizmus fogalmakat!
2. Mi jellemzi a demokratikus rendszert?
3. Hasonlítsátok össze a demokratikus rendszerek különböző típusait!
4. Ukrajna alkotmányában keressétek meg azokat a normákat, amelyek rögzítik államunk állami-jogi státuszát.
- 5*. A történelem tantárgyból szerzett ismereteiteket, a tömegtájékoztatási eszközök közléseit, mondjátok példáikat olyan államokra, amelyekben különböző típusú politikai rezsimok léteztek (vagy léteznek)!
- 6*. Elemezzétek, milyen mértékben felel meg államunk a „demokratikus” meghatározásnak!
- 7*. Javasoljatok olyan intézkedéseket, amelyeket országunkban kellene életbe léptetni a demokrácia magasabb szintre való emeléséhez.

1. sz. gyakorlati foglalkozás

Meghatározzuk az államformát

Megismerkedtetek az államforma fogalmával és összetevőivel. Megpróbáljuk a megszerzett tudást a gyakorlatban alkalmazni – meghatározzuk egy képzelt ország államformáját. Ehhez ismerkedjete meg az alább található példával.

A feltételezett ország három történelmi részből áll, amelyek mindegyikében a nép által választott helyi önkormányzati szervek működnek. A helyi szervek hatásköre a lakásgazdálkodással, helyi közlekedéssel, elemi és általános iskolákkal kapcsolatos kérdésekre korlátozódik. A választott helyi önkormányzati szerveken kívül kinevezik a királynő képviselőit, akik felügyelik a helyi ügyeket. Az államfő a királynő, aki a hatalmát és a címét az apjától örökölte. Ő nevezi ki a miniszterelnököt és a kormány minisztereit. A jogszabályokat az általános választáson megválasztott parlament fogadja el, a királynő általi aláírásukat követően lépnek érvénybe, a kormány tanácsadói testület. A hatályos jogszabályok előírják a lakosság jogainak biztosítását, a hatalmi szervek minden tevékenysége megfellebbezésének jogát, valamint a konfliktusok bíróság általi kivizsgálását. A királynő a bírókat élethosszig nevezi ki a bírák minősítő bizottságának beadványa alapján.

Kezdjük a kormányzási forma meghatározásával. Mindenekelőtt meg kell határoznunk, monarchia vagy köztársaság-e az adott állam. Azt látjuk, hogy az államfő a királynő, aki örökölte a hatalmat és egy személyben uralkodik. Ez a monarchia ismertetőjele. A következő lépés – a monarchia típusának meghatározása. Figyeljük meg, hogy a leírásban szó esik a parlamentről, ami törvényeket fogad el, a bírói hatalmat a bíróságok gyakorolják, tehát ez a monarchia korlátozott.

Az államforma másik összetevője az államszerkezet. A leírás az állam három történelmileg kialakult részét említi, azonban ezek nem rendelkeznek a szuverenitás egyetlen ismérvével sem. A korlátozott hatáskörrel bíró helyi önkormányzati szervek megléte nem a szuverenitás ismérve, tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy ez az állam – unitárius.

Végezetül, az állami-politikai rendszerről. Az országban parlamenti választásokat tartanak, létezik a bírói rendszer, a törvénykezés garantálja az emberi jogokat. Ennek köszönhetően az a következtetés vonható le, hogy ez az állam demokratikus.

Tehát a vizsgált állam kormányzási formája szerint korlátozott monarchia, államszerkezete alapján – unitárius állam, állami-politikai rendszerét tekintve – demokratikus.

Feladatok a gyakorlati munkához

Határozzátok meg az alábbi államok kormányzási formáit!

1. Az ország öt tartományból áll, amelyek mindegyikében a helyi jelentőségű kérdéseket megoldó választott szerv működik. Az államfő – a király, ő nevezi ki a miniszterelnököt és a kormány tagjait. A törvényhozói hatalom a kétkamarás parlamentet illeti, az alsóházat négyévente egyszer választják meg. A parlament felsőháza részben megválasztott tagokból áll, egy részük pedig öröklí a helyét. Az egyik tartományt húsz évvel ezelőtt egy fegyveres konfliktus során megszállták. Attól kezdve állandó konfliktusok, néha fegyveres összetűzések zajlanak a helyi lakosság képviselőivel, akik követelik hazájuk függetlenségét.

2. Az országban a törvényhozói hatalmat a parlament képviseli, amelyet arányos rendszer szerint általános választásokon 7 évre választanak. A kormányt a minisztertanács elnöke vezeti, akit az elnök nevez ki a parlament jóváhagyásával. A minisztereket a

minisztertanács elnökének javaslata alapján az elnök nevezi ki. Az elnök az állami tradíciók megőrzésének szavatolója, az állam legfelső képviselője. Általános választásokon választják meg hatéves időtartamra. A bírói rendszerhez tartoznak: az általános bíróságok, az adminisztratív bíróságok és az alkotmánybíróság. Az ország irányítását a départementekre és prefektúrákra való felosztás biztosítja. Minden départementben jelen van a központi kormány képviselője, akit az elnök nevez ki, és akit ő is válthat le. Ezzel együtt minden départementben és prefektúrában megválasztják a helyi önkormányzati szervet – a tanácsot.

3. Az ország tartományokra, járásokra és aljárásokra oszlik. A tartományokban a lakosság által választott helyi önkormányzati szervek – tanácsok – működnek. Ezenkívül minden tartományban az ország kormánya által kinevezett kormányzó tevékenykedik, aki számára kötelező a központi szervek határozatainak életbe léptetése, valamint a helyi önkormányzati szervek legtöbb döntésének megvalósítása. Az alkotmányt össznépi referendum hagyta jóvá. A törvényalkotó szerv a parlament – a nagy népgyűlés, amelyben 450, általános, közvetlen választásokon ötéves időtartamra megválasztott képviselő van. A parlament speciális ülésén hétéves időtartamra megválasztja az államelnököt. Amennyiben az elnök törvénysértő cselekedetet követ el, a parlamentnek joga van elmozdítani őt a tisztségéből. Kormányt az elnök alakít, de meg kell szereznie a parlament támogatását, amelynek a továbbiakban felelősséggel tartozik. Az országban alkotmány, fellebbviteli és egyéb bíróságok működnek.

4. A törvényhozói hatalom a kongresszust illeti, amelyet általános, közvetlen és egyenlő választásokon alkotnak meg 4 éves időtartamra. Az ország elnökét általános választásokon választják meg, joga van felosztatni a kongresszust, személyesen alakítja meg és vezeti a végrehajtói hatalmat – a kormányt. A bírói hatalomhoz tartozik a legfelső bíróság és a szakbíróságok, valamint a tartományi bíróságok. Minden tartományban saját alkotmányt és törvényeket fogadtak el, amelyek nem mondhatnak ellent az állam alkotmányának. A hatalom megszervezése a tartományokban egészében véve hasonló az országoshoz.

Felkészülünk a témazáró értékelésre

Összegező kérdések és feladatok az 1-3. témákhoz

1. Idézzétek fel, mit jelentenek a fogalmak:

hatalom

állam

civilizáció

szuverenitás

monarchia

köztársaság

föderáció!

2. Hasonlítsátok össze

- az állam eredetének keleti és nyugati útját
- az államok osztályozásának civilizációs és formációs megközelítését
- az elnöki és parlamenti köztársaságokat
- a demokratikus és antidemokratikus politikai rendszereket!

3. Melyik fogalom felesleges a felsorolásokban? Véleményeteket alapozzátok meg!

- a) terület megléte; jogi okiratok (törvényhozás) rendszere; szuverenitás; címer; himnusz; zászló; adórendszer
- b) föderáció; konföderáció; birodalom; unitárius állam

4. Fejtsétek ki a véleményeteket a kormányzás szempontjából leghatékonyabb irányítási formáról és államszerkezetről!

5*. Fejtsétek ki a véleményeteket a különböző kormányzási formák előnyeivel és hátrányaival kapcsolatban!

6. Helyezzétek el az alábbi fogalmakat a táblázat megfelelő oszlopában

- a) elnöki köztársaság
- b) birodalom
- c) korlátozott monarchia
- d) parlamenti köztársaság
- e) unitárius állam
- f) konföderáció
- g) abszolút monarchia
- h) föderáció
- i) autokrácia!

Államszerkezeti forma	Kormányforma	Az állami-politikai rendszer formája

Tesztfeladatok

1. Melyik ismertetőjel **NEM** kötelező az állam számára?

- A** határok megléte
- B** terület megléte
- C** államnyelv megléte
- D** jogrend megléte
- E** adórendszer megléte

2. Melyik tevékenység tartozik az állam belső funkcióinak végrehajtásához?

- A** K. állampolgár fényképek elkészítését rendelte meg a Kodak laboratóriumában
- B** Ukrajna egyesült államokbeli nagykövete tárgyalásokat folytatott a minisztérium képviselőjével a fegyverzet-korlátozásról szóló szerződésről
- C** a milícia munkatársai elfogtak egy fegyveres bűnözőt, aki megpróbált kirabolni egy bankot
- D** az Amnesty International civil szervezet közzétette az emberi jogoknak a világ országaiban történt megsértéséről szóló elmúlt évi jelentését
- E** Ukrajna Szakszervezeteinek Szövetsége és a Munkaadók Szövetsége tárgyalt a jövő évi általános megállapodás tartalmáról

3. A feltüntetett funkciók melyike **NEM** jellemző a modern államra?

- A** az emberi jogok és szabadságjogok védelme
- B** az állampolgárok szociális védelmének biztosítása
- C** a lakosság egyes rétegei uralkodói helyzetének támogatása
- D** külkapcsolatok kiépítése és fejlesztése más államokkal
- E** az állam területi egységének és területi sérthetetlenségének védelme

4. Milyen az alábbiakban leírt állam államszerkezeti formája?

T-landia állam départementekre és prefektúrákra oszlik. Minden egyes départementben T-landia kormányának képviselője tevékenykedik, akit az elnök nevez ki. Ezzel együtt minden départementben és prefektúrában megválasztják a helyi önkormányzati szerveket, amelyek helyi jelentőségű kérdéseket oldanak meg.

- A unitárius állam
- B föderáció
- C konföderáció
- D birodalom
- E köztársaság

5. Határozzátok meg, milyen formákra oszthatók az államok államrendszerük szerint.

- A monarchiákra és köztársaságokra
- B demokratikusakra és antidemokratikusakra
- C unitáriusokra és összetettekre
- D föderatívakra és konföderatívakra

4. TÉMA. NÉPURALOM

10. §. Népuralom

1. A népuralom és a népakarat

A modern demokratikus állam egyik fő, általánosan elismert emberi értéke a népuralom. **A népuralom – a hatalom néphez való kötődése és általa való közvetlen, vagy az államhatalmi és helyi önkormányzati szervek általi megvalósítása.** Éppen a népuralom a demokrácia fogalmának alapja. A népuralom javaslói és kidolgozói között volt többek között Jean-Jacques Rousseau, O. Ragyiscsev, M. Dragomanov, I. Franko, M. Hruszevszkij.

A népuralomról szóló elképzelést a burzsoá forradalmak idején okiratok rögzítették, többek között az ukrain nemzeti-felszabadító küzdelmek idejében, 1917–1920 között.

A Központi Tanács I. Univerzáléjából

... Legyen joga az ukrán népnek ahhoz, hogy a saját földjén maga rendezze az életét. Rendelkezzen és irányítson Ukrajnában az össznépi, egyenlő, közvetlen és titkos szavazással megválasztott Össznépi Ukrán Gyűlés (Szejm). Minden törvényt, amelyek itt rendelkeznek, nálunk Ukrajnában, csakis a mi Ukrán Gyűlésünk jogosult kiadni.

A Központi Tanács IV: Univerzáléjából

A hatalom az Ukrán Népköztársaságban csakis Ukrajna népét illeti meg.

Az Ukrán Népköztársaság alkotmányából

(Szabályzat az államrendről, az UNK jogairól és szabadságjogairól) (1918.04.29-én fogadták el, nem lépett érvénybe).

2. A függetlenség joga az Ukrán Népköztársaságban Ukrajna népét, vagyis Ukrajna összes állampolgárát együtt illeti meg.

3. Ezt a független jogot a nép Ukrajna Össznépi Gyűlése által valósítja meg.

Ukrajna alkotmányából (1996.06.28.)

5. cikkely. Ukrajna köztársaság.

Ukrajnában a függetlenség hordozója és a hatalom egyedüli forrása a nép. A nép a hatalmat közvetlenül és az államhatalmi szervek, valamint a helyi önkormányzati szervek által gyakorolja.

Ukrajnában az alkotmányos rend meghatározásának és megváltoztatásának joga kizárólag a népet illeti meg, s azt az állam, az állami szervek és tisztségviselő személyek nem bitorolhatják.

Az államhatalmat senki sem bitorolhatja.

A társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszában a népuralom szükséges ismertetőjele az, hogy az állampolgároknak egyenlő lehetőségük van az állam irányításában való részvételre, az államügyek megoldására, az állampolgárok törvény előtti egyenlősége, a törvény által kirótt köteleességek azonos teljesítése, igazságos bíróságok léte, az állam által elosztott javakhoz való egyenlő hozzáférés.

A törvényeknek és a modern gyakorlatnak megfelelően a népuralom (demokrácia) két formában – közvetlenül és képviselői – valósul meg.

A népuralom (demokrácia) formái

Közvetlen

Képviselői

2. Közvetlen népuralom (demokrácia)

A közvetlen demokrácia a nép közvetlen részvételi formája a az állami és társadalmi élet fontos politikai döntéseinek elfogadásában és a hatalom megvalósításában az alkotmány és egyéb jogi okiratok által előírt formákban.

A közvetlen demokrácia számos formában megnyilvánulhat – **választások, referendumok, a lakóhely szerinti közgyűlések, társadalmi viták, össznépi megvitatás.**

A népuralomnak ez a legrégebbi formája. Éppen a törzsi, ősközösségi gyűlések révén valósult meg az emberi közösség irányítása az ősközösségi társadalom idején. Később az ókori Görögországban és Rómában az állam irányításában fontos szerepet töltöttek be a népgyűlések (amelyek különböző formában és néven léteztek), ezen kívül megjelentek bizonyos választott szervek, amelyek megtestesítették a néphatalmat. A rabszolgatartó társadalomban a hasonló összejöveteleken csakis a szabad személyek, az adott város és állam polgárai vehettek részt. A közvetlen népuralom klasszikus szervezési formájának tekinthetjük az ókori Athén államrendszerét.

Azonban fokozatosan, ahogyan az államok területe és lakossága nőtt, a népuralom népgyűlések általi megvalósítása egyre bonyolultabbá válik. Létrejön az igény az állampolgárok államirányításban való részvételének egyéb formái felkutatására és alkalmazására. Ezek közül a választások lettek a legelterjedtebbek, amelyek segítségével kialakultak a különböző hatalmi szervek.

A közvetlen népuralom jellegzetes vonása az állampolgárok közvetlen akaratnyilvánítása, amely közvetlenül, bármely állami szerv beavatkozása nélkül valósul meg. Az állampolgárok a saját nevükben hoznak döntéseket, miközben az akarat kinyilvánításának joga minden, meghatározott életkort betöltött cselekvőképes polgárt megillet.

Ukrajnában a fejlődés jelenlegi szakaszában referendumokat, az államhatalom és helyi önkormányzat különböző szerveinek megválasztását alkalmazzák. Az utóbbi időben meglehetősen széleskörűen elterjedt a társadalmi vita intézménye, amelyen megvitatják a helyi élet fontos kérdéseit – bizonyos objektumok építésétől a járások, községek, utcák neveinek megváltoztatásáig. Néha megszervezik bizonyos törvénytervezetek, a társadalmi és állami élet egyéb fontos kérdéseinek össznépi megvitatását.

Saját tapasztalatotokból idézzétek fel, keressétek meg a tömegtájékoztatási eszközök közleményeit vagy tudakozókat a felnőtteknél arról, milyen referendumok, társadalmi viták, össznépi megvitatások voltak Ukrajna, városok, községek történelme során!

A közvetlen népuralom különböző formáiról a következő órákon esik majd szó.

3. Képviselési népuralom (demokrácia)

A képviselési népuralom – az állampolgárok akaratának kifejezési formája és jóváhagyása az államhatalmi és helyi önkormányzati szervekben az általuk választott képviselők révén.

A képviselési demokrácia megszületése az emberiség fejlődésének folyamatában történt meg, amikor, ahogyan arról már szó esett, az állam fejlődése és a lakosság számának növekedése lehetetlenné tette az összes kérdés össznépi szavazás útján történő megoldását. Az ebből a helyzetből kivezető útkeresés vezetett a választott szervek kialakításához, amelyek bizonyos kérdések megoldásához a nép nevében hatáskörökkel bírnak.

A képviselési demokrácia szervei elé terjesztett kérdések száma fokozatosan nő, a képviselési demokrácia formái bonyolultabbá válnak.

Embercsoportok alakulnak, amelyek a társadalom nevében tevékenykednek, a csoport döntéseit mindenki kötelezőnek ismeri el.

A képviselési szervek lehetnek összállamiak (ha valamely állam teljes lakosságát képviselik) és helyiek (ha az állam egy részének – város, megye, község – lakosságát képviselik), kollegiálisak vagy kollektívek (ha egy bizonyos számú képviselő tarozik hozzá – például a Legfelsőbb Tanács, a megyei, városi, községi tanácsok) vagy egyszemélyi (elnök, meghatározott területi közösség vezetője).

Meg kell jegyezni, hogy a képviselési demokrácia szorosan összefügg a közvetlen demokráciával. Hiszen bármilyen képviselési szervet választások lebonyolítása útján alakítanak meg – vagyis a közvetlen népuralom révén.

A közvetlen demokráciától eltérően a képviselési a megszervezése szempontjából sokkal egyszerűbb (hiszen a döntéseket nem emberek milliói vagy százazrei hozzák, hanem néhány tucat, vagy párszáz képviselőjük), a képviselési hatalom szerveinek működése sokkal olcsóbb, mint a közvetlen demokrácia eszközei általi döntéshozatal. Ezzel együtt a képviselési demokrácia alkalmazása során kialakulhat a népakarat deformálásának veszélye, hiszen nem közvetlenül, hanem képviselők által valósul meg.

4. A referendum fogalma

A közvetlen népuralom egyik formája a referendum. **A referendum** (a latin *referendum* – az, amit közzé kell tenni szóból) – **a közvetlen demokrácia formája, döntéshozatal a legfontosabb összállami vagy helyi jelentőségű kérdésekben össznépi szavazás útján.** A referendumat nem alaptalanul tartják a közvetlen demokrácia legfontosabb formájának, hiszen a népszavazáson az állampolgárok közvetlenül kifejezik a véleményüket és hoznak döntéseket.

A referendumok története közel hatszáz évre tekint vissza. 1439-ben a svájci Bern kantonban került sor az első ismert referendumat a kontinentális Európában. A népszavazás kérdése – különadó bevezetése katonai szükségletekre. 1640-ben Massachusetts gyarmaton (ma – állam) megtartották Amerika első referendumat. Svájcban 1802-ben került sor az első összállami népszavazásra, amely jóváhagyta a Helvét Köztársaság alkotmányát.

A XX. század elején a referendumok fokozatosan elterjednek Európában – 1900-1939 között népszavazást tartottak Ausztriában, Norvégiában, Görögországban, Írországon, Cseh-Szlovákiában, Romániában és Dél-Amerikában – Bolíviában, Uruguayban, Chilében. Ezek többségén alkotmányos okiratokat fogadtak el, vagy módosítottak.

Az alkotmányos törvényhozás, a politikai gyakorlat jelenlegi szakaszán a referendumok megítélése országonként jelentősen különbözik. Svájcban (néha a referendumok szülőhazájának is nevezik) a XX. század folyamán néhány tucat népszavazást tartottak. Ezeken nagyon különböző kérdésekről döntöttek. Kétszer az ország ENSZ-be való belépése volt a kérdés – 1986-ban az állampolgárok többsége ellenezte és csak a megismételt referendumat követően, 2002-ben lett Svájc a nemzetközi szervezet tagja; Svájc új alkotmánya elfogadásának kérdése (1999) és még a svájci hadsereg postagalambjai (!) megőrzésének vagy felszámolásának kérdése is. Ugyanakkor Hollandiában (amit hagyományosan demokratikus államnak tartanak) egyetlen referendumat sem tartottak, az USA szövetségi törvényhozása szintén kizárja az összállami népszavazás lebonyolítását. mindössze egy-két alkalommal tartottak referendumat Nagy-Britanniában és Belgiumban.

Fontos megjegyezni, hogy a történelemben számos olyan eset ismert, amikor a referendumokat antidemokratikus rezsimek megerősítésére, konzerválására használták fel. Így, Hitler és a fasiszta párt uralkodásának időszakában Németországban háromszor tartottak népszavazást. Többször és referendumok által hosszabbították meg a diktatórikus rezsimeket Bangladesben, Chilében, Irakban, Zairében.

Az utóbbi évtizedben elég széleskörűen alkalmazták a népszavazások intézményét. Referendumok útján fogadták el Oroszország (1993), Románia (1991), Lengyelország (1997), Spanyolország (1978) és még számos ország hatályos alkotmányát.

5. A referendumok fajtái

A referendumok fajtái			
A lebonyolítás területe szerint	A referendum jogi ereje szerint		A lebonyolítás kötelezősége szerint
Össz nemzeti	Ügydöntő	Konzultatív	Kötelező
Regionális			Fakultatív
Helyi			

A referendumokat mindenekelőtt a lebonyolításuk területének függvényében osztják fel. Az állam teljes területére kiterjedő népszavazást **össz nemzetiinek (össz államinak)** nevezik. A **helyi** referendumokat a város, község, nagyközség, járás területén tartják – vagyis viszonylag nem nagy területen. A nagy államokban néha megkülönböztetik a regionális referendumokat. Így, az USA-ban egy ez bizonyos állam területén megtartott referendum, Oroszországban – egy megyében, vagy vidéken, Németországban – egy tartományban.

A referendumok döntései különböző jogerejűek. Egyetlen esetben rendelkezik a népszavazás a legfelső jogerővel, nem vizsgálhatja felül más szerv, intézmény és nem szükséges további jóváhagyást – ez az **imperatív (ügydöntő)** népszavazás. Ilyenek voltak azok a referendumok, amelyeken elfogadták az alkotmányt Oroszországban és Lengyelországban. Az ENSZ-be való belépésről megtartott svájci népszavazásokon nem fogadtak el közvetlen döntést – az állam hatalmi szervei sajátos tanácsot kaptak a saját népüktől, amelynek az alapján hivatalos döntést fogadtak el. Ugyanígy társadalmi véleménykutatás céljából Svédországban referendumokat tartottak az atomenergia felhasználásáról (1980), a nyugdíjellátás elveinek megváltoztatásáról (1957). Ebben az esetben **konzultatív** referendumatról van szó.

Az állam törvényhozása olyan kérdéseket is meghatározhat, amelyek megoldását csakis referendumon lehet elfogadni. Sok országban ez az előírt eljárás az alkotmány módosításakor. Csakis népszavazáson lehet jóváhagyni az alkotmány módosításait Svájcban, Japánban, kötelező Ukrajna alkotmánya 1, 3, 13 fejezetei módosításának referendum általi jóváhagyása. Amennyiben népszavazás nélkül lehetetlen a végső döntés elfogadása, akkor azt **kötelezőnek** nevezik. Egyéb esetekben, amikor a döntést mind referendumon, mind pedig anélkül el lehet fogadni, az ilyen népszavazás **fakultatív**.

Lehetséges más módon is osztályozni a referendumokat. Így, a népszavazás tárgyától függően – vagyis attól a kérdéstől függően, amivel kapcsolatban döntést hoznak – a referendumokat alkotmányozókra (amikor az alaptörvény elfogadásáról vagy módosításának kérdéséről döntenek) és törvényhozókra (amikor egyéb jogi okiratok elfogadásának, semmissé nyilvánításának, módosításának kérdéséről döntenek). Néha megkülönböztetik a törvényhozást megelőző referendument (amikor a népszavazás véleményt nyilvánít a parlament által még meg nem vitatott törvény elfogadásával kapcsolatban, ebben az esetben a referendum határozatát át kell ültetni a gyakorlatba - implementálni kell, ahogy a jogászok mondják – a parlament által) és a törvényhozás utáni (amikor a referendum jóváhagyja a törvényhozó szerv által elfogadott határozatot, megerősíti azt, megnöveli az okirat jogi erejét).

Különleges helyet foglal el a referendumok között a néphatározat (plebiscitum). A modern jogtudományban ez referendum, amelyen területváltoztatási kérdésekről, bizonyos területek más államoknak való átadásáról döntenek. Bizonyosan az egyik legismertebb plebiscitum Ausztriának a Harmadik Birodalomhoz való hozzácsatolásáról 1938-ban megtartott. Szintén néphatározat döntött Izland (1944) és Algéria (1962) függetlenségéről.

6. A referendumok kitűzésének és lebonyolításának rendje Ukrajnában

Ukrajna alkotmánya előírja a referendumok megtartásának lehetőségét.

Ismerkedjete meg Ukrajna alkotmányának az országos referendum kiírási rendjéről szóló rendelkezéseivel, valamint a referendumra bocsátható kérdésekkel!

Ukrajna alkotmányából

72. cikkely. Az összukrajnai népszavazást Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa vagy Ukrajna elnöke tűzi ki a jelen alkotmányban meghatározott megállapított hatáskörük értelmében.

Az összukrajnai népszavazást népi kezdeményezés alapján legalább hárommillió szavazásra jogosult ukrán állampolgár követelésére hirdetik meg, akiknek a népszavazást kezdeményező aláírásait a megyék legalább kétharmadából gyűjtötték, és megyénként legalább százezer aláírást.

73. cikkely. Kizárólag összukrajnai népszavazás dönthet Ukrajna területének megváltoztatásáról.

74. cikkely. Nem engedhető meg népszavazás adó és költségvetési törvénytervezetek, és amnesztia kérdésében.

Referendum lebonyolítása Ukrajnában

A referendum kitűzése		A referendum kihirdetése
Ukrajna Elnöke által	Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által	Ukrajna elnöke által népi kezdeményezésre
Ukrajna alkotmányának megváltoztatása kérdésében	Ukrajna területe megváltoztatásának kérdésében	

Ukrajna alkotmánya a referendum kitűzésének vagy kihirdetésének néhány útját írja elő – annak függvényében, hogy ki a kezdeményezője, valamint, hogy mely kérdéseket bocsátották népszavazásra.

A referendum Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa általi kitűzéséhez a parlamenti képviselők többségének (226 képviselőnél nem kevesebb) támogató szavazata szükséges.

Helyi referendumok megtartása is lehetséges. Az ilyen referendumot a helyi önkormányzati szerv tűzi ki a képviselők többségének szavazatára. A népi kezdeményezésre történő helyi referendum kitűzéséhez az adott területen élő választók 10%-ának aláírását kell összegyűjteni.

A referendum kitűzése esetén lebonyolítására bizottságok alakulnak, agitáció és szavazás történik. A határozat akkor tekinthető elfogadottnak, ha mellette voksolt a referendumon részt vevők több mint fele. A referendum határozata csak új referendummal változtatható meg.

Népuralom, referendum, néphatározat.

1. Magyarázzátok meg a *népuralom, referendum, néphatározat* fogalmakat.
2. Milyen útvai lehetnek a népuralom megvalósításának?
3. A referendumoknak milyen fajtái léteznek?
4. Milyen esetekben és ki tűzhet ki népszavazást Ukrajnában?
- 5*. Javaslatok kérdéseket, amelyeket véleményetek szerint célszerű lenne országos vagy helyi népszavazásra bocsátani Ukrajnában?
- 6*. Fejtsétek ki a véleményeteket a referendum pozitív és negatív vonásairól.
- 7*. Véleményetek szerint mit kell tenni az állampolgárok referendumokon való tudatos részvételéért?
8. A felsorolt esetek melyikében sértették meg a referendumról szóló törvényeket? Véleményeteket alapozzátok meg.
 - A** A Legfelsőbb Tanács a képviselők többségének javaslatára határozatot fogadott el amnesztiáról szóló referendum kiírásáról Ukrajna függetlensége kikiáltásának jubileuma alkalmából.
 - B** A Lvivi Városi Tanács referendumot tűzött ki a város címerének elfogadásáról.
 - C** Enszk város tanácsa határozatot fogadott el arról, hogy referendumot tartanak a város függetlenségéről és Ukrajna kötelékéből való kilépéséről.
 - D** 3,5 millió állampolgár követelésére Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa referendumot tűzött ki az iparvállalatok magántulajdonának eltörléséről.
- 9*. Keressetek információt az államunkban a XX. sz. végén – XXI. sz. elején megtartott népszavazásokról.

Idézzétek fel, mely tisztségviselő személyek, állami szervek alakulnak meg, jutnak hatáskörhöz választások útján!

11. §. Választások

1. A választás fogalma

A közvetlen demokrácia formái között vezető helyet foglal el a választás. Jelenleg ez a legelterjedtebb forma – csaknem minden országban és meglehetősen rendszerességgel lebonyolítják. **A választás – a közvetlen demokrácia formája, amely előírja az államhatalom képviseleti szerveinek, a helyi önkormányzati szerveknek általános**

szavazás útján történő kialakítását, megválasztását és bizonyos személyek hatáskörökkel való felhatalmazását.

A demokratikus állam számára a választás az államhatalom és a politikai rendszer egyik alappillére. Éppen a rendszeres, szabad választások megtartása révén és azok alapján válik legitimé a hatalom – így képviselheti törvényesen a társadalmat. A választások határozzák meg az állam sajátos politikai palettáját, a választások révén történik a vezetők kiválasztása, újul meg a politikai elit. A rendszeres újraválasztás kötelezi a politikai elit minden képviselőjét arra, hogy emlékezzen: bizonyos időközönként szükségessé válik a választásokon való részvétel ahhoz, hogy megszerezze a társadalom képviseléséhez szükséges jogot.

2. A választások fajtái

A modern jogtudomány a választások osztályozásának néhány módját ismeri.

A legérthetőbb osztályozás minden bizonnyal a választás szubjektuma szerinti, vagyis attól függ, kit választanak. A világ majd mindegyik országában (néhány abszolút monarchia kivételével, amelyekben nincs legfelső képviselői szerv) a parlamentek választások útján alakulnak meg (az adott államban elfogadott elnevezésüktől függetlenül). Ezeket a választásokat **parlamentinek** nevezik. Ott, ahol létezik az elnöki tisztség **elnökválasztást** tartanak. Nem csak a felső hatalmi szerveket és a legmagasabb tisztségviselő személyeket kell megválasztani - össznemzeti szinten, de az alacsonyabb szintű képviselői szerveket is – a megyékben, államban, tartományokban, départementekben, járásokban, városokban, községekben, nagyközségekben. Vagyis a demokratikus rendszer szükséges eleme a **helyhatósági** választás – regionális és helyi szintű képviselői szervek megválasztása. A legtöbb államban a képviselői szerveken kívül

A választások fajtái			
A választás szubjektuma alapján	A választók akaratának kifejezési módja alapján	A lebonyolítás ideje alapján	A lebonyolítás területe alapján
Parlamenti	Közvetlen	Soron következő	Összállami
Elnök	Nem közvetlen	Soron kívüli (előrehozott)	Regionális
Helyhatósági		Megismételt	Helyi
Bíró			
Egyéb tisztségviselő személyek, állami szervek			

megválasztják a területiális közösségek vezetőit is, Ukrajnában – a városok, községek, nagyközségek polgármestereit, az USA-ban és sok más országban – polgármestereket, kormányzókat, stb. Úgy tartják, hogy a bírói testület ilyen kiválasztási mechanizmusa, amely előírja a lakosság előtti felelősséget, amit a bizalmának rendszeres választásokon való megerősítése által fejez ki, segíti elő a bírák felelősségtudatának növekedését. Például az USA-ban megválasztják a sheriffet és helyetteseit, a város, körzet oktatási tanácsát, stb.

A választásokat lebonyolításuk területe szerint is szokás osztályozni. A parlamenti, elnökválasztást az ország teljes területén tartják meg. Ezeket a választásokat **összállaminak (össznemzetinek)** nevezik. Amikor járás vagy községi tanácsi, polgármester vagy iskolakörzeti (az USA-ban) választásról van szó – ezek **helyi** választások. Amikor pedig olyan

szervet választanak, amelynek a hatalma egy államra, tartományra, megyére terjed ki, vagyis az állam jelentős területi összetevőjére, - **regionális** választásokról beszélünk.

Fontos jelentősége van a választások akaratnyilvánítási mód szerinti felosztásának – közvetlenre és nem közvetlenre.

A **közvetlen** választások (l. a 73. o. lévő, Ukrajna példáján összeállított ábrát) előíranyozzák azt, hogy a választók közvetlenül (innen ered a neve) választják meg az összes szintű hatalmi szervet. Így Ukrajnában a választó önállóan, közvetlenül szavaz az összes szintű képviselőválasztáson – a községitől Ukrajna Legfelsőbb Tanácsáig, megválasztja a tisztségviselő személyeket a községi tanács elnökétől az államfőig.

Közvetlen választások			
Választók			
Községi tanács	Járási tanács	Megyei tanács	Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa

A közvetlen választásoktól eltérően a **nem közvetlen** választások rendszerének alkalmazásakor a választó csak a legalsóbb szintű képviselőkre, tisztségviselőkre szavaz közvetlenül. Ezt a választást alkalmazzák a Kínai Népköztársaságban. Ott a választók csupán a nagyközségi, megyei, városi (amennyiben nem kerületi felosztású) népképviselők gyűlését választják meg közvetlenül. A következő szintű képviselőket – a tartományok, kerületi felosztású városok – az alacsonyabb szintű képviselők választják (a választóik nevében), a tartományok, városok, autonóm kerületek népképviselői gyűlései választják meg az Össz kínai Népképviselők gyűlésének küldötteit (a KNK parlamentjét). Az ilyen rendszert (l. az ábrát) **nem közvetlen többlépcsős** választásoknak nevezik. Hasonlóan történt a tanácsai képviselők és a tanácsok kongresszusai (amelynek funkciói hasonlóak voltak a jelenlegi Legfelsőbb Tanácshoz) küldötteinek megválasztása a Szovjetunió területén (amelyhez Ukrajna is tartozott) 1918-1936 között.

Nem közvetlen többlépcsős választások
Választók
Községi tanács
Járási tanács
Tartományi tanács

A nem közvetlen választások másik rendszerét **közvetettnek** nevezik. Ennek a rendszernek az ékes példája az Amerikai Egyesült Államok elnökének megválasztása. Az USA alkotmányának megfelelően a választás napján a választól formálisan a voksokat nem közvetlenül a jelöltekre adják le, hanem az ún. elektorokra, akik a választóktól megbízást kapnak a további választásokon való képviselőtükre. A választások következtében kialakul az elektorok kollégiuma, akik a későbbiekben szavaznak az USA elnökjelöltjeire. Napjainkban ez a rendszer jelentős mértékben formálissá vált az USA-ban, inkább a történelmi hagyomány öröksége, mintsem valós mechanizmus., - az elektorok még a választás napja előtt döntenek a voksokról és később nem tudják azt megváltoztatni. Vagyis az elektorok kollégiumának szavazása jelentős mértékben formálissá válik, az USA elnöke már az elektorok megválasztását követő napon fogadja a gratulációkat – jóval a formális összejövetelük és szavazásuk előtt.

Fontos szerepe van a választások lebonyolításuk ideje szerinti felosztásának. Minden egyes választott személy vagy szerv számára meg van határozva a felhatalmazásuk érvényességi ideje. A demokratikus államban éppen ez az időtartam határozza meg a **soron**

következő választások periodikusságát. Így, Franciaország elnökének megválasztására hétévente kerül sor. Ukrajna elnökének és a Legfelsőbb Tanácsának – ötévente, az USA elnökének – négyévente. Vagyis a soron következő választások – olyan választások, amelyekre a választott szerv vagy személy jogkörének a törvények által meghatározott leteltét követően kerül sor. A legtöbb állam jogszabályai előírják a **soron kívüli (előrehozott)** választások lebonyolításának a lehetőségét. A soron kívüli választások lebonyolításának oka általános szabályként a választott szerv vagy tisztségviselő személy jogkörének idő előtti megszűnése lehet. Az elnök és a polgármester számára ilyen ok lehet az önkéntes lemondás (éppen így fejezte be jogkörének gyakorlását 1999.12.31-én Oroszország elnöke, B. Jelcin), elhalálozás (így, 1974-ben Franciaország elnökeként hunyt el G. Pompidou), ha az egészségi állapota miatti lehetetlenné válik a kötelességeinek ellátása, valamint a közjogi felelősségre vonási eljárás (impeachment – bizalom megvonása bűncselekmény elkövetése, árulás, stb. miatt, 1995-ben az elkövetett jogsértések miatt szűnt meg Brazília elnökének, Fernando Collor de Mello jogköre). Kollegiális szerv esetében soron kívüli választást a legtöbb esetben a szerv hatáskörének államfő vagy a saját döntése következtében való megszüntetésekor tartanak. Így, 2007-ben Ukrajna elnöke idő előtt megszüntette Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának jogkörét. Háromszor szűnt meg idő előtt Nagy-Britannia parlamentjének hatásköre M. Thatcher miniszterelnöksége idején. 2009-ben idő előtt megszűnt Moldova nem sokkal korábban megválasztott parlamentjének jogköre, amelynek képviselői képtelenek voltak megválasztani az államelnököt.

Néha **pótválasztásokat** (az előrehozott választások típusa) tarthatnak. Abban az esetben történik meg, ha a kollegiális szervben a mandátum lejártá előtt nem az egész szerv, hanem egy bizonyos képviselő hatásköre szűnik meg és szükségessé válik ennek a felszabadult tisztségnek a betöltése. Államunkban ilyen választásokat csak a községi és nagyközségi tanácsok szintjén lehet lebonyolítani, ahová egyéni körzetekben történik a választás. A soron következő választások típusa a részválasztás, amikor is a jogszabályok a kollegiális szerv nem egyidejű, hanem részenkénti újraválasztását írják elő. Így, az USA szenátusában kétévente újraválasztják a szenátorok egyharmadát, háromévente újraválasztják Franciaország szenátusának 1/3-át. Ennek a rendszernek a kollegiális szerv munkája folyamatosságának biztosítása, tagjainak fokozatos rotációja a célja.

3. A választójog elvei

Napjainkban úgy tartják, hogy csak azok a választások demokratikusak, amelyek megfelelnek bizonyos, általánosan elfogadott standardnak, amelyek lebonyolításában betartanak bizonyos elveket. Ezeket az elveket a modern demokratikus államok alkotmányainak többsége rögzíti, Ukrajna alkotmánya is.

Általánosan elismert választójogi elvek			
Általános választás	Szabad választás	Egyenlő választás	A szavazás titkossága

Az általános választás azt jelenti, hogy azok az állampolgárok vehetnek részt benne, akik elérték egy bizonyos, törvényben meghatározott életkort. Emellett a választójog általános volta nem zárja ki bizonyos korlátozások megállapítását (különösen a passzív választójog vonatkozásában) – az ún. választói cenzusok, azonban ezeknek a korlátozásoknak megalapozottnak kell lenniük, nem lehetnek diszkriminatív jellegűek.

A választások **szabadsága** kétoldalú. Egyrészt, a választónak meg kell adni a választása önálló döntésének jogát – morális, még inkább fizikai kényszer nélkül. Másrészt – a választás szabadsága előírja a választó azon jogát, hogy részt vesz-e a választáson.

Meg kell említeni, hogy napjainkban sok országban gondot okoz a választók választói aktivitása, a választásoktól való távolmaradás. Ez a probléma folyamatosan élesedik, azok száma, akik nem vesznek részt a voksoláson növekvő tendenciát mutat. A probléma megoldása érdekében céljából egyes államokban bevezették a választásokon való kötelező részvétel normáját és a részvétel elkerülése felelősségre vonással jár. Így, Ausztráliában, Luxemburgban, Ausztriában pénzbüntetéssel sújtják azokat, akik nem vesznek részt a szavazáson, Belgiumban – a büntetésen kívül a szabálysértés megismétlődése a választójog 10 évre szóló megvonásával jár, valamint lehetetlenné teszi az állami szolgálatot, Olaszországban – publikálják azoknak a listáját, akik nem vettek részt a választásokon, Görögországban és Törökországban – akár meghatározott időtartamú szabadságvesztés is kiszabható.

A választás egyenlősége előírnyozza, hogy minden állampolgár, akinek joga van részt venni a választásokon egyenlő jogokkal és kötelességekkel rendelkezik a választásokon való részvétel, a választási és választhatósági jog tekintetében. Ezt az egyenlőséget biztosítani kell mind a választóknak, mind pedig a választott tisztségekre jelölteknek. Az egyenlőség nem zárja ki bizonyos előnyök biztosítását az objektív okok miatt gyengébb, szociálisan sérülékeny társadalmi csoportok számára, vagy különleges bizalom, tisztelet jeleként. Így például, Banglades parlamentjében kötelező képviseleti kvótát állapítottak meg a nők számára (30 hely a 330 parlamenti mandátumból), Butánban – 10 képviselői hely automatikusan biztosított a buddhista kolostorok képviselőinek, India parlamentjének felsőházában a képviselők 1/12-ét a tanítók választják.

12. §. Választójog. Választási eljárás

1. Választójog

A választásokat szabályozó törvények egyik legfontosabb fogalma a választójog, aminek két jelentése van. Egyrészt, **a választójog – jogi normarendszer, amely az államhatalom, a helyi önkormányzati szervek szavazás útján való kialakításával kapcsolatos társadalmi viszonyokat szabályozza.** Másrészt, **a választójog – a személy szubjektív politikai joga a választásokon való részvételt illetően, választani és megválasztottnak lenni.** A személy jogainak lényegétől, tetteitől függően a választójog lehet aktív, vagy passzív.

Választójog	
Aktív választójog	Passzív választójog

Az aktív választójog előírnyozza az állampolgár választási jogát, saját választásának megvalósítását. Ennek a jognak a megszerzéséhez az embernek el kell érnie egy bizonyos életkort, ezen kívül a választásokon való részvétel általában kötelező feltétele a megfelelő állampolgárság megléte. Az állam választóinak összességét néha elektorátusnak (a francia *electorat*, latin *elector* szóból – az aki választ, a választó) nevezik.

A passzív választójog – jog ahhoz, hogy megválasztott legyen valaki, vagyis bizonyos posztra jelöltként venni részt a választáson. A passzív választójoggal élni kívánók felé a követelmények jellemzően komolyabbak, mint az aktív választói joggal élni kívánók felé, eközben a követelmények szintje jelentősen különbözik attól, milyen tisztség betöltésére írtak ki választást.

2. Választási cenzus

Minden államban bizonyos követelményeket állapítanak meg a választás résztvevőivel szemben. Általános szabályként jelentősen különböznek az aktív és a passzív választójog tekintetében. **Az állampolgár választásban való részvételi lehetőségét meghatározó követelményeket, korlátozásokat választási cenzusnak nevezik.** A cenzusokat természetesekre és mesterségesekre osztják.

Általánosan elfogadott **természetes cenzus** az **életkori**. Hiszen a választás során hozott megalapozott és tudatos döntéshez, még inkább ahhoz, hogy felelős választott tisztséget foglalhasson el a személy, elegendő élettapasztalattal és megfelelő szintű tudatossággal kell rendelkeznie, ami csak az évek múltával szerezhető meg. Épp ezért mind az aktív, mind pedig a passzív választójoghoz minimális életkor kötődik. Az életkori választási cenzus az államok többségében csökkenő tendenciát mutat. Ha a XX. sz. 60-as éveiben Nyugat-Európa és Amerika legtöbb országában a választásokon a 21. életév betöltése után lehetett részt venni, akkor jelenleg 18 év az általánosan elfogadott cenzus. Ukrajnában a választásokon és referendumokon a 18 évet betöltött személyeknek jár szavazati jog. Ezzel együtt meg kell jegyezni, hogy egyes országok egyéb életkori cenzust állapítottak meg. Így, Kubában 16 éves kortól adják meg az aktív választójogot, Japánban és Svájcban pedig csupán a 20. életévtől.

Választási cenzusok

Természetes	Mesterséges	
Életkori	Nemi	Szakmai
Letelepedési	Végzettség szerinti	Faji
	Vallási	Vagyoni

A passzív választójog életkori cenzusa általában magasabb és attól a tisztségtől függ, amelyikre a személy jelölteti magát. Így Ukrajnában az állampolgárnak joga van 18 éves korától jelölni magát a helyi önkormányzati szervekbe, községi, nagyközségi, városi polgármesternek, Ukrajna népképviselőjének – 21 éves korától, Ukrajna elnökének – 35. életévének betöltésétől. Kubában a passzív választójog 18 éves kortól szerezhető meg, oroszország parlamentje alsóházában 21 éves kortól választható a személy, Franciaországban – 23, az USA-ban és Olaszországban – 25 évtől. A parlament felsőházába való választhatóság korlátja sokkal magasabb. Így, Olaszországban csak a 40. életévét betöltött személy lehet szenátor, Franciaországban – 25., stb. Még magasabbak a követelmények az államfői tisztségre jelöltek számára. Így, Oroszországban és az USA-ban csak az lehet elnök, aki betöltötte a 35. életévét, az NSZK-ban és Észtországban – 40 év a határ, a Kínai Népképviselők Gyűlésének elnökévé csupán 45 évesnél idősebb személy választható.

Nagyon elterjedt a **letelepedési cenzus**. Abban a követelményben rejlik, hogy abban az országban vagy vidéken kell élni, ahol a személy szavaz. Azért határozzák meg, hogy a választásban részt vevő személy elegendő idővel rendelkezzen ahhoz, hogy megértse a politikai (és nem csak a politikai) élet sajátosságait az adott országban, néha azon a vidéken, ahol élni fog. Ezt a cenzust néhány országban az aktív választójog vonatkozásában határozzák meg: az USA-ban – 1 hónap; az NSZK-ban – 3 hónap; Franciaországban – 6 hónap; Kanadában és Finnországban – 20 hónap, stb., de gyakrabban alkalmazzák a passzív választójogban. Így, Ukrajnában Ukrajna népképviselő-jelöltjének a választás napját megelőzően öt évig az országunk területén kell élnie, Ukrajna elnökjelöltje számára ez az időtartam 10 évet tesz ki.

A természetes cenzusok mellett, amelyek megállapításának célszerűsége nem vált ki kételyt, sok államban léteztek (néha még ma is léteznek) a **mesterséges cenzusok**. Kialakításuk az esetek többségében megkérdőjelezi a választások demokratikus jellegét, sőt, egészen véve az állam demokratikus voltát.

A *végzettség szerinti cenzust* (vagy az *írástudási cenzust*) néha szintén a természetesek közé sorolják, habár a tudósok többsége mesterségesnek tartja. Ennek a korlátozásnak a hívei az alkalmazását alátámasztva megjegyzik, hogy segít kizárni a voksolásból azokat a személyeket, akik általános műveltségi szintje nem megfelelő, képtelenek eligazodni a programokban, a jelöltek ajánlataiban. Így, az USA egyes államiban még a XX. sz. közepén is a választó regisztrációjakor felolvastattak vele néhány sort az USA alkotmányából, majd arra kérték, értelmezze a szöveget. Ugyanakkor még manapság is sok olyan állam van, ahol a lakosság jelentős, néha túlnyomó része írástudatlan. Közéjük tartozik Peru, India, Afrika számos országa. Egyesekben, megkönnyítendő az írástudatlan személyek voksolását a választási listákon a párt elnevezése (vagy a jelölt neve) mellett a választó tájékozódását segítő jeleket helyeznek el.

Évtizedeken, sőt évszázadokon keresztül a világ sok államában létezett a nők szavazásának korlátai - a *nemi census*. A XX. sz. elején a nők csupán néhány, többnyire észak-európai országban vehettek részt a választásokon – Finnországban, Norvégiában, Izlandon, Dániában, valamint Ausztráliában és Új-Zélandon. 1917-ben választójogot kaptak a nők Hollandiában, 1918-ban – Nagy-Britanniában, 1919-ben – Németországban, 1920-ban – az USA-ban, 1921-ben – Svédországban. Azonban Franciaországban a nők csupán 1944-ben kapták meg a választójogot, Svájcban pedig 1971-ben.

Sok országban hosszú ideig létezett a *vagyoni census*. A választásokon csupán azok a személyek vehettek részt, akik bizonyos szintű anyagi helyzettel rendelkeztek, - bizonyos vagyonuk volt, vagy egy meghatározott szintű adónál nem kevesebbet fizettek. Egyes államokban a vagyoni census a választók egy jelentős részét kizárta a voksolásból. Így például a vagyoni és végzettség szerinti census alkalmazásának eredményeként Olaszországban 1848-ban csupán az ország állampolgárai 3 %-ának volt szavazati joga. Napjainkban a vagyoni cenzust az államok többségében nem alkalmazzák, de egy bizonyos minimális adó befizetésének követelménye fennmaradt Ausztrália, Kolumbia, Mexikó, Costa-Rica, stb. jogrendszerében.

Meglehetősen elterjedt a *szakmai census*. Az esetek többségében bizonyos szakmai csoportok választási részvételének korlátozásáról van szó. Így, egyes országokban korlátozzák a választásokban való részvételt (többnyire a választott tisztségek jelöltjeiként) az állami hivatalnokok, katonák, stb. számára. Ezeknek a normáknak a bevezetése a politikai tevékenység és az állami és a katonai szolgálat elkülönítésén alapul. Ebben az esetben nagyrészt egyben a történelmi hagyományok betartásáról van szó.

A modern demokratikus normák szemszögéből teljességgel elfogadhatatlan a *faji census* – a választási részvétel bőrszín alapján történő korlátozása. Így viszonylag nem régen a Dél-Afrikai Köztársaságban a fekete bőrű őslakosoknak nem volt szavazati joguk. A modern demokratikus normák szemszögéből kétséges a *vallási census* demokratikus volta. Így, Iránban a helyi parlament képviselőjelöltje számára kötelező feltétel az iszlám hitvallás.

3. Választási folyamat

A választásoknak a törvények által meghatározott lebonyolítási rendjét biztosító intézkedések rendszerét választási folyamatnak nevezik. A választások szubjektumával, az államban alkalmazott választási rendszerrel és a jogrendszer jellegzetességeivel összefüggésben a törvényalkotási folyamat jelentősen eltérhet, de a választási folyamat fő szakaszai az államok többségében azonosak.

A választások kiírása a jogrendszernek megfelelően történik, ami előírja a választások lebonyolításának határideit és az ezeken megválasztott szervek vagy tisztségviselő személyek hatáskörének időtartamát. Erre a szakaszra nincs szükség azokban az államokban, amelyekben a választások dátumát egyértelműen meghatározza az alkotmány vagy egyéb jogi

okirat. A norma klasszikus példája az USA jogrendjében található – meghatározza, hogy az USA elnökének választását (pontosabban – az elektorokét, akik a későbbiekben formálisan megvalósítják a formális választást) „minden szökőév november első hétfőjét követő első keddjén tartják”. Más államokban a választások dátumának kijelöléséről és a választási folyamat kezdetéről szóló okiratot az államfő, a törvényhozás vagy egyéb állami szerv adja ki, amelyet a jogszabályok felhatalmaznak erre.

A választási folyamat szakaszai
A választások kiírása
A választói névjegyzék összeállítása/pontosítása
A választóközetek és szavazókörek kialakítása
A választási szervek (bizottság) kialakítása
Jelöltállítás és regisztráció
Választási kampány
Szavazás
Szavazatszámolás, a választások eredményeinek megállapítása és kihirdetése

A választások kiírását követően meg kell határozni a részvételre jogosultakat. Ehhez össze kell állítani (vagy pontosítani) mind az országos mind pedig a választóközetek és szavazókörek választói névjegyzégeit. Sok országban létezik a választók különleges nyilvántartása, másokban – az állampolgárnak minden választás előtt regisztráltatnia kell magát a jogszabályokban meghatározott állami szerveknél. A választók pontos listája a tisztességes és igazságos választások lebonyolításának egyik előfeltétele.

A következő szakasz a **választóközetek és szavazókörek létrehozása**. Eközben figyelembe veszik az állam közigazgatási-területi felosztását, valamint a lakosság eloszlását ezen a területen. Különösen fontos biztosítani az egyenletes területi felosztást abban az esetben, ha minden körzetből azonos számú személyt (képviselőt vagy egyéb tisztségviselő személyt) választanak. A körzetek egy- vagy többmandátumúak lehetnek. Az **egymandátumú** körzetben csak egy személy lehet a győztes. Minden esetben ilyenek a polgármesterek, elnökök választóközetei (hiszen itt csak egy győztes lehet!). A többmandátumú körzetben több győztes van – így választják meg Ukrajna képviselőit (a politikai pártok és blokkok listáin). A szavazóköreket a választások alatti közvetlen technikai munka végrehajtására alakítják ki – éppen ezekben adják le voksukat a jelöltek az állampolgárok.

Az államok többségében a választások közvetlen lebonyolítását speciális **választási szervek** végzik. Egyes országokban (NSZK, Ausztria, Mexikó, stb.) ezt a funkciót a belügyi szervek töltik be. Másokban – a központi választási szervek mellett, amelyek speciális (általában állandó) állami szervek, szavazókerületi és -köri bizottságokat hoznak létre – ideiglenes szerveket a politikai pártok, blokkok, szervezetek, a választott tisztségekre jelölt személyek képviselőiből.

A következő szakasz – a **jelöltállítás és regisztráció**. Az egyes országok jogszabályai a jelöltállítás különböző útjait vázolják fel. Az első – a politikai pártok vagy egyéb kollektívák általi jelöltállítás. A második – az önjelölés, amikor a jelölt saját maga kérvényezi a jelöltként való regisztrációját és beleegyezését adja arra, hogy elindul egy bizonyos poszt megszerzéséért. Néha a regisztrációhoz bizonyos mennyiségű jelölttámogató aláírás benyújtása, vagy meghatározott kaució befizetése a követelmény, amit csakis választási siker esetén fizetnek vissza.

A jelöltállítás és regisztráció után megkezdődik a leghosszabb időszak – az **aktív választási agitáció és küzdelem**. A kampány során a jelöltek az agitáció különböző formáit és módszereit alkalmazhatják – felhasználhatják a tömegtájékoztatási eszközöket (újságot, rádiót, televíziót, internetet), tömeggyűléseket, a különböző reklámeszközöket. Az államok

többségében az agitáció során tilos a választók megvesztegetése, bármilyen tárgy, szolgáltatás ingyenes vagy kedvezményes átadása/nyújtása számukra.

Ebben az időszakban merül fel a választási kampány finanszírozásának kérdése. A legtöbb ország jogszabálya meghatározza a lehetséges finanszírozási forrásokat és bizonyos korlátokat állít fel. Így, általános szabályként törvényes forrásnak számít a jelölt személyes pénzalapja, a fizikai és jogi személyek adományai (eközben általában tiltják a külföldi fizikai és jogi személyek anyagi segítségét), a jelölteket állító vagy támogató politikai pártok pénzeszközei. Egyes országokban nagyobb vagy kisebb mértékben előírják a kampány állami támogatását.

Negatív voksolás szavazólapja

Pozitív voksolás szavazólapja

A legfeltehetőleg teljesebb szakaszok egyike, ami az összes jelölt, megfigyelő, a külföldiek is beleértve, figyelmére számíthat, a **szavazás**. Az államok többségében a voksolást papír alapú szavazólapok segítségével valósítják meg. Azzal a feltétellel adják ki, hogy a választó szerepel az adott szavazókör névjegyzékében és felmutatja a személyazonosságát igazoló dokumentumot. Kézhez véve a szavazólapot, a választó vagy jelet tesz annak a pártnak vagy jelöltnek a nevével szemben, amelyiket támogatja (pozitív voksolás), vagy, ellenkezőleg, mindegyik jelölt vagy párt nevét áthúzza, kivéve azt az egyet, amelyiket támogatja (negatív szavazás). Néha, mint arról már szó esett, speciális gépeket alkalmaznak, amelyek biztosítják a szavazás titkosságát. Fontos kérdés, amit meg kell oldani a szavazás megszervezése során, mindenki voksolásra való jogának lehetőségének biztosítása. Egyes államokban előírják a postai úton való szavazást, másokban – lehetséges a meghatalmazás alapján történő voksolás. Néha előírt az előrehozott szavazás lehetősége. Különleges intézkedéseket alkalmaznak annak érdekében, hogy azok a személyek, akik bizonyos testi fogyatékkal élnek, rokkantak is leadhassák voksukat.

A legtöbb állam jogszabályai előírják azokat a különleges procedúrákat, amelyeknek lehetetlenné kell tenniük vagy legalábbis jelentősen meg kell nehezíteniük a hibákat és a csalásokat **a szavazatszámlláláskor és a választások eredményeinek megállapításakor**. Általában véve előírják a voksolásban részt vett választók összlétszámának meghatározási rendjét, a fel nem használt szavazólapok érvénytelenítését és, ami a legfontosabb, a választók akaratának meghatározását. Ezen folyamatok során általában előírt a megfigyelők és a tömegtájékoztatási eszközök képviselőinek jelenléte. A törvények előírják az eredmények közzétételének rendjét, amihez, általános szabályként alkalmazzák a tömegtájékoztatási eszközöket.

Speciális folyamata van szabálysértések rögzítésének a választásra való felkészülés és a lebonyolítás során, valamint az eredmények megfellebbezésének.

A választójog a választások lebonyolításának rendjét szabályozza. A választó lehetséges cselekedeteinek függvényében megkülönböztetik az aktív és a passzív választójogot.

A legtöbb államban bizonyos követelményeket és korlátozásokat – választási cenzusokat - állapítanak meg a polgárok választásokban való részvételével kapcsolatban. Ezeket természetes és mesterséges cenzusokra osztják, közöttük – az életkori, letelepedési, szakmai, végzettség szerinti, stb.

A jogrendszer meghatározza a választások lebonyolítási rendjét – a választási folyamatot, amelynek számos szakasza van, - a választások kitűzésétől a szavazatszámllálásig, a választások eredményének megállapításig és közzétételéig.

Aktív és passzív választójog, választási cenzus, választási folyamat.

1. Magyarázzátok meg a *választójog*, *választási cenzus*, *választási folyamat* fogalmát.
2. Hasonlítsátok össze a passzív és az aktív választójogot.
3. Milyen választási cenzusokat ismertek.
4. A választási folyamat milyen szakaszait ismeritek?
- 5*. Fejtsétek ki a véleményeteket a különböző választási cenzusok megállapításának jogszerűségét és igazságosságát, közülük melyeket tartjátok célszerűeknek?
- 6*. Elemezzétek Ukrajna alkotmányának szövegét és, lehetőség szerint, a népképviselők, Ukrajna elnöke, a helyi önkormányzati szervek megválasztásáról szóló törvényeket és határozzátok meg milyen választási cenzusokat határoz meg az ukrán jogrend.
- 7*. Fejtsétek ki a véleményeteket arról, hogy lehetséges-e a választások eredményeinek meghamisítása. Ha lehetséges, akkor véleményetek szerint a választási folyamat mely szakaszaiban a legnagyobb ez a veszély?
- 8*. Játsszátok el az osztályban a választási folyamat egyes szakaszait.

13. §. Választási rendszerek

1. A választási rendszer fogalma és fajtái

A választási rendszer – az államhatalom képviseleti szerveibe, a helyi önkormányzatokba történő választások megszervezésének és lebonyolításának rendje és az állampolgárok választójogának megvalósítása. A választási rendszer meghatározza a jelöltállítás, a választási körzetek létrehozása, a szavazatszámlálás és a képviselői helyek elosztásának rendjét. Bármely választási rendszer a választójog általánosan elismert elvein alapul.

A modern jogtudomány és –gyakorlat három fő választási rendszert ismer – az egyéni, pártlistás és vegyes rendszert.

A választási rendszer fajtái		
Egyéni választási rendszer	Pártlistás választási rendszer	Vegyes választási rendszer

2. Egyéni választási rendszer

Az egyéni választási rendszer a legrégebbi a létező választási rendszerek között. Ezt alkalmazták először a parlamenti választások során. **A többségi** (a francia *majoritarie* szóból – a többségen alapuló, *majorite* – többség) **választási rendszer a választott tisztségre konkrét jelöltre való szavazást ír elő és annak a győzelmét ismeri el, aki a választóktól több voksot kap, mint a többi jelölt.**

A minősített többségi választási rendszert használják a legritkábban. A győztesnek meg kell szereznie a törvényben meghatározott minősített többséget – például a szavazatok 2/3-át. Így, 1993-ban az első fordulóban való győzelemhez Olaszország parlamentje (felsőházi) szenátorjelöltjének a szavazók voksainak nem kevesebb, mint 65%-át kellett megszereznie. Ebben az országban az elnök első körben való megválasztásához a parlamentben a képviselők szavazatainak 2/3-át kellett megszerezni. Érthető, hogy ezek a feltételek jelentősen megnehezítették a választást, hiszen nagyon nehéz ennyi voksot begyűjteni. Ezért néha Olaszország elnökének megválasztása (a következő fordulóban a győzelemhez a képviselők szavazatainak több mint 50 százalékát kellett megkapni) hosszú ideig tartott. 1971-ben Olaszország elnökének megválasztásához 23 választási fordulóra volt

szükség, 1964-ben – 21 körre, 1992-ben Olaszország elnökét csak a tizenhatodik fordulóban választották meg!

Sokkal gyakrabban használják az **abszolút többségi választási rendszert**. Ebben a rendszerben a győzelemhez a választók szavazatainak több mint 50 %-át kell megszerezni, vagy, ahogy mondani szokták 50% + 1 szavazatát (vagyis legalább egy vokssal többet, mint a szavazásban résztvevők fele). Ezt a rendszert néha francia választási modellnek nevezik, mert első ízben Franciaországban és az egykori gyarmatain alkalmazták és használják a mind a mai napig. Meg kell jegyezni, hogy az esetek többségében ezt a követelményt csak a választások első körében alkalmazták. Ha az első körben egyik jelölt sem érte el a szükséges eredményt, második fordulót tartanak, amelybe az első forduló győztesei kerülnek be – azok, akik az első és a második helyen végeztek a megszerzett voksok száma szerint. Emellett az esetek többségében a második fordulóban a győzelemhez már nem szükséges az abszolút többség elérése. Éppen ezt a rendszert alkalmazzák Ukrajna elnökének megválasztása során – az első körben a jelöltet győztesnek tekintik, ha megszerzi a választók szavazatainak több mint 50 %-át, ellenkező esetben második választási fordulót tartanak.

A többségi választási rendszerek fajtái		
Relatív többség	Minősített többség	Abszolút többség

A világgyakorlatban a leggyakrabban a relatív többségi választási rendszert alkalmazzák. Eszerint a rendszer szerint a győzelemhez a jelöltnek elegendő több szavazatot szereznie, mint az ellenfeleinek. Ez a rendszer a legegyszerűbb és a leghatékonyabb a gyors eredmény elérése szempontjából. Ennek a rendszernek az alkalmazásakor a jelöltnek még hatalmas számú választó esetében is elegendő legalább egyetlen vokssal többet szereznie, mint a többi jelöltnek. A többségi rendszer alkalmazásakor második fordulót csak akkor tartanak, ha két jelölt teljesen azonos számú voksot szerez. Ezt a rendszert használják Nagy-Britanniában, az USA-ban, a Brit Nemzetközösség országainak többségében. Országunkban a községi és nagyközségi tanácsok, a községi, nagyközségi és városi polgármesterek választásakor alkalmazzák, valamint az elnökválasztás második fordulójában. Ez a rendszer a fejlett kétpártrendszerben – vagyis, amikor az államban két fő párt létezik, amelyek között a fő küzdelem zajlik - nyújtja a legjobb eredményeket. A kétpártrendszer klasszikus példája az USA (republikánus és demokrata párt) és Nagy-Britannia (konzervatív és munkáspárt). Ennek a rendszernek jelentős hiányossága olyan személy megválasztása a posztra, aki csekély számú szavazó támogatását kapta meg. Hiszen elméletileg lehetséges akár az a változat is, hogy olyasvalaki nyer, aki csak egyetlen szavazatot kap (amennyiben a többi jelölt egyetlen választó támogatását sem szerezték meg).

3. Arányos választási rendszerek

Az arányos választási rendszer a képviselői helyek elosztását a pártok (vagy a választási blokkok) között az általuk megszerzett választói voksok mennyiségének arányában írja elő. Meg kell jegyezni, hogy az arányos választási rendszer előírja a többmandátumú választókerületek létrehozását – egyébként lehetetlen az arányos elosztás, ezek kívül az arányos rendszer alkalmatlan az egyszemélyű szervekbe való választások megtartására – az államfők, területek, települések elöljáróinak, stb. megválasztására.

Az arányos rendszer lényege abban rejli, hogy a mandátumokat a választási listákra leadott voksok függvényében osztják el. Az arányos rendszer egyik alapfogalma a választási kvóta – azoknak a szavazatoknak a száma, amit a pártnak (blokknak) meg kell szereznie ahhoz, hogy egy mandátumhoz jusson a választott szervben. A mandátumok elosztását a táblázat illusztrálja (a pártok elnevezése és a számok –feltételesek). Képzeljük el, hogy az

állam parlamentjében 100 hely van, tehát száz képviselőt kell megválasztani. A választásra jogosultak száma 100 000 fő, emellett (az egyszerűség kedvéért) úgy tekintjük, hogy mindegyikük a táblázatban feltüntetett pártok egyikére szavazott.

A párt neve	A megkapott voksok száma	A pártlistára leadott szavazatoknak a választók összlétszámához viszonyított százalékos aránya = a parlamenti helyeknek a képviselők összlétszámához viszonyított százalékos aránya	A megszerzett mandátumok száma
Nők pártja	32 000	32	32
Fiatalok pártja	48 000	48	48
Állatvédők pártja	20 000	20	20

Tehát a honatyák száma minden listából megfelel a megfelelő pártra leadott voksok százalékos mennyiségének.

Az arányos választási rendszer alkalmazásakor általában választási küszöböt állapítanak meg. Ennek a gátnak a bevezetésének az a célja, hogy korlátozza a kis politikai erők bekerülését a választott szervbe, csökkentse a kis frakciók alakításának lehetőségét. Minél nagyobbak a választott szerv frakciói és minél kevesebb van azokból, annál szilárdabb a választott szerv, kevesebb a lehetőség a politikai krízis kialakulására. Az egyes országokban ez a küszöb jelentősen eltérhet – Hollandiában csupán 0,67 %, Izraelben – 1 %, Dániában 2 %, Argentínában – 3 %, Németországban és Svédországban – 5 %, Oroszországban – 7 %, Liechtensteinben – 8 %, Törökországban – 10 %.

A nagyon alacsony (3 % alatti) küszöb nem teljesíti a fő küldetését – a választott szervben sok kis képviselői csoport, frakció alakul, ami megnehezíti a stabil többség kialakulását és megzavarja a szerv hatékony munkáját. Másrészt, magas küszöbérték megállapítása esetén sok választó voksa figyelmen kívül marad – hiszen, ha a küszöböt el nem ért pártokra szavazott, az ő voksait nem veszik számításba, az átszámítások után azokat más politikai erők kapják meg. Ukrajnában jelenleg 3 %-os választási küszöböt állapítottak meg, ami egészében véve megfelel az általános gyakorlatnak.

Az arányos rendszereknek több fajtája létezik, amelyek abban különböznek, miként határozzák meg a győztes jelölteket.

Arányos választási rendszerek fajtái

Kötött listás	Preferencia-sorrendes	Egyszerű átviteli szavazás
Félig kötött listákkal		Nyílt listákkal

A **kötött listás arányos választási rendszer** (néha zártnak is nevezik) előírja, hogy a párt vagy a blokk még a szavazás napja előtt (a lista regisztrálásakor) meghatározza a rajta szereplő jelöltek sorrendjét. Ezután a sorrendet nem lehet megváltoztatni (kivéve, ha a jelölt kilép a listáról, vagy ha a párt határozata alapján törlik őt a listáról). A szavazás után a jelöltek a lista sorrendjében jutnak képviselői mandátumhoz. Vagyis a választó csak a pártot választja ki, de nem befolyásolhatja a mandátumok elosztását a párt választási listáján belül. Éppen ilyen választási rendszert alkalmaznak Ukrajnában a népképviselők és a legtöbb helyi önkormányzati szerv képviselőinek megválasztásakor, ugyanilyen rendszer működik Izraelben, Costa-Rikában, stb. Ennek a rendszernek az a lényeges hiányossága, hogy

megfosztja a választókat a konkrét személyek megválasztásának lehetőségétől, a pártoknak lehetőségük van arra, hogy alig ismert, népszerűtlen, néha nem eléggé kompetens személyekből „csináljanak” képviselőt.

Sok államban szükségesnek tartják azt, hogy a választónak lehetősége legyen arra, hogy ne csak a pártlistával kapcsolatban fejezhesse ki a véleményét, hanem a lista egyes jelöltjeivel kapcsolatban is. Ezt a lehetőséget a leggyakrabban a **preferenciák rendszerével – a félig kötött listák, vagy „nyílt listák”** segítségével valósítják meg. Egészében véve a preferenciák rendszere lehetővé teszi a választónak azt, hogy a szavazólapon elhelyezett speciális jelek segítségével kifejezze a szimpátiáját a lista konkrét jelöltjeivel kapcsolatban és befolyásolhassa a mandátumok elosztását a listán belül. A nyílt listák rendszerében (néha rugalmasnak vagy szabadnak is nevezik) a pártlistákon a jelöltek neveit ábécé sorrendben tüntetik fel, a választónak pedig joga van arra, hogy önállóan határozza meg azt a sorrendet, amely szerint a választott szervben látni szeretné a lista jelöltjeit. Jelenleg ezt a rendszert alkalmazzák Svájcban, korábban Olaszország is használta. A félig kötött listák esetében a választópolgár befolyásolhatja a helyezéseket, kivéve a párt által első helyen meghatározott személyét, - általában a párt vezetője, „arca”. A listán első helyén álló személy attól függetlenül a helyén marad, kit preferálnak a választók. A többiek a választóktól kapott szavazatok (preferenciák) sorrendjében helyezkednek el a listán. Ilyen rendszer létezik Dániában, Belgiumban, Ausztriában. Napjainkban Ukrajnában számos politikai erő támogatja a „nyílt listák” bevezetését országunkban. A preferenciák rendszere jelentősen bonyolultabbá teszi az eredmények összegzését, de lehetővé teszi a választók véleményének teljesebb figyelembevételét.

3. Vegyes választási rendszer

Az általunk áttekintett választási rendszerek mindegyikének – az arányos és a többségi – az előnyei mellett jelentős hiányosságai is vannak. Éppen ezért néhány államban bevezették a **vegyes – arányos-többségi –rendszert, amely egyesíti mindkét rendszer elemeit**. Ennek a rendszernek az alkalmazásakor a választott szerv egy részét (többnyire a parlamentet) pártlisták szerint arányos választási rendszer szerint választják, a másik részét – többségi rendszerben a választókerületekben. A rendszer alkalmazása során a szavazókörben a választó két szavazócédulát kap – az egyiket egy bizonyos pártra vagy blokkra voksol, kiválasztva a jelöltek listáját, a másikon – egy konkrét jelöltre adja le a szavazatát.

A különböző államokban ennek a rendszernek a megvalósítása különféleképpen történhet. Megkülönböztetik a lineáris és a szerkezeti vegyítést.

A vegyes választási rendszer fajtái

Lineáris vegyítés

Szerkezeti vegyítés

Lineáris vegyítés esetén a két rendszer szerint megválasztott képviselők a parlament azonos házában tevékenykednek. Az alsóház ilyen kialakítását az NSZK-ban, Litvániában (a két rendszerben a képviselők 50-50 % - át választják meg), Magyarországon (a képviselők 1/3-át többségi rendszerben, 2/3-át pártlistán választják meg) Mexikóban (300 képviselőt többségi, 100-at arányos rendszer alapján választanak).

Ha **szerkezeti vegyítést** alkalmaznak, többségi rendszerben választják meg a parlament egyik házát, a másikat – arányos rendszer szerint. Így épül fel Ausztrália, Olaszország, Lengyelország parlamentje. A lineáris vegyes választási rendszert alkalmazták Ukrajna népképviselőinek megválasztásakor 1998-ban és 2002-ben.

A világ országaiban a választások lebonyolítása során különböző választási rendszereket alkalmaznak – arányosat, többségit és vegyest. A rendszer megválasztása az állam történelmi sajátosságaitól, politikai rendszerétől és hagyományaitól, valamint a parlamentarizmus fejlettségi szintjétől és a pártrendszerétől függ.

A többségi választási rendszer az a jelölt győz, aki megkapja a választók többségének támogatását. Az arányos rendszerben pártlistára kell szavazni, a választott szerv kialakítása és a mandátumok elosztása a listára leadott szavazatok százalékos aránya szerint történik.

A vegyes rendszerek különböző arányban egyesítik a két rendszer elemeit.

Választási rendszer, arányos, többségi, vegyes rendszer.

1. Milyen választási rendszereket ismertek?
2. Soroljatok fel olyan országokat, amelyek különböző választási rendszereket alkalmaznak.
3. Hogyan összegzik a választások eredményeit a különböző választási rendszerek alkalmazásakor?
4. Hasonlítsátok össze
 - A. a többségi, arányos és vegyes választási rendszereket
 - B. a kötött, nyílt és félig kötött listás arányos rendszereket.
- 5.* Elemezzétek a különböző választási rendszerek előnyeit és hátrányait.
- 6*. Fejtsétek ki a véleményeteket arról, mely választási rendszer a leginkább hatékony és demokratikus.

Tudjátok meg, milyen állami szervek léteznek Ukrajnában, településeken, a járásokban, megyékben!

Juzjkov Leonyid Petrovics

(1938–1995)

Ukrán tudós-jogtudós. A T.H. Sevcenko Kijevi Állami Egyetemen dolgozott. Az alkotmányjog és a közigazgatási jog problémáit kutatta. Részt vett Ukrajna állami szuverenitási nyilatkozatának, Ukrajna alkotmányának kidolgozásában. 1992-ben őt választották Ukrajna alkotmánybírósága első elnökéül.

5. TÉMA. ÁLLAMHATALMI ÉS HELYI ÖNKORMÁNYZATI SZERVEK

14.§. Államhatalom. Államapparátus

1. Az államhatalom fogalma és ismérvei

Mindenki az élete során kerül olyan helyzetbe, hogy valaki irányítja, rákényszeríti az akaratát. Az apa határozza meg azt az időpontot, amikor a gyereknek haza kell jönnie, - ez a családi hatalom megnyilvánulása. A vállalat igazgatója rendeletet ad ki a dolgozó elbocsátásáról, kinyilvánítva a gazdasági hatalmát. A pap prédikál és, vallási hatalma felhasználásával, felszólít a húsételek mellőzésére böjt idején. A hatalom fajtái között különleges helyet foglal el az államhatalom.

Az államhatalom – a nyilvános politikai hatalom fajtája, amelyet az állam és szervei valósítanak meg, az állam azon képessége, miszerint alárendeli az akaratának az emberek viselkedését és a területén lévő egyesülések tevékenységét.

Az államhatalom jelentős különbségekkel és sajátosságokkal rendelkezik más hatalomfajtákhoz képest. Mindenekelőtt az államhatalom egységes. Vele ellentétben minden más hatalom többes – a családi hatalom különálló minden családban, minden vallás képviselője rendelkezik vallási hatalommal, ugyanígy eltér a gazdasági hatalom minden vállalatnál.

Az államhatalom a társadalom minden egyes tagjára kiterjeszti a hatáskörét az államban. Minden egyéb hatalom lehetőségei bizonyos, néha igen kisszámú társadalmi csoport tagjaira terjednek ki – a családtagokra, a vállalat dolgozóira, bizonyos vallás követőire. Csakis az államhatalom határozatai általánosan kötelezők az államban.

Az államhatalom a legbefolyásosabb és legerősebb. Egyedül csak ez a hatalom képes hivatalosan kényszerítést alkalmazni az akarata érvényesítésére. Ezért az államban speciális államhatalmi apparátust, kényszerítő apparátust hoznak létre. Ugyanakkor a kényszerítés alkalmazása a családi, vallási, gazdasági, ideológiai hatalom hordozóinak részéről a fennálló jogrend megsértését jelentik. Sőt, ha ezen hatalmak képviselőinek valamelyike megpróbál erőt alkalmazni, az államhatalom megbüntetheti őt.

Az államhatalom az össztársadalmi jelentőségű problémák megoldására hivatott, a többi fajta hatalom a társadalom egy részére vonatkozó problémákat oldja meg.

Végezetül, csakis az államhatalomra jellemző a szuverenitás – vagyis bármely más hatalom feletti felsőséggel, teljességgel, oszthatatlansággal, függetlenséggel.

Az államhatalom jelentős ismerve a társadalomtól, az egyes szociális csoportjaitól (osztályaitól, állapotaitól, stb.) való bizonyos szervezeti elkülönülése.

2. Az állammechanizmus

Az államhatalom megvalósítása megköveteli különleges szervek, intézmények kötelező meglétét, amelyek megvalósítják az állam funkcióit. **Az állam szerveinek és szervezeteinek rendszerét, amelyek a feladatainak és funkcióinak megvalósítására hoztak létre és amelyeket speciális hatáskörökkel ruháztak fel a megfelelő tevékenységi körben, állammechanizmusnak nevezik.**

Az állammechanizmus – a szervek és szervezetek meglehetősen bonyolult rendszere, amelyeknek egységes a szervezettségi és tevékenységi elveik. Sőt, mindezen szerveknek bizonyos alárendeltségi rendszerük van. Az állammechanizmus minden elemének fő rendeltetése az állam feladatainak és funkcióinak megvalósítása. Mindeközben léteznek speciális struktúrák, amelyek biztosíthatják az állam utasításainak végrehajtását. Az állammechanizmus és minden egyes eleme tevékenységének megszervezése jelentős mértékben függ az államformától, beleértve a fennálló politikai rendszert. Az állammechanizmus tevékenységéhez bizonyos anyagi-technikai és személyi biztosítás szükséges.

Az állammechanizmusnak három alkotóeleme van.

Állammechanizmus		
Állami vállalatok, intézmények és szervezetek	Állami szervek (államapparátus)	Különleges rendeltetésű állami szervek

Az állammechanizmus első eleme – az állami vállalatok, intézmények és szervezetek – biztosítja az állam gazdasági és szociális funkcióinak végrehajtását. Az állami intézmények és szervezetek rendeltetése az oktatási és kulturális szféra, a szociális ellátás, az egészségvédelmi tevékenység biztosítása. Ezeket az intézményeket az állami költségvetésből biztosítják és nem céljuk a nyereségszerzés. Így, állami intézmény az iskola, a színház, a múzeum, a felsőfokú tanintézmény. Velük ellentétben a az állami vállalatok termelési tevékenységet végeznek és,

általános szabályként, vállalkozói tevékenységet folytatnak. Ukrajna legismertebb állami vállalatai között van az Ukrzaliznicja Állami Vállalat. Az állami vállalatoknak nem csupán a saját létezésüket kell biztosítani, nem csak önfenntartóknak kell lenniük, de nyereséget kell termelniük az államnak.

A különleges rendeltetésű állami szervek mindenekelőtt a fegyveres erők, a belügyi szervek (milícia vagy rendőrség), ellenőrző szervek (vám, határőrség és adószolgálat, stb.) és egyéb struktúrák, amelyeket néha „erőszakszervezeteknek” neveznek. Ezek a szervek a költségvetésből kapnak pénzt a létezésükhöz és tevékenységükhöz, habár néha bizonyos összegeket hozhatnak a költségvetésnek (büntetések, vámok, stb.). Mindenekelőtt az állam jogvédő funkcióinak végrehajtását biztosítják, valamint az állam függetlenségének és területi egységének védelmét. Ugyancsak ezek a szervek vesznek részt a büntetés-végrehajtás biztosításában.

Az állammechanizmusban különleges helyet foglalnak el az állami szervek, amelyeket az „államapparátus” név egyesít. Az államapparátust alkotó szervek sajátossága az, hogy nem az állam tetszőleges funkcióját valósítják meg, hanem éppen az államhatalmat valósítják meg.

3. Államapparátus

Azoknak a szerveknek az összességét, amelyek segítségével gyakorlatilag megvalósul az államhatalom, államapparátusnak nevezik. Az államapparátus fő eleme az állami szerv, amely bizonyos hatalmi hatáskörökkel bír. Az államapparátus dolgozói azok a tisztviselők, akik szakmai tevékenységet végeznek az apparátusban, megvalósítva az állam funkcióit. Az államapparátus szervének szerkezetét és hatáskörét bizonyos normatív okirat határozza meg. Az államapparátus minden szerve az állam nevében tevékenykedik, az akaratát rögzítik és tükrözik. Az államapparátus fontos ismérve, hogy tevékenységét az állami költségvetés finanszírozza.

Jelenleg az államapparátus az államhatalom törvényhozói, végrehajtói és igazgatszolgáltatási felosztásának elvén épül fel.

Az államapparátus tevékenységének alapjául tevékenységének bizonyos elvei szolgálnak.

Az államapparátus tevékenységének elvei
A szervezés optimális volta
A tevékenység hatékonysága
Humanizmus
Az államhatalom egysége és felosztása
Professzionizmus
Politikai lojalitás
Törvényesség és alkotmányosság

Az **optimálisság** elve feltételezi, hogy az államapparátus szervei rendszerének biztosítani kell az elé kitzúzott feladatok megvalósításának lehetőségét. Eközben az apparátus felépítésének célszerűnek kell lennie, a különböző szervek között kölcsönös kapcsolatnak és együttműködésnek kell lennie. Az államapparátusban megfelelő létszámú, de nem túlzott mennyiségű képzett tisztviselőnek kell dolgozni.

Az államapparátus tevékenységének **hatékonyságát** az határozza meg, mennyire képes biztosítani a valós befolyását a társadalomra, az, hogy az államapparátus szervei milyen mértékben képesek megvalósítani az állam funkcióit. A hatékony államapparátus azoknak a döntéseknek az elfogadását biztosítja, amelyek valóban megfelelnek az állam lakossága többsége érdekeinek.

A modern államapparátus tevékenységének fontos elve a **humanizmus**. Ennek az elvnek megfelelően az emberek jogait és szabadságjogait kinyilvánítják és jogilag rögzítik a társadalom alapértékeként, az államapparátus munkájának legfőbb céljaként az emberek jogai és szabadságjogai vannak meghatározva.

Napjainkban a legtöbb államban biztosítják az **alkotmányosság** és **törvényesség** elvét. Ezek előírnyoazzák, hogy az állam területén csakis a törvények által közvetlenül előírt szervek létezhetnek és működhetnek. Hatáskörüket jogszabályok rögzítik és kizárólag az alkotmányban és a törvényekben meghatározott rendben és keretek között működhetnek. Az államapparátushoz tartozó szervek által elfogadott határozatoknak törvényeseknek és a szervek hatáskörén belül elfogadottnak kell lenniük.

Az államapparátus számára fontos a politikai befolyástól való maximális függetlenségének biztosítása. Éppen ezért nyilvánítják ki a **politikai lojalitás** elvét, amelyet mindenekelőtt az biztosít, hogy törvény korlátozza, sőt tiltja az államapparátus dolgozóinak politikai pártokban való tagságát.

Az államapparátus hatáskörének hatékony megvalósítása lehetetlen a **professzionizmus** elvének betartása nélkül. Ennek érdekében az államapparátus dolgozóinak megfelelő szakképesítéssel, ismeretekkel és tudással kell rendelkezniük. Ennek az elvnek a betartására a káderek kiválasztásának speciális rendszerét vezetik be – megfelelő attesztációkat, versenyeket, vizsgákat, rendeznek, tanulmányozzák az egyes tisztségekre jelöltek.

Fontos az államhatalom egységének és felosztása elvének betartása. Ennek érdekében az állam jogszabályai előírják a fékek és ellensúlyok rendszerét a különböző hatalmi szervek között. Ez biztosítja az államot a hatalom egy kézben való bitorlásának veszélye ellen.

4. Állami szervek és osztályozásuk

Az államapparátus alapegysége az **állami szerv (az állam szerve) – az állami mechanizmus strukturálisan szervezett elem, az állami tisztviselők kollektívája, amelyet az állam valamely funkciójának megvalósításához szükséges hatalmi hatáskörökkel és a szükséges anyagi eszközökkel ruháztak fel.**

Az állami szerv egyesíti a közös célokkal és foglalkozással bíró állami tisztviselőket. A törvény által előírt rendben alakul meg és felhatalmazást nyer az állam bizonyos funkcióinak és feladatainak megvalósítására. Az állami szerv tevékenységi rendjét speciális dokumentumok határozzák meg.

Az állami szervek sok fajtája létezik.

A tevékenységi irányának megfelelően az állami szerveket **törvényhozási, végrehajtói** és **igazságszolgáltatási** osztják (ezzel a felosztással később részletesebben is megismerkedünk). Néha meghatározzák az ellenőrző-felügyelő szerveket, valamint külön állami szervként – az államfőt.

Államhatalmi szervek		
Törvényhozó	Végrehajtó	Igazságszolgáltatási

Az állami apparátus rendszerében elfoglalt helye szerint az állami szerveket elsődleges és másodlagos (származtatott) szervekre osztják. **Elsődleges szervek** a lakosság közvetlen akaratnyilvánítása útján alakulnak meg. Ukrajnában ilyen szerv Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, a megyei, járási, községi és városi tanácsok, Ukrajna elnöke. Azonban az állam szerveinek egy része nem a lakosság általi közvetlen megválasztás útján alakulnak meg, hanem kinevezik, vagy az alapszervek választják meg. Így, Ukrajna Miniszteri Kabinetjét a

Legfelsőbb Tanács és Ukrajna elnöke alakítja ki. A Számvevőszéket a Legfelső Tanács alakítja meg. Az ilyen szerveket **másodlagosnak (származtatottnak)** nevezik.

Az állami szervek fajtái					
Az állami tevékenység iránya szerint	Az államapparátusban elfoglalt helye szerint	A megalakulás módja szerint	A létezés és funkcionálás időtartama szerint	Összetétel szerint	A kiterjedési terület szerint
Törvényhozói	Elsődleges	Választott	Állandó	Egyszemélyi	Központi (összállami)
Végrehajtói	Másodlagos (származtatott)	Kinevezett	Ideiglenes	Kollegiális	Helyi (lokális)
Igazságszolgáltatási	A hatalmat megöröklők				

A szerveket **a megalakulásuk módja szerint** is megkülönböztetik. A modern államban az állami szervek egy részét választásokon alakítják meg – ezek a **választott szervek**, a többi **kinevezett**. A monarchiákban léteznek olyan **szervek, amelyek megöröklik a hatalmat** (a monarchikus államformában az államfőről van szó).

A létezés és a funkcionálás időtartama szerint az állami szerveket állandókra és ideiglenesekre osztják. **Állandó szerv** a korlátlan ideig működő állami szervek többsége. Az **ideiglenes szerveket** bizonyos szigorú időtartamra korlátozott feladatok elvégzésére hozzák létre. Ilyenek az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által létrehozott ideiglenes vizsgálóbizottságok, a speciális kormánybizottságok, amelyeket rendkívüli események (balesetek, katasztrófák) kivizsgálására neveznek ki, stb.

Az állami szerveket **a hatáskörük kiterjedési területe szerint** is osztályozzák. **A központi (összállami)** szervek az állam teljes területére kiterjesztik a tevékenységüket, **a helyi (lokális)** szervek csupán a terület egy bizonyos részén tevékenykednek.

Végezetül, **összetételük** és a döntéshozás rendje szerint a szerveket kollegiálisakra és egyszemélyikre osztják. A **kollegiális** állami szervek több (néha nagyszámú) személyből állnak. Éppen ilyen a parlament, a kormány. Az ilyen szervezetben a döntést általában szavazás útján hozzák meg. Az államfő, az uralkodó az **egyszemélyi** állami szerv példái. Ennek megfelelően, ezek a szervek-személyek a hatáskörükön belül önállóan döntenek.

A hatalomfajták legerősebbje az állam. Általánosan kötelező, kényszerítést alkalmazhat, bizonyos megkülönböztető ismérvekkel rendelkezik a többi hatalomfajtaéhoz képest.

Az állam funkcióinak megvalósítása céljából az államban kialakítják az állammechanizmust, amelynek összetevői az állami vállalatok, intézmények és szervezetek, a különleges rendeltetésű szervek és az államapparátust alkotó szervek.

Az államapparátus valósítja meg az államhatalmat. Az államapparátus fő elemei a különféle állami szervek.

Államhatalom, államapparátus, állammechanizmus, állami szerv.

1. Magyarazzátok meg az *államhatalom, államapparátus, állammechanizmus, állami szerv* fogalmát.
2. Milyen sajátosságokkal rendelkezik az államhatalom a hatalom egyéb fajtáihoz képest?

3. Az állammechanizmus mely elemeit ismeritek?
 4. Hasonlítsátok össze az állammechanizmus különböző elemeit.
 5. Az államapparátus tevékenységének mely elvei léteznek?
 6. Határozzátok meg az állami szervek osztályozásának alapjait.
 7. Soroljátok fel különböző fajtájú állami szerveket Ukrajnában.
 - 8*. Magyarázzátok el az államapparátus működésének általános ismert elveinek lényegét.
 - 9*. Fejtsétek ki a véleményeteket arról, milyen mértékben felel meg Ukrajna államapparátusának tevékenysége a létező elveknek.
- Tudjátok meg, mi a nevük a törvényhozási szerveknek a világ országaiban!

15. §. A törvényhozói hatalom szervei

1. A törvényhozói hatalom fogalma

A modern államban az egyik államhatalmi ág a törvényhozói hatalom. Fő feladata az államhatalom törvényalkotás útján történő megvalósítása. A törvényhozói hatalom fogadja el azokat a normatív okiratokat, amelyek nagyobb jogerővel bírnak, mint az egyéb ágakhoz tartozó hatalmi szervek normatív okiratai.

A törvényhozói hatalom bármely állami szervére bizonyos közös vonások jellemzők. Mindenekelőtt, a törvényhozói hatalom szerveit **delegált képviselet jellemzi**. Ez azt jelenti, hogy választások útján alakulnak meg, amelyeken a nép a választott **képviselőinek** adja át a hatáskörét és megbízza őket az államhatalom megvalósításával. Mindegyik parlament sok képviselőből áll – nem lehet egyszemélyi. Éppen ezért beszélnek a törvényi a törvényhozói hatalom **kollegiális** jellegéről.

A törvényhozói szervek **elsődleges jellegűek**. A törvényhozói hatalomnak adott hatáskörök fontosságának figyelembevételével, valamint azzal, hogy a hatásköröket közvetlenül a nép adta át nekik, **felsőbbség** jellemzi az egyéb államhatalmi szervekhez képest.

A modern államok legtöbbjében a törvényhozói hatalom jellegzetes vonása a **tevékenységének professzionális jellege**. A törvényhozó szerv tagjainak – a képviselőknek – meg kell felelniük bizonyos szakképesítési követelményeknek és megválasztásuk esetén fel kell adniuk korábbi munkatevékenységüket. A parlament munkarendjét speciális normatív okiratok szabályozzák, s ennek a procedúrának a betartása a döntései legitimitásának kötelező követelménye.

Idézzétek fel, mikor és mi miatt jöttek létre a képviseleti szervek Nagy-Britanniában és Franciaországban! Mi volt a nevük?

Még i. e. a VI. században az ókori Athénban létezett kollegiális szerv – a négyszázak tanácsa, amelyben minden a Athéni Államban élő törzs képviselve volt.

A modern típusú törvényhozási szerv első történelmi elnevezési a **parlament** (a fr. *parler* – *beszélni* szóból) volt. Ezt a terminust a XIII. sz. kezdték használni, majd ugyanannak a századnak a végén ezt a nevet kapta az államban megalakult vagyoni – képviseleti szerv.

Később ez az elnevezést alkalmazták általánosan a törvényhozói hatalom képviseleti szerveinek meghatározására. A világ legrégebbi parlamentjei – a spanyol cortes, az izlandi althing.

Ukrajna földjén az első parlamenthez hasonló szervek az Általános Katonai Tanács és a vének tanácsa volt, amelyek a Zaporizzsjai Szicsben és a XVII – XVIII sz. Hetymanság idején léteztek. A parlamentarizmus hagyományainak folytatása lett az Ukrán Központi Ráda, habár az ide történő választások közvetettek voltak, ráadásul a választásokban nem a nép,

Ukrajna összes állampolgára, hanem a pártok, nemzeti és szakmai csoportok vettek részt, ami nem felel meg a parlament megalakulása általánosan elfogadott demokratikus normáinak.

A külföldi országokban a parlamenteket különféleképpen nevezik. Így, az USA-ban és Latin-Amerika számos országában a parlamentet kongresszusnak nevezik, Luxemburgban – képviselőháznak, Jordániában, Portugáliában, Dél-Koreában – nemzetgyűlésnek, Lengyelországban – szejmnek, Izraelben – knesszetnek, Iránban és Azerbajdzsánban – medzslisznak, Svédországban – riksdagnak, Dániában – folketingnek, Norvégiában – stortingnak. Érdekes, hogy a három utóbbi fordítása parlamentet jelent. A parlamentet számos országban tanácsnak nevezik, néha a megfelelő magyarázó szó hozzáadásával „nemzeti”, „köz”, legfelső, stb.

2. A parlamentek osztályozása

A parlamenteket számos ismerv alapján lehet osztályozni. A parlamenteket a leggyakrabban a *struktúrájuk* alapján különböztetik meg, **egy-**, illetve **kétkamarásokra** osztva azokat. Néha az ilyen parlament megjelölésére a „monokamarás” (egy házsal rendelkező parlament) és „bikamarás” (két házsal rendelkező parlament).

A hagyományos egy- és kétkamarás parlament mellett a parlamentarizmus történetéből ismertek a több házból álló törvényhozói szervek is. Így például, a Jugoszláv Föderatív Szocialista Köztársaságban az 1963-as alkotmány hatkamarás parlamentet írt elő, a Dél-Afrikai Köztársaságban három házból álló parlament létezett, minden egyes házat egy bizonyos rassz képviselői alkották.

Elég széleskörűen elterjedt a parlamentek *hatáskörük terjedelme és kompetenciáik* alapján való besorolása. Az első csoportot az **abszolút korlátlan kompetenciával bíró** parlamentek alkotják. Az ilyen parlamentek hatáskörét nem rögzítik normatív okiratok. Bármilyen kérdésben törvényt fogadhatnak el. Emellett léteznek bizonyos, az évek-évszázadok alatt kialakult hagyományok, azonban nem léteznek formális korlátozások. Ilyen Olaszország, Írország, Nagy-Britannia, stb. parlamentje.

A parlamentek másik csoportja ezek ellentéte, hiszen **kompetenciájuk abszolút korlátolt** (másképpen **abszolút meghatározott kompetenciájú parlamenteknek** is nevezik). Azokban az államokban, ahol ilyen parlamentek működnek, az alkotmány, vagy egyéb törvények pontosan és kimerítően megállapítják azt a kérdéskört, amelyeket a parlament megvitathat. Ilyen az USA, Franciaország parlamentje, amelyek hatásköreit az alkotmány pontosan és egyértelműen meghatározza.

Meg kell jegyezni, hogy az elnevezés nem mindig felel meg a valóságnak. Így például, Nagy-Britanniában a parlament, amely formálisan korlátlan hatáskörrel bír, sokkal kisebb szerepet játszik az állam politikai életében, mint az amerikai kongresszus, amelynek szigorúan korlátozott a hatásköre.

És végezetül – számos föderatív államban **viszonylagosan meghatározott kompetenciájú** parlamentek léteznek. Általában föderatív államokról van szó (India, NSZK, Malajzia), ahol a hatáskörök a szövetségi parlament és a föderáció szubjektumainak (államok, tartományok, stb.) hatalmi szervei között oszlanak meg.

3. A parlamentek struktúrája. Kétkamarás rendszer

Ahogy arról már szó volt, a világ számos országában van kétkamarás parlament. Történelmileg a világ első parlamentjei egykamarásként jöttek létre. Így, Anglia parlamentje 1695-ben egyetlen házból állt, akárcsak az USA XVIII. században létrejött kongresszusa. A kétkamarás parlamentek kialakulásának különböző okai voltak. Az európai országok többségében a háznak biztosítaniuk kellett a parlamentben képviselt különböző rétegek

jobb képviseletét. Így, a klasszikus angol parlamentben a felsőháznak – a Lordok Háza - biztosítania kellett a régi, hagyományos arisztokrácia képviseletét, az alsóháznak pedig – az új osztályokét, amelyek anyagi lehetőségekkel bírtak, de nem tartoztak a régi arisztokráciához. Másrészt, egyes államokban a kétkamarás parlament létrehozásának biztosítania kellett a föderatív állam alkotó részei érdekeinek képviseletét. Éppen ez történt az USA-ban, amikor az 1787-es alkotmány elfogadásával és a föderatív állam létrejöttével az egykamarás parlamentet felváltotta a kétkamarás.

A kétkamarás parlamentek között a házak közötti arányok két változatát különböztetik meg. Az egyik esetben mindkét ház azonos hatáskörökkel bír, a különbségek jelentéktelenek, a másokban – alkotmányban rögzített a házak egyenlőtlensége – különböző a státuszuk, kompetenciájuk, különbözőképpen alakulnak meg. Ha a parlament alsóházának általánosan elfogadott és gyakorlatilag egyetlen rendje az általános választásokon történt megválasztása, úgy a felsőház különböző módon alakulhat meg.

A parlament felsőháza kialakításának módja	
Közvetlen választásokon	Közvetett (többlépcsős) választásokon
Kinevezés útján	Az örökösödés rendjében

Közvetlen választásokat alkalmaznak a parlamentek felsőházainak megválasztásakor Lengyelországban, az Amerikai Egyesült Államokban. Emellett az USA-ban a szenátorokat – a kongresszus felsőházának tagjait – noha közvetlen választásokon választják meg, de teljesen más rendszerben, mint az alsóházi kongresszusi tagokat – a képviselőház tagjait. Amíg az alsóházi választásokat közel azonos számú választókból álló körzetekben tartják meg minden államban, addig a szenátusba minden állam részéről két szenátort választanak, függetlenül a lakosság lélekszámától – így biztosítják a föderáció szubjektumainak azonos képviseletét a szövetségi parlamentben.

Közvetett szervek alakítják Franciaország, Norvégia, India felsőházát. Emellett Franciaországban a szenátorokat a községek, département-ek képviselői választják meg, stb. Norvégiában előbb közvetlen választásokon megválasztják a teljes parlamentet, majd a képviselők a saját maguk közül meghatározzák a felsőház tagjait, a többiek az alsóház tagjai maradnak. Indiában az Állami Tanácsot az államok törvényhozói gyűlései alakítják ki.

Elégge elterjedt a felsőház teljes vagy részleges kialakításának a képviselők kinevezése általi gyakorlata. Ezt alkalmazza többek között Kanada, Jordánia, az NSZK. Így az NSZK-ban a parlament felsőháza a Bundesrat, amelynek képviselőit az NSZK-hoz tartozó tartományok kormányai nevezik ki. Egyes államokban a felsőház bizonyos részét nevezik ki. Így például Olaszországban az elnök jogosult a szenátus öt tagját kinevezni az tudományban, művészetben, irodalomban tett különleges szolgálataiért, ezenkívül automatikusan a szenátus tagjává válik Olaszország összes korábbi elnöke. Indiában az Államtanácsba ugyanígy 12 személyt nevez ki.

A felsőház örökösödés útján való kialakításának legismertebb példája a Lordok Háza – az angol parlament felsőháza, amelyhez csaknem 800 tag tartozik, akik régi nemesi családok leszármazottai, ami jogot biztosít számukra a Lordok Háza munkájában való részvételre. Ezzel egyidejűleg a Házhhoz tartoznak azok a személyek is, akik a képviseleti jogot az állam előtti kiemelkedő érdemeiért kapták (a lordi titulus, ami feljogosít a háztagságra Nagy-Britannia egyik legmagasabb kitüntetése), vagy beosztásukért.

A világon nem alakult ki egységes vélemény a kétkamarás parlament létezésének célszerűségével kapcsolatban. A jogtudósok, politológusok és politikusok többsége úgy véli, hogy a második kamara létezése azokban az államokban természetes és megalapozott, amelyek föderatív államrendszerűek. Ebben az esetben a második kamara, amely a föderáció szubjektumai képviseletének elvén alakult ki, biztosítja az érdekek betartását, csökkenti a

jogaik figyelmen kívül hagyásának veszélyét (különösen a föderáció szubjektumai területeinek és lakosságának jelentős különbsége esetén). Ezzel együtt sok kritika ári a kétkamarás parlamentek létét az unitárius államokban – úgy tekintik, hogy a második kamara ebben az esetben az állammechanizmus felesleges eleme. Emellett a második kamara megléte mindien esetben fékezi, bonyolultabbá teszi a törvényalkotási folyamatot. Sőt, a második ház létrehozása elkerülhetetlenül a parlament fenntartási költségének növekedéséhez vezet – hiszen többlet apparátusra, helyiségekre, stb. van szükség. Ezzel együtt úgy vélik, hogy a parlament második háza segíthet a törvényalkotás hibáinak elkerülésében, kiegyensúlyozottabbá teszi az újításokhoz való hozzáállást.

A kamarákon, bármely parlament fő strukturális elemén kívül a világ legtöbb parlamentjében frakciókat – a képviselők pártokhoz való tartozásán, politikai szemléletén alapuló egyesüléseket – alakítanak meg, megválasztják a parlament vezetését. Egyes parlamentekben speciális struktúrákat hoznak létre, amelyeknek meg kell valósítaniuk a parlamenti kontrollt a különböző szférákban.

A modern feltételek között a világ sok országában a törvényhozói szervek emberjogi parlamenti megbízottakat választanak. 1809-ben Svédország parlamentje a világon elsőként fogadott el olyan törvényt, amely előírta a bíróságok és egyéb állami szervek független kontrollját biztosítani hivatott parlamenti biztos megválasztását. A XX. sz. folyamán számos országban választottak ilyen meghatalmazottakat. Ukrajna alkotmánya szintén előírja Ukrajna Legfelsőbb tanácsa számára a bizton emberjogi biztos megválasztását. Azt a személyt, aki megvalósítja az emberi jogok betartásának ellenőrzését, gyakran **ombudsmannak** nevezik (svédül az *ombudsman* – meghatalmazott személyt jelent).

4. A parlamentek hatáskörei

Habár már a törvényhozói hatalom elnevezéséből is következik a fő funkciója, a parlamentek tevékenysége mégsem csupán a törvényalkotói tevékenységre korlátozódik. A törvényhozói hatalom fő funkciói közé nem csak a törvények elfogadása tartozik, de a pénzügyi funkció is, amely az állam éves költségvetésének elfogadásában és végrehajtása ellenőrzésének biztosításában rejlik, valamint az ellenőrzői funkció is, amely a kormány, egyéb állami szervek, mindenekelőtt a végrehajtói szervek ellenőrzésének megvalósítása révén realizálódik.

A modern állam nem létezhet más államoktól, a nemzetközi közösségtől elszigetelten. Ennek során az állam kiépíti a kapcsolatait más államokkal, nemzetközi megállapodásokat, szerződéseket köt velük. A külföldi államokkal való tárgyalások folytatásának kapcsolatos fő funkciókat a végrehajtói hatalom gyakorolja. Azonban a modern államokban az összes fontos nemzetközi szerződésnek meg kell kapnia a törvényhozói szerv jóváhagyását – csak ebben az esetben válhat jogerőssé.

A nemzetközi szerződés legfelső törvényhozói szerv általi megerősítésének procedúráját ratifikációnak nevezik (a franciában *ratification* – megerősítés). Parlamenti ratifikációra a megkötött szerződés kész szövegét nyújtják be, amelyet az államfő, vagy más meghatalmazott személy aláírt. A törvényhozó szerv képviselőinek joguk van megvitatni a szerződést, kifejezésre juttatni a megjegyzéseiket, azonban végezetül a szerződést vagy jóváhagyják, vagy elutasítják. Amennyiben elutasítják, a szerződés nem lép hatályba. A legtöbb állam, így Ukrajna törvényhozása is előírja, hogy nem minden szerződést terjesztenek a parlament elé ratifikálásra, hanem csak azokat, amelyek az állam és a társadalom életének legfontosabb kérdéseire vonatkoznak. Ezeknek a szerződéseknek a listája az Ukrajna nemzetközi szerződéseiről szóló törvényben található.

Ismerkedjete meg Ukrajna törvénye „Ukrajna nemzetközi szerződéseiről” kivonatával és fejtsétek ki a véleményeteket azokról az okokról, amiért éppen ezek a szerződések követelik meg a kötelező ratifikációt!

A törvényhozói hatalom fő funkciója, bármely parlament legfontosabb hatásköre a törvények elfogadása. A világ sok országában a parlamentek gyakorolják az Alaptörvény – az Alkotmány – módosításának jogát is. A törvényalkotói tevékenység megvalósításának rendjét általában az alkotmány határozza meg. Leginkább az alaptörvényekben határozzák meg azoknak a kérdéseknek a körét, amelyeket kizárólag az alkotmányos és a folyó törvények szabályoznak.

Idézzétek fel, mely kérdések megoldására alakították meg a történelem során a parlamenteket!

A parlamentek történelmileg jellemzően a pénzügyi kérdések egyeztetésére jelentek meg. – új adók bevezetése céljából. Habár a továbbiakban a hatáskörök jelentősen kiszélesedtek, de az állami költségvetés jóváhagyása hagyományosan – a bevételek és a kiadások részletezése, a végrehajtásának kontrollja, szükség esetén változások és módosítások benyújtása az állam legfőbb pénzügyi okiratához – a parlament egyik legfontosabb hatásköre marad.

Számos hatáskör illeti meg a parlamenteket a káderszférában, de terjedelmük jelentős mértékben függ az állami közigazgatás formájától.

Fejtsétek ki a feltevéseteket arról, hogy mely állami közigazgatási forma mellett lesz a legszélesebb a parlament hatásköre káderügyek tekintetében.

A parlament káderügyekre vonatkozó hatásköréhez tartozhat a kormány, a nemzeti bank vezetőinek kinevezése, számos országban a törvényhozói szerv részt vesz az állam bírói hatalmának kialakításában. Egyes államokban a parlament kinevezi (vagy egyezteti, jóváhagyja a kinevezését) egyes rendvédelmi szervek, szakszolgálatok vezetőit, a főügyészt. Ez hivatott elősegíteni a hatalom egy személy kezében való túlzott mértékű koncentrálását. Egy sor parlamenti köztársaságban éppen a törvényhozói hatalom választja meg az államfőt. Így például, elnököt választ Izrael knesszete, Törökország Nagy Nemzetgyűlése, Olaszország parlamentje, az elnökválasztásban részt vesznek a Bundestag képviselői.

A parlamentek többsége elég erős ellenőrző hatáskörökkel rendelkezik. A törvényhozói hatalom fő feladata a végrehajtói hatalom, illetve tevékenysége kontrollja. Sok államban a parlamentnek joga van beszámoltatni a kormányt és, amennyiben a kormány tevékenységét elégtelennek nyilvánítják, megvonni a bizalmat, ami a kormány lemondásához vezet. A kontroll egyéb módjának tekintik az interpellációkat, amelyeket a kormányokhoz és egyéb államhatalmi szervekhez nyújthatnak be a képviselők.

A nemzetközi kapcsolatok szférájában a hatáskörök jelentős része a végrehajtói hatalmat illeti. Azonban a modern államban minden, de legalábbis a legfontosabb nemzetközi szerződések a törvényhozói szerv jóváhagyását igénylik – csak akkor emelkednek jogerőre.

Néha előfordul, hogy a szerződés semmisé kell nyilvánítani. Az állam lemondását az általa kötött nemzetközi szerződésről a szerződésben megállapított rend és határidők betartásával a megállapodás felmondásának (lat. *denuntiatio* – értesítés) **nevezik.** Megjegyezzük, hogy a nemzetközi jognak megfelelően a felmondás a szerződés érvényességének jogos megszüntetése. Az államnak a szerződés felmondásához és megvalósítása rendjéhez való jogát maga a szerződés írja elő. Általában a szerződés felmondása kérdésének felvetésének joga azt a szervet, vagy személyt illeti meg, amely/aki

jóváhagyta (aláírta, ratifikálta) a szerződést, vagyis sok szerződéssel kapcsolatban a parlament végzi el a felmondást.

Szintén kizárólag a parlament jogosult a legtöbb államban a háború kihirdetésére és a békekötésre, amnesztia kihirdetésére, stb.

A modern demokratikus állam elválaszthatatlan eleme a törvényhozói hatalom szerve – a parlament. A konkrét államban elfogadott elnevezéstől függetlenül minden törvényhozói szervre jellemző a képviselői jelleg, a szerv kollegiális jellege, a többség, stb.

A szerkezetük függvényében megkülönböztetnek egy- és kétkamarás parlamenteket. A kétkamarás parlamentek általában a föderatív berendezkedésű országokra jellemzők. Mind bizonyos előnyökkel, mind pedig jelentős hiányosságokkal bírnak.

Minden parlament számos hatáskörrel rendelkezik, amelyek közül a legfontosabbak a törvényhozói, pénzügyi és ellenőrző, stb. funkciók. A parlamentek hatásköréhez tartozik a nemzetközi szerződések ratifikációja és felmondása. A parlamenti kontroll funkciójának végrehajtása céljából manapság sok államban választanak emberjogi parlamenti megbízottakat – ombudsmanokat.

Parlament, ratifikáció, felmondás, ombudsman.

1. Magyarázzátok meg a *parlament, ratifikáció, felmondás, ombudsman* fogalmak jelentését.
2. Mik a törvényhozói hatalom szerveinek feladatai?
3. Hasonlítsátok össze az egy- és kétkamarás parlament előnyeit és hiányosságait.
4. A tömegtájékoztatási eszközök közleményeinek és az Internet segítségével készíttetek tájékoztatást az ukrán parlament – a Legfelsőbb Tanács és a Legfelsőbb Tanács emberjogi megbízottjának tevékenységéről.
5. Ukrajna alkotmánya szövegének segítségével határozzátok meg a Legfelsőbb Tanács – Ukrajna parlamentjének fő hatásköreit.
- 6*. Egyes jogtudósok és politológusok úgy vélik, hogy éppen a törvényhozói hatalom a demokratikus rezsim tartópillére. Egyetértetek ezzel az állítással? Fejtsétek ki érveiteket ennek az állításnak a támogatása vagy cáfolata mellett.
- 7*. Felhasználva az Ukrajna történelme és az egyetemes történelem tanulmányozása során szerzett tudásokat, egyéb forrásokat, készíttetek közleményt a parlamentarizmus történetéről államunkban és a világban.
- 8* Fejtsétek ki a véleményeteket a kétkamarás parlament létrehozásának célszerűségéről Ukrajnában. Véleményeteket támasszátok alá érvekkel.

Kutassatok fel információt az ukrán kormány, egyes minisztériumok, a járásotok, városotok, megyétek helyi állami adminisztrációinak tevékenységéről!

16. §. A végrehajtó hatalom szervei

1. A végrehajtó hatalom fogalma és szervei

A hatalom megosztásáról szóló elmélet szerint minden modern demokratikus állam kötelező eleme a **végrehajtó hatalom – az államhatalom egyik ága, amely biztosítja az alkotmány, a törvények, az államfő okiratainak végrehajtását a törvény által nyújtott hatásköröknek megfelelően az államügyek irányításának ágazatában.**

A végrehajtó hatalom fő funkciója a törvények végrehajtásának biztosítása. Ehhez a végrehajtó hatalom végrehajtási rendeleteket fogad el a törvényeknek megfelelően és azok

alapján. A világ országainak többségében a végrehajtói hatalom szervei valamiképpen elszámolással tartoznak a törvényhozói hatalom szerveinek.

A jelzett funkciók végrehajtására létrehozzák a végrehajtói hatalom központi és helyi szerveinek rendszerét. A végrehajtói hatalom különböző szervei között alárendeltségi, hierarchikus, elszámoltatási viszony áll fenn. Sok esetben a végrehajtói hatalom szervei kettős alárendeltségűek – mint az azokat a megfelelő közigazgatási - területi szinteken megalakító szervek felé, úgy a megfelelő tevékenységi irány felsőbb szerve felé. Például, a járási oktatásügyi osztály alárendeltje a járási közigazgatási hivatalnak (a közigazgatási – területi felosztás saját szintjén) és a megyei oktatásügyi és tudományos osztálynak, valamint Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának (a hivatali alárendeltség rendjében).

A különböző államokban a végrehajtói szervek listája jelentősen különbözik egymástól, a kialakult kormányzási rendszertől függ. Minden országban a végrehajtói hatalom kötelező alkotóeleme a kormány, a végrehajtói hatalom egyéb központi szervei. A legtöbb államban a végrehajtói hatalmon belül működnek a helyi végrehajtói hatalom szervei. Sokkal bonyolultabb a helyzet az államfő tisztségét illetően. Egyes államokban (köztük Ukrajnában is) az államfő tisztsége egyik hatalmi ághoz sem tartozik, azokon kívül áll. Másokban – az államfő a végrehajtói hatalomhoz tartozik (például az USA-ban), néha mind a törvényhozói, mind pedig a végrehajtói hatalom elemének tekintik.

A törvényhozói hatalomtól eltérően, amelyhez az államok többségében egységes szerv – a parlament – tartozik, számos államban jó néhány végrehajtói szerv létezik. Ezeket **központikra**, vagyis olyanokra, amelyek hatásköre az egész államra kiterjed és **helyi**, vagy **regionális** szervekre osztják, amelyek az államnak egy bizonyos területén tevékenykednek.

Ezenkívül a végrehajtói hatalom szerveit általános és speciális kompetenciájú szervekre osztják. Az **általános kompetenciájú** szervek – mindenekelőtt a kormány, valamint a helyi végrehajtói hatalom szervei, amelyek a társadalmi élet minden területén tevékenykednek, a gazdaság összes szférájában, ezen belül a megyei, járási, állami közigazgatási hivatalok. A végrehajtói hatalom egyéb szerveinek kompetenciája csak egyes szférákra terjed ki – az oktatásra, kultúrára, igazságszolgáltatásra, honvédelemre, stb. Ezek minisztériumok, állami bizottságok, a végrehajtói hatalom helyi szervei, amelyek egyes szférákban működnek, – a helyi oktatásirányítás, a járási egészségvédelmi osztály, stb. – a **speciális kompetenciájú** szervek.

A végrehajtói hatalom szerveinek fajtái

Tevékenységi területe Kompetenciájának jellege
szerint szerint

Központi	Általános kompetenciájú
Helyi (regionális)	Speciális kompetenciájú

2. Az államfő

Az államfő – tisztségviselő személy vagy különleges állami szerv, amely megvalósítja az állam legfelső képviselését a belpolitikai életben és a más államokkal való külkapcsolatokban. A legtöbb államban az államfő az állam egységét szimbolizálja, annak képviselője a más államokkal való kapcsolatokban. Hagyományosan éppen az államfő

a fegyveres erők főparancsnoka. Egyes alkotmányokban az államfőt a nemzet szimbólumává, az alkotmány és az állam függetlenségének garantálójává kiáltják ki.

A monarchiákban természetesen az uralkodó – a király, cár, császár, stb. - az államfő, aki a legtöbb esetben öröklí a hatalmat. Számos köztársasági államformával rendelkező államban a meghatározott időtartamra megválasztott elnök az államfő. Egyes országokban a törvénynek megfelelően kollegiális szerv az államfő – Kubában ezt a szerepet az államtanács tölti be, Svájcban – a szövetségi tanács. Ebben az esetben a hagyományosan az államfőt megillető hatáskörök egy részét ennek a kollegiális szervnek a vezetője látja el. A világ államfői között különleges helyet foglal el Nagy-Britannia uralkodója. Ő egy időben nem csak a saját államának, de még 17 másik szuverén államnak is a vezetője, amelyek a Brit Nemzetközösséghez tartoznak – egykori brit gyarmatok, amelyek elnyerve függetlenségüket megőrizték a kapcsolatokat a volt gyarmattartóval. Közöttük van Kanada, Ausztrália, Jamaica, stb., amelyek formális vezetője a brit uralkodó. Nevében tevékenykednek ezen országok mindegyikében a helyi kormány ajánlása alapján kinevezett főkormányzók. A fennemlített példákban az állam legitim vezetőjéről van szó, vagyis arról, aki a törvénynek megfelelően jutott hatalomhoz.

A történelemben ismertek az államfő illegimitásának esetei. Ilyenek azok, akik katonai puccs, zendülés következtében ragadták magukhoz a hatalmat. Néha az ilyen államfő megpróbálja legitimizálni a helyzetét, státuszát – választásokat, referendumokat szerveznek, amelyeknek törvényesíteni kell az államfőt.

Az államfők számára az uralkodók kivételével törvényben meghatározott a hatáskörük határideje. Ez az egyes államokban jelentősen eltérő lehet. Az USA-ban az elnöki ciklus 4 év, az NSZK-ban 5 év, Franciaországban és Olaszországban 7 év. Ukrajnában az elnöki hatáskör időtartama ötéves határidőben van megállapítva. Ezenkívül a demokratikus államok többségében meghatározták azt az időtartamot, amelyben egy személy folyamatosan betöltheti az államfői tisztséget.. A legtöbb esetben ez két ciklus lehet. Úgy tartják, hogy ez a korlátozás lehetővé teszi a hatalom egy személy kezében történő koncentrációjának megelőzését. Ezzel együtt ismeretesek olyan esetek, amikor egy személy huzamos ideig töltötte be az államfői posztot. Négyyszer (1932, 1936, 1940 és 1944) választották meg az USA elnökévé F. D. Rooseveltet – éppen ezután vezették be az USA-ban az említett korlátozást. Folyamatosan 32 évig töltötte be Zaire elnöki tisztségét Mobutu Sese Seko, 1976-ban Tunézia örökös elnökévé nyilvánították Bourguibát, ugyanilyen titlussal bírt Türkmenisztán elnöke, Szaparmurat Nyijazov.

A modern demokratikus államokban létezik a megválasztott államfő hatásköre mandátuma lejárta előtti megszüntetésének procedúrája. Általában lehetséges az államfő önkéntes lemondása, hatáskörének megszűnése egészségügyi állapota miatt. Ezenkívül számos országban létezik az államfő hatásköre kényszerű megszüntetésének lehetősége – a közjogi felelősségre vonás (impeachment) intézménye. **A közjogi felelősségre vonás** (az angol *impeachment* – megvádolás szóból) – **a legfelső állami tisztségviselők parlament általi alkotmányos-jogi felelősségre vonásának különleges procedúrája.**

A közjogi felelősségre vonást első ízben a XIV. században, Angliában alkalmazták. Előírta a legfelső tisztségviselők felelősségének procedúráját – a királyi tanácsadókig bezárólag. A Nagy-Britanniai impeachment-re jellemző, hogy ezekben az ügyekben az alsóház – a közösségek háza – folytatja a nyomozást, ennek eredménye alapján a felsőház – a lordok háza hozza meg a döntést. Napjainkban a közjogi felelősségre vonás procedúrájának alkalmazásának lehetőségét számos ország alkotmánya előírja, általában az államfő felelősségre vonhatóságáért az általa elkövetett súlyos bűncselekmények miatt. Ukrajna alkotmánya ugyancsak előírja az impeachment alkalmazásának lehetőségét Ukrajna elnöke hatásköre mandátuma lejárta előtti megszüntetése esetére, amennyiben árulást, vagy egyéb súlyos bűncselekményt követ el (ezzel részletesen a következő évben ismerkedhettek meg). A

folyamat az államok többségében elég bonyolult – a kérdés többszöri parlamenti megvitatást, különleges vizsgálóbizottságok által lefolytatott nyomozást, a parlamenti szavazás során minősített többségi voksolást igényel (Ukrajna alkotmánya szerint az elnök közjogi felelősségre vonásáról szóló végső döntés meghozatalakor ezt a képviselők legalább $\frac{3}{4}$ - ének kell támogatnia).

3. A végrehajtó hatalom központi szervei. A minisztériumok

Ha az államfőnek a végrehajtó hatalomhoz való besorolása vitákat vált ki és az egyes államokban különbözőképpen viszonyulnak ehhez, úgy a kormány kétségkívül a végrehajtó hatalom rendszerének központi szerve. Még azok is, akik egyáltalán nem értenek a joghoz, hallottak a „kormány” fogalomról. Az emberek többségének tudatában a kormány – az államot irányító embereket jelenti. **A kormány az állam végrehajtó hatalmának legfelső általános kompetenciájú kollegiális szerve.** A leggyakoribb elnevezései – miniszteri kabinet, vagy minisztertanács. A demokratikus államok többségében a kormány a parlamenti vagy az elnökválasztás eredményeinek (a kormányforma függvényében) megfelelően, vagy azok figyelembe vételével alakul meg.

Széles körben elterjedt a kormány parlament általi megalakításának gyakorlata. A leggyakrabban a kormányalakítás ún. angolszász modelljét alkalmazzák. Ez előírja, hogy a kormányfő a parlamenti választáson győzelmet arató, a parlamentben többséget szerző párt vezetője lesz. Természetesen néha nem egy bizonyos párt, hanem egy választási blokk, vagy koalíció vezetőjéről van szó, amely a választást követően alakul meg a parlamentben és a saját jelöltjét ajánlja a kormányfői posztra. Formálisan az ilyen kormányfőt az államfőnek vagy az uralkodónak kell kineveznie. Így például ennek a kormányalakítási rendszernek a szülőhazájában, Nagy-Britanniában, a parlamenti többség vezetője megbízást kap az uralkodótól a kormányalakításra és cselekvési program kidolgozására. Ezenkívül a végrehajtó hatalom ezen ágára jellemző, hogy a kormány tagjai között csak miniszterek vannak. Sok államban előírás, hogy miniszternek olyan személyt neveznek ki, aki tagja a parlamentnek, emellett megtartja a képviselői mandátumát. Ilyen módon alakítják meg Nagy-Britannia, India, Új-Zéland, Malajzia, Kanada, stb. Kormányát.

Más államokban közvetlenül a parlament alakítja meg a kormányt, a kormányfőt és a kormány tagjait a képviselők választják meg, nekik meg kell szerezniük a képviselők többségének támogatását. Egyes államokban formálisan az államfő tesz javaslatot a kormányfőjelöltre. Éppen ezt a procedúrát írja elő az NSZK, Japán, Svédország, stb. jogrendje és a *kormányalakítás kontinentális rendszerének (vagy modelljének)* nevezik. A munka megkezdéséhez, a hatáskörök megszerzéséhez a kormánynak meg kell szereznie a parlament támogatását – az ún. bizalmat, vagyis a kormány összetételének és programjának támogatását. Általában ehhez bizonyos határidőt állapítanak meg, ami alatt el kell fogadni a döntést a javasolt jelöltekkel és a kormány programjával kapcsolatban, vagy el kell vetni ezeket. A kormányba nem csak miniszterek kerülhetnek be, de a végrehajtó hatalom egyéb központi szerveinek vezetői is. A kontinentális rendszerre jellemző az összeférhetetlenség követelménye – a kormány tagja nem foglalhat el semmilyen más tisztséget, nem jogosult képviseleti mandátumra, nem lehet parlamenti képviselő.

A végrehajtó hatalom fő központi szerve a legtöbb államban a minisztérium. **A minisztériumok** (a latin *ministerium* – szolgálat, tisztség szóból) – **a központi állami végrehajtó hatalom ágazati szervei, amelyek alakítják és megvalósítják az állam politikáját a társadalmi élet megfelelő szférájában.** Az egyes államokban a minisztériumok száma jelentősen eltérhet, a minisztériumok létrehozásának kérdését, azok számát a kormány, a parlament, vagy az államfő határozza meg. A minisztériumokat két fő típusra osztják – ágazatiakra és funkcionálisakra. Az ágazati minisztériumok közé azok tartoznak, amelyek fő

rendeltetésük az irányítás és a tevékenység koordinálása a társadalmi élet bizonyos szférájában. Például, Ukrajnában az ilyen minisztériumokhoz tartozik az oktatási és tudományos, az egészségügyi, a belügy, a szénipari. Ezzel együtt a funkcionális minisztériumok nem csupán egy adott ágazatban működnek, hanem az államgazdaság egészének munkáját biztosítják. Ilyenek, például, a gazdasági, pénzügyminisztérium, stb.

A „minisztérium” elnevezés a legelterjedtebb, de egyes államokban a hasonló szerveket másként nevezik. Így, az USA-ban *departement*-nek neveik ezeket, Nagy-Britanniában egy sor minisztériumnak saját neve van – a pénzügyminisztérium analógja a kincstár, a tengerészeti minisztériumé – az admirális, stb.

4. A helyi végrehajtó hatalmi szervek

A végrehajtói funkciók biztosítására hozzák létre a helyi állami végrehajtási szerveket. Az állami végrehajtó hatalom helyi szerveit általános szabályként regionális (megyei, állami, tartományi, stb.) és helyi (járás, prefektúra, stb.) szinteken hozzák létre. Ezeknek a szerveknek kell biztosítaniuk a megfelelő területen az állami programok végrehajtását, a megfelelő területek legfontosabb problémáinak megoldását, valamint, sok esetben az ellenőrzést a törvényesség betartását illetően a helyi önkormányzati szervek munkájában.

A helyi állami végrehajtó hatalmi szervek funkcióit az egyes államokban más-más szervek látják el. Franciaországban, például, minden közigazgatási-területi egység élére prefektust vagy alprefektust neveznek ki, aki a helyi végrehajtó hatalmat vezeti a megfelelő területen, mindeközben ez a tisztség – nem választott, hanem a központi szervek által kinevezett. Hagyományos a különböző minisztériumok helyi szerveinek létrehozása, amelyek végrehajtják és ellenőrzik az állam funkcióit a megfelelő területen egy bizonyos szférában.

Ukrajnában az állami végrehajtó hatalom helyi szervei a megyei, járási, Kijevi és Szevasztopoli városi állami közigazgatási hivatalok. Hatásköreiket Ukrajna A helyi állami adminisztrációkról szóló törvénye határozza meg. A helyi állami adminisztrációk vezetőit Ukrajna elnöke nevezi ki Ukrajna Miniszteri Kabinetjének ajánlása alapján.

A végrehajtó hatalom biztosítja a törvények és egyéb normatív jogi okiratok végrehajtását és az államhatalom megosztási rendszerének szükséges alkotóeleme. A végrehajtó hatalom szerveihez tartozik a kormány, a minisztériumok és a végrehajtó hatalom egyéb központi szervei és a helyi végrehajtói hatalmi szervek.

A legtöbb államban létezik az államfői poszt, amely hozzátartozhat, vagy nem tartozik a végrehajtói hatalomhoz, vagy a hatalmi ágakon kívüli is lehet. A leggyakrabban az uralkodó vagy az elnök az államfő.

Az államfő megválasztásának (kinevezésének) rendjét, a végrehajtói hatalom szerveinek kialakítását az alkotmány vagy más törvények határozzák meg.

Végrehajtó hatalom, kormány, államfő, közjogi felelősségre vonás, minisztériumok.

1. Magyarazzátok meg a végrehajtó hatalom, kormány, államfő, közjogi felelősségre vonás fogalmakat.
2. Nevezzétek meg a végrehajtó hatalom fő funkcióit.
3. A végrehajtó hatalmi szervek kialakításának milyen módjait ismeritek?
4. Soroljátok fel olyan szervek példáit, amelyek különböző fajtájú végrehajtói hatalmi szervekhez tartoznak.
5. Ismerkedjétek meg Ukrajna alkotmányának szövegével és határozzátok meg
A. Ukrajna kormánya megalakításának rendjét és hatásköreinek megszűnését

B. Az Ukrajna elnökjelöltjével szemben támasztott követelményeket, megválasztásának és hatáskörei mandátuma lejártá előtti megszüntetésének rendjét

6*. Fejtsétek ki az álláspontokat a közjogi felelősségre vonás procedúrája és az államfő hatáskörének mandátuma előtti megszüntetésének egyéb indokai alkalmazásának célszerűségével kapcsolatban.

7*. Keressetek információt Ukrajna minisztériumainak listájáról és fejtsétek ki a véleményeket a lista szűkítésével vagy bővítésével kapcsolatban.

17. §. Helyi önkormányzatiság

1. A helyi önkormányzatiság fogalma

A mindennapi életben nem valószínű, hogy az elnökhöz, a parlamenthez, vagy a kormányhoz kell fordulnunk segítségért. Azoknak a kérdéseknek a zöme, amelyekkel az állampolgár a mindennapi életben találkozik, a helyi problémákra vonatkozik: megszűnt a vízellátás vagy kikapcsolták a fűtést, felmerült az épület tatarozásának vagy gyermekjátszótér építésének kérdése, új autóbuszvonalat kell nyitni vagy meg kell változtatni a bolt nyitva tartását – ezeket a kérdéseket nem a központi hatalomnak kell megoldani. Éppen ezért mindannyiunk számára nagyon fontos a **helyi önkormányzat – a néphatalom politikai-jogi intézményének** tevékenysége, **aminek a segítségével megvalósul a helyi ügyek irányítása a közigazgatási-területi egységekben a lakosok önszerveződésének révén az állam beleegyezésével és támogatásával.**

A helyi önkormányzatiság eredete megtalálható a középkori leírásokban. Klasszikus példájának tekinthető azokból az időkből a kijevi és a novgorodi vice (népgyűlés), amelyek ezeknek az óorosz városoknak a legfontosabb ügyeit oldották meg. A későbbiekben a helyi önkormányzatiság Európában a magdeburgi jog formáját öltötte.

Európában a helyi önkormányzatiság modern elmélete a XVIII.-XIX. században alakult ki. Ez a közösség és a helyi lakosság természetes joga.

A helyi önkormányzatiság minden állampolgár joga, rögzítve van az alkotmányban és az állam egyéb törvényeiben, a népszuverenitás megvalósulásának, a néphatalomnak a formája. Sok államban, így Ukrajnában is, a helyi önkormányzatiság az alkotmányos rend egyik alappillére.

Napjainkban ebben a kérdésben a legfontosabb dokumentumok egyike a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája, amely tartalmazza ennek a jogi intézménynek a modern értelmezését. Strasbourgban írták alá 1985. október 15-én, Ukrajna 1997. július 15-én ratifikálta. Ukrajnában a helyi önkormányzatiság alapelveit Ukrajna alkotmánya rögzíti.

Hasonlítsátok össze a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának és Ukrajna alkotmányának normáit és határozzátok meg, milyen mértékben felelnek meg Ukrajna Alaptörvényének normái a nemzetközinek!

A Helyi Önkormányzatok Európai Chartájából

3. cikkely. 1. A helyi önkormányzatiság a helyi önkormányzati szerveknek azt a jogát és köteletségét jelenti, miszerint a helyi lakosság érdekében, a törvényes kereteken belül megvalósítja azoknak a hatáskörébe tartozó társadalmi ügyeknek a szabályozását és irányítását.

2. Ez a jog tanácsok vagy közgyűlések révén valósul meg, amelynek tagjait szabadon, titkos szavazással választják meg a közvetlen, egyenlő, általános választójog alapján és amelyeknek nekik alárendelt végrehajtó szervei lehetnek. Ez a rendelkezés semmiképpen sem

akadályozza az állampolgárok gyűléseinek, referendumainak vagy egyéb közvetlen részvételi formájának alkalmazását, ha az a törvény által engedélyezett.

Ukrajna alkotmányából

140. cikkely. A helyi önkormányzat a területiális közösség joga – a falu lakosaié vagy néhány község, nagyközség és város önkéntes egyesüléséé – ahhoz, hogy önállóan oldja meg a helyi jelentőségű kérdéseket Ukrajna alkotmánya és a törvényei adta keretein belül...

A helyi önkormányzatiságot a területiális közösség valósítja meg a törvény által meghatározott rendben, mind közvetlenül, mind pedig a helyi önkormányzati szervek által: a községi, nagyközségi, városi tanácsok és azok végrehajtó szervei által.

A községek, nagyközségek és városok területiális közösségeinek közös érdekeit a járási és a megyei tanácsok helyi önkormányzati szervei képviselik.

2. A helyi önkormányzatok felépítésének elvei

A helyi önkormányzatok felépítésének fő követelményeit a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája tartalmazza. Előírja, hogy a helyi önkormányzatok jogait az alkotmányban és törvényekben kell rögzíteni. Kötelező feltétel a helyi önkormányzati szervek kialakítása közvetlen választások lebonyolítása által, amelyekben a megfelelő közösségekhez tartozó lakosok vesznek részt.

A helyi önkormányzati szerveknek pontosan meghatározott hatáskörökkel kell rendelkezniük. Előírás emellett, hogy mind saját, számukra fenntartott, mind pedig az államhatalmi szervek által delegált jogaik is lehetnek.

A nemzetközi jogi standardok nem zárják ki a helyi önkormányzati szervek adminisztratív kontrollját és felügyeletét a központi hatalom képviselői vagy az általa létrehozott szervek részéről (az államfő képviselői, a prefektusok, a közigazgatás elnökei, stb.). Azonban ezt a felügyeletet és ellenőrzést a törvénynek kell szabályozni és nem érintheti a helyi önkormányzati szerv saját hatásköreit.

A helyi önkormányzati szervek tevékenységének kötelező feltétel a megfelelő anyagi és pénzügyi feltételek biztosítása a számukra. Ezért törvényi úton meghatározzák a helyi önkormányzatok finanszírozási forrásait – meghatározott adókat, amelyek teljesen vagy részben befolyznak a helyi költségbe. Így, például, Ukrajnában éppen a helyi költségvetésekbe folyik be a fizikai személyek jövedelemadója, léteznek helyi adók. Ezenkívül, a helyi önkormányzati szervek általában jogosultak a kommunális vagyron kezelésére – a föld, ingatlan, egyéb, a területiális közösség tulajdonában lévő vagyron.

Néha az államhatalmi szervek bizonyos hatásköreiket a helyi önkormányzati szerveknek delegálják. Így, például a katonakötelesek nyilvántartását (az állami katonai irányítás szerveinek funkciója) faluhelyen a községi tanácsok végzik – ez a számukra delegált funkció. A helyi önkormányzatiság elvei előírják, hogy ebben az esetben az állami szerveknek nem csak delegálniuk kell ezeket a funkciókat (törvényben rögzítve az átadást), de kompenzálniuk is kell a helyi önkormányzati szerv kiadásait, amelyek ennek a funkciónak a megvalósításakor merülnek fel.

3. Az önkormányzatok fő modelljei

A modern világban néhány önkormányzati modell ismert.

Helyi önkormányzati modellek		
Angolszász (angol-amerikai)	Kontinentális	Szovjet (szocialista)

Ezen modellek fő különbsége a helyi önkormányzati szervek és a központi hatalmi szervek között alapul vett kölcsönös viszony elveiben rejlik.

A helyi önkormányzattok **angolszász** (vagy **angol-amerikai**) **rendszere (modellje)** túlnyomórészt az angolszász jogrendszerű (általános jogrendszerű) államokra jellemző. Köztük van Nagy-Britannia, az USA, a Brit Nemzetközösség országai (Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, stb.). Történelmileg a helyi önkormányzatiság Nagy-Britanniában a kormányzati rendszerrel párhuzamosan alakult ki, előbb a középkori Anglia egyes közösségeinek irányítási szervei az állami kormányzástól függetlenül létrejöttek és csak később alakult ki ezeknek az intézményeknek egy bizonyos együttműködési rendszere – az állami irányítás és a helyi önkormányzatok között.

Az angolszász rendszerű önkormányzatiság jellemvonása minden egyes helyi önkormányzati szerv autonómiája. A következő helyi önkormányzati szervek léteznek: kollegiálisak – tanácsok, közgyűlések, stb., egyszemélyik – polgármesterek, közösségi vezetők. Mindnyájukat megválasztják. Minden szerv saját kompetenciával rendelkezik és nincs alárendelve a felsőbb szintű szerveknek – hiányzik a helyi szervek hierarchiája.

Az angolszász rendszer országában a helyi önkormányzati szervek hatásköreit a „pozitív szabályozás” elve szerint határozzák meg. Ez azt jelenti, hogy a helyi önkormányzati szervek hatásköreit a törvényekben kimerítő listában sorolják fel – a helyi önkormányzati szerv csak azokat a hatásköröket valósíthatja meg, amelyeket a törvény közvetlenül meghatároz. Gyakorlatilag működik az elv – „csak az engedélyezett, amit **a törvény közvetlenül előír**”.

Ezenkívül helyben nincsenek kontrolláló szervek vagy a központi kormány vagy az államfő által kinevezett meghatalmazott személyek. Az egyedüli ellenőrző szerv, amelyik jogosult a helyi szervek döntésének felfüggesztésére és megszüntetésére a hatályos jogi normák megsértése esetén, a bíróság.

A helyi önkormányzatiság **kontinentális rendszere (modellje)** a kontinentális Európa területén alakult ki - ebből származik a neve. Jelenleg e szerint a rendszer szerint szerveződnek a helyi önkormányzatok Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban és más nyugat-európai államokban, a világ sok francia nyelvű országában, valamint Latin-Amerika és a Közel-Kelet államainak többségében.

A kontinentális rendszerben érintetlen marad az alapelv – a helyi önkormányzati szervek megválasztása. Ugyanakkor előírja az állami irányítás és a helyi önkormányzatiság összeegyeztetését, illetve a helyi önkormányzati szervek vertikális (hierarchikus) alárendeltségét. Sőt, számos esetben egy adott területen, egy településen egy időben működnek mind a lakosság által megválasztott helyi önkormányzati szervek, mind pedig a központi hatalom által kinevezett vagy kialakított szervek, illetve képviselők. Ezek meglehetősen széles ellenőrzői hatáskörökkel bírnak, felügyelik a helyi önkormányzati szervek tevékenységét és egyes esetekben felfüggeszthetik vagy eltörölhetik döntéseiket.

A helyi önkormányzati szervek hatásköreit a kontinentális rendszerben a „negatív szabályozás” elve határozza meg. Ez azt jelenti, hogy a helyi önkormányzati szerv jogosult dönteni minden kérdésben meghozatalára, kivéve azokat, amelyek közvetlenül a központi államhatalmi szervek kompetenciájához tartoznak. Ami a helyi önkormányzati szervek kompetenciáit illeti, a kontinentális rendszerb gyakorlatilag az angolszász rendszerhez képest ellentétes elv szerint működik – „minden megengedett, **amit nem tilt a törvény**”.

A helyi önkormányzatiság különleges rendszere működött a Szovjetunióban, amelyhez a jelenlegi Ukrajna területe is hozzátartozott. A helyi önkormányzatiság **szovjet rendszere** a helyhatalmi szervek merev hierarchikus rendszerét írta elő. A helyhatalom minden egyes szervét közvetlenül alárendelte minden felsőbb szervnek. Létrejött ezen szervek sajátos piramisa: községi tanácsok – járási tanácsok – megyei tanácsok – az USZSZK Legfelső Tanácsa. Emellett mindegyik felsőbb szervnek joga volt közvetlenül beavatkozni az alsóbb

működésébe, ellenőrizni azok tevékenységét és határozatait, eltörölni az alsóbb szintű szerv döntését.

A helyi önkormányzatiság a modern demokratikus állam ismérve és attribútuma. A modern világban kialakultak a helyi önkormányzatiság nemzetközi standardjai, közöttük – a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája. A helyi önkormányzatiság legfontosabb ismertetőjele az, hogy egy bizonyos közösséghez tartozó lakosok választják meg, megkapja a működéséhez szükséges pénzügyi és anyagi alapokat, valamint a megfelelő hatásköröket. A helyi önkormányzati szervek és a központi államhatalmi szervek együttműködési rendszerének függvényében megkülönböztetik a helyi önkormányzatiság angolszász, kontinentális és szovjet modelljeit.

Helyi önkormányzatiság

1. Magyarázzátok meg a *helyi önkormányzatiság* fogalmát.
2. Nevezzétek meg a helyi önkormányzatiság általatok ismert elveit és magyarázzátok meg a lényegüket.
3. Hasonlítsátok össze a különböző helyi önkormányzati modelleket. Határozzátok meg mindegyikük pozitív és negatív vonásait.
4. Ukrajna alkotmánya segítségével határozzátok meg
A Ukrajnában a helyi önkormányzatiság melyik modellje működik
B hogyan rögzíti Ukrajna Alaptörvénye a helyi önkormányzatiság nemzetközi jogi okiratokban rögzített alapelveit.
- 5*. Ismerkedjétek meg a városotok, községetek vagy nagyközségetek helyi önkormányzati szerveinek tevékenységével. Fejtsétek ki véleményeteket arról, milyen mértékben teljesítik a települések önkormányzati szervei a feladataikat.

Keressetek a tömegtájékoztatási eszközökben információkat a bíróságok működéséről a különböző országokban!

18. §. Bírói hatalom

1. A „bírói hatalom” fogalma

Hogyan értelmezték a „bíróság” szót? Véleményetek szerint mik a funkciói és a feladatai?

Ha azt az embert, aki semmit sem tud a jogtudományról, megkérdezitek tudja-e, hogy mi a bíróság, a válasz minden bizonnyal igenlő lesz. Az emberi társadalom megjelenését közvetően azonnal konfliktusok és ellentmondások alakultak ki benne. Az ősközösségi társadalom idején ezeket a nemzetségi, törzsi gyűléseken oldották fel, amelyekben a fő szerepet a vének, a közösség legnagyobb tekintélyű tagjai játszották.

A bíróság az állammal egyidejűleg alakult ki és annak elválaszthatatlan részét képezi, hosszú és bonyolult fejlődési utat járt be. A rabszolgatartás idején és részben a feudalizmusban is a monarchikus államokban a bírói hatalom az uralkodót illette. A köztársaságokban kialakulnak a közösségek, egyes vagyoni csoportok bíróságai. Az állam fejlődésével, a demokratikus állam modern értelmezésének kialakulásával a bírói hatalom az állammechanizmus részévé válik. Az igazságszolgáltatás gyakorlásának joga az állami szuverenitás részévé válik.

Napjainkban a **bírói hatalom – az államhatalom egyik ága, amelynek a fő feladata az igazságszolgáltatás gyakorlása**. Néha azt mondják, hogy a törvényhozói hatalom

elfogadja a törvényeket, a végrehajtói – biztosítja a végrehajtásukat, megvalósításukat, a bírói hatalom pedig büntet a törvények megsértése vagy be nem tartása miatt.

A bírói hatalom fő feladata az igazságszolgáltatás gyakorlása. Ennek során a bírói hatalom biztosítja a különféle peres ügyekben való eljárást és a jogszerű határozatok elfogadását. Eközben fontos figyelni arra, hogy az bíróság, egyrészt, büntet a törvények, egyéb jogi okiratok követelményeinek megsértéséért, másrészt – a bíróság nagyon fontos funkciója a különböző személyek közötti konfliktusokban, vitákban való eljárás, beleértve az állam és az állampolgár közöttieket is. Néha a bíróság döntőbíróként lép fel a különböző állami szervek közötti vitákban. Emellett az igazságszolgáltatás a bíróság kizárólagos hatásköre, semmilyen egyéb szerv nem jogosult annak gyakorlására. Ezenkívül a bíróság nem csak bünteti a bűnöst, de visszaállítja, védi az áldozat jogait, azét a félét, aki jogszerűen járt el.

2. A bíróságok hatásköre és illetékessége

Bármely államban a bíróságoknak óriási mennyiségű, különféle ügyben kell eljárnia. Ezért az államok többségében a bíróságok szerteágazó rendszerét alakítják ki. **A bíróságok jogát, hatáskörét bizonyos fajtájú (kategóriájú) ügyekben való eljárásra a bíróság illetékességének nevezik.** Emellett néha megkülönböztetik a tárgyi, területi és alanyi illetékességet.

A tárgyi hatáskör és illetékesség meghatározza a bíróság jogát az ügyben való eljárásra annak tartalmától függően. Az államok többségében e szerint az ismerv szerint elválasztják az általános és a speciális illetékességet. Általában az *általános illetékességhez* sorolják a bűnügyeket és a polgári ügyeket. A *speciális illetékességet* az egyes államokban különféleképpen határozzák meg. Leggyakrabban a speciális illetékességhez sorolják az alkotmányos, gazdasági, közigazgatási ügyeket, de léteznek a specializált bíróságok egyéb fajtái is. Így, Bulgáriában léteznek specializált közigazgatási bíróságok, az NSZK-ban – adminisztratív, munkaügyi, pénzügyi és szociális bíróságok, Franciaországban – adminisztratív és törvényszéki bíróságok kereskedelmi, munka és szociális ügyekben, az USA-ban – csődbíróságok, adó- és vámügyi bíróságok.

Néha olyan bíróságokat állítanak fel, amelyek feladata bizonyos kategóriákhoz tartozó személyek ügyeiben való eljárás. Ebben az esetben a bíróság **alanyi hatásköréről és illetékességéről** van szó. Sok államban a specializált bíróságokhoz (alanyi ismerv alapján) sorolják a katonai bíróságokat, amelyek a katonákkal kapcsolatos ügyekben járnak el. Ilyen bíróságok vannak például Nagy-Britanniában, Kanadában, Németországban, Spanyolországban.

Elégé elterjedt a kiskorúak számára létrehozott bíróság. Ezeket a bíróságokat *juvenálisoknak* (kiskorúak bíróságának, a latin *juvenalis* – ifjúsági szóból). A világ első ilyen bíróságát Chicagóban (USA) hozták létre 1899-ben. Később specializált kiskorúak bíróságát hoztak létre Írországból (1904), Angliában és Walesben (1905), Németországban (1907), Olaszországban (1908), Kanadában (1908), Franciaországban (1914), Japánban (1923), stb. Jelenleg ilyen bíróságok vannak Ausztráliában, Egyiptomban, Izraelben, Olaszországban, Spanyolországban, az USA-ban, Szíriában, stb.

A területi hatáskör és illetékesség meghatározza a bíróság lehetőségét arra, hogy bírósági úton oldja meg az adott ügyet, annak függvényében, hogy hol történt az eset. Általában az ügyekben az a bíróság jár el, amely azon a területen található, ahol bizonyos esetek történtek, vagy ahol az eljárás résztvevői laknak. Az államok többségében a bíróságokat az államot alkotó közigazgatási egységekben alakítják ki. Ugyanakkor egyes államokban (így az USA-ban) különleges bírósági körzeteket alakítanak ki, amelyek határai nem esnek egybe a közigazgatási-területi egységek határaival. Az ilyen bírósági körzetek kialakításának az a célja, hogy elkerüljék vagy csökkentsék a működési területén végrehajtói

hatalom részéről a bíróságra gyakorolt befolyás lehetőségét. Ugyanebből az okból egyes államokban él az a gyakorlat, miszerint a bíróságok más településeken vannak, mint a végrehajtói hatalmi szervek.

Ismerkedjete meg Ukrajna alkotmánya kivonatával és határozzátok meg, milyen fajtájú bíróságok működnek az államunkban!

Ukrajna alkotmányából

124. c. Az igazságszolgáltatást Ukrajnában kizárólag a bíróságok gyakorolják. Nem megengedett a bíróságok funkcióinak delegálása vagy bitorlása egyéb szervek vagy tisztségviselő személyek által...

A bírósági eljárást Ukrajna alkotmánybírósága és az általános hatáskörű és illetékességű bíróságok gyakorolják.

125. c. Ukrajnában az általános hatáskörrel és illetőséggel rendelkező bíróságok a területiség és a specializáció elvei szerint épülnek fel.

Az általános illetékességű bíróságok rendszerében a legfelső bírósági szerv Ukrajna Legfelsőbb Bírósága.

A specializált bíróságok legfelső bírósági szerve a megfelelő törvényszék.

A törvénynek megfelelően működnek a fellebbviteli bíróságok és a helyi bíróságok.

Nem engedélyezett rendkívüli és különleges bíróságok létrehozása.

3. Az alkotmánybíróság

Sok állam bírósági rendszerének különleges láncszemei az alkotmányjogi hatáskörű és illetékességű szervek. **Az alkotmányos hatáskör és illetékesség – az erre felhatalmazott állami szervek tevékenysége, ami egy bizonyos körhöz tartozó jogi okiratoknak az alkotmányos megfelelését állapítja meg.**

Napjainkban az alkotmányosság felügyeleti szerveket a világ legtöbb országában létrehozták. Eközben az alkotmányossági hatáskör és illetékesség két fő modelljét különböztetik meg. Az elsőt **amerikainak** nevezik és az USA-n kívül Argentínára, Norvégiára és Japánra is jellemző. Ebben a rendszerben a normatív okiratok, ezen belül a törvények alkotmányosságának megállapítását minden általános hatáskörű és illetékességű bíróság elvégezheti. Éppen ezért **decentralizált** modellnek nevezik. Bármilyen ügyben eljárva (bűnügy, polgári, közigazgatási per) a bíróság nem csak az ügy lényegét illetően hozhat határozatot, de megvizsgálhatja azt is, hogy megfelelnek-e az alkotmánynak azok a törvények, egyéb okiratok, amelyekre az ügy résztvevői hivatkoznak. Amennyiben olyan határozat születik, hogy egy bizonyos okirat vagy törvény nem felel meg az alkotmánynak, az elveszíti jogerejét és nem alkalmazható a jövőben. Emellett az általános bíróság határozatát a felsőbb szintű bíróság felülvizsgálhatja.

Egyes államokban – Ausztráliában, Indiában, Svájcban, stb. – az alkotmányossági felügyelet módosított amerikai modellje működik, amelyben az alkotmányossági felügyeletet és kontrollt nem minden általános illetékességű bíróságnak adják meg, hanem csak ezen bíróságok legfelsőbbjének.

A másik modellt **európainak** vagy **centralizáltnak** nevezik. Ilyen rendszer működik az NSZK-ban, Ausztriában, Olaszországban, Spanyolországban, Oroszországban. Ez előírja egy speciális alkotmányfelügyeleti bírósági szerv létrehozását, amely számára a törvények és egyéb jogi okiratok alkotmányossági törvényességi vizsgálata az egyetlen funkciója. Ezekben az államokban nincs előírva a bírósági határozatok alkotmányossági vizsgálata, az végleges, az alkotmányellenesnek elismert törvény elveszíti jogerejét. Ilyen rendszer működik Ukrajnában is.

Ezek a modelleken kívül vannak olyan országok (például Franciaország), ahol az alkotmányossági felügyeletet nem a bíróság, hanem egy speciális szerv végzi.

Az alkotmányosságot felügyelő szervek hatásköreihez tartozik mindenekelőtt a normatív jogi iratok alkotmányosságának (az alkotmánynak való megfelelésének) az ellenőrzése. Az alkotmányossági kontroll alá eső okiratok listáját az állam törvényei határozzák meg. Ugyancsak általában az alkotmányossági illetőségű szervek hatáskörébe tartoznak a *hatásköri viták* - a hatalmi ágak különböző szervei és ágai közötti ellentétek feloldása, ami a hatáskörök felosztását illeti. Néha hozzájuk tartozik a politikai pártok tevékenységek megszüntetésével kapcsolatos kérdések, az elnök elleni bizalmatlansági indítvány végrehajtási procedúrája törvény által előírt betartásának ellenőrzése, stb.

4. Bírósági fok. Fellebbezés. Semmités

A bírósági eljárás egyik alapelve az elfogadott határozat elleni fellebbezés biztosítása. Ennek az elvnek az érvényesítése érdekében különböző fokú bíróságokat hoznak létre. **A bírósági fok – a bírósági rendszer megfelelő hatáskörökkel felruházott láncszeme, amely a bírósági ügymenet meghatározott stádiumában eljár az adott ügyben.** Az államok többségében léteznek első-, másodfokú bíróságok és a semmítőszék.

Az **elsőfokú bíróság** eljár az ügy vizsgálatában, gondosan tanulmányoz minden megszerzett és összegyűjtött bizonyítékot. Munkájának célja – az ügy minden körülményének sokoldalú, objektív és teljes vizsgálata. Az ügy első fokú bíróságon való tárgyalásán részt vesznek az ügyben érintett felek, akiknek joguk van bizonyítékokat bemutatni, magyarázatot adni, beszédet mondani. Az ügyben való eljárás során a bíróság tanulmányozza a tárgyi bizonyítékokat, dokumentumokat, meghallgatja a tanúkat, a perben résztvevő többi felet, a szakértőket és specialistákat. Az elsőfokú bírósági tárgyalás eredménye a határozat elfogadása – bűnügyben a bíróság ítéletet hoz, egyéb ügyekben bírósági döntés vagy határozat születik.

Ha a per résztvevői nem fogadják el az elsőfokú bíróság határozatát, jogukban áll fellebbezni. Ebben az esetben **apellációról** (a latinban *apellatio* – megszólítás) van szó. A fellebbezés előírja a felsőbb fokú bírósághoz való fordulást, amelynek jogában áll újratárgyalni az ügyet. Eközben a fellebbviteli bíróság azokat az ítéleteket, határozatokat tekinti át, amelyek nem léptek jogerőre, a fellebbezés benyújtása leállítja az ítélet vagy a határozat érvénybe lépését. A fellebbezést vizsgálva a bíróság teljes egészében ellenőrzi az ügyet, joga van az ügyet újratárgyalásra visszaküldeni. A fellebbezéshez való jogot a legtöbb modern állam törvénykezése rögzíti. Ezt az igazságos jogorvoslat egyik garanciájának tekintik, ez biztosítja a bírósági tévedések időben történő kijavításának lehetőségét. Ukrajna törvénykezésében már a Hetymanscsina időszakából ismert a fellebbezési jog, ez megőrződött az Orosz Birodalom bírósági rendszerében is, az apellációhoz való jogot és a fellebbviteli bíróságok létezésének rendszerét Ukrajna hatályos alkotmánya is rögzíti.

A fellebbezésen kívül létezik a bírósági határozatok felülvizsgálatának még egy fajtája - a **semmítés (kasszáció)**, az újlatin *cassatio* – visszavonás, eltörlés szóból). A kasszációs bíróság újratárgyalja az ügyet, általában csak a benyújtott panasz keretein belül. Eközben a kasszációs panasz benyújtása nem állítja meg azt, hogy az ítélet vagy a határozat jogerőre lépjen (kivéve azt az esetet, amikor a fellebbviteli bíróság döntése ellen nyújtanak be panaszt, amely elsőfokú bírósággént tárgyalta az ügyet).

Apellációs és kasszációs kérelmet az ügy minden résztvevője benyújthat, ha úgy érzi, hogy a jogait megsértették, vagy nem értenek egyet a bíróság döntésével.

5. A nép képviselőinek részvétele a bírósági tárgyalásokon

A modern államok többségében a különböző formájú bírói eljárások egyik elve az, hogy abban részt vesznek a nép képviselői. Sok éven át, amíg Ukrajna az SZSZKSZ kötelékében volt, a perek lebonyolításában kötelező volt a népi ülnökök részvétele. Ezt egyes bűnügyi eljárások során most is előírják a hatályos ukrán törvények.

Sokunk számára ismertek azok az amerikai filmek, amelyekben az igazságszolgáltatást esküdtek gyakorolják. Napjainkban az orosz televízió is bemutat olyan műsorokat, amelyekben esküdtek vesznek részt a peres eljárásokban.

Mind a népi ülnökök, mind pedig az esküdtek részvétele a perekben arra hivatott, hogy egyesítse a nép képviselőinek élettapasztalatát és a bír jogi szakmai felkészültségét, aki szintén kötelezően részt vesz a perben.

Népi ülnökök	Esküdtek
Részt vesznek a bűnügyek tárgyalásain az elsőfokú bíróságokon (amennyiben életfogytig tartó szabadságvesztés lehet a kiszabható büntetés)	Részt vesznek a bűnügyek tárgyalásain az elsőfokú bíróságokon az alperes beadványa alapján
Bírói testületben dolgoznak (két bíró + 3 ülnök)	Esküdtek testületében dolgoznak (6-12 személy)
Életkor legalább 25 év	Életkor legalább 30 év
Szükséges a személy beleegyezése	Nem szükséges a személy beleegyezése
A helyi bíróság elnöke által benyújtott listát a helyi tanács ülésén hagyják jóvá	A listát a választói névjegyzék alapján hagyja jóvá a megyei tanács a fellebbviteli bíróság elnökének javaslata alapján
A bíróságon rendelkeznek a professzionális bíró minden jogával (részvétel a tárgyalásban, ítélethozatal)	Részt vesznek a bizonyítékok vizsgálatában
Részt vesznek mind a vádlott bűnösségének megállapításában, mind pedig az ítélethozatalban, a büntetés fajtájának és mértékének meghatározásában	Csak döntést hoznak, meghatározva a vádlott bűnösségét (a bűnös – nem bűnös kérdésre válaszolnak), az ítélt meghozatalában nem vesznek részt

Mi is a különbség az ülnökök és az esküdtek között? Áttekintjük az ukrán törvényekben rögzített normák példáján. Mindenekelőtt a per során a népi ülnökök a bíróval teljesen megegyező jogokkal rendelkeznek. Joguk van kérdéseket intézni a tanúkhöz, a vádlotthoz, a sértetthez, javasolni bizonyos bizonyítékok vizsgálatát, kérdéseket feltenni a szakértőkhöz. Az esküdtek csupán sajátos nézők – nem vehetnek részt a kihallgatáson, csupán felfogják az ügy menetét és a felek által benyújtott bizonyítékokat és megítélik azokat a saját élettapasztalatukból kiindulva. A bírósági nyomozás, a védelem és a vádló, a vádlott utolsó szó jogán elmondott beszéde végzetével az esküdtek a tanácsszobába vonulnak és meghozzák a határozatukat, amiben arra a kérdésre felelnek, történt-e bűncselekmény, bizonyított-e, hogy a bűntényt a vádlott követte el, jogosult-e elnéző magatartásra. Amennyiben megszületik a döntés, miszerint a vádlott bűnös, a büntetés fajtájának és mértékének megválasztásáról már professzionális bíró dönt, esküdtek részvétele nélkül. A népi ülnökök az esküdtektől eltérően nem csak a vádlott bűnössége bizonyítottságának meghatározásában vesznek részt, de az ítélet teljes mértékű kiszabásában is. Emellett a népi ülnökök az ítélethozatalkor a bíróval azonos jogokkal rendelkeznek. Tehát, amennyiben a három népi ülnök véleménye nem esik egybe a professzionális bírókéval, akkor a bíróság a népi ülnökök – a bíróság többsége - által támogatott határozatot hoz.

6. Bűnüldöző szervek

Az alkotmány, törvények és egyéb normatív jogi okiratok betartását ellenőrzésére felhatalmazott állami szerveket bűnüldöző szerveknek nevezik. Ilyen szervek a világ minden országában vannak, de összetételük és hatásköreik az egyes államokban jelentősen eltérőek. A bűnüldöző szervek gyakorolják a bűncselekmények felderítésére, megelőzésére és nyomozására irányuló tevékenységet, biztosítják az állambiztonság, a közrend és a közbiztonság védelmét. A bűnüldöző szervek a funkcióik végrehajtásához szükséges hatalmi hatáskörökkel rendelkeznek, joguk van a közvetlen kényszerítés alkalmazására. A bűnüldöző szervek tevékenysége szigorúan a törvényeknek megfelelően valósul meg a kiszabott hatáskörök keretein belül.

A legjellemzőbb szervek, amelyeket a legtöbb országban létrehoznak, a *belügyi szervek*. Általában milícia (ezt az elnevezést használják a mi országunkban is), vagy *polícia* (*rendőrség*) a neve. Ez a szerv foglalkozik a közbiztonság és a törvényesség védelmével, harcol a törvénysértések ellen az országban. Általában a rendőrség biztosítja a harcot a bűnügyi jogsértésekkel szemben, keresi a bűnözőket, ellenőrzi a közúti közlekedési szabályok betartását, a közrend védelmét.

Sok államban fontos szerepet játszanak az *állambiztonsági szervek*. Általában speciális rendeltetésű állami szervek státuszával rendelkeznek és biztosítják az állam és a társadalom védelmét a legveszélyesebb fenyegetések ellen – terrorizmus, az államrend erőszakos megváltoztatásának kísérlete, a külföldi hírszerzés beavatkozása, stb.

A különböző államokban az erre szakosodott bűnüldöző szerveken kívül a közrend védelmének egyes funkcióit egyéb állami szervek látják el. Léteznek az *adószervek*, amelyek az adók befizetésének teljességét és pontosságát ellenőrzik. Sok országban a *pénzügyi szervek* ellenőrzik az állami és a helyi büdzsé eszközeinek felhasználását. A *határőrizeti és vámszervek* biztosítják a törvény és a közrend védelmét az államhatárokon. Egy sor államban bizonyos rendvédelmi funkciókat a természetvédelmi szervekre ruháznak.

A modern demokratikus állam ismérve az *ügyészség*. Ez a szerv biztosítja a legtöbb államban a törvényesség betartásának kontrollját a többi állami szerv tevékenysége során. Az ügyészség függetlenségének biztosítása érdekében speciális jogi és szervezési intézkedéseket és garanciákat írnak elő.

Az állam sajátosságainak, történelmi hagyományainak, a legelterjedtebb és legveszélyesebb jogsértések függvényében különféle bűnüldöző szerveket alakítanak ki.

A demokratikus állam fontos láncszeme a bírói hatalom. A bíróságok oldják meg az államban keletkező konfliktusokat, büntetik a törvénysértések felelőseit. A bíróságok működésének demokratikus jellegét az igazságszolgáltatás elveinek betartása szavatolja.

Minden bíróság bizonyos hatáskörrel, illetékességgel rendelkezik, jogosult bizonyos kategóriájú ügyek tárgyalására és megoldására. A legtöbb államban léteznek általános és specializált bíróságok a különböző kategóriájú ügyek tárgyalására.

A bírósági döntések megtámadása lehetőségének biztosítására létrehozták a fellebbviteli és a semmítési (kasszációs) bíróságokat.

Az igazságszolgáltatás gyakorlásában részt vesznek a nép képviselői – a népi ülnökök és az esküdtek.

A világ összes államában léteznek bűnüldöző szervek, amelyek felderítik, megelőzik és kinyomozzák a bűncselekményeket, biztosítják az állambiztonság, a közrend és a közbiztonság védelmét.

Bíróági fok, illetékesség, kasszáció, apelláció, bűnüldöző szervek.

1. Magyarazzátok meg a *bíróság, bírósági fok, illetékesség, kasszáció, apelláció* fogalmakat.
2. Határozzátok meg a bíróság fő feladatait a modern államban.
3. Miben különböznek a bírósági határozatok megtámadásainak fajtái?
- 4*. Hasonlítsátok össze a bírósági tárgyaláson az esküdtek és a népi ülnökök státuszát és szerepét.
5. Fejtsétek ki a véleményeteket a nép képviselőinek az igazságszolgáltatás gyakorlásába való bevonásáról.
6. Véleményetek szerint célszerű-e a különböző fajtájú specializált bíróságok létezése és újak létrehozása az államunkban.
- 7*. Határozzátok meg az esküdtszék és pozitív és negatív vonásait és fejtsétek ki a véleményetek arról, hogy célszerű-e Ukrajnában az esküdtszékek széleskörű bevezetése.

6. TÉMA. ÁLLAM, EGYÉN, TÁRSADALOM

19. §. Állampolgárság. Az "ember", "egyén", "állampolgár" fogalmak viszonyulása

1. Ember, individuum, személyiség, személy

Amikor a környezetünkben valakihez fordulunk, vagy beszélünk valakiről, különböző szavakat használunk: az ismerőst utó-, vezetéknevén szólítjuk, az ismeretlenről azt mondjuk – ember, állampolgár. Vajon azonosak ezek a fogalmak tartalmuk szerint a jog szemszögéből nézve?

A legszélesebb az "ember" fogalma. Azt határozza meg, hogy az **"értelmes ember"** – **Homo sapiens** - **biológiai fajhoz tartozik.**

Idézzétek fel, miben különbözik a Homo sapiens a többi élőlénytől!

Minden élőlény, amely rendelkezik ennek a biológiai fajnak az ismérveivel – megfelelő anatómia, külső, belső szervek – az "ember" fogalmába tartozik: születése pillanatától a haláláig, függetlenül a fizikai vagy pszichikai, értelmi fejlettségétől, bármely betegség (ideértve a pszichikaiakat is) meglététől. Az éppen megszületett gyerek is ember és az a személy is, akinek nagyon jelentős szellemi fejlődésbeli lemaradása van és az ágyhoz kötött nagyapó is, aki elvesztette az emlékezetét.

Azonban minden ember megismételhetetlen. Saját, csak rá jellemző jegyekkel rendelkezik – magasság, szem- és hajszín, arcforma, bizonyos különleges ismertetőjelekkel (hegek, anyajegyek, stb.), minden embernek egyéni az ujjlenyomata, temperamentuma és jellem. Ezért egy konkrét emberről beszélve az "individuum" (egyén) fogalmát alkalmazzák. Az egyén – egy konkrét ember, aki saját, individuális tulajdonságokkal rendelkezik, amelyeket a fejlődése biológiai és szociális feltételei hatásai határoznak meg. Tehát, ha az "ember" általános fogalom, a Föld lakóinak milliőit és milliárdjait foglalja magába, akkor az "individuum" – tisztán konkrét fogalom, ami csakis egy pontosan meghatározott emberi lényre vonatkozik. Emellett az egyén fogalma a konkrét ember fejlettségi szinttől, viselkedési jellegzetességeitől függetlenül alkalmazható.

Az ember jellegzetessége az, hogy társadalomban fejlődik és alakul ki. Mindannyian valamely család, kollektíva tagjai vagyunk, egyesek vallási közösségek, politikai pártok vagy társadalmi egyesületek tagjai. **Az ember viszonyát a társadalomhoz, a társadalmi helyzetét a "személyiség" fogalma jellemzi.** A tapasztalat azt mutatja, hogy az ember sok tulajdonságra az emberi társadalomban való léte során tesz szert. Az emberiség történetében előfordultak olyan esetek, amikor a gyerek különböző okok miatt a társadalmon kívül nevelkedett – állatok között, mint Maugli az ismert történetben. Ebben az esetben nem fejlődik ki nála az emberi beszéd, nem alakulnak ki az emberi társadalomra jellemző

készségei, a viselkedése. Tehát **a személyiség – olyan egyén, aki nem csak biológiai, de bizonyos szociális tulajdonságokkal is rendelkezik, amelyek a más emberekkel való viszonyában jelennek meg.** Figyeljétek meg, hogy nem minden ember személyiség, csak az, aki társadalmi viszonyokba lép másokkal.

Az ember az élete folyamán más emberekkel, különböző szervezetekkel, intézményekkel, állami szervekkel lép társadalmi kapcsolatba. Éppen akkor nevezhetjük őt "személynek". Ezt a fogalmat használják a jogászok, szubjektumként határozva meg azt az embert, aki jogviszonyba lép. Tehát **a személy – a jogviszonyok szubjektuma.**

Idézzétek fel, milyen fajta személyek léphetnek jogviszonyba!

A fizikai és jogi személyek sajátosságaival a következő paragrafusokban ismerkedhettek meg a Jogviszonyok téma tanulmányozásakor.

A modern kor embere általában szoros kapcsolatokban áll egy bizonyos állammal, élvezi a védelmét és ezzel együtt kötelességei vannak azzal szemben. **Az ember kapcsolatát egy bizonyos állammal az "állampolgár" fogalma határozza meg.** Amíg a "személyiség" – általános emberi fogalom, úgy csak egy meghatározott állam polgára lehet valaki – Ukrajnái, Oroszországi, Franciaországi, stb.

Tehát az "ember", "indivídium" – inkább biológiai fogalmak, amelyek minden emberi lényre születésétől kezdve vonatkoznak. A "személyiség" – túlnyomórészt szociális fogalom, a "személy" fogalom meghatározza az ember jogviszonyokban való részvételét, az "állampolgár" – politikai-jogi fogalom, az állam és a jog létezéséhez kötődik, meghatározza az ember kapcsolatát az állammal.

2. Az állampolgárság fogalma

Az állampolgár jogi státuszát (jogállását) az állampolgárság fogalma határozza meg. **Az állampolgárság – jogilag meghatározott, szilárd és térben nem korlátozott jogi kapcsolat a személy és egy bizonyos állam között, amely meghatározza a kölcsönös jogait és kötelességeiket.**

Részletesebben is áttekintjük ennek a meghatározásnak az összetevőit. Az állampolgárság *jogi meghatározottsága* abban rejlik, hogy léteznek a megszerzésének és az elvesztésének pontos, normatív okiratokban rögzített szabályai. Az állampolgárság *szilárdsága* meghatározza a cselekedett időbeli korlátlanágát. Az állampolgárság megszerzését követően az ember nem fosztható meg attól tetszés szerint. Amíg állampolgársággal rendelkezik, védelemben részesül az állama részéről, élhet az összes állampolgári jogával. A térbeli korlátlanág azt jelenti, hogy az ember nem csak a saját állama területén őrzi meg az állampolgárságát, de külföldön is, a világ bármely pontján védi őt az állam. Emlékezzünk a legutóbbi évek történéseire, amikor az afrikai Szomália államból származó kalózkodó különböző államok hajóit foglalták el a tengeren, saját államuk tengerpartja közelében, aminek következtében veszélybe került a tengerészek – különböző államok polgárainak – élete. Franciaország, Oroszország, az USA és más államok az állampolgáraik védelmében hadihajókat, repülőgépeket, különleges rendeltetésű alakulatokat küldtek ebbe a térségbe. A tartózkodási helyétől függetlenül az állampolgár, megőrzi a jogait és a kötelességeit. Amikor elnököt, vagy képviselőket választanak, az államuk határain kívül tartózkodó állampolgárok is részt vesznek a szavazásban, felkeresve a diplomáciai kirendeltséget, ahol általában szavazóhelyiségeket alakítanak ki.

Néha az állampolgárság fogalmának szinonimájaként használják az alattvaló szót. Ez a terminus azokból az időkből maradt fenn, amikor a legtöbb országban monarchia volt és úgy tekintették, hogy a monarchia minden állampolgára az uralkodó alattvalója volt, neki voltak

kötelesek adózni. A monarchiákban jelenleg is használják az alattvaló kifejezést a személy államhoz való tartozásának megjelölésére, a köztársasági államformájú országokban az állampolgárság fogalmát használják. Vagyis Ukrajnában azt mondjuk: Ukrajna állampolgára, Nagy-Britanniában pedig a lakosok őfelsége alattvalói.

3. Az állampolgárság megszerzése

A modern világban az állampolgárság megszerzésének számos különböző módja létezik.

Az állampolgárság megszerzésének útjai

Vér szerinti	Honosítás
Optáció	Az állampolgárság visszaadása (megújítása)
Örökbefogadás, gyámság megállapítása	Házasságkötés

A legtöbb ember születésekor szerez állampolgárságot. Ezt a módszert – **a születéssel történő állampolgárság-szerzést nevezik vér szerintinek**. Ebben az esetben az állampolgárság megszerzése automatikusan történik, nem követel az embertől semmiféle tudatos cselekedetet.

Az állampolgárság születés alapján történő megadásának két fő megközelítése létezik. Az első szerint - a gyerek a szülők (legalább az egyik) állampolgárságát kapja. Ez mintegy a vérrel adódik át a gyereknek, innen ered a neve – a *vér joga* (vagy *elve*). Ennek az elvnek az alkalmazása során nincs jelentősége annak, hogy hol született a gyerek, csak az a fontos, kik a szülei. Ez a vezető elv az NSZK, Franciaország, Olaszország jogrendjében.

A másik elv – a *terület*, vagy a *föld szerinti jog (elv)*. Ebben az esetben a gyerek annak az államnak az állampolgárságát kapja, amelynek a területén született (a szülők állampolgárságától függetlenül). Eppen ez az elv dominál Latin-Amerika legtöbb országában.

Elég gyakran alkalmazzák a vegyeses elvet, amikor a jogrendben mindkét említett elv jelen van, amelyek különböző helyzetekben működnek.

Egyes emberek **honosítással** kapnak állampolgárságot – **egy bizonyos állam állampolgárságához külföldiként, vagy hontalan személyként, tudatos döntés eredményeként jutva, miszerint egyik állampolgárságról egy másikra tér át**. Ebben az esetben általában maga a személy hoz tudatos döntést az állampolgárság megváltoztatásáról és a megfelelő kérelemmel mindkét állam állami szerveihez fordul – az előző állampolgársága szerintihez és ahhoz, amelynek az állampolgárságát meg akarja szerezni.

A legtöbb államban meglehetősen szigorú követelményeket állapítottak meg azok számára, akik honosíttatni szeretnék magukat, így jutva új állampolgársághoz. A hagyományos követelmények között szerepel a meghatározott (néha igen jelentős) tartózkodási idő az állam területén, az állam nyelvének meghatározott szintű ismerete, az állam alkotmánya és törvényei követelményeinek elismerése és betartása. Néha pótlólagosan megkövetelik a létfenntartás legális forrásai meglétének igazolását, az életrajz "negatív" oldalainak hiányát – büntetett előélet, bűn- vagy terrorszervezetekben való részvétel, stb.

Nemzetközi szerződések megkötésének következtében, az állam területének megváltozása, vagy az ember társadalmi, illetve magánéletének egyéb körülményei miatt létrejöhet a két vagy esetleg több állampolgársághoz való jog.

Idézzétek fel a történelem tantárgyból azokat az eseteket, amikor egyik állam területe átkerül egy másikhoz háborúk, forradalmak, az állam széthullása vagy új új államok keletkezése következtében!

Azonban az államok többsége nem ismeri el a kettős állampolgárságot, ezért szükségszerűen választani kell a két lehetséges állampolgárság között. **Az állampolgárság megszerzését két vagy több meglévő állampolgárság közül az ember tudatos és önkéntes választása következtében optációnak nevezik.** Ilyen helyzet alakult ki a második világháborút követően, amikor Németország bizonyos területei átkerültek az SZSZKSZ és Lengyelország követlérébe: Szovjet-Ukrajna követlérébe, amely az SZSZKSZ-hez tartozott, átkerültek Csehszlovákia egyes területei (Kárpátalja), stb. Ezeknek a területeknek a lakosai előtt, akik nem a saját akaratukból más államok területén találták magukat, felmerült a probléma – megtartsák korábbi állampolgárságukat, vagy vegyék fel az újat. Hasonló kérdés merülhet fel a nagykorúsága elérésekor azelőtt az ember előtt, aki olyan államban született, amely a föld szerinti elvet alkalmazza, a szülei pedig a vér elvét elismerő állam polgárai.

Néha az állampolgárságát különböző okok miatt elvesztő személy kinyilvánítja a visszaszerzésének óhaját. Ebben az esetben az állampolgárság **visszaállításáról** van szó. Általában az állampolgárságukat visszaállító személyek számára kevésbé kemény feltételeket szabnak, mint az első esetben megszerzőknek. Egyes esetekben az állampolgárság visszaállítása nem csak egyéni, de csoportos is lehet, amikor megfelelő normatív jogi okirat hirdeti ki az állampolgárság visszaállítását az emberek csoportjai számára (például azoknak, akik az országból való kiutazásra kényszerültek, katonai puccs, vagy polgárháború elől menekülve, aminek következtében elvesztették állampolgárságukat).

Az állampolgár megszerzésének ezeken a fő útjain kívül úgyszintén léteznek pótlólagos, mellékes módok. Ezek között – **a gyerek örökbefogadása, gyámság vagy gondnokság alá helyezése.** Sok államban a gyerek az örökbefogadó, gyám, gondnok állampolgárságát kapja, mások előírják a fordított kapcsolatot – az örökbefogadó jogosult az örökbefogadott gyerek állampolgárságának egyszerűsített rendben való felvételére. Aláhúzzuk, hogy egyes tudósok úgy vélik, hogy az állampolgárság megszerzésének ez a módja a honosítás fajtája, mások önállóként különítik el.

Fejtsétek ki a véleményeteket az állampolgárság megszerzése ezen útjai megalapozottságával kapcsolatban, arról, hogy mennyire felelnek meg az igazság elveinek és az emberi jogok tiszteletben tartásának.

4. Az állampolgárság megszűnése

Az életben előfordulhatnak olyan helyzetek, amikor az ember elveszíti az állampolgárságát. A legtöbb állam elismeri az embernek az állampolgársága megváltoztatásához való jogát, azt is, hogy lemondjon az állampolgárságáról. Az állampolgárság megszűnésének néhány módja létezik.

Az állampolgárság megszűnése

Az állampolgárságról való
lemondás

Az állampolgárság elvesztése

Az állampolgárságtól való
megfosztás

Az állampolgárság megszűnésének legegyszerűbb és legdemokratikusabb módja – az ember önállóan dönt az állampolgársága megváltozásáról, **lemond az állampolgárságáról.** Az állampolgárságról való lemondás az ember kérvénye alapján történik. Ennek okai különféle lehetnek – politikai, családi, gazdasági. A legtöbb államban a jogrend meghatározza a megfelelő procedúrát – a megfelelő állami szervhez való fordulás szükségességét – bíróság, belügyi szervek, az állami végrehajtói hatalom egyéb szervei.

Sok állam jogrendje azokat az eseteket is szabályozza, amikor a személy, bár nem nyújt be kérelmet az állampolgárságáról való lemondásáról, olyan tetteket követ el, amelyek az állampolgárság automatikus elvesztéséhez vezetnek. A legtöbb államban megfosztják az

állampolgárságától azt a személyt, aki más államban lép katonai, rendőrségi szolgálatba. A kettős állampolgárságot el nem ismerő országokban az **állampolgárság elvesztéséhez** vezet egy másik állam állampolgárságának önkéntes felvétele.

Egyes államok törvényei előírják még az állampolgárságtól való megfosztás lehetőségét is. Ebben az esetben az állampolgárságtól való megfosztás a személy által elkövetett bizonyos tettek következményei. Ez a lehetőség adott az NSZK, USA, Spanyolország jogrendjében. Azonban a világ államainak zömében (Ukrajna is közéjük tartozik) nem foszthatják meg az embert az állampolgárságától, ezt az ember állampolgárságához való jogának megsértésének tekintik.

5. Hontalanok és kettős állampolgárok

Az állampolgárság meghatározásakor néha szokatlan helyzetek adódhatnak – a személy egyszerre két állam állampolgársága megszerzésének jogához juthat, vagyis **kettős állampolgár** lehet.

Fejtsétek ki az elképzeléseket arról, milyen esetekben tűnhetnek fel olyan személyek, akik kettős állampolgársággal rendelkeznek.

A világ államainak zöme napjainkban nem ismeri el a kettős állampolgárságot, a jogrendszerük biztonsági mechanizmusokat tartalmaz létrejöttének kiküszöbölésére. Azonban az NSZK, Izrael, Panama és néhány más állam törvényei előírják a kettős állampolgárság lehetőségét.

Néha az ember az életkörülményei miatt egyik országnak sem állampolgára, vagyis állampolgársággal nem rendelkező személlyé – **hontalanná** – válik.

A modern nemzetközi jog a hontalanná válás elkerülésének szükségességéből indul ki, így ennek érdekében előírják az állampolgárság elvesztésének vagy az arról való lemondásnak az elfogadhatatlanságát, amennyiben a személy nem szerez másik állampolgárságot; a gyerekek, akiknek a szülei hontalanok az államok többségében föld szerinti elv alapján állampolgárságot kapnak.

Idézzétek fel, mit jelent ez az elv!

Tehát a világ országai többségében és a nemzetközi jogi okiratokba foglalt modern jogalkotási tendencia az, hogy csökkenteni kell a kettős állampolgárok és a hontalan személyek megjelenésének eseteit.

6. Külföldiek

Általában az egyes államokban nem csak azok élnek, akik rendelkeznek az adott állampolgársággal. Egyéb országok állampolgárai is ott tartózkodhatnak – külföldiek, valamint hontalan személyek – olyanok, akik nem tudják igazolni egyetlen ország állampolgárságának meglétét sem. Miben különbözik a jogi helyzetük az állampolgárok jogi helyzetétől?

A legtöbb állam modern jogrendszere meghatározza, hogy a külföldiek és a hontalan személyek, akik törvényesen tartózkodnak az állam területén (vagyis legálisan lépték át a határt, szükség esetén – az állam területére szóló tartózkodási engedélyt - vízumot szereztek be és a az állam által megállapított szabályoknak megfelelően tartózkodnak a területén), ugyanazokkal a jogokkal és szabadságjogokkal rendelkeznek, mint ennek az államnak a polgárai. Általános szabályként, a tartózkodási állam alkotmánya és a törvényei határozzák meg a kivételeket. Az államok zömében, például, szavatolt az élethez és a szabadsághoz, az oktatáshoz és az egészségvédelemhez, a tulajdonhoz (habár néha bizonyos korlátozásokkal)

való jog. Azonban a külföldieknek nincs joguk részt venni az állam irányításában – megválasztani az államirányítási szerveket és ott választottnak lenni, állami köztisztviselői tisztséget betölteni, nem terjed ki rájuk a hadkötelezettség, stb. Ugyanakkor a külföldiek, akárcsak az állampolgárok, kötelesek végrehajtani az tartózkodásuk szerinti állam alkotmányának és törvényeinek előírásait, adót fizetni, jogsértés esetén felelősségre vonhatók (külön kivételek vonatkoznak a diplomáciai státusszal rendelkező és ennek megfelelő diplomáciai mentességet élvező személyekre).

Ukrajna Törvényéből "Ukrajna állampolgárságáról"

7. cikkely. Ukrajna állampolgárságának születéssel való megszerzése.

Az a személy, akinek a szülei, vagy egyik szülője megszületése pillanatában Ukrajna állampolgára volt (voltak), Ukrajna állampolgára. Az Ukrajna területén megszületett, olyan hontalan személyektől származó személy, akik jogszerűen élnek Ukrajna területén Ukrajna állampolgára. Az Ukrajna területén megtalált újszülött, akinek mindkét szülője ismeretlen (talált gyerek) Ukrajna állampolgára.

8. cikkely. Ukrajna állampolgárságának megszerzése területi származás szerint

Azt a személyt, aki önmaga, vagy legalább az egyik szülője, nagyszülője, édestestvére 1990. július 16. előtt született, vagy állandó jelleggel azon a területen élt, amely Ukrajna területévé vált, Ukrajna Törvénye "Ukrajna jogörökösségéről" 5. cikkelyének megfelelően, valamint egyéb területeken, amelyek az Ukrán Népköztársaság, a Nyugat-Ukrajnai Népköztársaság, az Ukrán Állam, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság, Kárpát-Ukrajna, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK) kötelékéhez tartoztak, és hontalan személy, vagy olyan külföldi, aki kötelezettséget vállalt arra, hogy megszünteti a külföldi állampolgárságát, valamint kérvényt nyújtott be Ukrajna állampolgárságának megszerzése céljából, valamint a gyerekeit Ukrajna állampolgáraként regisztrálják.

9. cikkely. Ukrajna állampolgárságának felvétele

Külföldi vagy hontalan személy kérelmük alapján felvehetik Ukrajna állampolgárságát;

Az Ukrajna állampolgársága felvételének feltételei a következők:

- 1) Ukrajna alkotmányának és Ukrajna törvényeinek elismerése és betartása;
- 2) kötelezettség vállalás a külföldi állampolgárság vagy a külföldi állampolgárságban való tartózkodás megszüntetéséről. A külföldi személyeknek kötelezettséget kel vállalniuk arról, hogy megszüntetik a külföldi állampolgárságukat és benyújtani az erről szóló dokumentumot, amelyet a megfelelő állam erre felhatalmazott szerve adott ki ahhoz a szervhez, amely befogadta az Ukrajna állampolgárságába való felvételéről szóló dokumentumokat egy éven belül az Ukrajna állampolgárságába való felvételétől számítva;
- 3) folyamatos, törvényes alapokon nyugvó életvitelszerű tartózkodás Ukrajna területén. Ez a feltétel nem terjed ki arra a személyre, aki több mint két éve házastársi kötelékben él Ukrajna állampolgárával és törvényes alapon állandó jelleggel Ukrajnában él, valamint több mint két évig házasságban él Ukrajna állampolgárával, ami utóbbi halálának következtében megszűnt;
- 4) engedély megszerzése az Ukrajnában való tartózkodásra;
- 5) az államnyelv ismerete, vagy annak a társalgási szinthez elégséges megértése. Ez a feltétel nem terjed ki a bizonyos fogyatékkal bíró személyekre (vakok, siketek, némák);
- 6) törvényes létfenntartási források megléte. Ez a feltétel nem terjed ki azokra a személyekre, akik menekültstátuszt, vagy menedéket kaptak Ukrajnában.

19. cikkely. Ukrajna állampolgárságának elvesztése.

Ukrajna állampolgársága elvesz:

Amennyiben Ukrajna állampolgára a nagykorúsága elérésekor megszerzi egy másik állam állampolgárságát; amennyiben a külföldi megszerezte Ukrajna állampolgárságát és nem

nyújtotta be a dokumentumot a külföldi állampolgárság megszűnéséről, vagy a lemondó nyilatkozatot jelen törvény 8. cikkelye ötödik része, 9. cikkelye második része 2. pontja, valamint ezen törvény 10. cikkelye második része által előírt rendben;

3) amennyiben a külföldi megszerezte Ukrajna állampolgárságát és kihasználta azokat a jogokat, vagy teljesítette azokat a kötelezettségeket, amelyek a külföldi állampolgárságból származnak;

4) amennyiben a személy megszerezte Ukrajna állampolgárságát jelen törvény 9. cikkelye alapján hamis adatok vagy hamis dokumentumok szándékos benyújtásával;

5) amennyiben Ukrajna állampolgára Ukrajna állami szervei beleegyezése nélkül, önként katonai szolgálatba lépett, biztonsági szolgálatban, a bűnüldöző, igazságszolgáltatási szerveknél, vagy államhatalmi szervezetben vagy helyi önkormányzati szervezetben dolgozik külföldi államban.

Az emberrel kapcsolatban különböző helyzetekben a következő fogalmakat alkalmazhatják: *ember, személyiség, személy, állampolgár*.

Az állampolgárság fontos jogi kategória, amely meghatározza a jogi kapcsolatot az állam és az ember között.

A legtöbb állam jogrendje meghatározza az állampolgárság megszerzésének különböző útjait, amelyek között a legfontosabbak a vér szerinti, a honosítás, az optáció, stb. Az állampolgárnak joga van az állampolgársága megváltoztatásához. Az ember lemondhat az állampolgárságáról, elveszítheti azt, ha a törvényekben meghatározott tettet követ el. Egyes államok törvényei előírják még az állampolgárságtól való megfosztás procedúráját is.

Ember, individuum, személyiség, személy, állampolgár, állampolgárság, hontalan, kettős állampolgár.

1. Magyarázzátok meg a fogalmakat: *ember, individuum, személyiség, személy, állampolgár, állampolgárság, hontalan, kettős állampolgár*
2. Az állampolgárság megszerzésének milyen útjai léteznek?
3. Nevezzétek meg az állampolgárság elvesztésének útjait.
4. Hasonlítsátok össze
 - A. állampolgárság és alattvaló
 - B. az *ember, individuum, személyiség, személy* fogalmakat
 - C. vér szerinti állampolgárság, honosítás, optáció
 - D. lemondás az állampolgárságról, az állampolgárság elvesztése és az állampolgárságtól való megfosztás
 - E. a törvényesen az állam területén tartózkodó állampolgárok és külföldiek jogi státusza
- 5*. Az állampolgárság jogi tartalmából kiindulva elemezzétek a kettős állampolgárság lehetséges pozitív és negatív következményeit az állam és az egyén számára.
- 6*. Határozzátok meg, hogy alább felsorolt esetek melyikében van joguk a személyeknek az ukrán állampolgárságra. A felelethez használjátok fel a paragrafus anyagát és Ukrajna Törvénye "Ukrajna állampolgárságáról" kivonatát:
 - a) a gyerek szülei Ukrajna állampolgárai, de a megszületése pillanatában állandó jelleggel az USA-ban élnek;
 - b) a gyerek apja – az NSZK, anyja – Ukrajna állampolgára, állandó jelleggel Lengyelországban élnek;
 - c) Ukrajna állampolgára férjhez ment egy egyiptomi állampolgárral és az országába költözött;
 - d) az odesszai születésű katonatiszt 1991-ben a Távol-Keleten szolgált és 2001-ben nyugdíjba vonulva kérelmezte az ukrán állampolgárság megadását a számára;

- e) Ukrajna állampolgára kiutazott Franciaországba és szolgálatba állt a párizsi rendőrségen;
- f) Doneck szülészete mellett találtak egy gyereket, kb. egy hetes életkorú. Szülei kilétét nem sikerült megállapítani.

20. §. A társadalom politikai rendszere

1. Politikai viszonyok

Életében minden ember a legkülönbözőbb viszonyokba kerül.

Hozzátok fel olyan viszonyok példáit, amelyekben nektek, rokonaitoknak, ismerőseiteknek és barátaitoknak részt kellett venniük.

Minden olyan viszonyt, amely az emberek között az élettevékenységük folyamatában létrejön (vagyis az emberi társadalomban), társadalmi viszonyoknak neveznek. Ezek biztosítják a személy részvételét a társadalom életében.

Azonban a számos és nagyon különböző társadalmi viszony között ki lehet emelni azokat, amelyek az államhatalomhoz tartoznak. **A politikai viszonyok olyan viszonyok, amelyek az államhatalom megszerzésének, megszervezésének és megvalósításának folyamatában alakulnak ki.**

Politikaiak a választások, a politikai pártok tevékenysége során kialakuló viszonyok. Ugyanígy politikaiak azok a viszonyok is, amelyek az államirányítás folyamatában léteznek az állampolgárok, a jogi személyek és az állami szervek között. Említést érdemel, hogy más társadalmi viszonyoktól eltérően, amelyek közül jó néhányat nem teljes mértékben szabályoznak a törvényi normák, a politikai viszonyok jogilag teljes mértékben szabályozottak.

2. "A társadalom politikai rendszere" fogalom

A társadalom politikai rendszere – a társadalmi élet meglehetősen bonyolult jelensége. A fogalom meghatározásának két megközelítése létezik. Szűk értelemben véve **a társadalom politikai rendszere – az állami és nem állami intézetek, szervezetek, szervek, egyes állampolgárok összessége, akik/amelyek részt vesznek a politikai életben, a társadalom irányításában, szabályozzák a kölcsönös kapcsolatokat az állampolgárok, a szociális és egyéb csoportok között.** Néha előfordul a politikai rendszer szélesebb értelmezése is. Ebben az esetben az összetételébe nem csak egyes, a politikai életben részt vevő személyeket számítanak be, de a társadalom politikai életének összes jelenségét is. Így, a politikai rendszer összetételébe kerülnek még ebben az esetben a politikai viszonyok, a politikai élet résztvevőinek politikai öntudata, valamint a politikai normák is – az általános viselkedési szabályok a politikai élet folyamatában.

Mint minden egyéb jelenség, a politikai rendszer is rendelkezik bizonyos, csupán rá jellemző funkcióval. Meghatározza az emberi társadalom fejlődésének célját és útjait, tevékenységi terveinek kidolgozását. A társadalom politikai rendszerének kell biztosítani a rendelkezésre álló anyagi és szellemi javak elosztását, hatékony felhasználásukat a kitűzött cél elérése érdekében. A társadalom politikai rendszerének fontos funkciója a politikai élet összes szereplője érdekeinek összehangolása. Emellett a politikai rendszer biztosítja a politikai tudat és a politikai kultúra kialakulását.

A világban létező politikai rendszereket leggyakrabban négy fő típusra osztják.

A politikai rendszerek típusai

Angol - amerikai

Kontinentális-európai

Mindegyikükre bizonyos vonások jellemzők.

Az **angol-amerikai** politikai rendszert a funkcióknak, a hatalomnak és a befolyásoknak a politikai rendszer különböző elemei közötti éles és meglehetősen kemény felosztása jellemzi. Az elismert fő értékei közé tartozik a személyiség szabadsága, az individualizmus, a biztonság, a tulajdon (ezen belül a privát).

A **kontinentális-európai** rendszerre jellemző a konkrét politikai rendszer sokfélesége, jelen van benne mind a régi, mind pedig az új kultúra. Jellegzetes vonása a többpártrendszer, jelentős számú, különféle programmal rendelkező párt és társadalmi szervezet megléte. Ebben a politikai rendszerben általánosan elismertek a liberális értékek, amelyek egyesítik a társadalmat.

A **preindusztriális** (vagy **részben indusztriális**) politikai rendszer a leginkább a fejlődő, az ún. "harmadik világ" országaira jellemző.

Idézzétek fel, mely államok tartoznak a "harmadik világhoz", a fejlődő országok közé.

A politikai rendszer e típusa egyesíti a hagyományos értékeket, a vallási értékeket, néha a fejlettebb országoktól és társadalmaktól kölcsönzött értékeket. Nagy jelentőséggel bírnak a hagyományos klánok, törzsek, pozíciók, egyéb társadalmi csoportok. A hatalom néhány ember kezében koncentrálódik, a lakosság többségének korlátozott a részvétele a politikai életben. Jellegzetes az erőszak jelentős szerepe, amit számos társadalmi probléma megoldása során alkalmaznak.

A **totalitárius** politikai rendszerek ismérve a hatalom rendkívül magas szintű koncentrációja, az erőszakos eszközök alkalmazása. A rendszer előírja a társadalmi élet jelentős ideologizálását, a társadalmi élet minden szférájában bevezetett állami kontrollt. A totalitárius politikai rendszer uralkodása mellett alapértékeként ismernek el bizonyos osztály, nemzeti vagy vallási érdekeket.

A fejlődés során minden állam politikai rendszere változik, kitágul, nem kizárt egyik politikai rendszer másikká való folyamatos cseréje.

3. A politikai rendszer elemei.

A társadalom politikai szerkezete eléggé bonyolult szerkezetű. A tudósok egy sor alrendszert határoznak meg, amelyek a társadalom politikai rendszerének összetevői.

A társadalom politikai rendszere

Intézményi alrendszer
Információs-kommunikációs alrendszer

Normatív-szabályozó alrendszer
Kulturális alrendszer

Az alrendszerek mindegyike elemekből áll. Így az intézményi alrendszer elemei a pártok, a társadalmi szervezetek, a vallási közösségek. Ennek az alrendszernek és a teljes politikai rendszernek a központi eleme egészében véve az állam.

Idézzétek fel, milyen hatalmi ágak és állami szervek léteznek!

Fontos szerepet játszik a normatív-szabályozó alrendszer, amelyik a legközelebb áll a jogtudósokhoz. Hiszen alkotóelemei a különféle szabályok, amelyek a politikai rendszer összes elemének tevékenységét szabályozzák.

Idézzétek fel, a szabályok milyen fajtái léteznek.

Az **információs-kommunikációs** alrendszer biztosítja a kapcsolatot a politikai rendszer elemei között, valamint a politikai rendszer és az állampolgárok között. Ehhez az alrendszerhez elsősorban a különböző tömegtájékoztatási eszközök tartoznak.

A politikai rendszer kulturális alrendszere szellemi elemeket tartalmaz – értékeket, vallási nézeteket, az adott államra és nemzetre jellemző mentalitást.

A politikai hatalom megvalósításának folyamatában politikai viszonyok alakulnak ki. Az állam és a társadalom politikai életében részt vevő elemek összessége alkotja a politikai rendszert. A politikai rendszer sajátosságainak függvényében a társadalom politikai rendszereinek több típusát különböztetik meg.

A társadalom politikai rendszere néhány alrendszerből tevődik össze.

Társadalmi viszonyok, politikai viszonyok, a társadalom politikai rendszere.

1. Magyarázzátok meg a *társadalmi viszonyok, politikai viszonyok, a társadalom politikai rendszere* fogalmakat.
2. A politikai rendszerek milyen típusait ismeritek?
3. Hasonlítsátok össze a világban létező különböző politikai rendszereket.
4. Nevezzétek meg a politikai rendszerek általatos ismert elemeit.
- 5*. Fejtsétek ki a véleményeteket arról, hogy milyen típusú politikai rendszerhez tartozik a modern Ukrajna.

Felkészülünk a tematikus felméréshez Összegző kérdések és feladatok a 4-6. témákhoz

1. Idézzetek fel, mit jelentenek a fogalmak
választási census
referendum
államapparátus
szereződés felmondása
a bíróság hatásköre
állampolgárság
hontalan
a társadalom politikai rendszere
2. Hasonlítsátok össze
- a közvetlen és a képviselői demokráciát
- a többségi és az arányos választási rendszereket
- a helyi önkormányzati rendszer kontinentális, angolszász és szovjet modelljét
- az általános és speciális hatáskörű bíróságokat
3. Fejtsétek ki a véleményeteket a világ államainak többségében egyre növekvő választástól való távolmaradás okairól és ajánlatok módokat a jelenség leküzdésére.
4. Fejtsétek ki a véleményeteket az általatos ismert választási rendszerek alkalmazásának célszerűségéről a különböző fajtájú választások lebonyolítása során.
5. Tegyetek javaslatot arra, hogy az állam életének mely kérdéseiben célszerű referendumot tartani.
6. Tegyetek javaslatot arra, hogy milyen törvényi normákat célszerű bevezetni a hontalanok és a kettős állampolgárok megjelenésének elkerülésére.
7. Határozzátok meg a választójog és a meghatározásai elvei közötti megfelelést.

1.	egyenlő választások	A	a választásokon nem megengedett a választói akarat kifejezésének kontrollja
2.	szabad választások	B	minden választónak joga van önállóan voksolni a választásokon
3.	közvetlen	C	minden állampolgárnak, aki elérte a törvény által

	választások		megállapított korhatárt, joga van részt venni a választásokon
4.	általános választások	D	minden választó azonos számú szavazólapot kap
		E	minden választó önállóan, külső hatás kizárásával dönt a voksáról

8. Helyezzétek el a választási folyamat szakaszait megvalósításuk (lebonyolításuk) sorrendjében

- A. szavazás
- B. választási kampány
- C. a választás összegzése és az eredmények kihirdetése
- D. a szavazókörök kialakítása
- E. képviselőjelöltek állítása és regisztrálásuk

Tesztfeladatok

1. Melyik választási rendszer alkalmazásakor **NEM** tud közvetlenül hatni a választó a konkrét jelölt megválasztására?

- A. abszolút többségi
- B. Relatív többségű többségi
- C. arányos, kötött listás
- D. arányos, nyitott listás

2. Milyen választási cenzus természetes?

- A. nemi
- B. szakmai
- C. életkori
- D. vagyoni

3. Melyik szerv **NEM** tartozik az államapparátushoz?

- A. államfő
- B. Miniszteri Kabinet
- C. Ukrzaliznicja Állami Vállalat
- D. parlament
- E. Oktatási Minisztérium

4. Melyik fogalom jelöl bármilyen élőlényt, aki a Homo sapiens biológiai fajhoz tartozik?

- A. személy
- B. személyiség
- C. individuum
- D. ember
- E. állampolgár

5. Melyik válasz felel meg a legpontosabban a referendum fogalmának?

- A. a nép joga arra, hogy önállóan válassza meg az államisága fejlődési irányait
- B. az állam élete legfontosabb kérdéseiről szóló döntések általános szavazás útján való eldöntése
- C. a nép joga az állam közvetlen irányításában való részvételhez
- D. a választó lemondása a szavazásban való részvételtől

II. fejezet. JOGELMÉLET

7. TÉMA. A JOG — A TÁRSADALMI NORMÁK SAJÁTOS FAJTÁJA

21. §. Társadalmi normák

1. A társadalmi normák fogalma és ismertetőjelei

Az emberiség létezésének első napjaitól kezdve szükséges lett az emberi kapcsolatok szabályozása. Fokozatosan kialakultak azok a szabályok, amelyek összehangolták az emberek közötti kapcsolatokat. **Társadalmi normáknak nevezzük azokat az általános jellegű magatartási szabályokat, amelyek irányítják a különböző társadalmi kapcsolatokat, meghatározzák a viselkedést, az emberek társadalmi tevékenységét és a társadalmi befolyás különféle eszközei által biztosítottak.**

A társadalmi normáknak vannak bizonyos ismertetőjelei. A különböző társadalmi normák közötti eltérések ellenére is nagyon sok közös van bennük.

Bármilyen társadalmi norma éppen az emberek magatartási szabálya. Erről tanúskodik a fogalom neve, ami a „szocium” (társadalom) szóból ered. Természetesen az állatvilágban is vannak bizonyos szabályai az egymás közötti kapcsolatoknak, ugyanakkor ezek nem nevezhetők társadalminak.

Minden társadalmi norma általános jellegű. Ez azt jelenti, hogy hatásuk meghatározatlan körű személyek körére terjed ki, sokszor alkalmazzák azokat.

Minden társadalmi norma a társadalmi viszonyok meghatározott körére vonatkozik. Típustól függően a társadalmi normák máshogy érvényesülnek, de mindenképp meghatározott szubjektumok határozzák meg azokat. Nem elég megalkotni a társadalmi normákat, hanem biztosítani és érvényesíteni is kell azokat. E célból olyan intézkedéseket határoznak meg, amelyeket a társadalmi normák megszegésekor alkalmazhatók.

2. A társadalmi normák típusai

Ezeréves létezése során az emberiség rengeteg társadalmi normát alkotott. Ezeket különféle szempontok alapján osztályozzák.

Társadalmi normák típusai	
A társadalmi kapcsolatok körei szerint (szabályozás körei)	Rögzítésük módja szerint
Keletkezésük módja szerint	Az elfogadás (létrehozás) és védelem (biztosítás) alanyai szerint

A társadalmi normákat leggyakrabban az általuk szabályozott társadalmi normák körei szerint különböztetik meg.

Társadalmi normák a társadalmi kapcsolatok körei szerint	
Etikai (illem)	Esztétikai
Erkölcsei	Kulturális
Szervezeti (Korporatív)	Politikai
Vallási	Jogi

Hozzatok fel példákat mindegyik normafajtára!

Az etikai normák határozzák meg, hogy megfelel-e az ember viselkedése bizonyos előírásoknak. Egyaránt vonatkozhatnak általánosságban az emberekre vagy pedig bizonyos szakmai, szociális csoportokra. Létezik pedagógiai etikett, melyet a tanároknak kell betartani, orvosi etikett, ügyvédi etikett stb.

Az esztétikai normák az emberek „szép” és „csúnya” fogalmakról alkotott elképzeléseit tükrözik. Ezek segítenek nekünk egy festmény, építészeti emlékmű, vers vagy regény értékelésében. Noha mindenkinek más elképzelései vannak a szépről, egyfajta általános esztétikai normák mégis léteznek a társadalomban.

A kulturális normák nagyon hasonlítanak az esztétikaiakra. Ennek ellenére az előbbiek általánosabbak, mivel maga a „kultúra” fogalom is sokkal tágabb. A kulturális normák meghatározzák az emberek magatartási szabályait, amelyeket nagyrészt a történelem és a szokások alakítanak, azaz a mentalitás.

Valószínűleg mindnyájan hallottatok már az erkölcsről. Az erkölcsi normák határozzák meg a társadalom elképzeléseit a jó és a rossz, az igazság és az igazságtalanság fogalmairól. **Erkölcsi normáknak** (latin eredetű, mores – szokások, viselkedés) nevezzük az emberek mindennapi magatartási előírásait. Ezek a normák határozzák meg az idősek és fiatalok, gyerekek és szülők, barátok stb. viszonyát.

A szervezeti normák határozzák meg az állami és nem állami szervezetek létrehozásának és működésének rendjét.

Eléggé elterjedtek a **vallási normák**. A múltban keletkeztek és a mai napig nagy jelentőségük van a társadalom számára. Ezek a normák szabályozzák a vallásgyakorlást, a vallási szokások betartását stb. Érthető, hogy vallástól függően erősen különbözhetnek, de közös bennük, hogy az emberek felsőbb halatomba, Istenbe vetett hitén alapszanak.

A jogi normák az állam eszközei arra, hogy befolyásolják a társadalmat, szabályozzák a legfőbb társadalmi viszonyokat. Ezekről a következő órákon lesz szó.

A társadalmi normák keletkezésük szerint is osztályozhatóak.

Társadalmi normák típusai keletkezésük szerint	
Elemi normák	Tudatos normák

Az elemi normák a társadalom működése során jönnek létre, nem az emberek tudatos tevékenysége következtében, hanem önállóan. Először kialakul a norma és utána fokozatosan rögzül az emberek tudatában. Így keletkeztek és rögzültek az emberek tudatában a szokások, hagyományok és az erkölcsi normák. Nagyrészt véletlenül keletkeztek a vallási normák is. Az elemi társadalmi normák voltak az elsők az emberiség történelmében. Ezzel együtt a társadalmi normák nagy része az emberek tudatos tevékenységének következtében alakult ki. Jogi normákat létrehozhatnak az illetékes állami szervek, bizonyos szervezetek rendelkezhetnek saját normákkal — pártok, civil szervezetek, stb. szabályzatai. A vallási normák egy részét vallási szervezetek hozzák létre. Azokat a normákat, amelyek bizonyos felhatalmazott személyek, szervek, szervezetek tudatos tevékenysége eredményeként jönnek létre, **tudatos normáknak** nevezzük.

A társadalmi normák egy másféle osztályozása rögzítésük módjával függ össze. A szokások, hagyományok és az erkölcsi normák többsége szóban létezik. Tudatosulnak az emberekben majd nemzedékről nemzedékre adódnak tovább. Más normákat rögtön az elfogadásuk után írásba rögzítenek. Így rögzítik a jogi normákat.

A társadalmi normák egyik legfontosabb osztályozása az elfogadás (létrehozás) és védelem (biztosítás) alanyai alapján történik.

Társadalmi normák típusai az elfogadás (létrehozás) és védelem (biztosítás) alanyai alapján		
Civil szervezetek által létrehozottak és biztosítottak	Az állam által létrehozottak és biztosítottak	A társadalom egésze által létrehozottak és biztosítottak
Vallási normák	Jogi normák	Hagyományok, szokások
Korporatív normák		Erkölcsei normák

A legrégebbi társadalmi normák a **hagyományok** és a **szokások**. Az állam előtti időszakban jöttek létre, az emberi társadalom alakulásának kezdetén. A szokások többszöri alkalmazás után jönnek létre és fokozatosan rögzülnek az emberek tudatában. Szokásos norma például, hogy az ismerősök kezét fogják, amikor találkoznak, a szokásnak megfelelően felköszöntjük ismerősünket születésnapja alkalmából és ajándékkal megyünk hozzá vendégségbe.

Kialakulásukban a szokásokra nagyon hasonlítanak a hagyományok. Évtizedek, sőt évszázadok során alakultak ki és nemzedékről nemzedékre adódnak át. Így hallhatunk hagyományos viseletről, ételről, ünnepekről. A hagyományok határozzák meg az események sorrendjét az esküvőkön, temetéseken, évfordulók ünneplésén stb.

A szokások és a hagyományok nem kötelezőek. Mindenki maga dönti el, betartja azokat vagy sem. A szokások és hagyományok elhanyagolása miatt a társadalom elítélheti az embert, nézeteltérései lehetnek a barátaival és a családjával, de erőszakos intézkedésekkel nem lehet ellene fellépni.

A társadalomban léteznek **erkölcsi normák** is. Ilyen például, hogy átadjuk a helyünket az időseknek a tömegközlekedési eszközökön, tiszteljük az idősebbeket, betartjuk a szavunkat, ígéreteinket stb. Az erkölcsi normák megszegése is ahhoz vezethet, hogy a társadalom elítél minket, ugyanúgy, mint a szokások és hagyományok elhanyagolása miatt. Az erkölcsi normák nincsenek az államhatárhoz kötve, közülük nagyon sok az univerzális, amelyek több országban is elterjedtek. Megjegyzendő, hogy az erkölcsi normák szoros kapcsolatban állnak a jogi normákkal. Az erkölcsi normák egy részét jogi normák támasztják alá. Már a régmúltban rögzült az idősek iránti tisztelet normája, ami napjainkban is érvényes, valamint az Ukrán Törvénykönyv „A nyugdíjellátásról” és „A munkaügyi veteránok és más időskorú állampolgárok szociális védelméről” szóló törvényeinek alapját képezi. A Tízparancsolatban szereplő „Ne ölj!”, „Ne lopj!” erkölcsi normákat a korszerű jogszabályok is támogatják, többek közt a Büntető törvénykönyv által. Megszegésük nem csak erkölcsi elítéléssel, hanem konkrét és meglehetősen komoly jogi felelősséggel is jár. Az esetek többségében a törvényszegő nem csak jogi felelősségre számíthat, hanem erkölcsi elítéltségre.

Tehát a jogi normákat nagyban befolyásolják az erkölcsi igények. A jognak morálisnak kell lennie. Az erkölcsi normák elítélik a törvényszegést, ezáltal elősegítve a jogrend és a törvényesség megerősödését, a törvénysértés megelőzését. A társadalom nagy része által elfogadott erkölcsi normákat gyakran jogi normák rögzítik.

A jog ugyancsak hatással van az erkölcsi normákra. Nagyon sok erkölcsi norma élvez jogi védelmet, a jog segít gyökerestül megszüntetni az erkölcstelen viselkedést,

ami sok esetben törvényellenes is. A demokratikus államokban a jog a társadalmi igazságosság megnyilvánulása, a nép akaratát tükrözi.

A **vallási normák** később jelentek meg, mint a szokások és a hagyományok, de ugyancsak az emberiség létezésének állam előtti időszakában. Alapjukat az Istenbe vetett hit képezi. Ezen normák egy része megtalálható különféle vallások szent könyveiben, más része pedig az egyházi vezetői szervek döntéseiben és okmányaiban. Emellett a vallási normák csak az adott vallás követőire vonatkoznak, megszegésük esetén pedig a bűnöst kitagadással, anatómával, stb. büntetheti az egyház.

Manapság nagyon elterjedtek az úgynevezett **korporatív normák**. Ezeket a normákat szervezetek, intézmények (például pártok, civil szervezetek) a saját belső tevékenységük szabályozására hozzák létre. Így határozza meg egy adott párt saját vezetőségük megválasztásának rendjét, a tagok jogait és kötelezettségeit, a tagsági díj összegét és befizetésének módját. Nyilvánvaló, hogy ezek a normák csak az adott szervezet tagjaira vonatkoznak, megszegésük esetén pedig a bűnöst kizárhatják a szervezetből, egyéb büntetést róhatnak ki rá, erőszak alkalmazása viszont nem megengedett.

S végül a **jogi normák**. A jogi normákat állami szervek fogadják el, mindenkire nézve kötelezőek, akik az ország területén tartózkodnak. A jogi normák más lényeges eltérésekkel is rendelkeznek a többi társadalmi normához képest, ám ezekről részletesebben a következő paragrafusban lesz szó.

Az emberek közötti kapcsolatok szabályozása társadalmi normák által valósul meg. Éppen ezek a normák határozzák meg az emberek magatartását, lehetséges tetteik határait. Sokféle norma létezik, melyeket keletkezésük, rögzítésük, bevezetésük alanya és biztosításuk, stb. szerint osztályoznak.

Társadalmi normák, korporatív normák, vallási normák, erkölcsi normák, hagyományok, szokások.

1. Mik azok a *társadalmi normák*?
2. Milyen típusú társadalmi normákat ismertek?
3. Mondjatok példákat a különféle társadalmi normákra, valamint olyan helyzeteket a saját életetekből, amikor e normák szerint cselekedtetek.
- 4*. Szerintetek mely vallási normákat kell jogi normák által is rögzíteni? Próbáljátok megfogalmazni azokat a jogi normákat, amelyeket ennek érdekében fogadnátok el (ne feledjétek, hogy miben különböznek a jogi és erkölcsi normák).
- 5*. A táblázat segítségével hasonlítsátok össze az általatok már ismert társadalmi normákat. Ehhez használjátok fel a történelem, irodalom és más órákon szerzett tudásotokat.

A társadalmi normák típusai	Bevezetésük módja	Ki és hogyan tartja be?
Erkölcsi normák		
Szokások, hagyományok		
Vallási normák		
Jogi normák		

22. §. A jog

1. A jog fogalma és eredete

A jog a társadalmi normák egy típusa. **A jog általános érvényű, formálisan meghatározott viselkedési szabályok (normák) összessége, amelyeket az állam hoz létre és véd azzal a céllal, hogy szabályozza a társadalmi kapcsolatokat. Megszegésük jogi felelősségre vonással jár.**

A jog megléte az állam egyik ismertetőjele, valamint a jog megjelenése összefüggésben áll az állam létrejöttével. Az állam előtti társadalomban az emberek közötti kapcsolatokat nagyrészt a szokások szabályozták. Az állam létrejöttével viszont szükségessé vált, hogy az beleavatkozzon az emberek közötti kapcsolatok szabályozási folyamatába, ezért fokozatosan kialakul a jog.

Létezésének első szakaszában az állam tevékenysége a már meglévő szokások engedélyezéséből (szankcionálásából), azok állami védelméből és támogatásából állt. Az állam ugyancsak elismer, támogat és védelmez bizonyos vallási normákat, hagyományokat stb.

Azonban az állam egyre inkább magára vállalja a felelősséget a társadalmi normák elfogadásáért, a későbbiekben pedig megtartja magának az általános érvényű normák meghatározásának jogát, amelyek szabályozzák a társadalmi élet legfontosabb kérdéseit. Ezek a normák kapták a „jog” elnevezést.

2. A jog ismertetőjelei

A jog egy sor fontos ismertetőjeggyel bír. Mindenekelőtt, a társadalmi normák között csak a jogi normák **általánosan kötelező érvényűek**, azokat mindenkinek be kell tartani, aki az adott ország területén tartózkodik, legyen állampolgár, külföldi vagy jogi személy.

A jogi normákat sajátosan meghatározott formában rögzítik. A többi társadalmi norma rögzülhet szóban, az emberek tudatában. A jogi normák viszont csak akkor érvényesek, ha írásos formában vannak rögzítve, azaz a jog forrásaként. Ezt a dokumentumot a törvény által meghatározott módon kell elfogadni, az előírt eljárásnak megfelelően. Ez a jogi normák meghatározottságát eredményezi.

A jogi normák rendszerint általános jellegűek, azaz nem meghatározott személyekre, hasonló helyzetekre vonatkoznak.

A jog fontos ismertetőjele a rendszerezettség. Ez azt jelenti, hogy a jogi normák összefüggnek, rendszert alkotnak. Nem mondhatnak ellent egymásnak. Így miután Ukrajna Törvénykönyvébe belefoglalták a tulajdon összes formájának egyenlőségéről szóló normát, Ukrajna Büntető törvénykönyvében a magán- és állami tulajdon ellopása esetén előírt büntetések egyformák lettek. Ez a változtatás annak érdekében történt, hogy biztosítva legyen a jogi normák rendszerezettsége.

Jogi normákat csak felhatalmazott állami szervek fogadhatnak el, egyetlen civil szervezet, párt stb. sem jogosult erre. Azokat a törvényeket, valamint más jogi aktusokat, amelyek jogi normákat tartalmaznak és az állam akaratát fejezik ki, az állam nevében fogadják el. Azonban az állam nem csak elfogadja a jogi normákat. Emellett létrehozza azokat a mechanizmusokat, amelyek támogatják, védik a jogi normákat. Ez bármely ország jogvédelmi szerveinek a fő feladata. Szükség esetén az állam erőszakot is alkalmazhat a jogi normák betartásának érdekében.

Sajnos nem létezik olyan ország, ahol ne lenne megfigyelhető a jogi normák megsértése. Épp ezért jellemző a jogi normára, hogy megsértéséért a bűnöst jogi felelősségre vonják.

3. A jog, mint a társadalmi normák sajátos formája

A jog, mint a társadalmi normák egyik típusa a többi társadalmi normához hasonló és lényegesen eltérő jellegzetességekkel is bír.

A jog, mint a társadalmi normák többi típusa is, objektíven létezik és a társadalom fejlettségi szintje határozza meg. Ez annyit tesz, hogy minden társadalmi norma létezik, attól függetlenül, hogy tudunk-e róluk, tisztában vagyunk-e tartalmukkal. A társadalmi normák (többek között a jog) az emberiség fejlődésének következtében jönnek létre. Bármelyik társadalmi norma az emberek magatartásával kapcsolatos elvárásokat, emberi jogokat és kötelezettségeket tartalmaz. Minden társadalmi norma bizonyos módon van meghatározva és rögzítve, biztosítják a társadalmi kapcsolatok szabályozását és védelmét. A társadalmi normák megszegése felelősségre vonással jár.

Azonban a jog és a többi társadalmi norma között lényeges eltérések is léteznek. Mindenekelőtt, a jogi normák azokra a társadalmakra jellemzőek, amelyekben létezik az állam. A többi társadalmi norma már az állami előtti társadalomban is létezett és az állam megalakulása után is érvényben maradt.

Lényegesen eltérő a normák felépítése. A jogi normákra nézve alapvető követelmény a jogok és köteleességek pontos meghatározása, azok elhatárolása. Viszont más társadalmi normák esetében az egyének jogai és kötelezettségei gyakran nincsenek elhatárolva egymástól, közösen léteznek.

A jogi normákat formális alakban rögzítik (idézzétek fel: a formális meghatározottság a jog egyik jellemzője), míg más társadalmi normák nem feltétlenül formálisan rögzítettek, gyakran előfordulhatnak olyan társadalmi normák (többek között a szokások, hagyományok, erkölcsi normák), amelyek csak szóbeli formában vannak rögzítve.

A jogi normák egy olyan állami szerv tudatosan végzett tevékenységének eredményei, amely hatókörén belül működik. A többi társadalmi norma bizonyos mértékben véletlenszerűen alakul ki, különböző alanyok hozzák létre azokat.

A jogi normák mindenkire nézve kötelezőek, akik az adott állam területén belül tartózkodnak, óhajuktól, eme jogi normákhoz való hozzáállásuktól függetlenül. A személy akkor is köteles befizetni a meghatározott adókat, ha az nem is ért egyet azokkal, ha úgy véli, hogy a baloldali közlekedés (mint Nagy-Britanniában) a helyesebb, Ukrajnában kénytelen lesz betartani az általános szabályokat. Más társadalmi normák, viszont önkéntesen elfogadhatóak: senki sem kényszeríthet valakit arra, hogy Újévre fenyőfát díszítsen (a bevett szokás szerint), az ember önkéntesen vállalja egy párttag vagy valamilyen vallás hívőjének a köteleseit. Tehát a többi társadalmi norma elfogadása és betartása mindenkinek a magánügye.

Fontos eltérés van a különböző társadalmi normáknak az elterjedtségi köre között. Ha az állam alkotta jogi normák és azok hatásköre csak az adott ország területén érvényes, akkor más társadalmi normáké az államhatároktól függetlenek. Azonos irányelveket tartanak be bármelyik államban a muzulmánok, az emberek különböző országokban egyforma (vagy hasonló) évfordulókat és ünnepeket tartanak meg.

A jogi normákra jellemző a garantáltság, az állam általi biztosítottság, a törvénysértő jogi felelősségre vonásának lehetősége. Más társadalmi normák nem államilag, hanem főleg társadalmi befolyás, elítélés által biztosítottak. Mindamellet a különböző társadalmi normáknál megszegésük esetén más befolyásolási eszközöket alkalmaznak, de semmiképpen sem államikat.

4. Szubjektív és objektív jog

Az ukrán nyelv tanulása során tudomást szereztetek a homonímiák létezéséről.

Idézzétek fel, mik is azok a homonímiák!

A „jog” szó szintén egy homonímia. Egyrészt, már ismeritek a jogot, mint bizonyos normák rendszerét. Ez a rendszer attól függetlenül van érvényben, hogy tudunk a létezéséről vagy sem. Épp ezért **a jog, ami objektívan létezik, attól függetlenül, hogy tudunk-e róla, objektívnak nevezik.**

Azonban létezik a jognak egy mási értelmezése. Mindannyian hallottuk már az „Önnek joga van” kifejezést. A jog eme értelmezése szoros kapcsolatban áll a személlyel, hiszen egy adott személy konkrét lehetőségeiről van szó. Így minden embernek joga van a nevére, életére, szabadságára, mentelmi jogra, valamint még egyéb jogai. Ezek a jogok csak addig léteznek, amíg az adott személy életben van. Lehetetlen átadni egy másik személynek az életünkhöz vagy nevünkhöz való jogunkat — ezek kizárólag személyesek, ugyanez vonatkozik más jogokra is. Tehát ebben az értelemben a jog egy konkrét személyre (alanyra) vonatkozik — külön nem létezhet. Ezért ebben az értelemben a jogot szubjektívnek nevezik.

A szubjektív jog egy adott személy lehetősége saját igényeinek törvényes úton történő kielégítésére.

Jog	
Objektív jog	Szubjektív jog
Az általánosan kötelező, formálisan meghatározott viselkedési szabályok (normák) rendszere, amelyeket az állam határoz meg és véd, amelyek megszegése jogi felelősségre vonással jár	Egy bizonyos személy lehetősége arra, hogy törvényes úton kielégítse saját szükségleteit

Az állam kötelező jellemzője a jogi rendszer megléte. A jog a társadalmi normák egy típusa, ezért sokban hasonlít azokra, de egyben lényegesen eltérésekkel is rendelkezik.

Megkülönböztetnek objektív és szubjektív jogot. Az objektív jogra az alábbiak jellemzők: rendszerezettség, formális jellegű rögzítés, általános érvényűek, jogi felelősségre vonás megszegésük esetén, állam általi meghatározás és támogatottság.

1. Mi a jog?
2. A jog milyen jellegzetességeit ismeritek?
3. Mi a jog forrása? Milyen jogi forrásokat ismertek?
4. Hasonlítsátok össze az objektív és szubjektív jogot.
5. Bővítsétek ki a társadalmi normák táblázatát, amit a múlt órán szerkesztettetek, írjátok hozzá a jogot, mint különleges típust.
- 6.*Fejezzétek ki a véleményeteket annak a lehetőségéről, hogy egy állam jogi normák nélkül működjön.
- 7.*Fejtsétek ki véleményeteket a jog eredetéről, valamint az állam és a jog kialakulásának (eredetének) összefüggéséről.
- 8.* Mondjatok példákat arra, mikor használtátok személyes jogaitokat és mikor használtátok az objektív jogi normákat.

23.§. A jog funkciói és a jogelvek

1. A jog funkcióinak fogalma

A jog, mint bármilyen más szociális intézmény is, bizonyos feladatokat lát el. **A jog társadalmi kapcsolatokra gyakorolt befolyásának fő irányait (típusait) a jog funkcióinak nevezzük.**

A jog funkciói nagymértékben függenek az állam sajátosságaitól, annak történelmi tapasztalatától és típusától. Minden esetben az határozza meg a jog funkcióit, hogy mi a jog célja egy adott társadalomban. A funkciók az mutatják, hogyan valósul meg az állam társadalmi kapcsolatokra, az emberekre és egészében véve a társadalomra gyakorolt befolyása.

Megjegyzendő, hogy a jog funkciói különböző kritériumok alapján több csoportba oszthatóak. Vegyük sorba ezeket.

A jog funkciói	
Általános társadalmi	Szakmai-jogászi
Gazdasági	Szabályozói
Politikai	Védelmi
Nevelői	
Ideológiai	

2. A jog általános társadalmi funkciói

A XX. sz. elején a jog **általános társadalmi funkciói** váltak elsőként a jogászok kutatásainak tárgyává. A kutatók, akik ezt a témát tanulmányozták, különböző általános társadalmi funkciókat neveznek meg. Emellett mind úgy vélik, hogy a jog fő feladata a társadalmi kapcsolatok szabályozása, azok rögzítése és védelme. Ugyanakkor a jogtudomány elismeri, hogy az általános társadalmi funkciók egyesítik a szabályozói és védelmi funkciókat a társadalmi kapcsolatok bizonyos szférájában. Más szavakkal, meghatározzák azokat a szférákat, amelyekben működnek, emellett a jog minden szférában végrehajtja mindkét szakmai-jogászi feladatát.

A jog **gazdasági** funkciója feltételezi a tulajdonviszonyok szabályozását, amelyek bármilyen gazdaságnak az alapját képezik. A jog biztosítja a gazdasági jogviszonyok szabályozását, valamint biztosítja a gazdasági jogviszonyok törvényszerűségének védelmét. Az előírt elvárások megsértése esetén a jog biztosítja a megfelelő szankciók alkalmazását a törvénysértővel szemben.

A jog **politikai** funkció szabályozza a társadalmi csoportok, a hatalom és a társadalom, valamint a nemzetek közötti kapcsolatokat. A jognak eme funkciója az emberi jogok és szabadságok biztosítását jelenti. Jelen körülmények között egyre fontosabbá válik az emberi jogok és szabadságok biztosításának funkciója.

A jog **nevelői** funkció végrehajtásával a jog elősegíti az emberek magas szintű jogi tudatosságának kialakulását. A jog bizonyos nézeteket tükröz, befolyásolja az emberek gondolatait. A jogi normáknak meg kell felelniük a humanizmus és igazságosság elvárásainak. Ez esetben megkapják a lakosság többségének a támogatását, valamint az ilyen normák elősegítik az emberek jog iránti tiszteletének kialakulását.

A jog **ideológiai** funkciója annak köszönhetően valósul meg, hogy a jog bizonyos mértékben elősegíti a társadalom környező világról alkotott véleményének kialakulását. Például az alkotmányhoz tartozó minden formájú tulajdon egyenlőségéről, valamint a tulajdon védelméről és tiszteletéről szóló normák a jelen körülmények között nagyban meghatározzák Ukrajna gazdasági életének ideológiai alapjait.

Különböző kutatásokban találkozhatunk más általános társadalmi feladatokkal is. Így jelenleg sok szerző emeli ki a jog ökológiai funkcióját. Ez a környezet jogi szintű védelmét jelenti, olyan normák megalkotásával, amelyek szabályozzák a természeti erőforrások felhasználási folyamatát.

Néha általános társadalmi feladatoknak nevezik a kompenzációs, korlátozó és információs funkciókat is. Emellett a kompenzációs funkció biztosítja mind a törvénysértő kártérítéssel történő megbüntetését, mind a károsult anyagi helyzetének megújítását. A jog különböző módszerekkel szabályozza a társadalmi viszonyokat. Ezen módszerek egyike a személyek, a jogviszonyok résztvevői tevékenységének korlátozása. Ez szolgált annak alapjául, hogy a tudósok külön meghatározzák a jog korlátozó funkcióját.

3. A jog szakmai-jogászi funkciói

A jog **szakmai-jogászi funkcióihoz** a szabályozói és védelmi feladatokat sorolják.

A **szabályozói** funkció az alapvető a jog funkcióinak rendszerében, mivel a jogi normáknak mindenekelőtt különböző társadalmi viszonyokat kell szabályozniuk. Emellett a szabályozói funkció feltételezi a jogviszonyok résztvevőire vonatkozó magatartási szabályok meghatározását, vagyis azt, hogyan kell cselekedni bizonyos helyzetekben, milyen jogokkal rendelkeznek a különböző szervezetek, személyeknek stb.

A jog szabályozói funkciója feltételezi a jogviszonyokban résztvevő állampolgárok jogainak és kötelezettségeinek, a jogi személyek státuszának meghatározását. Ezen kívül a szabályozói funkció végrehajtásával a jog meghatározza az állami szervek, valamint azok képviselőinek kompetenciáját (jogok, kötelezettségek, hatáskör). E funkció végrehajtásával a jog meghatározza azokat a jogi tényeket, amelyek a jogviszonyok változásához, megszűnéséhez vezetnek. Ugyancsak meghatározza (tanácsolja) bizonyos problémák megoldásának a módját, a jogviszonyok szabályozását.

A szabályozói funkciónak két alfunkciója is van: statikus és dinamikus.

A **statikus szabályozói** funkció végrehajtásával a jog meghatározza a jogviszonyok megvalósításának módját, megállapítja azokat a normákat, amelyeket a jogviszonyok résztvevőinek be kell tartaniuk. Tehát a statikus szabályozói funkció rögzíti a már meglévő jogviszonyokat.

A **dinamikus szabályozói** funkció biztosítja a jog fejlődését, elősegíti a normák társadalmi viszonyokhoz való igazodását a gazdaságban, politikában, kultúrában stb.

A másik fontos szakmai-jogi funkció a jog **védelmi** funkciója. A jogrend és törvényesség betartása egyike az állam és a jog legfontosabb feladatainak. Törvénysértések sajnos mindig is történtek az emberiség történelme során, és valószínűleg történni is fognak, amíg létezik az emberi társadalom. A jog szabályozói feladata a társadalmi viszonyok védelmében áll. Ennek érdekében a jog megelőzi a törvénysértéseket, a meglévő normák megsértéséért büntetéseket helyez kilátásba. Megjegyzendő, hogy a védelmi funkció nem csak az elkövetett jogsértésért járó büntetés végrehajtása által történik. Nem kevésbé fontos ezeknek a törvénysértéseknek a megelőzése, meggátolása. Meghatározva a büntetéseket, a jog óva inti a lehetséges törvénysértőt azoktól a cselekedetektől, amelyek nem felelnek meg a jogi követelményeknek. Nem hiába véli úgy számos jogász, hogy a védelmi funkció végrehajtásának hatékonysága abban nyilvánul meg, hány törvénysértést akadályozott meg.

Tehát a védelmi funkció az emberek viselkedésének bizonyos tiltások és szankciók (büntetések) által történő befolyásolásában nyilvánul meg. Ez a funkció kilátásba helyezi a jogviszonyok résztvevőinek tájékoztatását arról, hogy mely tevékenységek nem megengedettek, melyek állnak védelem alatt.

4. A jogelvek

Minden állam jogrendszerének alapjául bizonyos elképzelések szolgálnak. **A főbb elképzeléseket, vezető alapokat, amelyek kifejezik az állam jogrendszere felé irányuló fő követelményeket jogelveknek nevezzük.**

Az **általános emberi (civilizációs)** elvek az emberiség fejlődésével alakultak ki és azokat legalapvetőbb elveket határozzák meg, amelyek a jelenlegi jog alapjául szolgálnak. Ide tartoznak az emberi jogok és szabadságok elsőbbsége, a törvény előtti jogi egyenlőség, a törvényes jogok és kötelezettségek közötti kapcsolat és összefüggés, az igazságosság független bíróságok általi betartása. Ezeknek az elveknek olyan állami előírások alapján kell létrejönniük, amelyekre ráillenek a demokratikus, jogos jelzők.

A jogelvek típusai	
Általános emberi (civilizációs)	Tipológiai
Történelmi	Ágazati
Ágazat közötti	

A **tipológiai** jogelvek egy bizonyos államtípusra jellemzőek és lényegesen eltérőek a különböző típusú államokban. A szociáldemokráciára épülő államokban a fő jogelvekhez az emberi jogok és szabadságok körének kiszélesítése, a jog igazságosságának növelése tartozik. Jellemző a jogi normák alkalmazási körének a kiszélesítése (azok kiterjesztése azokra a szférákra, amelyek a jogi szabályozáson kívül estek eddig), a jog igazságosságának növelése, a törvényhozás hirtelen szociális fejlődése, a különböző államok törvényalkotásának unifikációja. Feltűnő, hogy az általános emberi elvek és a szociáldemokrata típusú államok tipológiai elvei között sok a hasonlóság. Ez egyáltalán nem furcsa, hiszen a szociáldemokrata államokra jellemző az általános emberi elvekhez való fokozatos közeledés.

Minden államnak megvannak a maga sajátosságai, ezért léteznek a **történelmi** jogelvek. Ezek a tipológiai elvek alapján alakulnak ki, miközben az adott ország sajátosságait is tükrözik. Így az átmeneti korszak országai számára (ahová a mi országunk is tartozik) a jogelvek egyike a törvényalkotási folyamat intenzívebbé tétele (új jogszabályok intenzív megalkotásával és a jog egyes ágainak megszűnésével kapcsán), az általános engedélyezési elv alkalmazási körének kiszélesítése (minden megengedett, ami nincs megtiltva).

Minden államban léteznek **ágazati** és **ágazatközi** jogelvek. Nevéből adódóan az ágazati elvek egy bizonyos ágazaton belül érvényesek, míg az ágazatköziek a jognak egyszerre több ágazatára vonatkoznak. Az ágazati jogelvekhez lehet sorolni a polgárjogi szabad megállapodás elvét, az ágazatköziekhez pedig a bírósági tárgyalás versenyszerű jellegének elvét, amely a büntetőeljárás jogon és polgári eljárásjogon belül is érvényes.

A jog társadalmi kapcsolatokra gyakorolt befolyásának fő irányait (típusait) a jog funkcióinak nevezzük. A befolyás szférájától függően a jognak az alábbi funkcióit különböztetik meg: gazdasági, politikai, ideológiai stb., a jog gyakorlásának mechanizmusától függően pedig szabályozói (dinamikus és statikus) és védelmi funkciókat.

Azokat a fő elképzeléseket, amelyeken a jog alapszik jogelveknek nevezzük. A modern országokban az alapjukat az általános emberi elvek képezik, valamint a jogelveknek minden államban lehetnek bizonyos sajátosságai.

A jog funkciói, szabályozói funkció, védelmi funkció.

1. Magyarazzátok meg a jog funkciói, a szabályozói funkció, valamint a védelmi funkció fogalmakat.
2. A jognak milyen funkcióit ismeritek?
3. Nevezzétek meg az általatok ismert jogelveket.
4. Hozzatok fel példákat a jog különböző ágazataira jellemző elvekre.
5. Mondjatok példát arra, hogyan valósulnak meg a jog funkciói országunkban, valamint külföldön.

6.* Hasonlítsátok össze a jog védelmi és szabályozói funkcióját, a statikus és dinamikus funkcióit.

7.* Fejtsétek ki a véleményeteket a jog különböző funkcióinak összefüggéséről a jelen körülmények között, valamint eme funkciók további fejlődéséről.

Vaszilenko Mikola Prokopovics
(1866–1935)

Ukrán tudós-jogász, közösségi aktivista, akadémikus és az Ukrán akadémia elnöke (1921-1922). A Törvényszék tagja, oktatási miniszter, az Állami Szenátus elnöke a P. Szkoropadszkij hetymani államának idején. Később Kijev felsőoktatási intézményeiben tanított. Egyike az ukrán történelmi-jogi tudomány megalkotójának.

8. TÉMA. A JOGRENDSZER

24. §. A jogrendszer

1. A jogrendszer fogalma és elemei

A jog egyik jellemzője a rendszerezettség. Épp ezért minden országban létezik egy bizonyos **jogrendszer - a jog objektív módon kialakult belső szerveződése és szerkezete, amely kifejezi a jogi normák egységességét és következetességét, valamint a társadalmi viszonyok sajátosságainak megfelelően történő ágakra és intézményekre való objektív felosztását.**

Idézzétek fel, hogy a jogrendszer mely elemeit ismeritek már!

Egyik állam jogrendszere sem véletlenszerű, hanem a társadalmi viszonyok történelmi fejlődésével és a társadalom sajátosságaival együtt változik. Ezért a különböző államok jogrendszerei nagyon eltérőek. Mindemellett a jogrendszer megköveteli a jogi normák szoros összefüggését, egységes rendszerét egy adott jogrendszerben. A jogi normák közötti ellentmondások elfogadhatatlanok egy jogrendszer keretein belül. A jogrendszer elemei egymásnak alárendeltek és kölcsönhatásban vannak. A jogrendszerre jellemző a pontos belső felépítés, ami a jog szerkezeti elemeire (ágak és intézmények) való felosztását jelenti.

Jogrendszer
Jogág
Alág
Jogintézmény
Jogi norma

2. A jogágak

A jogág - a jogrendszer eleme, jogi normák összessége, amelyek bizonyos jogi szabályozási módszerekkel szabályozzák a jogviszonyokat a társadalmi viszonyok bizonyos szférájában.

A jogi normák felosztásának alapjául a jogi szabályozás tárgya és véghezvitelének módszere szolgál.

Idézzétek fel, milyen jogágakat ismertek!

A jogi szabályozás tárgyának azokat a társadalmi viszonyokat nevezik, amelyek a jogviszonyok alanyai jogainak és kötelességeinek megvalósításával kapcsolatosak. Ezek azok a viszonyok, amelyek szabályozzák egy-egy ágazat normáit. Így tehát azokat a viszonyokat, amelyek az emberek bérelt munkájával kapcsolatosak a munkajog szabályozza; a tulajdonnal kapcsolatos viszonyokat pedig a polgári jog, stb. Egy bizonyos ágazat jogi szabályozásának tárgya magába foglalja az azonos társadalmi viszonyokat.

A jogi szabályozás tárgyán kívül fontos szerepet játszik még a jogi szabályozás módszere. **A jogi szabályozás módszerének nevezzük azokat az eljárásokat és módszereket, amelyek segítségével megvalósul a jogviszonyok szabályozása.** Ez határozza meg, milyen módon befolyásolhatóak a szabályozandó viszonyok. Minden ágnak megvannak a maga jogi szabályozási módszerei.

A jogi szabályozás módszerei	
Diszpozitív módszer	Imperatív módszer

A jogi szabályozás módszerét a jogviszonyok résztvevőinek kölcsönös helyzete, a köztük létrejött jogviszony kialakulásának, változásának és megszűnésének rendje, az előírt felelősség jellege határozza meg.

A **diszpozitív módszer** előírja, hogy a jogviszonyok résztvevői egyenlők, önállóan dönthetnek viselkedésük lehetőségei között a jogviszonyok lefolyása során. Természetesen ezt a döntés a törvény által megszabott kereteken belül kell meghozni. Ez a módszer a polgári, munka és családi jogra jellemző.

Az **imperatív módszer** (vagy a **hatalmi kötelezés módszere**) a jogviszonyok alanyainak bizonyos szintű egyenlőtlenségét feltételezi, lehetővé teszi, hogy az egyik alany rákényszerítse saját akaratát a másikra. E módszer alkalmazásakor a jogviszonyok résztvevői a törvény által meghatározott rendben kell, hogy cselekedjenek, nincs választási lehetőségük. A törvény büntetést ír elő azok számára, akik megsérti a törvény által előírt rendet. Az imperatív módszer a büntető, közigazgatási, pénzügyi és alkotmányjogra jellemző.

Megjegyzendő, hogy más-más helyzetekben a jog bármely ágánál alkalmazhatóak ezek a módszerek, de az egyik mégis domináns.

Jogágak			
Speciális (egyéb alapvető)	Szakosodott (fundamentális)	Összetett	
Állami (alkotmányjog)	Munka	Család	Kereskedelmi
Közigazgatási	Tartományi	Vízi	Mezőgazdasági
Polgári	Erdei	Szociális védelmi	Tengeri
Környezetvédelmi			
Büntető			
Büntető eljárás			
Polgári eljárás			

A **szakosodott (fundamentális)** ágak az elsődlegesek, ezek tartalmazzák az alapvető rendelkezéseket, amelyek aztán a többi ág létrejöttének alapjává válnak. A szakosodott ágak

alapján jönnek létre a **speciális (alapvető)** jogágak. Ezek szűkebb körben hivatottak biztosítani a jogviszonyok szabályozását, néha a fundamentális ágak által meghatározott jogi normákat is használják. Az **összetett** ágak az alapvető és fundamentális ágak normáinak és módszereinek felhasználásával alakulnak ki. Ezeknél a jogágaknál széleskörűen alkalmazzák a jogi szabályozás különböző módszereit (imperatív és diszpozitív). Az összetett jogágak egyesítik a szakosodott és alapvető ágak normáit.

Külön említést érdemel a **nemzetközi jog**. Ez nem egy bizonyos állam jogága, ugyanakkor hatással van arra. Emellett megemlítendő, hogy a nemzetközi jog egy bizonyos államra gyakorolt hatásának mértéke egyre növekszik, több ország jogrendje előírányozza a nemzetközi jog felsőbbrendűségét a nemzeti jog fölött.

Idézzétek fel, hogyan határozza meg Ukrajna Törvénykönyve a nemzetközi egyezmények státuszát, valamint azok jogi erejét!

3. Közjog és magánjog

Az ágakon kívül a jogon belül gyakran megkülönböztetik még a köz- és magánjogot. Ez a felosztás azon alapszik, hogy milyen jogviszonyok szabályozzák a vonatkozó normákat, hogy valósulnak meg a jogviszonyok azok alanyai között. Először ezt a felosztást az ókori római jogászok vezették be, többek között D. Ulpianus (170-228).

A **magánjogon** belül főleg olyan független alanyok tevékenykednek, akik saját kezdeményezéseiket viszik véghez. A magánjog által szabályozott jogviszonyok résztvevői egyenrangúak. A magánjogi normák a magánérdekek védelmét szolgálják a szabadság és egyenlőség elvein alapulva. A magánjogban a diszpozitív szabályozási módszer és a az alanyok tevékenységének kölcsönös koordinációja érvényesül. Az alanyok önállóan szabályozzák a tevékenységüket, az állam csak akkor avatkozik bele a magánjog által szabályozott viszonyokba, ha szükségessé válik a résztvevők jogainak védelme egy harmadik fél szabálysértései miatt. A magánjognak rendszerint olyan ágait különböztetik meg, mint a polgári jog, kereskedelmi jog, munkajog és a családjog.

A **közjog** az állami hatalommal kapcsolatos jogviszonyokat szabályozza. Ezekben az állam saját érdekeinek védelme miatt aktív és közvetlen szerepet játszik. A közjog egyik szereplője az állam vagy az állami szervek, vagy a tisztviselők, ami egyfajta egyenlőtlenséget határoz meg az alanyok között, előteremti a jogviszonyok szereplőinek hierarchiáját. A közjogban az imperatív szabályozási módszerek érvényesülnek. A közjog ágai sorolják az alkotmányjogot, közigazgatási jogot, büntetőjogot, pénzügyi jogot és a büntető eljárási jogot.

4. A jog alágai és intézményei

A jog ágain belül megkülönböztetnek még **alágakat** is. Ezek olyan normákat egyesítenek, amelyek egyrészt a jogviszonyok egy bizonyos, viszonylag önálló csoportját szabályozzák, de alapjukat olyan normák képezik, amelyek a megfelelő jogághoz tartoznak, valamint a megfelelő jogi szabályozási módszerhez. Így tehát a pénzügyi jog alágaihoz tartozik a költségvetési és banki jog, a polgárjog alágai pedig az öröklési és szerzői jog stb. Az alág rendszerint akkor alakul ki, ha az adott jogág által szabályozott jogviszonyok elég összetettek és sokoldalúak, aminek köszönhetően szükségessé válik azok rendszerezése. Néha a jogi normák fejlődése, felhalmozódása és változása során az alág fokozatosan átalakul egy önálló jogággá. Ez történt a korrekciós munkajoggal is, amely eleinte a büntetőjognak egy alága volt.

A **jogintézmény** valamivel szűkebb körű, mint a jogág, és azokat a jogi normákat egyesíti, amelyek egy bizonyos, konkrétan meghatározott társadalmi viszonyra vonatkoznak. Ilyen például a választás intézménye, a tulajdon intézménye, a szükséges védelem intézménye stb.

Néha a további fejlődés során a jogintézmény átalakulhat a jog aláágzatává vagy akár jogággá is. A jogintézmények többségére jellemző az adott jogintézményre vonatkozó jogelvek megléte.

A jogintézmény egy vagy több jogág normáit is magába foglalhatja, tehát lehet ágazati, ágazatközi és komplex. Az ágazati intézmény egy bizonyos ágazat normáit egyesíti (a tulajdonjog intézménye, az állampolgárság intézménye stb.); az ágazatközi több ágazathoz tartozó normákat egyesít. Ilyenek például a lopásért való felelősség intézménye, amely egyszerre tartalmaz a közigazgatási és a büntetőjogi normákat is. Mindazonáltal mindkét intézménytípus (az ágazati és ágazatközi) elsődleges, nem tartalmaznak más intézményeket. A komplex intézményre jellemző, hogy más intézményeket is magába foglal.

Egy adott állam jogi normáinak összességét jogrendszernek nevezzük. A jogrendszer ágakból, aláágakból, intézményekből és normákból áll. Minden ágazatnak megvan a maga alanya és szabályozási módszere. A jogviszony szabályozásának jellegzetességeitől, a résztvevők kölcsönhatásától és a domináló jogi szabályozási módszertől függően megkülönböztetjük a közjogot és magánjogot.

Jogrendszer, ágazat, aláágazat, intézmény, jogi norma, közjog és magánjog.

1. Magyarazzátok meg a *jogrendszer*, *jogág*, *alág* és a *jogintézmény* fogalmát.
2. Hozzatok fel példákat olyan normákra, amelyek különböző jogágakhoz tartoznak.
3. Hasonlítsátok össze
 - A közjog és magánjog
 - B ágazat, aláágazat és jogintézmény.
4. A jognak milyen ágait ismeritek?
5. * Támasszátok alá az egyes jogágak magán- és közjoghoz való tartozását.
6. * Minden általalatok ismert jogág esetében határozzátok meg a jogi szabályozás alanyát és fő módszerét.

25. §. A jogi norma

1. A jogi norma fogalma

Az egész jogrendszer kezdeti eleme a jogi norma. A **jogi norma - kötelező, általános jellegű, az állam által meghatározott (vagy szankcionált) viselkedési szabály, amely a társadalmi viszonyok szabályozását hivatott elvégezni és a megfelelő állami garanciák által biztosított.** Ezekből a téglákból épül fel a jogintézmény, a jogágak és az egész jogrendszer háza.

A jogi norma általános jellegű, azaz nem meghatározott mennyiségű hasonló jellegű jogviszonyra terjed ki és többszörösen alkalmazható. Nem egy konkrét helyzetben lép érvénybe, hanem többször, addig, amíg hatálya meg nem szűnik egy speciális folyamat során.

A jogi normák jogi felelősségeket és a jogviszony egyes szereplőinek szubjektív jogait tartalmazzák. Minden államban nagy mennyiségű jogi norma van érvényben.

Különböző kritériumok szerint a jogi normákat különféle típusokra lehet osztani.

2. A jogi normák típusai

Idézzétek fel, hogy államunkban milyen állami szervek fogadhatnak el jogszabályokat.

A jogi normák típusai	
A jogalkotás alanya alapján	A szabályozás tárgya (jogágak) alapján
A rendelkezés elfogadásának módja alapján	A norma tartalma szerint (szabályozási módszer)
Természetük (funkcióik) szerint	Érvényességük időtartama szerint
Területi hatáskörük alapján	A norma hatásának alanyai szerint

A jogi normákat különféle állami szervek fogadhatják el. Attól függően, hogy ki fogadta el azt a jogszabályt, amely a jogi normákat tartalmazza, megkülönböztethetjük azokat a **jogalkotás alanyainak alapján**. A törvényeket felsőbb törvényhozó szervek vagy referendumok fogadják el. Az egyéb jogszabályokat elfogadhatják a végrehajtó hatalom szervei, az államfő, bíróságok (bizonyos országokban, ahol a bíróságnak jogában áll normákat alkotni), más állami szervek, amelyek erre jogosultak.

Minden jogágnak megvannak a maga normái. Ennek megfelelően a normák csoportosíthatóak aszerint, hogy melyik jogághoz tartoznak.

Ezt a fajta felosztást néha **a szabályozás alanya szerintinek** is nevezik. A jogi normák lehetnek alkotmányiak, közigazgatásiak, büntetőjogiak, polgárjogiak, munkajogiak, családjogiak stb., annak megfelelően, hogy melyik jogághoz tartoznak.

A jogi normák különbözőképpen formálódnak, attól függően, hogy milyen szabályozási módszer van érvényben. Ennek megfelelően megkülönböztethetjük azokat **a diszpozíció meghatározásának módja szerint**. Néha a jogi normák úgy vannak meghatározva, hogy nem teszik lehetővé a jogviszonyok szereplőinek a cselekvési lehetőség kiválasztását, hanem pontosan meghatározzák az alanyok tevékenységének módját. Az ilyen normát **imperatívának** nevezzük. Más esetben a norma választási lehetőséget biztosít az jogviszonyok résztvevőinek a tevékenység kiválasztására; ez a **diszpozitív** norma.

Tartalmuk szerint megkülönböztetünk **feljogosító (engedélyező)** normákat, amelyek meghatározzák a jogviszony résztvevőinek lehetséges tevékenységét (például, az állampolgárnak joga van a távolsági oktatásra), **kötelező** normákat (meghatározzák a jogviszonyok résztvevőinek jogi kötelezettségeit), azaz előírt normák (az állampolgár köteles betartani a törvényeket) és **tiltó** normákat (például, meghatározzák a nem elfogadott viselkedést, amiért a személy jogi felelősségre vonható; robbanóanyagok szállítása repülőgépeken nem engedélyezett).

Fontos szerepet játszik a **funkciók szerinti** felosztás. Ezek az **anyag normák** (meghatározzák a tiltásokat, kötelezettségeket, jogokat; az állampolgárnak joga van a távolsági oktatásra) és az **eljárás normák** (meghatározzák e jogok és kötelezettségek használatát - például a soron kívüli vizsgázáshoz az állampolgár kérvényt nyújt be a megyei oktatási hivatalnál).

Érvényességük időtartama szerint a jogi normák lehetnek állandóak és ideiglenesek. Az **állandó** normák meghatározatlan ideig, megszüntetésükig érvényesek. Ilyenek például az alkotmányok, a törvények többsége. Emellett vannak törvények, amelyeknek pontosan meghatározott érvényességi idejük van. Ilyen például az állami költségvetésről szóló törvény, amely meghatározott ideig van érvényben, rendszerint az adott év január 1. és december 31. közötti időszakában.

A jogi normákat megkülönböztethetjük még **területi hatáskörük** alapján. A törvények, államfői aktusok és a kormány aktusai az adott állam egész területén érvényesek és **általános (állami)** jellegűek. Mindemellett léteznek még a helyi hatóságok, helyi önkormányzatok

okiratai, amelyek csak egy pontosan meghatározott területen belül vannak érvényben. Így a Kijevi Városi Állami Adminisztráció vezetőjének rendelkezési csak Kijev város területén érvényesek, a Vinnyicai Megyei Tanács döntései csak Vinnyica megye területén, a Kaliforniai kongresszus döntése a hozzá tartozó állam területén. Ezeket az aktusokat nevezzük **helyieknek** vagy **lokálisaknak**.

A normákat megkülönböztetik még azok **köre szerint, akikre kiterjednek**. Egyes okiratok a személyek meghatározatlan körére érvényesek (például az alkotmány); ezek az általános normák. A speciális normák bizonyos személyek jogait, kötelezettségeit, tevékenységét határozzák meg (például a bűnüldöző szervekét, katonákét stb.).

3. A jogi normák struktúrája

A jogi norma a jogrendszer egyik eleme, viszont emellett saját struktúrával is rendelkezik. Szokás szerint a jogi normának három részét fő elemét különböztetik meg.

	Jogi normák	
Hipotézis	Diszpozíció	Szankció
Ha...	Akkor...	Ellenben...

A **hipotézis a jogi norma eleme, amely rámutat azokra az életkörülményekre, amelyek megléte vagy hiánya esetén életbe lép a megfelelő jogi norma**. Annak függvényében, hogy az adott norma hány életbelépési feltétellel rendelkezik, megkülönböztetnek *egyszerű* normákat (csak egy életbe lépési feltételre mutat rá; gyerek az a személy, aki nem érte el a 18 éves életkort, tehát a norma életbelépésének egyetlen feltétele, hogy a személy ne legyen még 18 éves), *összetett* normákat (kettő vagy több feltétellel rendelkeznek; Ukrajna államfőjének olyan személy választható meg, aki ukrán állampolgár, elérte a 35 éves kort, nem kevesebb mint 10 éve él Ukrajna területén és beszéli az államnyelvet - itt négy feltétel van felsorolva) és *alternatív* normákat (amikor a norma életbelépéséhez elegendő, ha a felsorolt feltételek közül legalább egy teljesül).

A **diszpozíció a jogi norma eleme, amely rámutat, hogy miképpen kell cselekedniük a jogviszonyok résztvevőinek a hipotézisben meghatározott feltételek esetén**. A diszpozíció határozza meg azokat a személyeket, akikre kiterjed a jogi norma hatása, meghatározza a jogviszonyok résztvevőinek jogi kötelezettségeit és szubjektív jogaikat. A diszpozíció egyaránt tartalmazhatja a megfelelő viselkedés iránt követelményeket (leírást) vagy épp ellenkezőleg bizonyos cselekmények iránti tilalmat.

Az alanyok jogainak és kötelezettségeinek meghatározottságától függően a diszpozíció lehet *meghatározott* (pontosan és kimerítően megállapítja a résztvevők jogainak és kötelezettségeinek hatáskörét, meghatározza a jogviszonyok résztvevőinek helyes viselkedését), *viszonylag meghatározott* (meghatározza a jogviszonyok résztvevőinek bizonyos viselkedési kereteit, azonban nem határozza meg pontosan ezt a viselkedést, hanem van néhány cselekvési változat, az említett kereteken belül) vagy *alternatív* (több, pontosan meghatározott cselekvési változat van előírva a résztvevők számára).

A tartalom kinyilatkoztatásának módja szerint a diszpozíció lehet *egyeses* vagy *egyszerű* (pontos utasításokat tartalmaz a megengedett és nem elfogadott cselekvésekről), *leíró* (nem csak rámutat a cselekvésre, hanem részletesen körül is írja azt, megemlíti az adott viselkedés fő jellemzőit), *utaló* (az egyik cselekvési formára való utalás az adott aktus egy másik normájára utal), *űrlapszerű* (a diszpozíció nem egy konkrét normára utal, hanem bizonyos normatív aktusokra, mint például a közlekedési szabályok, tűzvédelmi szabályok stb.).

A szankció a norma azon eleme, amely meghatározza az állam végrehajtási módszereit a norma megszegése vagy nem betartása esetén. A szankciónak biztosítani kell a diszpozíció által meghatározott szabályok betartását, rámutat a társadalom szabálysértőkre irányuló negatív hozzáállására, biztosítja a megsértett jogok megújítását, a jogsértők büntetését a norma megsértésekor vagy nem végrehajtásakor. Megjegyzendő, hogy a szankció csak a diszpozíció követelményeinek megszegésekor lép érvénybe, más esetben csak "alvó", nem funkcionál.

A meghatározottság mértékétől függően a szankciók lehetnek *abszolút meghatározottak* (a szabálysértés esetén érvényes szankció abszolút pontosan meghatározott, nem tartalmaz alternatívát), *viszonylag meghatározottak* (a szankció a büntetés minimális és maximális mértékét határozza meg) és *alternatívák* (több alkalmazható szankció van előírva).

Alkalmazási körüktől függően megkülönböztetnek *alkotmányos-jogi, bűnügyi, közjogi, közigazgatási jogi* szankciókat.

Felépítésük szerint a szankciók lehetnek *egyszerűek* (szabálysértés esetén egyféle állami befolyást írnak elő) és *összetettek* (többféle, a törvénytörő ellen alkalmazható többféle állami eljárást ír elő).

Rendeltetésük szerint a szankciók lehetnek *védelmiek* (előírják a jogsértők megbüntetését), *megújítóak* (a jogsértés előtti állapot helyreállításának módját írják elő), *figyelmeztetőek* (céljuk a jogsértések megelőzése bizonyos profilaktikai tevékenység által).

A szankciók különbözőképpen hathatnak a jogsértőkre. A szankciók irányultságától függően megkülönböztetnek *személyeseket* (megfosztják a jogsértőt bizonyos jogaitól - szabadságjogtól, bizonyos pozíciók betöltésének jogától stb.) és *ingatlanokat* (a jogsértő számára pénzbeli bírságot írnak elő - tulajdonelkobozás, bírság stb.).

Emellett megjegyzendő, hogy a norma ilyen három elemből álló struktúrája csak egy idealizált feltételes szerkezet, a jogi normák többségének a valódi jogi aktusokban nincs meg a teljes szerkezete, hanem nagyrészt a három elemből csak kettőt tartalmaz.

A jogrendszer kezdeti eleme a jogi norma. A jogi norma az állam által biztosított és védelmezett viselkedési szabályokat tartalmaz. A jogi norma struktúrája három elemet tartalmazhat: hipotézis, diszpozíció, szankció. Sok esetben a jogi norma struktúrája nem teljes, csak két elemet tartalmaz.

Jogi norma, diszpozíció, hipotézis, szankció.

1. Magyarázzátok meg a jogi norma, a diszpozíció, a hipotézis és a szankció fogalmát.
2. Hozzatok fel példákat a jogi normákra a saját életetekből.
3. * Az említett példákban határozzátok meg a norma strukturális elemeit.
4. * A diszpozíciónak, hipotézisnek és szankciónak milyen típusait ismeritek?
5. * Hozzatok fel példákat olyan jogi normákra, amelyhez különféle hipotézis, diszpozíció és szankció tartozik.

Kisztjakivszkij Bohdan Olekszandrovics
(1868–1920)

Kiemelkedő ukrán filozófus és jogász, jogász doktor, az Ukrán Tudományos Akadémia akadémikusa. Tanulmányozta az állam- és jogtudományi elmélet problémáit, a jog filozófiáját. Egyike az első hazai jogtudósoknak, akik kidolgozták a jogállam teóriáját.

26. §. A jogrendszer. A jogcsalád

1. A jogrendszer fogalma

Az államban kialakuló jogrendszer papíron leírt jogi normákat tartalmaz, amelyeket a gyakorlatban érvényesíteni, gyakorolni kell. Épp ezért jogrendszer előző paragrafusokban említett elemeihez hozzáadódnak még a különböző szervek tevékenységei, amelyek jogi normákat alkalmaznak, szükség esetén védelmezik azokat. **A jogi rendszert és annak gyakorlatban történő megvalósításának módszereit, amelyek az adott ország jogi fejlettségének szintjét jellemzik, együttesen jogrendszernek nevezzük.**

Jogrendszer	
Jogrendszer	Jogintézmények
Jogviszonyok rendszere	Bírósági és egyéb joggyakorlat
A jog megvalósítása (alkalmazási, tolmácsolási aktusok stb.)	Állampolgári jogok, szabadságok és kötelezettségek
Jogi ideológia (jogi öntudat, jogi kultúra stb.)	Jogi alanyok

Tehát a jogrendszer sokkal tágabb fogalom, mint a jogi rendszer, amiről az előző paragrafusokban már szóltunk. Nem csak normákat tartalmaz, hanem alkalmazásukat, megvalósításukat is, valamint a szerveket és intézményeket, amelyek alkalmazzák ezeket a jogi normákat. A jogrendszer fogalmához csatolják még a jogi ideológiát, kultúrát, jogi öntudatot, amelyekről a következő paragrafusban még szót ejtünk. Mindazonáltal a jogrendszer fő eleme (a nevéből is érthetően) a jog.

Az államban a jogrendszer biztosítja az állam kül- és belpolitikájának rögzítését és megvalósítását a jog módszereinek segítségével.

2. Korunk jogcsaládja

Minden állam jogrendszere utánozhatatlan. Kialakulására és fejlődésére hatással vannak az állam fejlődésének történelmi sajátosságai, politikai rendszere. Mindazonáltal az egyediség mellett vannak olyan általános jellemzők, amelyek lehetővé teszik az egyes országok jogi rendszerei közötti hasonlóságok felismerését. Azokat a jogrendszereket, amelyek hasonló tulajdonságokkal rendelkeznek, jogcsaládokba egyesítik. **A jogcsalád azoknak a nemzeti jogrendszereknek az összessége, amelyek hasonlóak történelmi kialakulásuk és fejlődésük, a jog felépítése, módszerei és érvényesítésük formája szerint.**

Az egyik vagy másik jogcsaládhoz való tartozás megállapításának fő kritériumai a jogi rendszer történelmi kialakulásának és fejlődésének módja, a jogforrás rendszere, a jogrendszer szerkezete (ágakra és intézményekre való felosztás).

Manapság több jogcsalád megkülönböztetése is elfogadott. Ezek közül a legfőbbek, amelyeket minden jogász elismer az angolszász (néha az általános jog családjának is nevezik) és a római (vagy kontinentális) jogcsaládok. Ugyanakkor ezekkel még nem merül ki a jogi rendszerek változatossága. Számos tudós megkülönbözteti még a szocialista és muzulmán jogcsaládokat is. Néha megemlítik még a vallási-közösségi jogcsaládot. Egyesek

meghatározzák még a skandináv, latin-amerikai (az utolsó kettőt a jogászok többsége a kontinentális rendszer egy-egy típusának tartja), távol-keleti és hindu jogcsaládokat.

3. Az angolszász jogcsalád (az általános jog rendszere)

Az angolszász jogcsalád sok évvel ezelőtt alakult ki Angliában. A hatalmas Brit Birodalomnak köszönhetően, amely "exportálta" a jogi rendszert a nagyvárosokból a kolóniákba és gyarmatokra az angolszász jogcsalád világszerte széleskörűen elterjedt lett.

Erre a jogrendszerre jellemző, hogy a fő jogforrása a jogi precedens, azaz a bíróság döntése konkrét ügyek esetén. Emellett azokban az országokban, amelyek az angolszász jogcsaládhoz tartoznak a bíróság nem csak alkalmazza a jogi normákat, hanem létre is hozza azokat. A bírónak joga van tolmácsolni a jogi normákat. A többi jogi rendszerhez képest ez esetben a bírónak sokkal nagyobb szabadsága van a döntéshozatalban. Azokban az államokban, amelyek az angolszász jogcsaládhoz tartoznak, néha azt állítják, hogy a jogi norma halott, amíg a bíróság nem alkalmazza azt. Ugyancsak megemlítendő, hogy az utóbbi időben az e jogcsaládhoz tartozó államokban a jogszabályok szerepének növekedése figyelhető meg, a jogviszonyok egyre szélesebb körére terjednek ki.

Az adott jogcsaládnak a másik fő jellemzője a jog szokásos ágakra és intézményekre, civil és magánjogra történő felosztásának hiánya. Ezen kívül az angolszász rendszerben a jogi normák konkrétabbak, hiszen konkrét helyzetek, ügyek bíróság által történő kivizsgálásakor jönnek létre, azok megoldására hivatottak, nem pedig általánosan használt, univerzális szabályok létrehozására a jövőre nézve.

Az angolszász jogcsaládra ugyancsak jellemző a jog két, történelmileg kialakult összetevőjének megléte: az általános és a méltányossági jog. Az általános jog a királyi bíróság döntései alapján jött létre, most pedig továbbra is érvényes a büntetőjogi és polgárjogi kapcsolatok körében, valamint a szerződési jogban. A méltányossági jog a kancellár döntései alapján jött létre, többek között azokban az esetekben, amikor valaki egy alacsonyabb rendű bíróság döntésére tett panaszt. Manapság a méltányossági bíróságok ingatlanokkal, csődbemenetellel stb. kapcsolatos ügyekkel foglalkoznak. Emellett a mostani körülmények között a méltányossági és általános jog közötti határ folyamatosan eltűnőben van.

Az angolszász jogcsalád még egy jellemzője az eljárási jognak a pénzügyi joghoz képest tulajdonított föltöttebb nagy jelentősége.

Az angolszász jogi rendszerhez tartoznak még Nagy-Britannián kívül az USA, Írország, India, Szudán, Kanada. Ugyanakkor más-más államokban a rendszernek lényegesen eltérő sajátosságai vannak.

4. A római jogcsalád (kontinentális jogi rendszer)

A másik világszerte széleskörűen elterjedt jogcsalád a római jogcsalád. Az egykori Római Birodalom területén jött létre a római jogon alapulva. Ez a jogi rendszer történelmileg a világon a legrégebbi. Fejlődése főleg a kontinentális Európa területén ment végbe, ebből is ered a másik neve.

Ebben a rendszerben a fő jogforrás a jogszabályok, a törvények és a másodlagos jogi okiratok. Szintén jellemző a jog kodifikálása, különböző kódexek létrehozásával. Napjainkig azokban az államokban, amelyek ehhez a jogi rendszerhez tartoznak számos kódexet hoztak létre, amelyek szabályozzák a jogviszonyok nagy részét. Az ehhez a rendszerhez tartozó országokban a legmagasabb jogerővel az alkotmány rendelkezik, az fő törvény, amely meghatározza az állam alapelveit. Emellett az angolszász jogcsaláddal ellentétben a precedens nincs jogforrásként elismerve, a bíróság pedig kizárólag csak jogalkalmazó szerv, amelyek nincs joga új jogi normákat létrehozni.

A kontinentális jogi rendszerben elfogadott a jogot ágakra, köz- és magánjogra felosztani.

Emellett a kontinentális jogban meghatározottak azok a fő elvek, amelyek a megfelelő jogág alapját képezik, valamint az általános normák, amelyeket a jogviszonyok és a résztvevők cselekedeteinek megítélésére alkalmaznak.

Manapság a kontinentális Európa országainak többségében a római jog van érvényben, például Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában stb., ezen kívül Skandináviában (Svédország, Finnország, Norvégia), az egykori Szovjetunió területén létrejött államokban, de még az USA egyes államaiban is (Louisiana állam) és Kanada tartományaiban (Québec tartomány) is.

5. Muzulmán jogrendszer

A muzulmán jog a VII.-XII. században alakult ki az arab államban. Ennek a jogrendszernek a megjelenése közvetlen összefüggésben van az iszlám kialakulásával és elterjedésével. A muzulmán jog az iszlám valláson alapszik, ezért a muzulmán jog fő jogforrás a Korán, a muzulmánok szent könyve. Ugyanakkor a Koránban nincs elegendő norma az összes társadalmi jogviszony szabályozásához. A Koránon kívül jogforrásként használják még a Szunnát (A Korán szent tolmácsolásai), a Tafsír (a Korán magyarázata), az Idzsma és a Kijász (a jog analógia szerinti tolmácsolása). Jogforrásként alkalmazzák még a precedenst, és számos újkori országban az állami szervek által elfogadott világi törvényeket is.

A muzulmán jogrendszerben jelen van a jogágakra való felosztás (polgári jog, büntetőjog, családjog stb.), de hiányzik a köz- és magánjogra való felosztás.

A muzulmán jogrendszer fontos jellemzője az emberek két kategóriára való felosztása: hívőkre és tévhitűekre (hitetlenek), akik teljesen különböző jogi státusszal, jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek. Emellett a hívők számos juttatást kaptak, mint például adómentesség, előjogok a bűnügyek elemzésénél. Ezzel együtt számos civiljogi tiltás, amely a muzulmánok közötti jogviszonyokra érvényesek nem lépett hatályba, ha az egyik fél tévhitű volt. A családjogban a muzulmán jogrendszer a férfi és nő egyenlőtlenségéből indul ki, ezért egy muzulmán akármely felesége is lehetett. A bűncselekmény a muzulmán jogrendszerben nem csak a jogi normák megsértésének, hanem lelki bűnnek is számít.

A korszerű körülmények között a muzulmán jogrendszert megpróbálják napjaink körülményeihez igazítani. Egyre nő benne a világi jog szerepe, amely az egyes muzulmán országok állami szervei által alakul.

Napjainkban a muzulmán jogrendszerhez tartozó országokhoz sorolják Iránt, Szaúd-Arábiát, Egyiptomot stb.

6. Szocialista jogrendszer

A szocialista jogrendszer kialakulása a szovjethatalom Szovjetunióban való megszilárdulásával van összefüggésben, a második Világháború után pedig számos kelet-európai országban, Ázsiában és Kubában. A jogrendszer egyes jellemzői hasonlítanak a római jogcsaládéra, hiszen a szocialista jog főleg azokban az országokban alakult ki, ahol azelőtt a kontinentális jogrendszer működött.

A szocialista jogrendszerre jellemző a jogszabály fő jogforrásként való elismerése, a jog ágakra való felosztása. A jogi szabályozás módszereinek rendszerére a szocialista jogrendszerben jellemző az imperatív szabályozási módszer dominanciája. Egyúttal megtagadta a jog köz- és magánjogra való felosztását, jogforrásnak számítottak nem csak a törvények, és más állami jogi aktusok, hanem a hatalmon lévő pártok döntései is. Jellemző a

termelési eszközök állami tulajdonba vételének vezető szerepe, a társadalmi és állami tulajdon fokozott védelme a magántulajdonhoz képest. A szocialista jog megtagadja a természetes emberi jogok létezését, elfogadott, hogy minden emberi jogot az állam biztosít. Ugyanakkor a szocialista jogrendszerre jellemző a széleskörű társadalmi biztosítások megléte.

A szocialista jogrendszeren belül megkülönböztethető a **szovjet** (a Szovjetunióban volt érvényes), **kelet-európai** (Európa többi szocialista országa, kivéve a Szovjetuniót, mint például Románia, Lengyelország, Csehszlovákia, Németország, Magyarország stb.), **ázsiai** (Kína, Mongólia, Vietnám, Észak-Korea) és **kubai** rendszer. A szovjetunió széthullása és a többi szocialista országban történt változások után a szocialista jogrendszer fokozatosan eltűnik. Napjainkban ez a rendszer továbbra is létezik a Kínai Népköztársaságban, Észak-Koreában, Vietnámban és Kubában.

7. A hagyományos és vallási-közösségi jogcsalád

Ez a rendszer főleg a fejlődő országokra jellemző. Ezek főleg Afrika és Ázsia országai. Ezen országok jogrendszerének fejlődése sok tényező hatása alatt ment végbe, amelyek meghatároztak ennek a jogrendszernek a jellegzetességeit. Egyrészt ezekben az országokban a történelem hosszú ideje alatt jelen volt a hagyományos jog és a hagyományok erőteljes hatása. Másrészt mindegyikük hosszú történelmi ideig különböző európai országok gyarmati függősége alatt volt, aminek következtében jogrendszereik alakulására jelentős hatással voltak a gyarmatosító országok jogrendszerei, valamint a vallási tanítások - a kereszténység és az iszlám.

A hagyományos jogrendszerre jellemző, hogy a jogforrások között vezető helyet foglalnak el a szokások és hagyományok. Emellett hosszú időn keresztül ezek a normák nem voltak írásosak. A szokások és hagyományok normái hosszú idők során, véletlenszerűen alakultak ki. A szokások és hagyományok formájában rögzített normák többsége a társadalmi csoportok, közösségek viszonyait érintik, nem pedig a jogviszonyok résztvevőinek egyes szereplőit. A XX. században a hagyományos jog országaiban fokozatosan nő a jogszabályok jogforrás volta, a precedens az ehhez a rendszerhez tartozó országokban nincs elismerve, mint jogforrás.

A XX. század második felében ezen az országok jogi életben merőben más folyamatok mennek végbe. Mindenekelőtt a függetlenedés, a gyarmati függőségtől való felszabadulás a gyarmatosítók jogi rendszereinek hatásának jelentős csökkenéséhez vezetett. Másrészt pedig egyes országokban kodifikálták a hagyományos jogot, amely ezáltal formális jelleget öltött.

Napjainkban a hagyományos és vallási-közösségi jogrendszer országaihoz sorolják Kenyát, Madagaszkárt, Nigériát, Szomáliát és még számos főleg afrikai országot.

A jogrendszer és a jogi normák érvényesítésének eszközeit együttesen jogi rendszernek nevezik. Ennek elemei a jogrendszer, jogi ideológia, jogi tudatosság, a jogviszonyok és azok résztvevői stb.

Azoknak az országoknak az együttese, amelyek hasonló történelmi fejlődési jellegzetességekkel és a jog hasonló működésével rendelkeznek, jogcsaládokat alkotnak. Napjainkban megkülönböztetik az angolszász, római, muzulmán, hagyományos, és szocialista jogszabályokat.

Jogrendszer, jogcsalád.

1. Magyarazzátok meg a jogrendszer és a jogcsalád fogalmát.
2. Milyen elemei vannak a jogrendszernek?
3. Hasonlítsátok össze a jogrendszer és a jogi rendszer fogalmát.
4. * Állítsátok össze az általatok ismert jogcsaládok összehasonlító táblázatát.

5. * Határozzátok meg, melyik jogcsaládhoz tartozik Ukrajna jogi rendszere. Véleményeteket magyarázzátok meg.

Hozzatok fel példákat olyan normák által szabályozott viszonyokra, amelyekben ti már részt vettetek.

Nedbajlo Petro Omeljánovics
(1907-1974)

Ukrán jogtudós, jogász doktor, a szovjet Tudományos Akadémia tagja. A Lembergi és Kijevi egyetemeken dolgozott. A Szovjetunió képviselője az ENSZ emberi jogokkal foglalkozó bizottságában, annak vezetője. 1968-ban ENSZ díjat kapott "Az emberi jogok területén elért kiemelkedő eredményiért", ENSZ aranyérem átadással. Tanulmányozta az állam- és jogtudomány problémáit, egyike az első hazai jogászoknak, aki tanulmányozni kezdte az emberi jogok védelmének kérdését.

9. TÉMA. JOGVISZONYOK. JOGTUDAT

27. §. Jogviszonyok

1. A jogviszony fogalma és jellemzői

Életünk során mindannyian társalgunk más emberekkel. Megbeszélünk az ismerősünkkel egy közös edzést, egy lánnyal egy találkozót, a szüleink kérésére bevásárolunk az üzletben, kölcsön kérjük az osztálytársunk ceruzáját, az tanulástól szabad időnkben munkába állunk. Minden említett esetben bizonyos viszonyba lépünk más emberekkel.

Elemezzétek a fent említett helyzeteket és tegyetek feltételezéseket arról, hogy melyeket szabályozzák jogi normák, és mikor lépnek érvénybe más társadalmi normák!

Már tudjuk, hogy a jogi normák csak a legfontosabb társadalmi viszonyokat szabályozzák, a többi nagy részét más társadalmi normák szabályozzák.

Azokat a társadalmi viszonyokat, amelyeket jogi normák szabályoznak, jogviszonyoknak nevezik.

A jogviszonyoknak vannak bizonyos jellemzőik. Mindenekelőtt ez a társadalmi viszonyok egy különleges típusa. Résztvevői lehetnek emberek vagy más az alkotmány által meghatározott résztvevők. A jogviszonyok bizonyos gazdasági, politikai, szociális vagy más tartalmat hordoznak, ami fontos jelentőséggel bír a résztvevők számára.

Kötelező jellemzője a jogi normák általi szabályozottság. Bármilyen társadalmi viszonyban van egy bizonyos szabályozása. Ez végrehajtható az erkölcs, vallási normák stb. segítségével, ugyanakkor ezen kívül még a társadalmi viszonyokat jogi normák is szabályozzák.

A jogviszonyok még egy jellemzője a tudatos jelleg. A jogviszonyok az emberek saját akaratukból tett cselekedeteik következtében jönnek létre, ellentétben más társadalmi viszonyokkal, amelyek véletlenszerűen is létrejöhetnek.

A jogviszonyokra jellemző a kettős tartalom. Egyrészt bármilyen jogviszony tartalmazza résztvevőinek jogait és kötelezettségeit, másrészt pedig a jogviszony résztvevőinek valós cselekedeteit.

Még egy jellemzője a jogviszonyoknak, hogy az állam által védhetőek. Más társadalmi viszonyokban a résztvevők nem számíthatnak támogatásra az állam részéről, míg a jogviszony résztvevők által elkövetett szabálysértések esetén állami kényszer alkalmazható.

2. A jogviszonyok típusai

A társadalom életében számos különböző jogviszony alakul ki. Többféle felosztási kritérium is létezik.

A jogviszonyok típusai			
Ágazata szerint		A résztvevők száma szerint	
Alkotmányos	Büntető	Egyszerű	Összetett
Polgári	Munkaügyi		
Családi	Közigazgatási		
Az alany kötelezettségei szerint		A résztvevők jogainak és kötelezettségeinek felosztása szerint	
Aktív	Passzív	Egyoldalú	Kétoldalú
A norma aktív eleme alapján			
Szabályozó	Védelmi		

Mindenekelőtt a jogviszonyokat osztályozhatjuk a szabályozó normák jogágai szerint. Az ajándékozás **civil**, a házasság **családi** a munkavállalás pedig **munkaügyi** jogviszonyokat eredményez. A jogágak szerinti osztályozásnak annyi féle jogviszony felel meg, ahány féle jogág létezik.

A felosztás egy másik módja az alanyok - a jogviszony résztvevőinek - száma szerinti. Az egyszerű jogviszonyok csak két fél részvételét feltételezik. Ehhez a típushoz tartozik a jogviszonyok többsége, mint például a fentebb említettek. Azonban néha a jogviszonyoknak több mint két résztvevője van, a megfelelő jogokkal és köteleességekkel. Ez a helyzet áll fenn, mikor valaki kezes által vesz fel kölcsönt (ebben az esetben a jogviszonyban részt vesznek: a hitelt felvevő, a hitelező és az, aki kezeskedik a hitelfelvevőért).

Az egy- és kétoldalúra való felosztás meghatározza a jogviszony résztvevői köteleességeinek jellegét. A **kétoldalú** feltételezi, hogy mindkét félnek úgy jogai, mint köteleességei is vannak. Ilyenek az adás-vétel, bérlet, házasság stb. Az ajándékozás viszont **egyoldalú** jogviszonynak számít, mivel az egyik félnek (a megajándékozott) csak jogai vannak, a másik félnek (ajándékozó) csak köteleességei.

A jogviszonyokat megkülönböztethetjük még résztvevőinek kötelezettségeinek jellege szerint is. Ha az alany köteles megtenni bizonyos dolgokat (mint munkavállaláskor, vagy házasságkötéskor), akkor a jogviszonyt **aktív** tekintik. Ha az alanynak tartóztatnia kell magát bizonyos cselekedetektől, akkor **passzív** jogviszonyról van szó.

Néha a jogviszonyokat osztályozhatjuk még aszerint, hogy a jogi norma mely elemei vannak érvényben az adott esetben, milyen funkciókat látnak el a jogviszonyok. Amennyiben

a jogviszonyok résztvevőinek törvényes tevékenységéről van szó, a megfelelő jogi norma dispozíciója szerint járnak el, akkor **regulatív (szabályozói)** jogviszonyról van szó. Ha viszont a jogviszony szabályozása érdekében a jogi norma szankcióihoz kell fordulni, tehát a résztvevők valamilyen szabálysértést követnek el, ez esetben **védelmi** jogviszonyról van szó.

3. A jogviszony felépítése

A jogviszonyok eléggé összetett jelenségnek számítanak. Bizonyos felépítéssel rendelkeznek.

Jogviszonyok		
A jogviszonyok alanyai	A jogviszonyok tárgya	A jogviszonyok tartalma

A jogviszony alanya - olyan természetes vagy jogi személy, aki/amely a jogviszony résztvevője és vannak jogai és jogi kötelezettségei. Részletesebben a jogviszonyok alanyairól a tankönyv következő paragrafusában lesz szó.

A jogviszonyok tárgyai – a környezet azon a jelenségei és tárgyai, amelyekre a jogviszonyok résztvevőinek jogai és kötelezettségei irányulnak, amelyekkel kapcsolatban kialakulnak a jogviszonyok. Figyelembe véve a jogviszonyok sokszínűségét a jogviszonyok tárgyai is nagyon széleskörűek és változatosak.

A jogviszonyok tárgyai	
Anyagi javak	Nem anyagi személyes értékek
Viselkedés, az alanyok tettei, szolgáltatások	A szellemi művészet termékei

A jogviszonyok tárgyává leggyakrabban az *anyagi javak* válnak, mint például különböző tárgyak, pénz, értékek. Ezek az adás-vétel, ajándékozás stb. tárgyai. Néha külön a jogviszonyok tárgyainak csoportjába sorolják az értékpapírokat - részvényeket, kötvényeket, banki utalványokat stb. *Nem anyagi személyes értékek* - az élet, szabadság, becsület és méltóság, névviseléshez való jog, mentelmi jog. A nem anyagi értékek leggyakrabban a bűnügyi, közigazgatási jogviszonyok tárgyává válnak, így tehát az élet a gyilkosság tárgya, a becsület a rágalmozásé, stb. A polgári, gazdasági jogviszonyok tárgyává gyakran válnak a *viselkedés, tettek, szolgáltatások*. A lakásfelújításról szóló szerződésben tárgyként az igénybe vehető szolgáltatások szerepelnek, a tanárral kötött érettségihez való felkészítésről szóló szerződés tárgya a tanár munkája és tevékenysége lesz. Jogviszonyok tárgyává válhatnak még a *szellemi művészet termékei* - irodalmi vagy művészeti alkotások, forgatókönyvek és filmek, felfedezések, eladható vagy elajándékozható találmányok, esetleg szerződésbe foglalható azok felhasználásának módja.

A jogviszonyok harmadik eleme a tartalom. A jogviszony tartalma tényleges és jogi fogalmakat is magában hordoz. **Tényleges tartalomnak (néha anyagi tartalomnak is nevezik) nevezzük a jogviszony alanyának tényleges viselkedését.** Az adás-vétel tényleges tartalma, hogy a vevő átadja a pénzt az eladónak, aki pedig cserébe árut ad. **A jogviszony jogi tartalmának nevezzük a jogviszony résztvevőinek személyes jogait és jogi kötelezettségeit.** Az adás-vétel esetében például a vevőnek joga van teljes körű és hiteles információt kapni az árurol, köteles időben kifizetni és elvinni a megvásárolt terméket, az eladó pedig köteles

ellátni a vevőt a fent említett információkkal, biztosítani az áru megfelelő minőségét, meghatározott időn belül átadni az árut stb.

A jogi normák által szabályozott szociális viszonyokat jogviszonyoknak nevezzük. Ezek a társadalmi élet különböző szféráiban alakulnak ki. A résztvevők számától, kötelezettségeik kölcsönös viszonyától, azok jellegétől stb. függően a jogviszonyok nagyon sokfélék lehetnek. A jogviszonyok összetett a szerkezetűek a jogviszonyok alanyait, tárgyait és tartalmát foglalják magukba.

Jogviszonyok, a jogviszony alanya, a jogviszony tárgya, a jogviszony tartalma.

1. Magyarázzátok meg a *jogviszony, a jogviszony alanya, a jogviszony tárgya, a jogviszony tartalma* fogalmakat.
2. Nevezzétek a jogviszony jellemzőit.
3. A jogviszony milyen elemei ismertek a számotokra?
4. Nevezzétek meg a jogviszonyok típusait.
5. Hozzatok fel példákat a jogviszonyok különböző típusaira.
6. Vessétek össze a jogviszonyokat más társadalmi viszonyokkal.

7*. Hozzatok fel példákat olyan jogviszonyokra, amelyekben már ti is részt vettetek és határozzátok meg a felsorolt jogviszonyok elemeit.

28. §. A jogviszony alanyai

1. A jogviszony alanyának fogalma és típusai

A jogviszonyok elválaszthatatlan részei az alanyok, hiszen bármilyen viszonyokban bizonyos személyek vesznek részt.

Idézzétek fel mi a jogviszony alanya.

A jogviszony alanyának néhány jellemzőjét emelhetjük ki. A jogviszony bármely résztvevőjének joga van ahhoz, hogy a jogviszony részese legyen. Ehhez az szükséges, hogy a személy el legyen határolódva másoktól, valamint képes legyen önállóan megformálni és kifejezni akarátát.

Ezen kívül a jogviszony alanyának még bizonyos jogi kötelezettségekkel kell rendelkeznie. Ahhoz, hogy a jogviszonyok részese legyen, a személynek jogi szubjektivitással kell rendelkeznie, tehát jog- és cselekvőképesnek kell lennie.

A jogviszonyok alanyai különböző személyek lehetnek.

A jogviszonyok alanyai	
Természetes személyek	Jogi személyek

Természetes személynek nevezzük Ukrajna állampolgárait, külföldieket és az állampolgárság nélküli személyeket. Gyakorlatilag bárki lehet a jogviszony résztvevője.

A jogviszonyok résztvevő lehetnek még **jogi személyek, azaz megállapított eljárás szerint bejegyzett szervezetek is.** Jogviszonyi alanyok lehetnek még vállalkozások, intézmények, szervezetek, maga az állam, helyi közösségek - városok, falvak, megyék vagy járások stb. A jogi személynek bizonyos sajátosságokkal kell rendelkeznie, mint például a saját elnevezés. Az ilyen személy saját külön vagyonnal, bankszámlával, pecséttel

rendelkezik. A jogi személy a jogviszonyokban a saját nevében cselekszik, lehet vádlott és vádló a bíróság előtt.

2. Jogalanyiség

Jogalanyiságnak nevezzük a természetes és jogi személyeknek azt a képességét, hogy meghatározott eljárás szerint legyenek a jogviszonyok alanyai, a személyes jogok és jogi kötelezettségek hordozói.

Emellett megjegyzendő, hogy a jogi személy jogalanyiséga a kompetenciájában (hatáskörében) nyilvánul meg. Ez a fogalom a jogi személy azon jogait és kötelezettségeit jelöli, amelyekre funkcióinak ellátásához szüksége van. Jogi személyek esetében a jogi cselekvőképesség és a cselekvőképesség kialakulásának és megszűnésének ideje rendszerint megegyezik, azok egyidejűleg alakulnak ki és szűnnek meg. Emellett a jogi személy nevében az alapítói okiratban meghatározott szervek tevékenykednek.

Természetes személy esetében a jogalanyiség néhány elemből áll.

Jogalanyiség		
Jogképeség	Cselekvőképesség	Deliktualis képesség

A személynek azt a képességét, hogy jogokkal és jogi kötelezettségekkel rendelkezhet, jogképeségnek nevezzük. Ezt a fogalmat először a francia civil kódexben használták 1804-ben (az úgynevezett napóleoni kódexben). Ukrajna jogszabályai szerint a természetes személy jogképesége születéskor jelenik meg és egészen a haláláig megmarad.

A mai világban nem létezik olyan ember, akinek ne lenne jogképesége. Mi több, egy ember sem képes, még szabad akaratából sem megszabadulni a jogképeségétől. Az a személytől elválaszthatatlan, kortól, szakmától, nemtől és más tényezőktől független. A jogképeség nem adható át más személyeknek. Minden ember azonos jogképeséggel rendelkezik, elvileg a személy bármely, a jogszabályok által előírt jogokkal rendelkezhet. Ellenben a valóságban az adott személy egy bizonyos időpontban a lehetséges jogainak csak egy részét használja, de ez nem jelenti a jogképeség mértékének különbözőségét is. Az államnak úgyszintén nincs joga megfosztani a személyt annak jogképeségétől, ugyanakkor bizonyos esetekben a személy jogi képességei korlátozva lehetnek. Így tehát valamilyen bűncselekmény elkövetésekor korlátozható a személy szabadságjoga, tulajdonjoga, bizonyos tisztségek betöltése stb. Rendszerint az ilyes fajta korlátozás ideiglenes.

Háromféle jogképeséget különböztetnek meg: általános, ágazati és speciális. Az **általános jogképeség** előírja a természetes és jogi személy jogviszonyokban való általános részvételének lehetőségét. Ezzel a jogképeséggel a természetes személy már születésétől fogva rendelkezik, a jogi személy pedig bejegyzésének időpontjától. Az **ágazati jogképeség** a személy bizonyos ágazati jogviszonyokban való részvételét írja elő. Emellett a kor, amelytől számítva a személy részt vehet bizonyos jogágak jogviszonyaiban különböző jogágaknál lényegesen eltérő. Így például a munkaügyi jogviszony résztvevője csak 14 éves korától lehet a személy. A **speciális jogképeség** meghatározza a személy egy konkrét típusú jogviszonyban való részvételének lehetőségét, többek között egy bizonyos státusz elérésével kapcsolatban. Így tehát speciális jogképesége van a jogvédelmi szerveknek, a hadi szolgálatot teljesítőknek.

A személynek azt a képességét, hogy tevékenységével jogokat és kötelezettségeket szerezhet, cselekvőképességnek nevezzük.

A személyek cselekvőképességének hatásköre nagyban függ a korától. Ukrajnában a teljes cselekvőképesség 18 éves korban lép érvénybe. Megjegyzendő, hogy a jogszabályok előírják a cselekvőképesség korlátozásának lehetőségét, valamint akár a személy cselekvésképtelenné nyilvánítását is. A cselekvőképesség korlátozása van előírva abban az esetben, ha a személy túlzott mértékben fogyaszt alkoholt vagy kábítószer, ezáltal nehéz anyagi helyzetbe hozza saját magát vagy a családját. A személy abban az esetben nyilvánítható cselekvésképtelenné, ha elmebetegség miatt nincs tisztában a tetteinek következményeivel, vagy nem irányítja azokat. A személy cselekvőképességének korlátozásáról vagy cselekvésképtelenné nyilvánításáról a bíróság dönt.

A jogalanyiség harmadik összetevője a **deliktuális képesség - azaz a személy jogi felelősségre vonhatósága**. A természetes személy deliktuális képessége különböző jogágakban más-más korban lép érvénybe.

Idézzétek fel, hogy hány éves korban vonhatóak különböző jogi felelősségre a személyek.

3. Jogi tények

A jogviszonyok kialakulása, megváltozása vagy megszűnése bizonyos életkörülményeknek a következménye. Viszont nem akármelyik körülménynek van jogi jelentősége, hanem csak a jogi normák által előírtaknak. **Azokat a jogi normák által előírt életkörülményeket, amelyek kialakítják, megváltoztatják vagy megszüntetik a jogviszonyokat, jogi tényeknek nevezzük.**

A jogi tényeket néhány csoportba sorolják. Annak megfelelően, hogy a jogi tény az ember tudatos tevékenységének az eredménye-e megkülönböztetnek cselekedeteket és eseményeket.

Jogi tények	
Cselekedetek	Események

Az **események** nem függenek a személy akaratától, vagy nincsenek annak teljes befolyása alatt. Az ember akarata ellenére születik meg, de megjelenése jogi következményeket von maga után — az újszülött jogainak és a szülők megfelelő kötelezettségeinek kialakulását. Az ember halála szintén legtöbbször nem függ az akaratától. de bizonyos jogi következményekkel jár, többek között azoknak a jogi normáknak az életbe lépését, amelyek az örökösödést szabályozzák. Jogi következményei vannak a természeti jelenségeknek, az állatok létezésének, természeti katasztrófáknak. Ennek következtében kialakulhat a biztosítás kifizetésére, kártérítésre való jog. Ugyancsak jogi következményekkel jár bizonyos határidők beállta. Így tehát a büntetés letöltése után megszűnik az érintett személy jogainak korlátozása, a tizennyolc éves kor elérése teljes polgári cselekvőképességgel ruházza fel az illetőt stb.

A jogi tények egy másik csoportja az emberek akaratuk szerinti cselekedeteivel kapcsolatosak. **Az emberek cselekedeteit jogszerűekre, — olyanokra, amelyek megfelelnek a törvény követelményeinek - és nem jogszerűekre, — olyanokra, amelyek törvénybe ütköznek - osztják. A nem jogszerű cselekedeteket jogsértésnek nevezzük.** Ezek jogi felelősségre vonással járnak.

A jogszerű cselekedetek két csoportra oszthatók. **Jogi aktusnak nevezzük azokat a cselekedeteket, amelyeknek a jogi következményeinek beálltát a személy tudatosan**

szeretné. Az ember tudatosan köt bérleti szerződést, áll munkába vagy kilép, felvételizik az iskolába vagy egyetemre, stb. Azonban néha az ember olyan cselekedeteket visz véghez, amelyek akaratától függetlenül jogi következményeket vonnak maguk után. Ez történik, mikor az ember valamilyen művet alkot (a szerzőnek szerzői jogai lesznek), kincset talál (jutalomdíjra való joga lesz) stb. **Az ilyen cselekedeteket jogtetteknek nevezik.**

A jogviszonyok szerkezetéhez tartoznak a jogviszonyok alanyai. A jogviszonyok alanya lehet természetes vagy jogi személy. A jogviszonyokban való részvételhez a személyeknek jogalanyisággal kell rendelkezniük, ami magába foglalja a jogképességet, cselekvőképességet és deliktuális képességet.

A jogviszonyok kialakulása, megváltozása és megszűnése a jogi tények következménye. A jogi tényeket eseményekre, amelyek nem függenek az ember akaratától, és cselekedetekre, amelyek az ember tudatos tevékenységének az eredményei, oszthatjuk fel. A cselekedetek lehetnek jogszerűek és nem jogszerűek.

Cselekvőképesség, jogképesség, deliktuális képesség, jogalanyiség, jogi tények.

1. Magyarazzátok meg a *cselekvőképesség, jogképesség, deliktuális képesség, jogalanyiség, jogi tények* fogalmát.
2. Hasonlítások össze
 - a. jogképesség és cselekvőképesség
 - b. jogi cselekedetek és események
 - c. természetes és jogi személyek
 - d. általános, ágazati és speciális cselekvőképesség.
3. Hozzatok fel jog tényekre példákat a saját életetekből.
- 4.* Nyilvánítsátok ki a véleményeteket a személy teljes cselekvőképességének megszerzési korhatárának csökkentése (vagy növelése) célszerűségéről.

29. §. Jogtudat

1. A jogtudat fogalma és típusai

Az ember - tudatos lény. Élete során érzékeli a környező világot, értékeli azt, saját nézetet alkot mindenről, ami körülveszi, amivel dolga van. A jog, jogviszonyok, jogi normák sem képeznek kivételt. **Azoknak az elképzeléseknek, elméleteknek, érzéseknek, érzelmeknek, nézeteknek stb. összességét, amelyekben megmutatkozik az ember, a szociális csoport, a társadalom egészének a meglévő vagy elvárt jog iránti hozzáállása, jogtudatnak nevezzük.**

A jogtudat a társadalmi tudatnak csak az egyik formája, ami a politikai, erkölcsi, vallási tudattal együtt létezik és kölcsönhatásban van azokkal. A jogtudat reprodukálja a társadalom életét és annak hatására formálódik. Épp ezért függ a szociális-gazdasági fejlettség szintjétől, a történelmi fejlődés sajátosságaitól, a társadalom kulturális szintjétől. A jogtudat különböző elemeket foglal magába: elképzelések, elméletek, érzelmek, érzések, nézetek stb. A jogtudat hordozói a jog különböző alanyai és különböző társadalmi csoportok lehetnek. Bizonyos helyzetekben lényeges hatással van a jogalanyok cselekedeteire, irányt ad a különböző jogi helyzetekben, segít a döntéshozásban, a viselkedés módjának megválasztásban.

A jogtudatnak néhány típusát különböztetik meg. Mindenekelőtt megkülönböztethetjük a jogtudatokat annak hordozóitól függően. Hiszen minden embernek van egyfajta jogtudata - ezt **individuális** jogtudatnak nevezzük. Saját, a jogról alkotott

nézete van minden társadalmi csoportnak is - eltérő a jog értelmezése és az ahhoz való viszonya egy alsó osztályos diáknak és egy felsőbb osztályosnak, ugyancsak nem lesz egyforma a jogról alkotott elképzelése egy jogásznak és más szakmák képviselőinek. Néha lényegesen eltérő az állam különböző régióinak, különböző nemzeti vagy vallási csoportosulások stb. képviselőinek a jogtudata. Az ilyen jogtudatot **csoportosnak** nevezzük. Azonban a különböző társadalmi csoportok képviselői jogtudatának minden különbözősége ellenére, minden államban kialakul egy olyan jogtudat, amely az állam lakosságának többségére jellemző. **Azt a jogtudatot, amely az adott állam lakosságának többségére jellemző tömeges (társadalmi) jogtudatnak nevezzük.**

Ezen kívül a megkülönböztetnek még közönséges (mindennapi), szakmai (specializált) és tudományos (elméleti) jogtudatot. A **közönséges** jogtudat azon emberek mindennapi életének hatására formálódik, akiknek nincs szakmai kapcsolatuk a joggal, nem rendelkeznek jogi végzettséggel. Azokra a személyekre, akik magasabb szintű szakmai jogi képesítéssel, elegendő szakmai tapasztalattal rendelkeznek az adott ágazatban, mindenekelőtt a gyakorló jogászokra, a **szakmai** szintű jogtudat jellemző. Ők elegendő szintű tudással rendelkeznek a jogról, valamint jártasak ennek a tudásnak a mindennapi életben történő használatában. A jogtudatnak létezik még egy szintje, a **tudományos** (vagy **elméleti**), amely a jogi tudósszakemberekre jellemző, akik tudományos kutatásokat végeznek, professzionálisan tanulmányozzák a jogot. Az ő kutatásaik válnak a jog további fejlődésének alapjává, néha pedig a jogtudat más szintjeinek alakulására is hatással vannak.

2. A jogtudat szerkezete

A jogtudat egy összetett jelenség, amely bizonyos szerkezettel rendelkezik.

Jogtudat	
Jogi ideológia	Jogi pszichológia
Elméletek, koncepciók, elképzelések, fogalmak, elvek	Érzések, érzelmek, hangulatok, indokok, érdekek

Jogi ideológiának nevezzük azoknak a jogi nézeteknek, elképzeléseknek, ideáloknak, elveknek, fogalmaknak az összességét, amelyek bizonyos társadalmi tapasztalaton és tudományos ismereteken alapulnak, és rögzítve lehetnek a hatályban lévő jogrendszerben és alkotmányban. Így a jogi ideológiához tartoznak összességükben és ágazatonként is a jogelvek; az elméletek, amelyek a jogi normák rendszerének alapját képezik. Emellett a jogi ideológia elemeinek többségét jogi normákban is rögzítik.

A jogi pszichológia magába foglalja azokat az érzéseket, érzelmeket, hangulatokat, amelyeket az ember, a társadalom a jogi normák, jogviszonyok, a társadalom jogi életének más jelenségei iránt érez. Annak ellenére, hogy a jogi pszichológia nincs közvetlenül a jogi normák között rögzítve, mégis hatással lehet a jogrendszer fejlődésére. Így épp a társadalmi hangulatok hatására hoztak döntést az emberkereskedelemért járó büntetés szigorításáról, a lakosság többsége helyeslően fogadta a dohányzás ellen folytatott küzdelemtől, a közlekedési szabályok megsértéséért járó büntetések szigorításáról hozott döntéseket.

A jogtudat e két eleme kölcsönösen hatással van egymásra. A jogi ideológia bizonyos útmutatást ad a jogi pszichológiának, mégpedig annak elemei, azaz az elméletek,

elképzelések, elvek, válnak a jogi pszichológia értékelésének alanyaivá. A jogi pszichológia nagymértékben meghatározza a jogi ideológia fejlődésének irányát és módjait.

3. Jogi kultúra

Jogi kultúrának nevezzük a jog működési szféráján belül a szellemi és anyagi javak rendszerét. Emellett fontos megemlíteni, hogy megkülönböztetjük *a személy jogi kultúráját és a társadalom jogi kultúráját.*

A személy jogi kultúrája ismereteket, képességeket, készségeket, érzelmeket foglal magába és a személy jogszerű cselekedeteiben és viselkedésében mutatkozik meg.

A jogi kultúra mutatói mindenekelőtt a jog ismerete és megértése. Úgyszintén a jogi kultúrát meghatározza még a jog iránti tisztelet, amely a személy saját meggyőződésén alapszik. A kultúra megnyilvánulása a személy jogi aktivitása, valamint a jogi normák szerinti cselekvés szokása.

A társadalom jogi kultúráját az állampolgárok és képviselők jogtudatának szintje, a jogi normák szerinti cselekvés szükségességében való meggyőződésük mértéke határozza meg. Viszont a társadalom jogi kultúrájának szintjét nem csak az egyes személyek jogtudata határozza meg, hanem az állam alkotmányának tökéletességének mértéke, az, hogy mennyire igazságos, tudományosan megalapozott. A jogi kultúrát meghatározza még az állam törvényességének és jogállamiságának szintje, a bűnüldöző szervek munkájának szintje és hatékonysága.

Akárcsak a jogtudat esetében, a jogi kultúrának is két szintjét különböztetik meg. A jogi kultúra egyik szintje a mindennapi, amely a lakosság többségére jellemző. A másik a szakmai szint. Ez azoknál az embereknél alakul ki, akik szakmailag foglalkoznak a joggal, azaz a jogászoknál. Rájuk jellemző a mélyrehatóbb és rendszerezettebb jogi ismeretek megléte.

Azoknak az intézkedéseknek a rendszerét, amelyeket az állami vagy nem állami szervek és szervezetek visznek véghez annak érdekében, hogy alakítsák az állampolgárok megfelelő szintű jogtudatát és jogi kultúráját, jogi nevelésnek nevezzük.

A jogi nevelés feladatainak megvalósítására a média eszközeit használják - cikkek az újságokban és magazinokban, TV és rádióműsorok, speciális weboldalak az Interneten. Számottevő jogi irodalom jelenik meg nyomtatásban a lakosság különféle kategóriái számára, a gyerekektől a szakosodott jogászokig. A jogvédelmi szervek dolgozói, más jogászok találkoznak a lakossággal, mindenekelőtt a fiatalsággal, megismertetve őket a saját munkájukkal, a jogi normákkal stb.

A jogi nevelés fontos tényezője a jogi oktatás, amelynek feladata, hogy megismertesse az állampolgárokat az adott állam alkotmányának alapjaival, jogaikkal és kötelezettségeikkel, azok használatának módjával és védelmével. Emellett megjegyzendő, hogy Ukrajnában a jogi oktatás a lakosság Nemzeti jogi oktatási programja szerint történik, amelyet Ukrajna elnökének rendelete hagyott jóvá. A jogi oktatás feladatai teljesítésének céljából az iskolákban be van vezetve a jogismeret tantárgy, különböző rendezvényeket tartanak, mint például versenyeket, bajnokságokat, vetélkedőket. Jogi oktatást még az óvodákban is tartanak.

Bármely társadalomban kialakul egy bizonyos jogtudat. A hordozójától függően megkülönböztetnek individuális, csoportos és társadalmi jogtudatot. A jogtudat lehet mindennapi, szakmai vagy tudományos szintű.

A jogtudat elemei közé tartozik a jogi ideológia és a jogi pszichológia, amelyek a tudat különböző formáit határozzák meg.

Magas szintű állami jogtudat, jogi kultúra kialakításának érdekében jogi nevelési rendszer lett létrehozva, amelynek összetevője a jogi oktatás.

Jogtudat, jogi kultúra, jogi ideológia, jogi pszichológia.

1. Magyarázzátok meg az alábbi fogalmakat: *jogtudat, jogi kultúra, jogi ideológia, jogi pszichológia*.
2. Hasonlítsátok össze
 - a. a jogi ideológiát és jogi pszichológiát
 - b. a jogi kultúrát és jogtudatot.
3. A jogtudatnak milyen típusait és szintjeit ismeritek?
4. A jogtudatnak mely elemeit ismeritek?
5. Idézzétek fel, a jogi oktatás, nevelés mely formáival találkoztatok már?
- 6.* Tegyetek javaslatokat arra, hogy országunkban milyen intézkedésekkel lehetne jobbá tenni a jogi oktatás és nevelés rendszerét.

2. sz. Gyakorlati munka

Elemezzük a jogviszonyokat!

Idézzétek fel, mik azok a jogviszonyok. Milyen elemei vannak a jogviszonyoknak?

Már tudjátok, hogy bármely jogviszonynak van egy bizonyos összetétele. Használjuk hát fel gyakorlatban is a szerzett ismereteket - elemezzük a jogviszony egy példáját és határozzuk meg az összetevőit.

P. állampolgár elment a szaküzletbe és a televízió kiválasztásához C. eladó segítségét kérte. Meghallgatva a tanácsokat 3500 forintját fizetett és elvitte a megvásárolt televíziót.

Elemezzük a helyzetet. Már tudjátok, hogy a jogviszony három elemből áll: a jogviszony alanyai, a jogviszony tárgya és a jogviszony tartalma.

A jogviszonyok alanyai mindazok a személyek, akik részt vesznek benne.

Emellett fontos meghatározni, hogy milyen természetes és jogi személyek lehetnek alanyok. A fent említett helyzetben P. állampolgár természetes személy, azaz a vevő és a szaküzlet a jogi személy (nem pedig C., aki természetes személy!), azaz az eladó.

A jogviszonyok tárgyai azok a szociális értékek, amelyekkel kapcsolatban azok kialakulnak.

Adott esetben a jogviszony a televízió vásárlással, annak tulajdonjogával kapcsolatban alakult ki. Tehát a jogviszony tárgya a televízió birtoklásának joga.

A harmadik összetevőnek, a jogviszony tartalmának, két oldala van: jogi és tényleges (anyagi) tartalom.

A tényleges tartalom az említett példában: a televízió birtoklási jogának átruházása az üzletről P. állampolgárra és az, hogy a vásárló pénzt ad át az üzletnek. A jogi tartalom a felek jogait és kötelezettségeit foglalja magába. Adott esetben a jogviszony jogi tartalma, hogy P. állampolgárnak joga van információt szerezni az árurol, amit megvásárol, joga van minőségi árut kapni, stb. Az üzlet kötelessége, hogy hiteles információval szolgáljon a vevőnek az árurol és annak esetleges nem biztonságos oldalairól, a megfelelő minőségű áru biztosítása, ha pedig az áru rossz minőségű, akkor Ukrajna Törvénykönyvének "Fogyasztóvédelmi törvénye" szerint kielégíteni a vevő igényeit.

Feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz

Határozzátok meg a jogviszonyok összetevőit!

1. Vinnyica megye Zsmerinkai járásában új anyakönyvvezetői hivatal nyílt. Esőként L. Olena és K. Eduárd jegyezték be házasságukat. A regisztrálás után kellemes meglepetés érte őket - a végrehajtói szerv vezetője egy üdülésre szóló utalványt adott át az ifjú párnak.
2. Az odesszai általános iskola szerződést kötött a "Kompek" céggel arról, hogy az iskolában két számítógéptermet rendeznek be. Egy hónap múlva a cég beüzemelte a számítógépeket, az iskola pedig a szerződésnek megfelelően kifizette a meghatározott összeget.
3. A nyaraló tulajdonosa szerződést kötött az építész magánvállalkozóval a ház tatarozásáról. A munka 6 hónap alatt lett elvégezve, a tulajdonos pedig készpénz nélküli átutalással fizetette ki az összeget.
4. A K. családban hármas ikrek születtek. Ezért a városi közigazgatás kiutalt egy lakást a családnak (eddig a család kollégiumban lakott), az apa munkahelyének igazgatósága pedig egy TV-t és babakocsikat ajándékozott az újszülötteknek.

Készülünk a témazáró dolgozatra

A 7-9. témákkal kapcsolatos összegző kérdések és feladatok

1. Idézzétek fel, mit jelentenek az alábbi fogalmak
 - *társadalmi normák*
 - *jog*
 - *jogcsalád*
 - *jogág*
 - *jogviszonyok*
 - *jogi tények*
 - *jogtudat*
2. Hasonlítsátok össze
 - cselekvőképesség, jogképesség és deliktuális készség
 - a jogi norma diszpozícióját, hipotézisét és szankcióját
 - jogág és jogi intézmény
 - magánjog és polgári jog
3. Fejezzétek ki gondolataitokat a különböző jogcsaládok pozitív és negatív oldalairól.
3. Hozzatok fel példát olyan jogi normákra, amelyeknél imperatív és diszpozitív jogi szabályozási módszereket alkalmaznak.
4. Nyilvánítsátok ki a véleményeteket azzal kapcsolatban, hogy célszerű-e az Ukrajnában elismert és használt jogforrások listájának bővítése.
5. Hozzatok fel példákat olyan jogviszonyokra, amelyek különböző jogágak jogi normái által vannak szabályozva.

	Erkölcsei normák	Jogi normák	Vallási normák	Hagyományok, szokások	Korporatív normák
Bevezetésének módja					
Bevezetője					
Fenntartásának módja					
Kötelezőségének mértéke					
A betartás céljából történő kényszer alkalmazásának lehetősége					
Befolyási módszerek szabálysértés esetén					

6. Határozzátok meg, hogy az alábbiak közül ki a természetes és ki a jogi személy. Töltsétek ki a táblázatot.

Természetes személyek	Юридичні особи

- a) az iskola tizenhárom éves, 9. osztályos tanulója
- b) a Kijevi Városi Bíróság bírója
- c) a Lembergi 13. sz. Általános Iskola
- d) a Harkovi Foxtrot üzlet
- e) az Arzenál gyár huszonnégy éves lakatos
- f) az ötvennégy éves iskolaigazgató
- g) a huszonnyolc éves rendőrkapitány
- h) a Rivne megyei Belügyminisztérium
- i) az Ukrajna Gyermek civil gyermekszervezet
- j) az öt hónapos gyermek

10. Párosítsátok össze a jog ágát az annak megfelelő intézménnyel

1 házasság	A munkajog
2 választási jog	B családjog
3 tulajdonjog	C büntetőjog
4 büntetés	D alkotmányjog
	E polgári jog

Tesztfeladatok

1. Melyik **NEM** az objektív jog kötelező jellemzője?
 - A. rendszerezettség
 - B. a norma általánosan kötelező
 - C. a norma formálisan meghatározott
 - D. a norma megsértése jogi felelősséggel jár
 - E. a társadalom tagjainak többségének tudatában rögzült.
2. Melyik sajátosság jellemző a jogi normára és az erkölcsi normára is egyaránt?
 - A. kompetens állami szerv fogadja el meghatározott rendben
 - B. az adott normák valamilyen társadalmi jogviszonyokat szabályoznak
 - C. általánosan kötelező egy bizonyos ország területén
 - D. jogi felelősség a megszegésért
 - E. formálisan meghatározott
3. Melyik **NEM** eleme a jogviszonynak?
 - A. a jogviszony alanya
 - B. a jogviszony tárgya
 - C. szubjektív oldal
 - D. jogi tartalom
 - E. tényleges tartalom
4. Melyik **NEM** eleme a jogrendszernek?
 - A. jogszabály
 - B. a jog alága
 - C. jogintézmény
 - D. jogi norma
 - E. jogág
5. Az alábbi körülmények közül melyik a jogi cselekmény?
 - A. gyermek születése

- B. végrendelet írás
 - C. egy ember halála
 - D. tűz
6. Melyik meghatározás tükrözi leginkább a jogintézmény fogalmát?
- A. a jogi norma része, amely meghatározza azokat a körülményeket, amikor a norma érvénybe lép
 - B. viselkedési szabályok rendszere, amelyeket az állam határoz meg és tart fenn
 - C. jogi normák összessége, amelyek a társadalmi viszonyok bizonyos szférájában szabályozzák a jogviszonyokat
 - D. jogi normák összessége, amelyek a társadalmi élet egy bizonyos jelenségével kapcsolatos jogviszonyokat szabályozzák.

10. TÉMA. A JOG FORMÁI. JOGFORRÁSOK

30-31. §. A jog formái (forrásai)

1. A jog formájának és forrásának fogalma

A jogrendszer nem létezhet anélkül, hogy meghatározza, hogyan kell létrejönniük és rögzülniük a jogi normáknak. Számos jogtudós szinonimaként tekint a jogforrás és jogforma fogalmaira. Mások viszont különbséget tesznek e két fogalom között. A jogforrás legalább kétféleképpen értelmezhető: egyrészt ez határozza meg a jogi normák tartalmát, másrészt pedig közvetlenül tartalmazza a jogi normákat. Jogformának pedig a jogi normák külső megnyilvánulásait, azok külső megformálását nevezik.

A mai jogtudomány a jognak több formáját (forrását) különbözteti meg.

A jog forrásai (formái)	
Jogszabály	Jogszabályi megállapodás
Jogi precedens	Jogszokás
Vallási-jogi aktus	Nemzetközi-jogi aktus

2. Jogszokás

3.

A világ legrégebbi jogforrása a jogszokás. Már a primitív társadalomban is bizonyos többször ismétlődő cselekmények következtében szokások alakultak ki, amelyek mindennapi tevékenységük során vezették az embereket. A szokás hosszú időn keresztül és véletlenszerűen alakult ki, nem valamely állami szerv által lett bevezetve. Csak jóval később, az állam kialakulása után merült fel a szokások jogi aktusokkal történő rögzítésének és engedélyezésének, de legalábbis a szokásjogi szabályok állami védelem alá vételének kérdése. Történelmileg az ősi államokban elfogadott első rendeletek gyakorlatilag a jogszokási szabályok összesítései voltak.

Idézzétek fel a történelem órákon tanultakból a különböző államok legrégebbi jogi aktusait, amelyek szokásjogi szabályok alapján jöttek létre!

A szokás épp azután válik jogivá, miután állami védelmet és támogatást kap. Emellett a **jogszokás** megőrzi az állam előtti szokás számos jellemzőjét. Így tehát jellemző rá a véletlen jellegű kialakulás, a természetes alap. Egy adott személy bizonyos helyzetekre vonatkozó konkrét viselkedési szabályait tartalmazza. A jogszokások néha nem rögzítik írásban. A szokások kialakulásának sajátosságai ahhoz vezettek, hogy hosszú időn keresztül, folyamatosan érvényben vannak, aminek következtében az emberek többségénél szokássá válnak. Bár a szokás hosszú időn keresztül van használatban, figyelembe veszi a társadalmi-gazdasági fejlődésben, a társadalmi viszonyokban végbemenő változásokat és idővel saját maga is megváltozhat. A jogszokás az állami kényszer erejére támaszkodik és az állam által van biztosítva.

A szokásjogot szokások formájában rögzített jogi normák összessége alkotja. A szokás szerepe különböző országokban lényegesen eltérő. Egyesekben, főleg ott, ahol őrzik az ősi szokásokat, a szokások jelentős szerepet játszanak a jogrendszerben. Azokban az országokban, ahol a politikai és jogi rendszer többször és gyakran forradalmi változásokon ment keresztül, sokkal kisebb szerepet játszanak a társadalmi viszonyok jogi szabályozásában. Ezen kívül megemlítendő, hogy általában a szokások nagyobb jelentőséggel bírnak a magánjogban, valamint az alkotmányjog egyes kérdéseiben.

Ukrajna mai jogrendszerében rögzítve van a szokás alkalmazásának lehetősége a polgárjogban, gazdasági jogban, családjogban, azokban az esetekben, amikor a viszonyt nem szabályozza semmilyen törvény.

3. Jogi precedens

A **jogi precedens** (lat. *praecedens* - az ezt megelőző) a jog egy formája. Előírja, hogy a társadalmi viszonyok szabályozása során a továbbiakban a bírósági vagy közigazgatási szerv egy korábbi, hasonló helyzetben hozott döntése alkalmazandó. Döntéshozáskor az állami szerv elemzi az előző döntés meghozásának körülményeit és megpróbál a lehető leghasonlóbban dönteni. Ezáltal biztosított a hasonló helyzetekre vonatkozó egynemű döntéshozatal. Megemlítendő, hogy a precedens lehetőséget biztosít a konkrét ügy körülményeinek és a hasonló helyzetekben hozott döntések legalaposabb figyelembe vételére. Ezzel egyidejűleg a bíró vagy más tisztviselő, aki a precedensnek megfelelő döntést hozza, kiválasztja azt a precedenst, amely a leginkább megfelel a vizsgált ügyben, vagy épp ellenkezőleg elveti azt, amely nem teljesen felel meg. Technikai szempontból a precedensek használata elég bonyolult, hiszen az évszázadok során felhalmozódott precedensek száma és mennyisége hatalmas. 1982-ben, például, New York államban (USA) kiadtak egy precedens gyűjteményt, amely 900 (!) kötetből állt. A továbbiakban ez a gyűjtemény évről évre 12-15 kötetnyi új precedenssel bővült. Ez a bírók magas szintű képesítését igényli, akiknek ki kell választaniuk a precedenst az ügy körülményeinek és a precedensnek az összehasonlításához.

Attól függően, hogy milyen szerv fogadja el a precedenst, megkülönböztetünk bírósági (bíróságok által elfogadottak) és közigazgatásiakat (rendszerint végrehajtó szervek által elfogadottak).

A precedensek alkalmazása az angolszász jogcsaládra jellemző, míg a római jogcsalád országaiban (többek között Ukrajnában is) a precedenst nem tekintik jogforrásnak.

4. Jogszabályi megállapodás

Az utóbbi időben a világ sok országában lényegesen megnőtt a jogszabályi megállapodások jelentősége. **Jogszabályi megállapodásnak nevezzük azt az alanyok között kötött két vagy többoldalú megállapodást, amely jogi normákat tartalmaz.** Országunkban a jogszabályi megállapodás példája az Ukrajna államfője és Ukrajna

Legfelsőbb Tanácsa között kötött 1995-ös alkotmányos szerződés; azok a megállapodások, amelyek minden évben egy részről Ukrajna Miniszteri Kabinetje, az egyes minisztériumok, más részről a szakszervezetek között kötöttek stb.

A megállapodás alanyai csak olyan személyek lehetnek, akik bizonyos hatósági felelősséggel rendelkeznek. A jogszabályi megállapodásnak mindenképp megszabott formája van (írásban kötik meg). A szerződésbe foglalt jogi normák az alanyok közötti egyezség következtében alakulnak ki. A szerződésnek meg kell felelnie a hatályos jogszabályoknak, a megkötésének pedig a jogszabályok, vagy felek egyezsége alapján meghatározott módon kell megtörténnie. A jogszabályi megállapodást, amennyiben azt az állam is elismeri, szükség esetén állami kényszerítés biztosítja.

5. Jogszabályi aktus

A római jogcsaládhoz tartozó államokban a fő jogforrás a **jogszabályi aktus - egy írott dokumentum, amelyet a kompetens állami szerv vagy alany fogad el és amely megállapítja, megváltoztatja, vagy megszünteti a jogi normákat**. A jogszabályi aktust az állam nevében fogadják el és annak érdekeit tükrözi. A jogszabályi aktus általános jellegű normákat tartalmaz, tehát olyanokat, amelyeket nem egyszer alkalmaznak és az alanyok meghatározatlan körére érvényesek. A jogszabályi aktus mindig írásba van foglalva és meghatározott szerkezettel is rendelkezik. A jogszabályi aktus elfogadásának rendjét az alkotmány határozza meg és azt szigorúan be kell tartani, mivel ellenkező esetben nem lesz jogerős. Aktust csak olyan szerv fogadhat el, amely erre jogosult, azaz kompetens állami szerv. Az aktusban szereplő normák teljesítése kötelező és szükség esetén az állam, annak szervei és kényszerítés által biztosítottak. Ahhoz, hogy a jogszabályi aktus érvényes legyen, szükséges, hogy az érintettek tudtára adják, meghatározott módon közzé tegyék.

Azokban az államokban, ahol a jogszabályi aktus a fő jogforrás, azok száma elég jelentős. Különbőféle szervek által vannak elfogadva és ennek megfelelően különböző jogerővel rendelkeznek. Épp a jogerősség határozza meg az adott aktus helyét az összes jogi aktus rendszerében. A továbbiakban részletesebben lesz szó a jogszabályi aktusokról és azok sajátosságairól.

6. Nemzetközi szerződések és azok megkötésének rendje

A jogforrások rendszerében különleges helyet foglalnak el a nemzetközi egyezmények. Vannak bizonyos jellemzőik, amelyek közül a legfontosabb az, hogy a szerződő felek önálló, szuverén államok, valamint azok meghatalmazott szervei. Az ilyen egyezmények jelentősége egyre nő az utóbbi időben, hiszen a nemzetközi kapcsolatok is aktívan fejlődnek. Emellett megjegyzendő, hogy az utóbbi időben sok országban fogadnak el olyan normákat, amelyek szerint a meghatározott rendben kötött nemzetközi egyezmények a nemzeti jogszabályrendszer részévé válnak. Mi több, számos államban a nemzetközi egyezmények normái, amelyek a nemzeti jogszabályrendszer részévé váltak, nagyobb jogerővel bírnak, mint a belső törvények normái. A nemzetközi jogi aktusoknak különböző elnevezéseik lehetnek. Ezek közül a legelterjedtebbek a konvenció, aktus, paktum, egyezség, deklaráció, közlemény stb. Néha a nemzetközi egyezmény megkötése jegyzékváltás útján történik (a nemzetközi jogban így nevezik az állam hivatalos közleményét, rendszerint a külügyminisztériumét vagy bizonyos kérdésekben a nagykövetségét).

Mint az államban megkötött jogszabályi megállapodások, úgy a nemzetközi egyezmények is lehetnek egy- vagy többoldalúak. Ezen kívül a nemzetközi egyezmény megkötésének szintjétől függően az lehet **államközi** (a legfelső szinten kötöttek, az államfők

között, a teljes állam nevében), **kormányközi** (a kormányok nevében köttetik) és **tárcaközi** (egyes minisztériumok között köttetik, különböző államok állami szervei között).

Napjainkban a nemzetközi egyezségek megkötésének rendjét a nemzetközi egyezményekről szóló bécsi egyezmény szabályozza (1969), Ukrajnában érvényes az "Ukrajna nemzetközi egyezményeiről" szóló törvény (2004). Ezeknek a jogszabályoknak megfelelően a nemzetközi egyezmény előkészítésének és elfogadásának több stádiuma van.

A szerződés megkötésének első stádiuma a nemzetközi egyezmény szövegének egyeztetése és elfogadása. Ez a meghatalmazott állami képviselők közötti megbeszélések útján történik, amelyek során megállapodnak a szerződés tartalmáról. Egy többoldalú szerződés megkötésekor meghatározzák a megegyezés elérésének folyamatát; a szerződés tartalmának meghatározásához elegendő a résztvevők többségének beleegyezése (több mint a fele, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$ stb.) vagy pedig szükségessként elismerik a **konszenzus** elérését (a tárgyalások összes résztvevőjének egyezsége).

A második stádium a szerződés szövegének aláírása vagy parafálása (kézjeggyel való ellátása). A szerződést az a személy írhatja alá, aki megfelelő hatáskörrel rendelkezik. Ellenkező esetben parafálásról (**kézjeggyel való ellátásról**) van szó, ami a **szöveg jóváhagyása, amelyet később a meghatalmazott személyeknek kell aláírniuk**.

S végül a szerződéskötés harmadik stádiuma a hozzájárulás annak kötelezővé tételéhez. A szerződés tartalmától függően ezt a hozzájárulást biztosíthatja a szerződés aláírása, ugyanakkor sok szerződés esetében előírás, hogy azt felsőbb törvényhozó szervek vagy az államfő (uralkodó, elnök) hagyhatja jóvá. **A nemzetközi szerződés felsőbb törvényhozó szerv (parlament, uralkodó, elnök) által történő jóváhagyását és az általuk történő kötelezővé tételét ratifikációnak (fr. *ratification* - jóváhagyás) nevezzük.**

Bármely állam jogrendszerének kialakulása jogforrások (formák) felhasználásának útján történik. Minden államban van egy érvényes jogforrás rendszer, amelynek felépítése nagyban függ attól, hogy az adott ország mely jogcsaláddhoz tartozik. A fő jogforrások a jogszokások, jogi precedensek, jogszabályi egyezmények (többek között nemzetközies), jogszabályi aktusok, vallási aktusok.

Jogforrás (forma), jogszokás, jogi precedens, jogszabályi megállapodás, jogszabályi aktus, konszenzus, kézjegyezés, ratifikáció.

1. Magyarazzátok meg a fogalmakat: *jogforrás (forma)*, *jogszokás*, *jogi precedens*, *jogszabályi megállapodás*, *jogszabályi aktus*, *konszenzus*, *kézjegyezés*, *ratifikáció*.
2. Hasonlítsátok össze a különböző jogforrásokat.
3. A nemzetközi szerződés megkötésének milyen stádiumait ismeritek?
4. Találjatok információt arról, hogy az utóbbi év alatt milyen nemzetközi egyezményeket kötött Ukrajna.
5. * Fejtsétek ki a véleményeteket az általatok ismert jogforrások pozitív és negatív jellemzőiről.
6. * A média és az Internet segítségével hozzatok fel példákat a különböző jogforrásokra.

11. TÉMA. A JOG ÉS A TÖRVÉNY

32. §. Jogalkotás

1. A jogalkotás fogalma

A jogalkotás - egy bizonyos állam normatív okiratainak rendszere, amelyek a legfontosabb társadalmi viszonyokat szabályozzák. Emellett megjegyzendő, hogy a jogalkotás fogalmának több jelentése van.

Jogalkotás		
Szűk értelemben	Tág értelemben	Legtágabb értelemben
Kizárólag a törvények rendszere	A felsőbb törvényhozó és végrehajtói hatalmak szervei által elfogadott törvények és normatív okiratok rendszere	Az állam összes normatív okiratának rendszere

Tehát, szűk értelemben a jogalkotás csak az állam törvényeit foglalja magába (Törvénykönyv, kódexek, törvények, nemzetközi egyezmények, amelyek a nemzeti jogalkotás részévé váltak).

Tágabb értelemben a jogalkotás nem csak a törvényeket foglalja magába, hanem más normatív okiratokat, amelyet az állam felsőbb hatalmi szervei fogadtak el. Ukrajnában ezek Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának határozatai, Ukrajna államfőjének rendeletei, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozatai. Megjegyzendő, hogy az Ukrajna alkotmánybíróságának egyik döntésében (kelt 1985. július 9.) határozták meg így a jogalkotás fogalmát.

S végül, a legtágabb értelemben a jogalkotás nem csak a jogalkotói és végrehajtói hatalom szerveinek okiratait foglalja magába, hanem az összes olyan normatív-jogi okiratot, amelyeket bármely más kompetens állami szerv fogadott el - a helyi hatalmi szervek, minisztériumok stb.

2. A jogrendszer és a jogalkotási rendszer összehasonlítása

Rendszerint a jogalkotás is rendszert alkot. A jogalkotás rendszerének és a jogrendszernek a fogalma hasonló, kapcsolódóak egymáshoz, hiszen mindkettő a jog kifejező eszköze.

Ugyanakkor bizonyos lényeges különbségekkel rendelkeznek (nézd a táblázatot).

Jogrendszer	Jogalkotási rendszer
A jog belső felépítésének megnyilvánulása, annak tartalma	A jog külső felépítésének megnyilvánulása, annak formája
Ágakból, alágakból és jogintézményekből áll	A jogalkotás ágaiból, intézményeiből (normatív intézmények), normatív-jogi okiratokból áll
A társadalom objektív fejlődését tükrözi	Az állami szervek szubjektív

	tevékenységének eredménye
Elsődleges, a jogrendszer kialakulásának alapját képezi	A jogrendszer alapján alakul ki, másodlagos
Különböző jogforrásokban jut kifejezésre (szokások, precedensek, normatív okiratok stb.)	A jog kifejezésének egy formája, a jogforrás egy formájában, normatív-jogi okiratokban jut kifejezésre
Elsődleges eleme a jogi norma	Elsődleges eleme a normatív okirat
Csak azokat a normákat tartalmazza, amelyek viselkedési szabályokat határoznak meg	Nem csak normákat, hanem elveket, deklarációkat stb. tartalmaz.

3. A jogalkotás szerkezete

A jogalkotás jelentős része klasszifikációt igényel. Elfogadott, hogy a jogalkotás függőleges (hierarchikus), vízszintes (ágazati) és államszervezési szerkezettel rendelkezik.

A jogalkotás szerkezete		
Függőleges (hierarchikus)	Vízszintes (ágazati)	Államszervezési

A jogalkotás *függőleges szerkezete* annak köszönhető, hogy különböző kompetens állami szervek által elfogadott okiratokat tartalmaz. Ennek megfelelően különböző jogerővel rendelkeznek. **A jogerő a jogi okirat fő jellemzője, érvényesülése és jogi következmények eredményezése, amely meghatározza normái betartásának kötelezőségét és a jogi okiratok egymás közti viszonyát.** A jogi okiratok jogerejének meghatározottságának köszönhetően megállapítható, hogy melyik okirat lép érvénybe azok ellentmondásakor. Minden jogi okirat egy bizonyos helyet foglal el a jogi okiratok rendszerében.

A jogi okiratok jogerejét mindenekelőtt az határozza meg, hogy melyik szerv fogadta el. A jogalkotás függőleges szerkezete több elven alapszik. Első a jogállamiság elve, a törvény elsőbbsége más aktusok előtt. Felsőbb jogerővel a referendum vagy a jogalkotás legfelsőbb szerve, a parlament által elfogadott okiratok rendelkeznek. Jogi okiratokat csak a törvények alapján és azoknak megfelelően lehet elfogadni. Ezen kívül előírás, hogy a helyi okiratok kisebb jogerővel rendelkeznek, mint az általános állami okiratok.

Az okiratok jogerejéről beszélve meg kell említeni azok hierarchiáját, amelyet az államunk példáján fogunk tanulmányozni.

Ukrajna alkotmánya
Alkotmánytörvények
Nemzetközi egyezmények, amelyek kötelező voltát Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa biztosítja
Általános (aktuális) törvények

A Legfelsőbb Tanács határozatai, Ukrajna Elnökének rendeletei
Ukrajna Miniszteri Kabinetének határozatai
A minisztériumok vagy egyéb központi végrehajtói hatalmi szervek határozatai és más normatív okiratai
A helyi végrehajtói hatalmi szervek és a helyi önkormányzatok határozatai
Helyi okiratok (vállalatok, szervezetek, intézmények stb. vezetéseinek rendeletei és határozatai)

A jogalkotás **vízszintes szerkezete** előírja az ágazati szerkezetnek megfelelő felosztást - a társadalmi viszonyok szférájának megfelelően, amelyek szabályozzák azoknak a jogi okiratoknak a normáit, amelyek a megfelelő ágazatokhoz tartoznak. A jogalkotás ágazatainak felépítéséhez tartoznak bizonyos normatív okiratok, amelyek hasonló (egynemű) jogviszonyokat szabályoznak. A normatív okiratok ágazatokra való felosztása nagyban hasonlít a jogágakra, ugyanakkor a jogalkotás és a jog ágazatai nem teljesen egyeznek meg. Egyes esetekben a jogágak és a jogalkotás ágai megegyeznek (ilyenek a büntetőjogi, polgárjogi, családjogi ágak, amelyek úgy a jog, mint a jogalkotás ágai is egyaránt). Más esetekben egy jogágon alapulva a jogalkotásnak több ága létezhet. Előfordulhatnak olyan helyzetek is, amikor a jogalkotás ága létezik, míg a jogág nem, vagy épp fordítva - a jogág megléte mellett hiányzik a jogalkotás ága.

Az **államszervezési szerkezetet** főleg föderatív államokban különítik el. Az unitárius államokban a jogalkotás egységes, a helyi hatalmi szervek és a helyi önkormányzatok által elfogadott okiratok az egységes függőleges szerkezet részei. Ugyanakkor a föderatív államban párhuzamosan alakul ki és van érvényben két kölcsönhatásban lévő jogalkotói rendszer - általános állami és a föderáció alanyáé. Az e két jogalkotói rendszerhez tartozó normatív okiratok kölcsönhatásának megszervezése a jogalkotás államszervezési szerkezetének feladata és tartalma.

A jogalkotás rendszere a jog külső formáját tükrözi. Bár szoros kapcsolatban van a jogrendszerrel, mégis lényeges eltérésekkel rendelkezik. Emellett a jogalkotás különböző kritériumok alapján osztályozható. A függőleges szerkezet biztosítja az okiratok jogerejétől függő hierarchiát, a vízszintes szerkezet a jogalkotás ágazatai szerinti felosztás, az államszervezési szerkezet pedig rendszerint föderatív államokban alakul ki.

Jogalkotói rendszer, jogerő.

1. Magyarázzátok meg a *jogalkotói rendszer* és a *jogerő* fogalmát.
2. Határozzátok meg a jogrendszer és a jogalkotói rendszer közötti hasonlóságokat és eltéréseket.
3. Hasonlítsátok össze a jogalkotói rendszer vízszintes és függőleges szerkezetét.
4. Állítsátok sorrendbe az alábbi normatív okiratokat a jogerejük csökkenése szerint (kezdve a legerősebbel)
 - a. Ukrajna Elnökének rendelete
 - b. Ukrajna törvénye
 - c. Ukrajna Miniszteri Kabinetének határozata
 - d. a Szevasztopoli Városi Tanács határozata.
 - e. Ukrajna Kulturális és Turisztikai Minisztériumának rendelete

- f. a Kijev megyei Brovari Járási Állami Közigazgatási Hivatal elnökének rendelete
- g. Ukrajna alkotmánya
- 5. * Hozzatok fel példákat olyan országokra, ahol szerintetek a jogalkotásnak létezik államszervezési felosztása.
- 6. * Magyarázatok meg azokat a kritériumokat, amelyek alapján strukturálható a jogalkotás.

33. §. Jogsabályi aktusok

1. A jogsabályi aktusok típusai

A jogsabályi aktusok különleges helyet foglalnak el bármely a római jogcsaládhoz tartozó állam jogrendszerében. Meghatározzák az alapvető jogi normákat és a társadalmi élet jogi szabályozásának alapját képezik.

A normatív-jogi okiratokat mindig a kompetens állami szervek vagy pedig referendum fogadja el. Bizonyos formájuk és jogerejük van, ami meghatározza, hogy az adott állam jogsabályi megállapodásainak rendszerében milyen helyet foglal el, valamint a nevét. Emellett rendszerint törvény határozza meg az okiratok fajtáit, amelyeket különböző szervek fogadhatnak el. A modern államokban a jogi aktusnak meg kell felelnie a jog általános elveinek. Annak, hogy a jogi aktus jogerőt nyerjen kötelező feltétele annak közzététele.

A jogsabályi aktusok nagy száma miatt csoportokra osztják azokat.

Jogsabályi megállapodások

Jogerő szerint	Érvényességi idő szerint	A jogág szerint, amelyhez a normák tartoznak
Törvények	Állandóak	
Rendeletek	Ideiglenesek	

A normatív okiratok többségét azzal az elvárással fogadják el, hogy állandóan érvényben legyenek, tehát *állandóak*. Ugyanakkor ezzel egy időben néha szükséges olyan normatív okiratot is elfogadni, amely csak egy bizonyos ideig érvényes. Többek között ilyen a költségvetésről szóló törvény, amelyet rendszerint bármely államban az adott költségvetési évre fogadnak el. Egyes államok háború idejére fogadtak el ideiglenes törvényeket, természeti katasztrófák *következményeinek* likvidálásának idejére, gazdasági válság idejére stb.

Nem valószínű, hogy szükség van magyarázatra a normatív okiratok jogágak szerinti felosztásával kapcsolatban. Olyan normákat tartalmaznak, amelyek az összes ágazathoz tartoznak, ennek megfelelően csoportosítják azokat.

Jogerejük szerint a jogsabályi rendeleteket két fő csoportra osztják: törvényekre és rendeletekre.

2. A normatív okiratok érvénye időben, térben és személyek körére

Minden normatív okirat számára meg kell határozni, hol és hogyan érvényesül. Elfogadott a normatív okirat érvényének az időben, térben és személyek körében való meghatározása.

A normatív okirat időbeli érvényességét az alábbi tényezők határozzák meg: a rendelet jogerőre lépése, hatályának kezdete és az hatályának vége. A rendelet érvénybe lépésének ideje rendszerint magában az okiratban is szerepel. A rendelet érvénybe léphet annak kihirdetésétől számítva, bizonyos, az okiratban meghatározott idő múlva vagy egy bizonyos dátumtól számítva. Amennyiben az érvénybelépés ideje nincs megadva az okiratban, akkor Ukrajnában megállapított, hogy a közzétételétől számított 10 nap múlva lép érvénybe. Sok ország jogszabályai kiemelik, hogy nem jogerős a ki nem hirdetett rendelet. Ukrajna Törvénykönyvében is szerepel ilyen norma.

A rendelet hatályának lejárta többféleképpen is meghatározható. Egyes esetekben az érvényességi idő már magában az okiratban is meghatározott, tehát az okiratban jelzett időpontban veszti érvényét (ez főleg az ideiglenes rendeleteket érinti). Néha az okiratot ugyanaz a szerv nyilvánítja semmissé, amelyik elfogadta, bíróság vagy egyéb szervek, amelyek a jogszabályok által meghatározott megfelelő jogokkal rendelkeznek.

Aszerint, hogy az időben melyik irányba hatnak, a normatív okiratokat három csoportra osztják.

Normatív okiratok az időbeli érvényük iránya szerint		
Egyenes	Visszamenőleges	Túlmutató

A demokratikus államok modern jogában elismert általános elv a *normatív okiratok egyenes hatálya*. Ez azt jelenti, hogy az okirat hatálya csak azokra a jogviszonyokra terjed ki, amelyek azután alakultak ki, hogy az okirat már jogerős lett vagy ezt megelőzően, viszont a továbbiakban is fennállnak, de attól kezdve, hogy az okirat érvénybe lépett.

Az *okirat visszamenőleges hatálya* azt jelenti, hogy hatálya kiterjed azokra a jogviszonyokra is, amelyek az okirat életbelépése előtt történtek. Demokratikus országokban az okiratokat nem ruházzák fel visszamenőleges hatállyal abban az esetben, ha ez a személy felelősségre vonásával jár, vagy rontja a helyzetét, növeli a felelősséget. És fordítva, az olyan okiratoknak, amelyek enyhítik, vagy megszüntetik a felelősséget, általában visszamenőleges a hatályuk.

Az okirat túlmutató hatálya azt jelenti, hogy azután is hatással van a jogviszonyokra, amelyek érvényessége során alakultak ki, miután már eltörölték az okiratot.

Megjegyzendő, hogy az általános szabály szerint a normatív okirat egyenes hatású, a fordított vagy túlmutató hatással való felruházásnak pedig magában az okiratban kell szerepelnie. Mivel a normatív okiratokat állami szervek fogadják el, ezért azok az egész állam területén vagy területének egy részén vannak érvényben. A nemzetközi jog jelenlegi normáinak megfelelően az állam területének számít az államhatárral körbevett terület és a fölötte levő légtér. Az állam területét képezi még az állam területéhez tartozó vízterületek, az úgynevezett felségvizek (leggyakrabban napjaink országaiban felségvíznek nevezik a vízterület azt a sávját, amely a vízparttól 12 tengeri mérföldre terjed). A normatív okiratok ugyancsak érvényesek a diplomatikus vagy más képviselők területén, az állami zászlója alatt közlekedő és a nyílt tengeren van légtérben tartózkodó kereskedelmi hajók és repülőgépek fedélzetén, valamint a hadihajókon és repülőgépeken, bárhol is tartózkodnak.

Ezen kívül a terület, amelyen a normatív okirat érvényben van, függ attól is, hogy milyen szerv fogadta el. A központi hatalmi szervek, mint például a parlament, az államfő, a kormány, az állami minisztériumok által elfogadott okiratok az egész állam területén érvényben vannak. A helyi hatalmi szervek által elfogadott okiratok olyan területen vannak érvényben, amelyekre kiterjed a kompetenciájuk, az aktus elfogadó szerv hatalma. Ha az

aktust megyei szintű szerv fogadta el, akkor az érintett megye területére terjed ki, a járási pedig a teljes járás területére stb.

Azon személyek körét, akikre kiterjed a normatív okirat hatása, az okirat típusa határozza meg. Az általános rendeletek mindenkire érvényesek, akik az adott területen tartózkodnak. Ugyanakkor vannak speciális normatív okiratok, amelyek csak az emberek egy konkrétan meghatározott kategóriájára érvényesek.

3. Egyedi jogszabály

A normatív okiratok meghatározzák az emberek bizonyos tipikus helyzetekben való cselekvésének általános szabályait. Ugyanakkor idővel szükségszerűvé válik olyan rendeletek kiadása, amelyek konkretizálják a jogi normát az adott helyzetben, külön meghatározott személyek számára. Az ilyen jogszabályokat *egyedieknek* nevezzük. Ezek az állami szervek által, kompetenciájuknak megfelelően kiadott jogi okiratok, amelyeket szükség esetén az állam szavatol. Attól függően, hogy milyen szerv adta ki az okiratot, az bizonyos jogerővel rendelkezik.

Ezzel együtt az egyedi jogszabályok lényegesen eltérnek a normatív okiratoktól.

Normatív jogszabály	Egyedi jogi aktus
Bevezeti a jogi normákat	Normatív okirat alapján fogadják el és biztosítja a jogi normák használatát
Általános jellegű	Egyedi, konkrét jellegű
Többszörösen, meghatározatlan számú jogviszonyi esetben alkalmazott	Egyszeri alkalommal, egy adott helyzetben van alkalmazva
Személyek bizonyos körére érvényes, akiket a normatív okirat határoz meg; a személyek száma, akikre kiterjed nincs meghatározva	Csak konkrétan meghatározott személyekre érvényes

Az egyedi jogszabály kibocsátásának célja a normatív okirat által bevezetett normák alkalmazása a konkrét helyzetben, konkrét személy vonatkozásában. Egyszeri alkalmazásra van kiszámítva, sőt, mi több, sok esetben az egyedi jogszabály hatása alkalmazása után teljesen kimerül. Így a díjazásról szóló rendelet, címmel való felruházás, földterület kiadásáról szóló rendelet életbe lép, de ezután az aktus elveszti jelentőségét, hiszen újból már nem alkalmazható. Az egyedi jogszabályoknak köszönhetően kialakulnak, megváltoznak vagy megszűnnek a konkrét természetes vagy jogi személyek jogviszonyai.

Manapság sok államban a jog fő forrásai a normatív jogszabályok. A normatív jogszabályokat osztályozhatjuk jogi erejük szerint, aszerint, hogy az okiratban szereplő normák mely jogághoz tartoznak, hatályosságuk ideje szerint. Minden normatív okirat hatályosságának meg van az időbeli, területi korlátja, valamint azon személyek köre, akikre kiterjed a hatása.

A jogszabályok szabályozásához, konkrét helyzetben egyes személyek jogainak és kötelezettségeinek meghatározásához egyedi jogszabályokat alkalmaznak.

Normatív jogszabály, egyedi jogi aktus.

1. Magyarazzátok meg az alábbi fogalmakat: *normatív jogszabály, egyedi jogi aktus*.
2. Milyen csoportokra osztják a normatív jogszabályokat?
3. Hozzatok fel példákat a különböző típusú normatív okiratokra.
4. Hasonlítsátok össze a normatív jogszabályokat és az egyedi jogszabályi aktusokat.
5. Hozzatok fel példákat az egyedi jogszabályokra vagy keressetek ilyen példákat a médiában, az Interneten.
6. *Fejtsétek ki a véleményeteket annak lehetőségéről, hogy a társadalom egyedi jogszabályok vagy normatív okiratok nélkül létezzen.

Karazin Vaszil Nazarovics
(1773–1842)

Ukrán tudós, a Szlobozsanscsina ismert vezető családjából származik. Több, az államvezetést átszervező liberális projektet hozott létre, a "Népművelés szabályai"-nak szerzője. A Harkivi Egyetem alapítója (1805).

34. §. Törvény és rendelet

Idézzétek fel, hogy milyen kritériumok szerint és milyen típusokra oszthatók fel a rendeletek.

1. A törvény fogalma és jellemzői

A rendeleti aktusok osztályozásának egyik módja azok törvényekre és rendeletekre való felosztása.

A törvény egy legfelsőbb fokú jogi erejű rendelet, amely szabályozza a legfontosabb társadalmi viszonyokat és amelyet a törvényhozó hatalom szerve vagy referendum fogad el. A törvényre több olyan tulajdonság is jellemző, amely megkülönbözteti azt más rendeletektől.

A törvény első jellemzője az, hogy referendum vagy a törvényhozó hatalom szerve fogadja el. A modern államok többségében ilyen szerv a parlament. Az, hogy épp a parlamentnek - az állam képviselői szervének - van joga törvényeket hozni biztosítja az összes társadalmi csoport, az állam lakosságának érdekeinek lehető legteljesebb képviselését. Néha az államfőnek is jogában állhat törvényeket elfogadni (többek között az abszolút monarchiákban). Olyan esetek is ismertek, amikor a parlament ideiglenesen jogot ad a kormánynak a törvényhozásra. Így 1992-ben Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa ideiglenesen jogot adott Ukrajna Miniszteri Kabinetének törvényerejű dekrétumok elfogadására.

Emellett a törvények nem tudják, és nem is kötelesek szabályozni minden társadalmi viszonyt. A törvények jellemző tulajdonsága, hogy csak a legfontosabb társadalmi viszonyokat szabályozzák.

A törvénynek különös jelentősége van bármely állam jogszabályrendszerében. Hiszen a törvény jellemző tulajdonsága, hogy felsőfokú jogereje van. Az állam bármely más jogszabályainak meg kell felelniük a törvényeknek. Abban az esetben, ha egy másik jogi aktus ellentmond a törvénynek, akkor nem fog életbe lépni, törlendő.

A törvény egy általános jellegű rendelet, meghatározza az általánosan kötelező viselkedési szabályokat, többszörösen van alkalmazva.

A törvényt, mint bármely más rendeletet is, az állam védi és biztosítja. A törvény által meghatározott normák megsértése vagy be nem tartása esetén a szabálysértő ellen kényszer, büntetés vagy eltiltás alkalmazható.

A törvényeket különleges rendben fogadják el, amit *jogalkotási eljárásnak* neveznek. Az államok többségében a törvények elfogadásának rendjét speciális rendeletek vagy az alkotmány határozza meg. Különleges, pontosan meghatározott rendje van a törvény módosításának, megváltoztatásának vagy eltörlésének.

Jogerejük szerint a törvények három csoportra oszthatók.

Törvény		
Alkotmány - alaptörvény	Alkotmányi törvények	Általános (aktuális) törvények

2. Az alkotmány státuszának fogalma és jellegzetességei

Az államok többségének jogszabályrendszerében különleges helyet foglal el az alkotmány az állam alaptörvénye. Az alkotmány szó, mint sok más jogi fogalom is latin eredetű (*constitutio* - rendszer, összeállítás, felállítás). Az ókori római állam idejében ezzel a szóval jelölték a különböző állami hatalmi szervek aktusait, többek között a császári rendeleteket. Ezt használták azoknak az aktusoknak a megnevezésére is, amelyeket egyes középkori európai államokban, többek között Lengyelországban fogadtak el. Ugyanakkor abban az időben az alkotmány fogalommal jelöltek sok más normatív okiratot is. A mostani jelentését az alkotmány szó a XVIII. században szerezte, amikor elfogadták az első modern alkotmányokat – az USA-ban (1787), Franciaországban (1791), Lengyelországban (1791).

Napjainkban a világ államainak többségében **az alkotmány - az alaptörvény, legfelsőbb fokú jogerejű jogszabály, amely meghatározza és rögzíti az államformát, a politikai rendszer alapjait, az emberek és az állampolgárok jogait és szabadságait.**

Az alkotmány bármely állam legfontosabb jogi dokumentuma, ezért különleges jogi státusszal bír.

Először is az alkotmány elfogadásakor, tekintettel annak jelentőségére, különleges eljárást folytatnak. Így Franciaország (1791), Olaszország (1947), India (1950), Portugália (1976) alkotmányait külön ezzel a céllal összehívott Alkotmányozó Gyűlések fogadták el, hasonló gyűlés fogadta el USA alkotmányát is, amelyet később az államok alkotmányozó konventjei is elfogadtak. Ismertek olyan példák, amikor az uralkodó "adományozta" az alkotmányt (az ilyet oktrojált alkotmányozásnak nevezik), mint például az 1848-as forradalom után a porosz király által adományozott alkotmány, Franciaországé (1841, Napóleon hatalmának megdöntése után), Belgiumé (1831), Japáné (1889), Kuvaité (1963). Pakisztánnak (1962) az államfő adományozta az alkotmányt. 1968-ban Brazíliában a forradalom után a katonák, akik azt véghezvitték - a hadsereg, a flotta és a légierő vezetői - alkotmányt "adományoztak", hogy megalapítsák saját kormányukat.

Néha az alkotmányt össznépi referendum fogadja el. Így fogadták el 1993-ban az Orosz Föderáció napjainkban is érvényes alkotmányát, 1958-ben Franciaország jelenlegi alkotmányát (az úgynevezett Ötödik köztársaság alkotmányát).

Amennyiben az alkotmányt az ország felsőbb képviselői szerve fogadja el, akkor különleges eljárást alkalmaznak - megnövelik az elfogadáshoz szükséges szavazatok számát (alkotmányi többség szükségeltetik), növelik a megvitatás idejét. A parlamentek minősített többsége által került elfogadásra Görögország (1975), Spanyolország (1978), valamint Ukrajna (1996) alkotmánya. Ugyanakkor, miután a parlament elfogadta Görögország és Spanyolország említett alkotmányait, azokat később a referendum is jóváhagyta.

Másodszor is, az alkotmányokat a legfelsőbb jogerővel ruházzák fel. Minden törvénynek, az alkotmánnyal rendelkező állam egyéb jogszabályainak meg kell, hogy

felelniük az alkotmány rendelkezéseinek. Az alkotmánynak ellentmondó rendeletek bármely szerv vagy tisztviselő által történő elfogadása jogellenes.

Harmadsorban, az alkotmány fokozott stabilitással bír. Annak megváltoztatása, úgy, mint az elfogadása is, összefüggésben van egy bizonyos bonyolult eljárás végrehajtásával, amely biztosítja az alaptörvény állandóságát és bizonyos mértékben az állam aktuális politikai viszonyaitól való függetlenségét.

Annak köszönhetően, hogy az alkotmány felsőbb jogerővel és fokozott stabilitással bír, az képezi az állam más jogszabályai megalkotásának az alapját.

Negyedszer pedig, arra való tekintettel, hogy az alkotmány fontos, mint alaptörvény, ezért az állam magas szintű védelmet biztosít a számára. Sok országban külön alkotmány- és eljárásjogi felügyeleti szerveket hoztak létre, kiemelt fokú felelősségre vonás jár az alkotmányos normák bárki, akár legfelsőbb tisztviselők általi megsértéséért.

3. Az alkotmány típusai

Jogi jellegzetességei szerint az alkotmányok több csoportra oszthatók.

Az alkotmány típusai			
Jogi forma szerint		Kifejezési forma szerint	
Rendszerezett (kodifikált)	Nem rendszerezett (nem kodifikált)	Írott	Nem írott
Az alkotmányos normák megvalósításának foka szerint		Elfogadásának módja szerint	
Valós	Fiktív	Népi	Adományozott
Az alkotmány módosításának rendje szerint		Szerződéses	
Szigorú	Rugalmas		

Manapság a világ országainak többségében az alkotmányok dokumentum formájúak, papírra vetettek, egy vagy több dokumentumban leírva. Ez esetben **írott** alkotmányról beszélünk. Ugyanakkor egyes államokban nem létezik alkotmány, mint egyfajta jogszabályi aktus. A főbb rendelkezések, amelyek szabályozzák a társadalom életét bizonyos szokásokban, elképzelésekben és doktrínákban rögzülnek. Ilyen államokhoz tartozik Nagy-Britannia, Izrael, Új-Zéland. Ekkor **nem írott** alkotmányról van szó.

Ukrajna, Oroszország, az USA, Németország, Lengyelország, India alkotmányai egy dokumentumból állnak, amelynek megfelelő elnevezése van - ezek a **kodifikált (rendszerezett)** alkotmányok. Ugyanakkor egyes államokban az alkotmány több dokumentumból áll. Így Kanadában az alkotmány 25 jogszabályi aktusból áll, Svájcban pedig háromból. Az ilyen alkotmányokat **nem kodifikáltak** nevezzük.

Napjaink demokratikus államaiban az alkotmányos normák nem csak kinyilvánítatnak, hanem a gyakorlatban is megvalósulnak. Az állam valódi életét tükrözik, épp ezért nevezik **valósnak**. Ugyanakkor vannak olyan államok, ahol az alaptörvénybe foglalt normák csak papíron léteznek, nem valósulnak meg az állam életében. Az ilyen alkotmányokat **fiktíveknek** nevezik.

Az alkotmányokat osztályozhatjuk még elfogadásuk módja szerint. Ha az alkotmányt referendum, alkotói szerv vagy képviselői szerv (parlament) fogadja el, akkor **népi** alkotmánynak nevezzük. Az uralkodó, más személy vagy szerv által adományozott alkotmányt **adományozottnak (oktrojáltnak)** nevezzük. Néha akadnak olyan alkotmányok, amelyek bizonyos egyezség elérésének következtében lettek elfogadva, ezeket **szerződéseseknek** nevezzük.

Az élet nem áll meg, ezért idővel szükségessé válik az alaptörvény megváltoztatása. Az államokban különféle előírásai vannak az alkotmány megváltoztatási eljárásának. Egyesekben az alkotmány megváltoztatásának eljárása elég egyszerű - nem tér el az egyszerű törvények elfogadásának vagy módosításának rendjétől. Az ilyen alkotmányokat **rugalmasnak** nevezzük. Ugyanakkor az államok többségében az alkotmány megváltoztatásának bonyolultabb rendje van, mint az egyszerű törvények esetében. Az ilyen alkotmányokat **szigorúnak** nevezzük. Egyes államokban a változtatásokat referendumnak kell elfogadnia, másokban - a parlamentnek kétszer kell támogatnia, néha az elfogadásukhoz a képviselők szavazatainak minősített többségére van szükség. Az alkotmány szigorú jellegének biztosítására léteznek más módszerek is.

4. Alkotmányos és aktuális törvények

A többi törvényt alkotmányosra és aktuálisra osztják.

Az *alkotmányos törvények* az alkotmány után különleges helyet foglalnak el az állam jogszabályainak rendszerében - jogerejük kisebb, mint az alkotmányé, de nagyobb, mint az aktuális törvényeké. Az alkotmányosok közé tartoznak azok a törvények, amelyek megváltoztatják és kiegészítik az állam alaptörvényét. Sok esetben (azokban az országokban, ahol az alkotmány szigorú jellegű) ezeknek a törvényeknek az elfogadása bonyolultabb eljárást helyez kilátásba, mint az egyszerű törvények esetén.

Egyes államokban, többek között Oroszországban, alkotmányosnak nevezik azokat a törvényeket is, amelynek elfogadását egyenesen előírja az alkotmány és ki kell, hogy egészítsék azt. Legtöbbször ezek az egyes állami hatalmi szervekről, a választásokról, az államigazgatásról, az ember alapvető jogairól stb. szóló törvények.

Azon törvények többsége, amelyeket bármely országban elfogadnak, egyszerű törvények. Egy bizonyos előírt eljárás szerint fogadják el őket, azokat a társadalmi viszonyokat szabályozzák, amelyek a társadalmi-gazdasági élet különböző szféráihoz tartoznak. Ezek a törvények kisebb jogerővel bírnak, mint az alkotmány vagy az alkotmányos törvények, de jogerejük szerint magasabban állnak, mint bármely rendelet.

5. Rendeleti jogszabályok

A törvények csak a legfontosabb társadalmi viszonyokat szabályozzák. Azokhoz a társadalmi viszonyokhoz, amelyek állami szabályozást igényelnek, de nincsenek a törvény által szabályozva, bármely államban rendeleti jogszabályok tartoznak.

Rendeleti jogszabálynak nevezzük azt a jogi aktust, amelyet kompetens állami hatalmi szerv, helyi önkormányzati szerv vagy az állam által megbízott alany meghatározott rendben, a törvénynek megfelelően fogad el. Bármely rendeleti jogszabály jogereje kisebb, mint bármely törvény jogereje.

A rendeleti jogszabályokat hatalmi területük, az elfogadó alany és jogágak szerint osztályozzák.

Az *általános jogszabályi rendeletek* az állam teljes területére terjednek ki, valamint mindenkire, aki a területén belül tartózkodik. Ezeket az aktusokat általában a legfelsőbb végrehajtói szervek, az államfő fogadják el. Így általános jellegű lesz az államfő az állam

teljes területét érintő rendkívüli helyzet bevezetéséről szóló rendelete, a kormány határozata a jubileumi dátumok megünneplésének rendjéről stb. A *helyi aktusokat* az állami végrehajtó hatalom helyi szervei, a helyi önkormányzati szervek fogadják el és az állam egy bizonyos adminisztratív területén érvényesek - tartomány, állam, megye, város stb. A *hatósági rendeletek* a társadalmi viszonyok egyes ágait szabályozzák. Hatóságinak számít az oktatási minisztérium rendelete a végzős középiskolások állami minősítése levezetésének rendjéről vagy a kormány határozata az utasok gépjárművekkel történő szállítása szabályainak jóváhagyásáról. A rendeletek között megkülönböztetnek még *lokális aktusokat*, amelyek egy-egy vállalatban, intézményben vagy szervezeten belül szabályozzák a jogviszonyokat.

Rendeleti jogszabályok		
A rendelet hatályának területe szerint	Jogágak szerint	Az elfogadó alany szerint
Általános	Államfő által	Felső törvényhozó szerv által
Helyi	Felső központi végrehajtó hatalmi szerv által	Helyi végrehajtói szervek és helyi önkormányzati szervek által
	Minisztériumok és más központi szervek által	Vállalatok, szervezetek, intézmények által

Így a cég igazgatójának rendelete a munka kezdetének és befejezésének idejéről lokális aktus lesz, hiszen csak az adott vállalat dolgozóit érinti.

Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy bármely rendeleti jogszabály meg kell, hogy feleljen az alkotmánynak és az állam törvényeinek.

Ukrajnában azért, hogy biztosítva legyen a rendeletek magasabb jogerejű aktusoknak való megfelelése, biztosítva legyenek az emberek jogai, bevezették a jogszabályok állami bejegyzési eljárását, amelyet az Igazságügyi Minisztérium végez. A bejegyzés során ellenőrzik az okirat alkotmánynak és Ukrajna törvényeinek, az általános jogelveknek való megfelelését. **Az olyan okirat, amely hatással van az emberi jogokra vagy társadalmi jellegű és nem az előírt rendben lett bejegyezve, nem jogerős.**

A világ államainak többségében a jogrendszer alapját a törvények képezik. Felsőfokú jogerővel bírnak és a törvényhozási eljárásnak megfelelő különleges rendben vannak elfogadva.

A törvények között megkülönböztetik az alkotmányt - az állam alaptörvényét -, alkotmányos törvényeket és aktuális (egyszerű) törvényeket.

Az alkotmány (alaptörvény) felsőfokú jogerővel bír, a törvények és rendeletek megalkotásának alapját képezi, jellemző rá a különleges jellegű elfogadás, fokozott stabilitás, az alkotmány fokozott jogi védelme.

A rendeleti jogszabályok azokat a viszonyokat szabályozzák, amelyeket nem szabályoznak a törvények, azok végrehajtásának és fejlesztésének céljából vannak elfogadva.

Törvény, alkotmány, alkotmányos törvény, aktuális (egyszerű) törvény, rendeleti jogszabály.

1. Magyarazzátok meg az alábbi fogalmakat: *törvény, alkotmány, alkotmányos törvény, aktuális (egyszerű) törvény*.
2. Nevezzétek meg a törvény jellemzőit.
3. Nevezzétek meg Ukrajna általatok ismert törvényeit.
4. Mely törvények normáival találkoztatok a saját életetek során?
5. Nevezzétek meg az alkotmány, mint alaptörvény, jogi státuszának sajátosságait.
6. Az alkotmány milyen típusait ismeritek?
7. * Elemezzétek Ukrajna alkotmányának normáit és az általatok ismert tényeket és határozzátok meg, melyik típusú alkotmányhoz (különböző jellemzők alapján) tartozik.
8. Hozzatok fel példákat a különböző rendeleti jogszabályokra.
9. Hasonlítsátok össze:
 - a. egyszerű és alkotmányos törvények
 - b. törvény és rendeleti jogszabály.

12. TÉMA. JOGALKOTÁS. A TÖRVÉNYHOZÁS RENDSZEREZÉSE

35. §. Jogalkotás és a jogi normák megvalósítása.

Idézzétek fel az állam ismertetőjeleit és funkcióit!

1. A jogalkotás fogalma és ismertetőjelei

Az állam létezése nem lehetséges a jogrendszer nélkül. Azonban ez nem jön létre önmagától – ehhez bizonyos szervek, tisztségviselők céltudatos tevékenysége szükséges. Éppen erre irányul a **jogalkotás – az állam tevékenységének iránya, ami a jogi normák hivatalos rögzítésében rejlik, végzések kialakítása, azok megváltoztatása, kibővítése és eltörlése révén.**

A jogalkotás olyan normarendszer létrehozása érdekében történik, amely képes hatékonyan szabályozni a fennálló társadalmi viszonyokat a társadalmi élet különböző szféráiban.

A jogalkotás az állam fejlődésének összes szakaszára jellemző. Mindeközben a törvényhozó tevékenységet, annak tartalmát a társadalom szociális-gazdasági fejlettsége, az állami berendezkedés formája határozza meg. Valószínűtlen, hogy hamarabb kialakulhatnak a kozmikus jogokhoz tartozó jogi normák, mint mielőtt az emberiség elkezdte meghódítani a világűrt, a XX. sz. közepéig nem volt szükség olyan normákra, amelyek a komputeres technológiák ágazatában történő szabálysértésekre vonatkoztak volna. Bizonyos mértékben a jogalkotásra kihatnak a társadalom történelmi hagyományai, a lakosság mentalitása.

A jogalkotást kizárólag speciálisan felhatalmazott szubjektumok valósíthatják meg. Ezek túlnyomórészt állami szervek, illetve, bizonyos esetekben, nem állami szervek, amelyek erre az állam részéről speciális hatáskört kapnak. Ahhoz, hogy a megalkotott normák legitimé váljanak, államilag meghatározott procedúrának megfelelően kell kialakítani azokat. A jogalkotás folyamatában új normák jöhetnek létre, a létezők pedig megszűnhetnek, megváltozhatnak.

2. A jogalkotás elvei

A jogalkotásnak bizonyos elvek betartásával kell megvalósulnia. A jogi normák előkészítésének és elfogadásának folyamatában be kell tartani a **tudományosság elvét**. Ez azt jelenti, hogy a jogi normák kialakítása során tanulmányozni kell és figyelembe kell venni a

társadalom igényeit, a kidolgozásukba és szakvéleményezésükbe be kell vonni a jogtudósokat, az illetékes tudományos és kutató intézményeket.

Ezzel egyidejűleg be kell tartani a **szakmaiság elvét**. Ez azt jelenti, hogy a jogalkotói tevékenységgel a különböző szférák szakembereinek kell foglalkozniuk – nem csak jogászoknak, de azon ágazatok specialistáinak is, amelyek regulatív (szabályozó) normatív okiratokkal rendelkeznek. Így például, az iskola tevékenységét szabályozó okiratok előkészítésébe be kell vonni a pedagógusokat; a vasútra vonatkozóba – a közlekedési szakértőket, stb. Ezenkívül a világ államainak többségében a törvényhozói tevékenységet folytató parlamenti képviselők szakmai alapon dolgoznak.

A jogalkotás fontos elve a **törvényesség**. Ez azt jelenti, hogy a jogi okiratokat az egyes szervek meglévő hatásköreinek számításba vételével kell megalkotni. Így például, a helyi önkormányzati szervnek nincs joga törvényeket elfogadni, a hivatali szerveknek a saját ágazatukra vonatkozó okiratokat fogadhatnak el. Így például, ha a minisztérium rendeletet bocsát ki, akkor biztosítani kell, hogy az ne csak az alkotmánynak, de a törvényeknek, a kormányhatározatoknak és az elnöki rendeleteknek is megfeleljen.

A modern államokban a jogalkotás a **demokratizmus elvének** figyelembevételével valósul meg. Ez előírja a szervezetek, intézmények, valamint az állampolgárok és nem állami szervezetek széles körének jogalkotásba való bevonását. Az okiratok elfogadása során figyelembe veszik a lakosság többségének véleményét. A modern államokban a demokratizmus elve megnyilvánul az állam lakosságának széleskörű bevonásába a jogi okiratok tervezete megvitatása során, illetve az ilyen vita eredményeinek figyelembevételébe az okirat elfogadásakor.

Ezzel az elvvel szorosan összefügg a **nyilvánosság elve** is. Előírja annak a lehetőségét, hogy a társadalom információhoz jusson a normatív okiratok tervezeteiről, a jogalkotással állásáról. Ennek az elvnek a betartását a jogi okiratok tömegtájékoztatási eszközökben és az Interneten való közzétevése révén biztosítják.

A **humanizmus elve** határozza meg a jogi okiratok tartalmát. Azt jelenti, hogy a jogi okiratoknak garantálniuk és biztosítaniuk kell az ember jogait és szabadságjogait. Éppen ennek kell prioritást képezniük a jogi okiratok megalkotása során, amennyiben ellentmondás alakul ki az egyes szubjektumok, sőt akár az állam egésze és az emberi jogok között, a döntésnek az emberi jogok javára kell megszületnie.

Néha kiemelik még az operativitást, a nemzeti identitás megőrzése elvét, a jogalkotásnak a gyakorlattal való kapcsolat biztosítását.

3. A jogalkotói tevékenység szakaszai

A jogalkotói tevékenység összetett folyamat, amelyben egy sor szakaszt és stádiumot lehet megkülönböztetni.

A jogalkotás első szakaszának **az állami akarat kialakulását, a normatív jogi okirat tervezetének előkészítését tartják**. Ehhez tisztázni kell, van-e igény bizonyos társadalmi viszonyok szabályozására, szükség esetén pedig azt, hogy milyen okiratot (törvény, rendelet, határozat, stb.) kell elfogadni. Ennek alapján megfelelő döntést fogadnak el és megkezdődik az okirat tervezetének előkészítése. A tervezetet illetékes szakértők dolgozzák ki, bevonják a megfelelő intézményeket, intézeteket, oktatási intézményeket. Néha ebben a szakaszban a tervezetet társadalmi vitára bocsátják, amihez bárki csatlakozhat.

A második szakaszban végbemegy a **normatív-jogi okirat közvetlen elfogadása** az erre jogosult, erre felhatalmazott szerv által. Ha törvényről van szó, akkor azt a parlamentnek kell elfogadnia, a Miniszteri Kabinet határozatát a kormány fogadja el. Ez a szakasz az adott típusú normatív okirat számára meghatározott procedúrának megfelelően történik. Így, Ukrajnában a törvény elfogadásának procedúráját az alkotmány határozza meg. A kormány

ügyrendje határozza meg a normatív okiratok Miniszteri Kabinet általi elfogadását. Saját ügyrenddel rendelkezők a helyi önkormányzati szervek, az állami végrehajtói hatalom helyi szervei, amelyek meghatározzák e szervek okiratai elfogadásának rendjét.

Általában az első stádium a normatív okirat tervezetének hivatalos benyújtása az egyik olyan szubjektum által, amelynek a törvény szerint ez jogában áll. A következő szakasz - a tervezet megvitatása. Említésre méltó, hogy a vitának általában 2-3 olvasata van. Az első olvasat során meghatározzák az adott dokumentum elfogadásának elvi célszerűségét. A második – ún. cikkelyek szerinti vita – a legalaposabb, éppen ekkor vitatják meg az összes, a tervezet kibővítését, módosítását célzó javaslatot. A harmadik olvasat (amennyiben megtartják) a normatív okirat végleges elfogadásában rejlik, az összes jóváhagyott módosító indítvány figyelembe vételével. Amennyiben kollegiális szerv (parlament, kormány, helyi önkormányzati szerv) által elfogadásra kerülő okiratról van szó, minden egyes olvasat során szavazást tartanak (első olvasatban a tervezetet alapként fogadják el, a második során megszavaznak minden egyes cikkelyt, fejezetet, dokumentumrészt, a harmadik során – a szavazás a dokumentum egészére történik).

Az okirat elfogadási procedúrájának befejeztével kötelezően megtörténik annak kihirdetése. Ez a hivatalos tömegtájékoztatási eszközök – újságok, magazinok, speciális közlönyök - révén történik. Néha előírják a normatív okirat közzétételét a televízióban, rádióban, stb.

A normatív okirat csak ekkor válik jogerőssé. Ez az esemény fejezi be az okirat megalkotásának folyamatát.

A jogalkotás az állam fontos funkciója. A jogalkotói folyamat a humanizmus, professzionalizmus, tudományosság, nyilvánosság, demokratizmus elveinek megfelelően történik.

A jogalkotás a törvény által egyértelműen meghatározott rendben történik. Egy sor szakaszon és stádiumon megy keresztül.

Jogalkotás

1. Magyarázzátok meg a jogalkotás fogalmát.
2. Milyen ismérvek jellemzik a jogalkotást?
3. Nevezzétek meg és magyarázzátok meg a jogalkotás elveit.
4. A jogalkotás mely szakaszait ismeritek?
5. Ukrajna alkotmányának elemzése alapján határozzátok meg Ukrajna törvényeinek elfogadási rendjét és a törvényhozói folyamat fő szakaszait államunkban.
- 6*. Fejtsétek ki a véleményeteket a törvényhozási folyamat tökéletesítésével kapcsolatban Ukrajnában.
- 7*. Játsszátok el az osztályban valamely normatív okirat elfogadásának folyamatát, figyelembe véve a jogalkotás általános ismert szakaszait.

Levickij Koszty
(1859-1941)

Ukrán jogász, közéleti és állami személyiség. Vezette az ukrán jogtudósok társaságát (Lviv). 1918-ban ő vezette a Nyugat-Ukrajnai Népköztársaság (NYUNK) kormányát – az Államtitkárságot, majd a NYUNK emigráns (Bécs) kormányának tagja volt. Tanulmányozta az állam és a jog történelmének, a polgári jognak a problémáit.

36. §. Jogérvényesítés

1. A jogérvényesítés fogalma és formái

Ahhoz, hogy működjenek a jogi normák, nem elégséges csupán megfelelő formában való rögzítésük. Ehhez a jogi normákat bizonyos módon érvényesíteni kell. **A jogérvényesítés a jogi normák megtestesülésének folyamata a jogalanyok viselkedésében, valamint gyakorlati tevékenységükben a jogok megvalósítását és a kötelességek teljesítését illetően.** A jogérvényesítés példája az iskolai oktatásban való részvétel, a menetjegy megváltása a közlekedési eszközökön, a munkaszerződés megkötése, a megállapított szabályok betartása, stb.

A jogi normák érvényesítése elvek betartásán alapul, beleértve a törvényességet, a megalapozottságot, célszerűséget. Előírja az összes határozat szigorúan a jogi normák szerinti elfogadását és bármilyen tevékenység megvalósítását az összes jogi jelentőséggel bíró körülmény tanulmányozása alapján. A célszerűség előírja, hogy a tevékenységi változat kiválasztásakor, vagy bizonyos döntés meghozatalakor az adott körülmények közötti leghatékonyabb, legoptimálisabb változatot kell választani.

Mindeközben a jogérvényesítés különböző formákban valósulhat meg.

A jogérvényesítés formái

Felhasználás
Betartás

Végrehajtás
Alkalmazás

A jogérvényesítés **felhasználási** formája előrevetíti, hogy az egyén bizonyos aktív viselkedést mutat, ami során felhasználja a számára biztosított jogokat és szabadságjogokat. Ez a viselkedés óhaj, az egyén saját választása szerint valósul meg. Éppen így él az ember a tanuláshoz való joggal, a kulturális vívmányok használatával, a végrendelkezés jogával.

A jog végrehajtása szintén feltételezi az egyén bizonyos aktív viselkedését, aki mindeközben teljesíti a jogi normák által megszabott kötelességeit. A jogérvényesítésnek éppen ezzel a formájával találkozunk, amikor az egyén befizeti az adót, visszaadja a kölcsönkért pénzt, a szülők nevelik és ellátják a kiskorú gyerekeiket, stb.

Úgyszintén létezik a jogérvényesítésnek egy másik formája – a betartás. Ez a forma biztosítja a tiltott normák betartásának megvalósulását. A lényege abban rejlik, hogy az egyének – a jogalanyok – kötelesek tartózkodni az olyan tevékenységtől, amelyeket tiltanak a jogi normák. A jogkövető magatartás általi jogérvényesítés akkor történik, amikor az egyén tartózkodik a Tűzvédelmi rendszabályok, a KRESZ, a tanulókra vonatkozó szabályok, vagy a tömegközlekedési eszközök igénybevételére vonatkozó szabályok megsértésétől.

2. Jogalkalmazás

A jogérvényesítés különleges formája a jogi normák alkalmazása. **A jog alkalmazása – az illetékes állami szervek, vagy azok tisztségviselőinek egyéni határozatok előkészítésével és elfogadásával kapcsolatos hatalmi tevékenysége a jogügyben a jogi tények és konkrét jogi normák alapján.**

Említésre méltó, hogy a jogalkalmazás jelentős sajátosságokkal bír a jogérvényesítés egyéb formáihoz képest. Mindenekelőtt ez hatalmi tevékenység, amit csak a megfelelő hatáskörrel rendelkező állami szervek, vagy azok tisztségviselői gyakorolnak. Egyes esetekben az állam delegálhatja a jogalkalmazás hatáskörét a nem állami (civil) szervezeteknek. A jogalkalmazás előírja, hogy a jogalkalmazási határozatok végrehajtásának elmulasztása az állami kényszerítés alkalmazásával jogi felelősségre vonással járhat.

A jogalkalmazás egyéni jogi aktus, a jogi normáknak a konkrét helyzetre vonatkozó individualizációjában rejlik. Ezzel összefüggésben az alkalmazás előírja a jogalkalmazást megvalósító szerv, vagy egyén kötelező aktív és alkotó cselekvését. A jogalkalmazási tevékenység eredménye a jogfelhasználási jogszabály elfogadása. A jogalkalmazás példája a bírósági ítélet a bűnügyben, a helyi önkormányzati szerv határozata a földhöz juttatásról vagy a jogi személy bejegyzéséről, az ellenőr végzése a bírság kiszabásáról, a gyerekútlevél kiadásáról, a nyugdíj megítéléséről, stb.

A jogalkalmazás szükségessége számos esetben létrejön: amikor jogsértés történik és meg kell határozni a büntetés mértékét az elkövető számára; amikor az egyén számára előírt jogok megvalósításához egy bizonyos szerv határozatának elfogadása szükséges (mint a fenti példában a földhöz juttatással kapcsolatban); amikor vita alakul ki, amelybe állami szervnek kell beleavatkoznia.

A jogalkalmazási tevékenység megvalósítása néhány szakaszból áll. A jogalkalmazási tevékenység első stádiuma mindig az ügy tényszerű körülményeinek megállapítása. Mindeközben fontos, hogy a jogalkalmazási tevékenység szempontjából nem minden körülménynek van jelentősége, hanem csak azoknak, amelyek jogi jelentőséggel bírnak. Így, a cselekvés helyes változatának megválasztásakor nincs jelentősége, milyen színű volt a törvénysértő ruházata, vagy milyen márkájú volt a gépkocsi, amely elgázolta a gyalogost. Ezzel szemben az elkövető életkora, a gépkocsi sebessége, az alkoholos befolyásoltság állapota jelentős körülmények az események jogi megítélése (minősítése) és a határozat elfogadása szempontjából.

A jogalkalmazás második szakasza – azoknak a jogi normáknak a kiválasztása és elemzése, amelyek a megállapított körülmények közötti viszonyokat szabályozzák. Mindeközben mindenekelőtt kiválasztják azt a jogi normát, amely megfelel a helyzetnek. Ezután eldöntik, hogy működik-e ez a jogi norma a megfelelő személyek tekintetében az adott időpontban, megtörténik a valós körülmények minősítése a kiválasztott jogi normák segítségével.

Végezetül a jogalkalmazási tevékenység harmadik szakasza a megfelelő jogalkalmazási okirat elfogadása, az ügy megoldása. Ebben a szakaszban az állami szerv jogi normákat alkalmaz a konkrét eset, a konkrét személy vonatkozásában. Mindeközben megalkotnak, elfogadnak egy bizonyos individuális dokumentumot, individuális jogi okiratot.

3. Jogalkalmazási okirat

A jogalkalmazási tevékenység eredménye **többnyire jogalkalmazási okirat (másképpen a jogi normák alkalmazási okirataként nevezik) – az illetékes állami szerv hivatalos dokumentuma, amelyet a jogi eset kivizsgálása eredményei alapján fogadnak el.**

A jogalkalmazási okirat elfogadásával az állam egyrészt konstatál és elismer bizonyos tényeket, amelyek a határozat (okirat) alapjául szolgálnak, meghatározza jogosságukat, vagy jogtalanságukat, elismeri az alany bizonyos jogát, vagy kötelességét. Az állami szerv határozatával úgyszintén meghatározza a jogsértés tényét. Ezzel egyidejűleg a jogalkalmazási okirat a tevékenység jogsértő voltának elismerése esetében meghatározza a jogi felelősség fajtáját, a bírságot, vagy a büntetést.

Az egyéni alkalmazási okiratok között mindenekelőtt a bíróságok határozatait, ítéleteit lehet megnevezni a konkrét bűnügyekben vagy polgári eljárásokban, a helyi államhatalmi és önkormányzati szervek határozatait (a föld átadásáról, az ingatlanok bérbeadásáról, használatba adásáról, tulajdonba adásáról), az ellenőrző vagy a bűnüldöző szervek határozatait, stb.

Minden állami szerv a törvényben meghatározott hatáskörének megfelelően fogad el egyéni okiratokat. Amennyiben az okiratot a meghatározott rendben és az állami szerv hatáskörének keretein belül fogadták el, úgy annak végrehajtása kötelező az érintettek részéről. A jogalkalmazási okirat tisztán individuális jellegű, konkrét esetre, konkrét személyre vonatkozik. Ez az okirat minden esetben írásos dokumentum, amelynek formája meghatározott, bizonyos kötelező attribútumokkal rendelkezik (szám, aláírás dátuma, aláírás, pecsét, stb.). Említésre méltó, hogy a jogalkalmazási dokumentumot csak egyszer használják, a benne foglalt viszonyokra terjed ki, de nem terjed ki az okirat aláírása után létrejövő viszonyokra. Sőt, a jogalkalmazási okirat kimeríti a hatályát a benne foglalt végzések teljesítését követően. Vagyis, miután az egyén letöltötte a bíróság által kiszabott büntetést, vagy befejeződött a helyi államhatalmi szerv határozatában feltüntetett bérleti időtartam, a határozat érvényét veszti, a továbbiakban nem fog működni.

A jogalkalmazási okirat a törvényben meghatározott módon megfellebbezhető, vagy megátható.

A céljuktól függően az okiratokat **regulatívokra** (ezek határozzák meg bizonyos alanyok jogait és kötelezéseit a konkrét körülmények között) és **védőkre** (meghatározzák a felelősséget a konkrét jogsértésekért, amelyeket bizonyos körülmények között elkövettek) osztják. Ezeket az okiratokat feloszthatjuk a kiadás alanyai, az ágazathoz tartozás, a kifejezési forma (döntések, határozatok, utasítások, rendeletek, ítéletek, stb.).

Minden jogi norma a gyakorlati tevékenység során érvényesül felhasználás, alkalmazás, végrehajtás vagy jogalkalmazás formájában. A jogalkalmazás a jogérvényesítés különleges formája, amelyet illetékes állami szervek hajtanak végre. A jogalkalmazásnak egy sor szakasza van és jogalkalmazási okirat elfogadásával és véget.

Jogmegvalósítás, jogalkalmazás, jogalkalmazási okirat.

1. Magyarazzátok meg a *jogérvényesítés*, a *jogalkalmazás*, a *jogalkalmazási okirat* fogalmakat.
2. Milyen jogérvényesítési formákat ismertek?
3. Milyen elvekre kell épülnie a jogérvényesítésnek?
4. Hasonlítsátok össze a jogérvényesítés különböző formáit.
- 5*. Hozzáátok fel olyan jogalkalmazási okiratok példáit, amelyekkel már találkoztátok, vagy amelyeket a tömegtájékoztatási eszközök tudósításaiból ismertek.

37. §. A jogi normák értelmezése

1. A jogi normák értelmezésének fogalma

A jogi normák nem mindig világosak mindenki számára, akiket érintenek. Néha a jogi normák helyes értelmezésében nem csak az átlagember szorul segítségre, de a profi jogászok is – létrejön a jogi normák értelmezésének szükségessége. Hiszen a jogi norma általános jellegű, azt alkalmazni viszont a konkrét élethelyzetekben kell. Ráadásul a jogi normák elég sok speciális jogi fogalmat és szakkifejezést tartalmaznak, amelyek szakmai magyarázatot igényelnek, különösen az átlagemberek számára.

A jogi normák értelmezése olyan tevékenység, amely a jogi normák tisztázására és magyarázatára irányul a leginkább helyes, gyors és gazdaságos érvényesítés céljából.

A jogi normák értelmezésének megvalósításához számos körülményt kell figyelembe venni. Mindenekelőtt elemezni kell annak a jogi normát tartalmazó okirat szövegét. Mindeközben nem szabad csupán a normatív okirat bizonyos cikkelyének a szövegét

tanulmányozni, meg kell ismerkedni az okirat teljes szövegével. Sok esetben szükséges a kapcsolódó, hasonló jogviszonyokat szabályozó jogszabályok megismerése, tanulmányozni kell az adott normatív jogi okirat jogalkalmazási okiratait. Úgyszintén szükség lehet az értelmezendő szabályozó jogi norma jogviszonyainak szentelt tudományos munkák tanulmányozására.

Az értelmezés nagyon fontos, fő célja – a jogi normák hiteles és pontos megértésének biztosítása, ennek köszönhetően – oly módon történő alkalmazása, ahogy azt a törvényalkotó akarta. Nagyon fontos, hogy a jogi normák értelmezése közben semmi újat nem visznek a szövegbe – kizárólag megkísérlik a helyes értelmezését.

Már megemlítettük, hogy a jogi normák értelmezése során szükséges a kialakult társadalmi viszonyok, az állam szociális-gazdasági fejlődésének elemzése. Azonban a jogi normákat az értelmezés során nem kell a helyzethez szabni. Amennyiben az okirat nem felel meg a társadalmi szituációnak, akkor meg kell változtatni, de ezt nem a jogi normát értelmezőnek, hanem kizárólag a megfelelő normához testületnek kell elvégezni.

A jogi normák értelmezési folyamata két összetevőből áll – a tisztázásból és a magyarázatból.

2. A jogi norma tisztázása

A jogi norma tisztázása céljából az értelmező személynek meg kell értenie, mire gondolt a törvényalkotó. Ezért az értelmezés néhány fogását (módját) alkalmazzák, amelyek kiegészítik egymást.

Bármely értelmezés a **nyelvi (grammatikai, szöveg)** értelmezéssel kezdődik. Ez abban rejlik, hogy a személy megpróbálja megérteni a jogi normába foglalt szavakat. Mindeközben minden egyes szó jelentését megállapítja, annak a figyelembe vételével, milyen összefüggésben használják. Úgyszintén figyelembe veszi a mondatszerkezetet, fontos szerepek van a jogi normában alkalmazott központosításnak. Hiszen az ismert példa "Kivégezni nem szabad megkegyelmezni", amelyben a vessző helyétől függ az ember sorsa, az írásjelek óriási szerepét illusztrálja a jogi norma megértése szempontjából.

A jogi norma **logikai** értelmezése az okirat logikai struktúrájának kutatásában, tisztázásában rejlik. Ehhez át kell tekinteni a jogi norma belső kapcsolatait, meg kell határozni a jogi előírások logikai szerkezetét.

A rendszerszerű értelmezés a jogi normák tartalmának az egyéb normákkal való összefüggéseinek tisztázási kísérletében rejlik, minden egyes norma helyének és jelentőségének figyelembe vételével a normatív okirat egészében, az összjogrendben. Ez azért szükséges, mert a jog, mint tudjuk, normarendszer, ezért egyetlen norma sem működhet önállóan.

Az értelmezés fontos módja a **történelmi-politikai módszer**. Ehhez figyelembe kell venni az államban a normatív okirat lefogadása pillanatában fennálló társadalompolitikai helyzetet. Hiszen a normatív okirat hosszú időn át működik. Így például, a hatályban lévő Munkatörvénykönyvet még 1971-ben fogadták el, a Büntetőtörvénykönyv 1961 óta hatályos. Ezalatt a helyzet az államban és a társadalomban nagyon jelentősen megváltozhat. Ezért a történelmi-politikai módszerrel elvégzett értelmezés következtében meghatározhatók azok a normák, amelyek formálisan hatályosak, de elvesztették jelentőségüket.

3. Az értelmezés fajtái

Amint már említettük, az értelmezés szükségessége különböző egyének esetében merülhet fel és ők ezt megvalósíthatják.

A jogi normák értelmezése

Alanyaik szerint		Tárgyuk szerint
Hivatalos	Nem hivatalos	Betű szerinti
	Doktrinális (tudományos)	Kiszélesített
	Kompetens (szakmai)	Korlátozott
	Köznapi	

Annak a függvényében, hogy ki végzi a jogi norma értelmezését, megkülönböztetik a hivatalos és a nem hivatalos értelmezést. A **hivatalos** értelmezést az erre a törvény által felhatalmazott szervek nyújtják. Ez az értelmezés kötelező jellegű. Mindeközben egyes esetekben a törvényalkotás előírja az állami szernak azt a jogát, hogy önállóan értelmezze a határozatait, például, az adóhivatal szükség esetén önmaga teszi közzé a rendeletének az értelmezését. Más esetekben az értelmezés joga egyéb szerveket illet. Így, államunkban a törvényeket Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa fogadja el, az alkotmány és Ukrajna törvényei értelmezésének joga viszont Ukrajna alkotmánybíróságát illeti meg.

Azonban a hivatalos, kötelezően alkalmazandó értelmezés mellett létezik a nem hivatalos is. Ilyet bárki nyújthat, azonban attól függően, ki nyújtja a nem hivatalos értelmezést, azt doktrinálisra (tudományosra), szakmaira (kompetensre) és köznapira osztják. A **köznapi** értelmezés – nem hivatalos értelmezés, amelyet bármely állampolgár nyújthat a jogi norma általa történő alkalmazása során. A köznapi értelmezéshez nem szükséges jogi végzettség, minden ember értelmezi a jogot a maga számára észrevétlenül és nem tudatosítva, amikor él, betartja vagy végrehajtja a jogi normákat, - hiszen a saját jogértelmezése szerint tevékenykedik. A **szakmai** értelmezést megfelelő jogi végzettséggel, tapasztalattal, bizonyos hatáskörrel rendelkező személyek végzik. Ilyen a jog tolmácsolása az igazságszolgáltatási szervek, az adóhatóság, a vámosok által. Sőt, még törvényi normának a jogismeret tanár által nyújtott magyarázata is szakmainak tekinthető – hiszen a tanár speciális ismeretekkel rendelkezik ebben az ágazatban és úgy adja elő a tárgyat, ahogyan ő értelmezi a jog bizonyos normáját. Amikor a jogi normát jogtudós magyarázza, vagy a megfelelő tudományos intézmény (intézet, egyetem, akadémia, stb.), a jog **doktrinális (tudományos)** értelmezéséről beszélünk.

Az értelmezést megkülönböztetik terjedelem szerint is. Az értelmezés különböző fogásainak alkalmazása következtében levonják a következtetést arról, hogyan kell érteni a jogi normát. Lehetséges a betű szerinti (adekvát), kibővített vagy korlátozott értelmezés. A jogi norma **betű szerinti** értelmezésekor a jogi normát pontosan úgy értik, mint ahogyan az le van írva. Amikor a jogi norma előírja a nők 55 éves korban történő nyugdíjazását, akkor szó szerint értelmezik ezt a normát – nem korlátozottan és nem kibővítetten. Viszont az "elidegenítési zóna" fogalmának értelmezésekor a Csernobili Atomerőműben történt katasztrófáról szóló törvényben (az alkotmánybíróság határozatával összhangban) a **kibővített** értelmezést alkalmazzák – nem csak azt a területet tekintik ennek a zónának, ahonnan kiköltöztették az embereket (ahogyan a betű szerinti értelmezésből következik), de azokat is, ahonnan a jövőben telepítik majd ki őket. Úgyisntén lehetséges a jogi norma **korlátozott** értelmezése, amikor valamivel szűkebben értelmezik, mint az a normatív okiratban szerepel.

A jogi okirat normái jelentőségének tisztázása az értelmezése folyamata során történik meg. Az értelmezés a jog normák alkalmazását annak a tartalomnak megfelelően biztosítja, amelyet előírt a törvényalkotó. A jogi értelmezésben különböző fogásokat alkalmaznak.

Annak a függvényében, ki végzi az értelmezést, az lehet hivatalos, vagy nem hivatalos, a terjedelem függvényében pedig betű szerinti, korlátozott és kibővített.

A jogi norma értelmezése

1. Magyarázzátok meg a *jogi norma értelmezése* fogalmat.
2. Milyen fogásokat alkalmaznak a jogi normák értelmezése során?
3. Milyen értelmezési formákat ismertek?
4. Hasonlítsátok össze

A hivatalos és nem hivatalos értelmezés

B betű szerinti, kibővített és korlátozott értelmezés

5*. Fejtsétek ki a véleményeteket a jogi normák értelmezésének szükségességével kapcsolatban.

6*. Keressétek ki a jogi normák Ukrajna különböző hatalmi szervei általi hivatalos értelmezésének példáit.

7. Határozzátok meg, mely szervek jogosultak államunk felsorolt normatív okiratainak értelmezésére: Ukrajna alkotmánya, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma rendelete, Ukrajna törvénye A milíciáról, az Odesszai Megyei Tanács határozata.

38. §. A jogrend rendszerezése

1. A jogrend fogalma

Az állam fennállása során hatalmas mennyiségű normatív okirat keletkezik és működik. Egyre bonyolultabb kiválasztani a szükséges, alkalmazandó okiratot, meghatározni, hogy a konkrét helyzetben melyiket kell felhasználni. Ezenkívül egyes okiratokat megváltoztatnak, kibővítenek, vagy, ellenkezőleg, az okiratok egyes részeit semmisség nyilvánítják. Éppen ezért kialakul a **rendszerezés** szükségessége – **a jogrend rendszerezése, belülről harmonizált rendszerré alakítása.**

A jogrend rendszerezése több feladat végrehajtását segíti elő. Mindenekelőtt a rendszerezés biztosítja a feltételeket a további fejlődéshez. Hiszen a rendszerzés folyamatában valósul meg a hatályos okiratok elemzése, derül fény az ellentmondásokra és a eltérésekre. Ennek következtében tisztázódik az, hogy szükség van-e új jogszabályokra vagy a létezők módosítására.

Ezenkívül a rendszerzés segít létrehozni a legkedvezőbb feltételeket a meglévő okiratok alkalmazásához. Éppen ennek köszönhetően lehet a hatalmas mennyiségű normatív okirat közül kikeresni a szükségest, azt, amely bizonyos viszonyokat szabályoz.

Érthető, hogy a jogrend rendszerezésének szükségessége annál nagyobb, minél nagyobb a normatív okiratok mennyisége és terjedelme. Bizonyos mértékben ez attól is függ, melyik jogcsaládhoz tartozik az állam jogrendje.

A tudósok többsége a rendszerezés négy fő fajtáját különbözteti meg – a nyilvántartást, az inkorporációt (beépítést), a konszolidációt és a kodifikációt.

A rendszerezés fajtái

Nyilvántartás
Konszolidáció

Inkorporáció
Kodifikáció

A megvalósítás szempontjából a legegyszerűbb **a normatív okiratok nyilvántartása.** Azokban az intézményekben, szervezetekben végzik el, amelyek tevékenysége a normatív-jogi bázis folyamatos kontrollját igényli. Ennek különböző módjai vannak – a megfelelő nyilvántartási

könyvek vezetése, kartotéka összeállítása a szükséges jogi okiratok, az azokban végrehajtott változások rögzítése céljából. Az ilyen könyvek, kartotéka segítenek a szükséges jogi okirat gyors megkeresésében. Napjainkban a jogi okiratok nyilvántartásában széleskörűen használják a számítógépeket és speciális programokat, adatbázisokat.

2. A inkorporáció és fajtái

Az inkorporáció (a latin *incorporatio* – beépítés – szóból) – **a jogi okiratok rendszerezésének formája, ami bizonyos ismérve szerinti csoportosításában rejlik belső tartalma megváltoztatása nélkül.** A normatív okiratokat bármely ismervük alapján csoportosítani lehet – elfogadásuk dátuma, a jogi ágazat, bizonyos témák, elnevezésük abc-sorrendje szerint, stb. Még a jogi okiratoknak a jogismeret tárgy iskolai programja szerint összeállított gyűjteménye is inkorporatív formájú rendszerezésnek tekinthető. Fontos megemlíteni, hogy az inkorporáció során az okiratok tartalma nem változhat, nem lehet semmisség nyilvánítani, vagy kibővíteni azokat új okiratokkal. Inkorporációt bárki végezhet, ehhez nem szükséges speciális hatáskör. Közülünk bárki kiválogathatja a jogismeret tanulmányozásához, vagy az iskolások tudományos munkáinak megírásához szükséges normatív okiratokat, megvalósítva ezzel az inkorporációt.

Annak alapján, hogy ki végzi el az inkorporációt, azt hivatalosra és nem hivatalosra osztják. A *hivatalos inkorporációt* az állami szervek valósítják meg, vagy felkérés alapján egyéb szervek. A hivatalos inkorporáció elvégzésekor az okiratokat általános szabály szerint gyűjteménybe szedik az esetleges változások és kibővítések figyelembe vételével (a megfelelő okiratokra való hivatkozásokkal). A hivatalos inkorporációt általában kronológiai (az okirat elfogadásának időpontja) és tárgyi elv mentén végzik. A kronológiai inkorporáció példája Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Jogi Intézetének Ukrajna Törvényei c. többkötetes kiadványa.

Az állami szervek folyamatosan végzik az inkorporációt, ez biztosítja a normatív okiratok alkalmazását mind az állami szervek, mind pedig a fizikai és jogi személyek által a mindennapi tevékenység során.

Számos államban az inkorporáció legfelső formája a Törvénytár, ami az összes hatályos jogszabályt tartalmazza.

Inkorporáció előtt

Az inkorporációt követően

3. Konzolidáció

A konzolidáció (a latin *consolidatio* szóból, ahol a *con* – igekötő, ami egyesülést, közösséget jelez; *solidatio* – erősítés) – **a törvényalkotás rendszerezésének rendszere, amelynek folyamatában néhány okiratot egy közösbe vonnak össze belső tartalmuk megváltoztatása nélkül.** A konzolidáció igénye akkor keletkezik, amikor egy kérdésben (a jogi szabályozás egy tárgyában, ahogyan a jogászok mondják) az országban néhány normatív okirat hatályos. Ekkor szükségessé válik a konzolidáció. A rendszerezésnek ezt a fajtáját csak a kompetens állami szervek végezhetik el. A konzolidáció során néhány korábbi okirat újra cserélése történik, amelyet csakis a megfelelő, kompetens állami szerv végezhet el. Amennyiben törvényi konzolidációról beszélünk, azt csak a törvényalkotó szerv – a parlament – végezheti el, az államfő okiratait csakis ő mag konzolidálhatja. Az inkorporáció fő célja – az ismétlések megszüntetése. A konzolidáció során az új, megnövelt okirat felváltja a régebbieket, amelyek mindeközben elveszítik jogerejüket, "elhalnak".

Ilyen okiratokat folyamatosan elfogadnak Nagy Britanniában (néha több évszázados okiratokat egyesítve), Franciaországban. Ukrajnában szintén sok kérdés vonatkozásában

fennáll a konszolidált okiratok megalkotásának sürgető kényszere, azonban az országban jelenleg még nincs elegendő tapasztalat az ilyesfajta konszolidáció vonatkozásában.

Konszolidáció előtt

A konszolidációt követően

4. Kodifikáció

A rendszerezés legmagasabb formája a kodifikáció. **A kodifikáció – a rendszerezés formája, amely új normatív okirat létrehozásában rejlik a belső tartalmának megváltoztatásával.** Érthető, hogy olyan rendszerezést, amely előírja a normatív okiratok megváltoztatását, csakis kompetens állami szerv végezhet. Mindeközben az új okirat csak azokat a normákat foglalja magába, amelyek alkalmazása indokolt, kizárják mindazokat, amelyek elavultak, vagy felhasználásuk alkalmatlannak bizonyul.

A kodifikáció következtében új okirat jön létre. A kodifikáció során mindenekelőtt kiderítik az adott ágazatban hatályos jogszabályok hiányosságait, majd megpróbálják felszámolni ezeket a hiányosságokat, ellentmondásokat, az átdolgozás anyagait pedig új normatív okiratba foglalni. A kodifikáció során megalkotott okiratokat hosszú ideig tartó használatra szánják, azok általában a társadalmi viszonyok elég széles körét ölelik át.

A gyakorlatban a legsűrűbben az ágazati kodifikáció fordul elő, amikor is kódexbe foglalják a jog egy bizonyos ágazatához tartozó normákat. Ezek példái az államok többségében (így az Ukrajnában is) létező kódexek – bünygyi, polgári, családi, stb. Létezik a komplex kodifikáció is, amikor a kodifikációs okiratban összefogják az adott jogi intézményt, alágazatot érintő különböző ágazatok normáit. Így, például, Ukrajnában működik a Vám, az Erdészeti Kódex, a Föld méhének Kódexe, amelyek a komplex kodifikáció példái. Úgyszintén létezik az általános kodifikáció, ami a teljes joganyag, az összes hatályos normatív okirat kodifikációjában rejli.

A kodifikáció eredménye a leggyakrabban a **kódex** lesz – **olyan normatív okirat, ami a társadalmi viszonyok egy bizonyos szféráját szabályozza.** A megfelelő állami szerv fogadja el, az adott szféra legfontosabb társadalmi viszonyait szabályozza. Általában a kódexben észrevehető a normák kifejtésének világos struktúrája, meghatározott részekre és fejezetekre osztódik.

A kodifikációs okirat másik fajtája az **alaptörvény**. Az alaptörvények szabályozzák egy meghatározott ágazat legfontosabb kérdéseit, tartalmazzák a legalapvetőbb rendelkezéseit. A kodifikációnak ez a formája a leginkább a föderatív államokra jellemző.

Egyes államokban széleskörűen elterjedtek a statútumok (alapszabályok, szabályzatok), amelyek szintén a kodifikált dokumentumok formái. Épp így nevezik azokat az okiratokat, amelyek meghatározzák az államhatalom megszervezését az állam területális egységeinek szintjén. Napjainkban statútumok szabályozzák a közigazgatási-területi egységek tevékenységét Spanyolországban, Olaszországban, Portugáliában, az Orosz Föderációban. Ezenkívül hagyományosan így nevezik a katonai alakulatok tevékenységét szabályozó alapidokumentumokat – Alaki Szabályzat, Fegyelmi, Szolgálati, Helyőrségi és Járőrszolgálati Szabályzat, Harci Szabályzat, stb.

Kodifikáció előtt

A kodifikációt követően

A rendszerezés elvégzése a jogrend sikeres és hatékony funkcionálása érdekében szükséges. A rendszerezés szerepe növekszik a normatív okiratok számának növekedésével, a jogrendszer fejlődésével.

A rendszerezés alpmódszerei a jogrendszer nyilvántartása, inkorporációja, konszolidációja és kodifikációja.

A jogrend rendszerezése, kodifikáció, inkorporáció, konszolidáció.

1. Magyarázzátok meg a jogrend rendszerezése, kodifikáció, inkorporáció, konszolidáció fogalmakat.
2. A rendszerzés mely módjait ismeritek?
- 3*. Fejtsétek ki a véleményeteket a jogrend rendszerezésének jelentőségével kapcsolatban.
4. Keressetek példákat a rendszerzés különböző fajtáinak lebonyolítására az államunkban.
- 5*. Kíséreljétek meg a jogrend inkorporációjának elvégzését egy bizonyos, számotokra érdekes témában.
6. Hasonlítsátok össze az inkorporációt, a konszolidációt és a kodifikációt.

	Inkorporáció	Konszolidáció	Kodifikáció
Ki jogosult elvégezni			
Megváltozik-e az okirat külső formája			
Megváltozik-e az okirat belső tartalma			
Mit eredményez a rendszerzés			

Felkészülünk a tematikus értékeléshez Összegző kérdések és feladatok a 10-12 témákhoz

1. Idézzétek fel, mit jelentenek a fogalmak

jogforrás

jogalkotás

normatív-jogi okirat

alkotmány

a jogalkotás rendszerezése

2. Hasonlítsátok össze

- szokásjog, jogi precedens és normatív-jogi okirat

- törvény és törvényerejű rendelet

- inkorporáció, konszolidáció és kodifikáció

3. Fejtsétek ki a véleményeteket a különböző jogforrások alkalmazásával kapcsolatban Ukrajnában.

4. Hozzatok fel példákat a törvényalkotás különböző rendszerezési fajtáira Ukrajnában és (lehetőség szerint) más államokban.

5. Mondjatok példákat az államunkban elfogadott különböző fajtájú jogszabályokra.

6. Határozzátok meg, mely jogforrások fajtáinak felelnek meg az alábbi példák

1. nemzetközi jogszabály

A az Orosz Föderáció Állami Dumája elfogadta az Oktatási Törvényt

2. jogi precedens

B Új-Zéland bírósága az ügy eldöntésekor Nagy-Britannia Királyi Bíróságának hasonló ügyben 1865-ben elfogadott határozatára

3. normatív-jogi okirat
4. normatív-jogi szerződés
- hivatkozott
- C** egy iráni bíróság egy állampolgár megbüntetéséről hozott határozatot a Korán normáira hivatkoztak
- D** Ukrajna és Lengyelország elnöke szerződést írtak alá a vízumrendszer egyszerűsítéséről
- E** Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma, valamint az Oktatási Dolgozók Szakszervezetének Központi Bizottsága megállapodást írtak alá a bér munkások munkafeltételeiről

Tesztfeladatok

- Melyik a fő jogforrás Ukrajnában?
 - a szokásjog
 - a jogi precedens
 - a normatív-jogi okirat
 - a vallási-jogi okirat
 - a normatív szerződés
- Melyik esetben beszélhetünk a jogalkotás kodifikációjáról?
 - a Jurinkorm Inter kiadó kiadta az Ukrajna jogszabályai a középiskolai oktatásról c. összeállítást
 - Lengyelország Szejmje hozzájárult a Belarusz Köztársasággal a kettős adóztatás elkerüléséről megkötött szerződés kötelezővé tételéről
 - Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elfogadta Ukrajna Adókodekxét, ezzel egyidőben hatályukat veszítették az adókról szóló, korábban hatályos törvények
 - egy 10. osztályos tanuló összegyűjtötte a jogismeret tantárgy iskolai oktatás során tanulmányozott jogszabályokat
 - A Legfelsőbb Tanács módosította Ukrajna Polgári Kodekxét
- A törvényalkotás milyen rendszerezését végezheti el önállóan bárki?
 - kodifikáció
 - inkorporáció
 - konszolidáció
 - implementáció
 - a rendszerezés bármelyik fajtája
- Melyik meghatározás felel meg a legpontosabban "a jogi norma magyarázata" fogalomnak?
 - a jogi norma bizonyos rendszerrel való összehangolása egy meghatározott ismertetőjel szerint
 - a jogi norma pontosítása és magyarázatára irányuló tevékenység a leginkább helyes, gyors és gazdaságos megvalósítása céljából
 - a jogi normák megvalósítása a jogalanyok viselkedésében és gyakorlati tevékenységükben a jogok megvalósítása és a kötelességek teljesítése vonatkozásában
 - a jogi normák rögzítése végzések kialakítása útján, módosításuk, kiegészítésük és érvénytelenítésük útján

5. A jogi norma melyik alany szerinti értelmezése NEM létezik?
A háztartási
B tudományos
C marginális
D kompetens
6. Milyen jogmegvalósítási forma valósul meg, amikor a személy befizeti az adókat?
A végrehajtás
B használat
C betartás
D alkalmazás

14. TÉMA. JOGSZERŰ MAGATARTÁS ÉS JOGSÉRTÉSEK

39. §. Jogi magatartás

1. Jogi magatartás

Az ember a természetben és a társadalomban él. Mindannyian érezzük a hideget, vagy a hőséget és az időjárásnak megfelelően öltözködünk, társalgunk a barátainkkal és az ismeretlenekkel. Az ember (és bármely élőlény) együttműködésének folyamatát a környezettel (a természettel és a társadalommal), ami a belső és külső aktivitásában mutatkozik meg, **az ember magatartásának** nevezik. Az ember viselkedése az esetek többségében változásokat idéz elő a természeti környezetben, magában a magatartás alanyában. A "magatartás" fogalma rendkívül széles. Ide tartozik az ember pihenése, étkezése, tanulmányi és munkatevékenysége, stb. – gyakorlatilag az emberi aktivitás bárminemű megnyilvánulása.

Az emberek viselkedését nem minden esetben szabályozzák jogi normák. **A személy tetteit, amelyek szociális jelentőségűek, jogi normák szabályozzák és jogi következményekkel járnak, jogi magatartásnak nevezzük.**

A jogi magatartás egy sor ismertetőjellel rendelkezik. Csupán a társadalmi viszonyok szférájában létezik. Ez azt jelenti, hogy a személy és konkrétan a társadalom (közvetlen, vagy közvetett) kölcsönhatásáról van szó. A társadalom bizonyos módon reagál a személy viselkedésére, meghatározza, hogy ez a viselkedés a társadalom számára hasznos, vagy ártalmas, hogy megfelel-e a viselkedés a jogi normáknak. Emellett a jogi magatartás számára kötelező elem a személy viszonyulása a tetteihez, azok következményeihez.

A jogi magatartás alanyai irányítják a cselekedeteiket, megítélik azokat a jogi normák szemszögéből és akaratuknak megfelelő döntéseket hoznak. Ezek a döntések és a magatartás együttesen jogi következményeket szülnek. Hogy milyeneket, az a jogi magatartás tartalmától függ. Jogok és kötelességek keletkeznek, módosulnak és megszűnnek, létrejönnek a szabálysértő jogi felelősségre vonásának alapjai, stb. Ez annak a következménye, hogy a jogi magatartás kötelezően feltételezi a szabályozó jogi normák meglétét. Éppen ezek a jogi normák határozzák meg a jogi magatartás értékelését – megfelel-e a meghatározott követelményeknek, vagy tartalmazza a normák megsértését.

A jogi magatartás következményeinek függvényében az társadalmilag káros, vagy hasznos is lehet. Ennek megfelelően jogszerűnek, vagy jogellenesnek (jogsértőnek) minősítik.

Jogi magatartás

A magatartás következményei
 szerint
 Társadalmilag hasznos

A magatartás jogi normáknak való
 megfelelősége szerint
 Jogszerű

2. Jogszerű és jogellenes magatartás

A jogszerű magatartás – az alanyok társadalmilag szükséges, óhajtott, megengedett, tudatos magatartása, amely megfelel a jogi normáknak.

A jogszerű magatartás első, fő ismérve a *jogi normáknak való megfelelésége*. Ez a viselkedés mindig tudatos (valamely mértékben), még akkor is, ha az ember nem érti pontosan a tettei jelentőségét, nem tudja teljes mértékben megítélni azokat, mégis csak önállóan dönt, választja meg a viselkedésének, tetteinek a változatait. A magatartás sok esetben motivált, bizonyos célja van, a személy nagyobb vagy kisebb mértékben nem csak a tettei jellegével van tisztában, de a lehetséges következményekkel is.

Emellett a jogszerű magatartás *társadalmilag hasznos*, lehet szükséges (ebben az esetben az állam ösztönzi az ilyen magatartást az alanyok kötelességeinek meghatározása útján, vagy bizonyos tiltások által), vagy óhajtott (ez a viselkedés abban rejlik, hogy a személy saját akaratából él a jogaival, de ez a magatartás nem kötelező) a társadalom számára.

A jogszerű magatartásnak számos fajtája van. Lehet *egyéni* (az állampolgár munkaszerződést kötve elhelyezkedik egy munkahelyen; a gyerek a gyalogátkelőn átmegy az utcán, stb.), vagy *kollektív* (politikai pártok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek tevékenysége, stb.)

Ugyancsak megkülönböztetik a személy aktív jogszerű cselekedeteit és a jogszerű tétlenséget. Amikor a személy vásárol, ajándékozik, házasságot köt, felmond a munkahelyén, adókat fizet, akkor *aktív tevékenységről* van szó. Amikor a jogi norma végrehajtása a személytől csupán bizonyos cselekedetektől való tartózkodást követel meg (nem kel át az úttesten, ha piros a jelzőlámpa, nem gátolja a jogvédő szervek jogszerű tevékenységét, stb.), akkor *jogszerű tétlenségről* beszélünk.

3. A jogszerű magatartás fajtái

Megkülönböztetik a jogszerű magatartás fajtáit annak a függvényében, hogyan viszonyul ahhoz a jogszerű magatartás alanya.

A jogszerű magatartás fajtái

Szociálisan aktív magatartás
Konformista magatartás

Törvénytisztelő magatartás
Marginális magatartás

A társadalom számára a jogszerű magatartás leginkább óhajtott típusa a szociálisan aktív. Ez azt feltételezi, hogy a személy aktívan él a jogaival, végrehajtja a kötelességeit. Sőt, a személy aktívan, nem közönyösen fogja fel a jogi normák mások általi áthágását, megpróbálja meggátolni ezeket a jogsértéseket.

Törvénytisztelő magatartásról akkor beszélünk, amikor a személy önállóan és tudatosan, külső befolyás nélkül szigorúan betartja a jogi normákat. Emellett ezt a magatartást az egyén személyes meggyőződése alapján választja, külső kényszer nélkül. A személy nem követ el jogsértést, de emellett nem lép fel aktívan más emberek törvénytisértéseinek megszüntetése vagy megelőzése érdekében.

Az a személy, akire a konformista magatartás jellemző, a környezete hatása alatt cselekszik, úgy, ahogyan a többség teszi. A konformista magatartású ember nem mutat szociális aktivitást. Amikor a környezete megszegi a jogi normákat, akkor ez a személy a

konformista jogszerű magatartásról áttérhet a konformista nem jogszerű magatartásra, vagyis jogsértővé válhat.

A legveszélyesebb jogszerű magatartásfajta a marginális magatartás, vagyis az, amikor a személy a határon áll – nem szegi meg a jogi normákat, de bármely pillanatban átlépheti a megengedett határt.

A személy nem azért tartózkodik a jogsértő magatartástól, mert magas jogi kultúrával, jogtudattal bír, meg van győződve a jogszerű magatartás szükségességéről, hanem azért, mert fél a jogi felelősségtől, amely a jogsértés esetén bekövetkezhet.

Bármely magatartást, amelyet a jogi normák szabályoznak és amely tudatos jelleggel bír, jogi magatartásnak nevezünk. Lehet jogszerű, vagy jogszerűtlen. A társadalom abban érdekelt, hogy a jogviszonyok lehető legtöbb résztvevője jogszerűen cselekedjen.

Jogi magatartás, jogszerű magatartás.

1. Magyarázzátok meg a *jogi magatartás, jogszerű magatartás* fogalmát.
2. Nevezzétek meg az általatok ismert jogi magatartásfajtákat.
3. Hasonlítsátok össze az általatok ismert jogszerű magatartásfajtákat.
4. Hozzátok fel a jogszerű magatartás és a jogsértések példáit.
- 5*. Soroljátok általatok ismert példákat, vagy keressetek ilyeneket a médiában a szociálisan aktív, törvénytisztelő, konformista és marginális magatartásra.

40-41. §. Jogsértések

1. A jogsértések fogalma és ismertetőjelei

A 9. osztályos jogismeret tananyag alapján idézzétek fel, mi a bűncselekmény!

A társadalomban az emberek többsége a jogi normáknak megfelelően cselekszik. Azonban, sajnos, előfordulnak egyéb esetek is. A gyalogos a lámpa piros jelzése ellenére átkel az utcán. A dolgozó nyomós ok nélkül elkésik a munkahelyéről. Az udvaron játszva a serdülők kárt okoztak a gépkocsiban. A tanuló nem készítette el a házi feladatát. Mi a közös ezekben a szituációkban? Az a legfontosabb, hogy mindezek a személyek megsértettek valamilyen jogi normát, vagyis a magatartásuk nem jogszerű. Az ilyen magatartást másképpen jogsértésnek nevezzük.

A deliktualis képességgel bíró személy társadalom szempontjából veszélyes vagy ártalmas bűnös tevékenységét (tettet vagy tétlenséget), amely megsérti a jogi normákat, kárt tesz a törvények által védett társadalmi viszonyokban és jogi felelősséget von maga után, jogsértésnek nevezzük.

A jogsértések bizonyos ismertetőjelekkel rendelkeznek. Mindenekelőtt jogsértésre csakis akkor kerül sor, amikor a személy tevékenysége közvetlenül sért valamely jogi normát. Ez megnyilvánulhat a jog által meghatározott köteleességek nem teljesítésében, az általa megszabott szabályok be nem tartásában, a személy jogainak, hatáskörének túllépésében, a jog által meghatározott tiltások megsértésében, stb.

Másodsorban, bármely jogsértés kötelezően valamilyen kárt okoz. A kár lehet *erkölcsi* (sértés, idegfeszültség, stb.), *anyagi* (közvetlen veszteség, vagyon- vagy értékvesztés, a lehetséges haszon elvesztése), *fizikai* (halál, egészségkárosodás).

A jogsértés kötelező ismérve a jogsértő bűnösségének megléte. Bármilyen súlyosak is bizonyos esemény – baleset, katasztrófa – következményei, nem lehet jogsértésnek nevezni, ha senki sem hibás abban, ami bekövetkezett, ha a

visszafordíthatatlan következményeket az elemek elháríthatatlan ereje, a körülmények kedvezőtlen egybeesése okozta, amiben senki sem hibás, stb.

A jogsértés meghatározásában szerepek a "tevékenység" szó. Sokkal szélesebb az értelme, mint a megszokott "tett" szóé. Hiszen a tevékenység – nem csak a jogsértés aktív formája – a tett, hanem passzív - a tétlenség is. Amikor a személy az utcán elveszi egy nő értékeit, aktívan cselekszik. Amikor viszont a személy kibújik az adófizetés alól, akkor épp ellenkezőleg, a tétlenségével sérti meg a törvényt. Ebben az esetben a jogsértés éppen a tett hiánya, a tétlenség.

A jogsértés ismertetőjele az is, hogy a vétkes személy jogilag felelősségre vonható, a törvényben meghatározott módon. A jogi felelősség fajtája az elkövetett jogsértéstől függ.

2. A jogsértések fajtái

A jogsértés súlyossága, az általa okozott társadalmi kár, valamint annak függvényében, hogy mely jogi normákat sértett meg, megkülönböztetik a jogsértések különböző fajtáit.

A jogsértés legveszélyesebb és legsúlyosabb fajtája a **büntett** – a büntetőtörvénykönyv megsértése. Államunkban bűncselekményként minősítik az Ukrajna Büntetőtörvénykönyvében rögzített cselekményeket. Bűncselekmény a gyilkosság, a testi sértés, a rablás, a huliganizmus, stb.

Minden egyéb jogsértést **vétségnek** neveznek. A jogágaknak megfelelően megkülönböztetnek *fegyelmi* (az emberek munkatevékenységekkel kapcsolatos vétségek, a munkafegyelem megsértése), *közigazgatási* (például, az úttesten való szabálytalan átkelés, jegy nélküli utazás a tömegközlekedést járművön, a személyazonossági igazolvány késve való kiváltása), *polgári jogi* (a polgári jogi szerződésből fakadó köteleességek nem teljesítése – adásvételi, bérleti, stb., az adósság megadásának megtagadása) vétséget.

3. A jogsértés fogalma

A jogsértés

A jogsértés alanya
A jogsértés szubjektív oldala

A jogsértés tárgya
A jogsértés objektív oldala

Az első összetevő – a **jogsértés alanya**, vagyis az elkövető, - a jogsértő. A jogsértés alanya csakis a deliktuális képességgel bíró egyén lehet. A jogsértés fajtájától függően a jogsértés alanya lehet *individuális* (vagyis fizikai személy), vagy *kollektív* (például, bolt, – jogi személy – amely nem teljesítette a rossz minőségű áru kicserélésére vonatkozó köteleességét; a politikai párt, amely megsértette a törvényt a tömegrendezvénye során; az államhatalmi szerv, amely alkotmányellenes határozatot hozott).

A jogsértés tárgya az, amire, vagy ami ellen irányul a jogsértő jogellenes tevékenysége, azok a meghatározott javak, vagy szociális értékek, amelyeket megsért a jogsértés. Így, amikor lopást követnek el, a tárgy a tulajdon (tulajdonjog), a gyilkosság – az ember élete (az ember élethez való joga), stb.

A harmadik összetevő – a **jogsértés szubjektív oldala** meghatározza a jogsértő viszonyulását az elkövetett jogsértéshez és következményeikhez. A jogsértés szubjektív oldalának elemei a bűn, a motívum és a cél. Emellett fontos megjegyezni, hogy míg a bűn a jogsértés szubjektív oldalának kötelező eleme – bűn nélkül nincs jogsértés, úgy más elemek nem kötelezők.

Amikor valaki lopást követ el a boltban, vagy a lakásban, akkor ezt tudatosan teszi, azzal a céllal, hogy idegen tulajdon révén tesz szert javakra. Ebben az esetben a jogsértő *közvetlen szándékaról* van szó. Amikor a jogsértő tudatában van annak, hogy jogsértő módon cselekszik, előrelátja és tudatosan megengedi a káros következmények bekövetkezését, *eshetőlegesen (közvetett) szándékról* beszélünk.

A bűnösség fajtái	
Szándék	Gondatlanság
Közvetlen	Jogsértő magabiztosság
Közvetett	Jogsértő hanyagság

Azonban néha a jogsértő úgy követ le jogsértést, hogy nem kívánja a káros következmények bekövetkeztét – ez a **gondatlanság**. Ha az elkövető előrelátja a cselekedeteinek esetleges káros következményeit, de reméli ezen következmények megelőzését, akkor bűnöző magabiztosságról beszélünk. A bűnös magabiztosság példája a közlekedési baleset okozása gyorsajtás következtében. A vezető érti a tettei veszélyességét, de bízik a gépkocsivezetési tudásában. Néha az elkövető nem is látja előre a káros következmények beállását, habár képes és köteles volt előrelátni ezeket, - ez a jogsértő hanyagság. Éppen így történt, amikor a Csernobili Atomerőmű vezetői 1986-ban katasztrófába torkolló kísérletet szerveztek, nem látták előre a cselekedeteik rettenetes következményeit, holott lehetőségük és kötelességük volt arra, hogy ezt előre lássák.

Úgyszintén a szubjektív oldal eleme a jogsértés indítéka és célja. A cél az, ami miatt az ember jogsértést követ el. Az indok – az, ami közvetlenül ösztökéli a személyt a jogsértésre. Amikor a személy emberölést követ el, a célja a másik ember megfosztása az életétől, az indok pedig lehet bosszú, féltékenység, nyereségvágy (ha meg akarja szerezni az áldozat vagyonát), stb.

A jogsértés objektív oldalának néhány eleme van. A legfőbbek, amelyek nélkül nem lehet jogsértést elkövetni éppen a jogsértő tett, annak káros következményei és a közöttük fennálló ok-okozati összefüggés.

Jogsértő tett
Ok-okozati összefüggés a tett és a következmények között
Káros következmények

Figyeljétek meg a jogi normákat sértő tettek és a káros következmények közötti közvetlen kapcsolat kötelező meglétét. Ha létezik ugyan káros következmény, de az nem a jogsértő tett következménye, akkor nincs jogsértés.

Az objektív oldal része a jogsértés elkövetésének ideje, helye, módja, egyéb körülmények, amelyek között bekövetkezett. Egyes jogsértések esetében nincs különösebb jelentősége annak, mikor és hol történt – nappal vagy éjjel, városban vagy falun történt a lopás. Viszont, ha a jogsértés természet csapás idején, vagy harci cselekmények színhelyén történt, ezek a körülmények lényeges hatást gyakorolnak a büntetés fajtájának és mértékének kiválasztására. Ugyanígy van ez az elkövetés módjára nézve is. Amíg az emberölés felelősségre vonással jár, attól függetlenül, hogy a bűnelkövető kést vagy pisztolyt használt, lesből, vagy szemből lőtt, addig az idegen vagyon megszerzésének módja jelentős körülménynek minősül, ami meghatározza a bűncselekmény fajtáját – az idegen vagyon titkos megszerzését lopásként határozzák meg, a nyíltan történőt – rablásként, a megtévesztés útján megszerzettet – csalásként.

Amennyiben a személy jogszerűtlenül cselekszik, jogsértést követ el. A jogsértésnek több ismertetőjele van – a bűnösség, károkozás, a jogi normák megsértése, deliktualis képességgel rendelkező alany általi elkövetés.

Annak a függvényében, hogy milyen jogi normák megsértéséről beszélünk, a jogsértések különböző fajtáit különböztetik meg, közülük a bűnügyiek a legveszélyesebbek, ezeket bűncselekménynek nevezik. A jogsértő magatartást tanúsító személyt törvénysértőnek nevezzük.

A jogsértésnek meghatározott tényállása van, ami magába foglalja a jogsértés alanyát, a jogsértés tárgyat, a jogsértés szubjektív oldalát, a jogsértés objektív oldalát.

Jogsértés, a jogsértés tényállása, a jogsértés alanya, a jogsértés tárgya, a jogsértés szubjektív oldala, a jogsértés objektív oldala.

1. Magyarázzátok meg a *jogsértés, a jogsértés tényállása, a jogsértés alanya, a jogsértés tárgya, a jogsértés szubjektív oldala, a jogsértés objektív oldala* fogalmakat.
2. Milyen jogsértéseket ismertek?
3. Keressetek a tömegtájékoztatási eszközökben jogsértésekről szóló híreket és határozátokat meg, hogy miben rejlik a jogsértés tényállása.
4. Határozzátok meg, hogy az alábbi szituációk melyikében beszélhetünk jogsértésről:
 - a) a fiatalember megtagadta, hogy tanúskodjon a rendőröknek annak a verekezésnek a kapcsán, amelynek szemtanúja volt;
 - b) a tanuló megtagadta a házi feladat elkészítését;
 - c) a pap fellépett a metropolitának a templomi jubileum ünneplési rendjéről kiadott határozata ellen;
 - d) a könyvelő saját gépkocsi megvásárlására költötte el a cég pénzét;
 - e) a lány nem váltott jegyet az autóbuszon és feltartóztatta őt az ellenőr;
 - f) a fiú a jelzőlámpa piros jelzésére kel tát az úttesten;
 - g) a buszsofőr nem jelent meg a szakszervezeti ülésen.
5. A fent leírt szituációkban határozátok meg, milyen típusú jogsértés történt és állapítsátok meg a tényállást (a jogsértő helyzetek esetében).
- 6*. Fejtsétek ki a véleményeteket a társadalmi rend és a jogrend megsértésének egymáshoz való viszonyítása kapcsán. Lehetséges olyan eset, amikor a társadalmi rend megsértése nem sérti a jogrendet és fordítva?
- 7*. Fejtsétek ki a véleményeteket arról, mi a jogsértések fő oka?
- 8*. Képzeld el, hogy a községed, városod vezetője lettél. Ajánlj olyan intézkedéseket, amelyek a véleményed szerint segítene a jogsértések számának csökkentésében a településen.

14. TÉMA. Jogi felelősség

42. §. Jogi felelősség

1. A jogi felelősség fogalma és céljai.

Amennyiben valaki jogsértést követ el, jogellenesen cselekszik, akkor az illetőt jogi felelősségre vonják. **A jogi felelősség a társadalmi felelősség egy formája, amely a törvénysértőkre irányuló, alkotmányosan előírt szankciók gyakorlásában áll, amelyek szükség esetén állami kényszer által vannak biztosítva.**

A jogsértőre irányuló, állam által történő jogi felelősségre vonás több cél elérését hivatott biztosítani. Ezek közül a legfőbbek: a jogsértő neveltetése, utógondozása, az újabb

jogsértések elkövetésének megakadályozása, mind a jogsértő, mind más személyek által, valamint az okozott kár megtérítése és a megsértett jogok helyreállítása.

A jogi felelősség céljai		
A jogsértő átnevelése	Újabb jogsértések elkövetésének megakadályozása	Az okozott kár megtérítése és a megsértett jogok helyreállítása
A jogsértő által (speciális prevenció)		Más személyek által (általános prevenció)

Amikor egy személy jogsértést követ el, az állam és a társadalom érdekeltek a személy olyan átnevelésében, hogy később jobbra váljon. Éppen ezért a jogi felelősség egyik célja a **átnevelés**.

Nem kevésbé fontos **az újabb jogsértések elkövetésének megakadályozása**. E célt két szempontból is megvizsgálhatjuk. Egyrészt, a jogsértő jogi felelősségre vonása az újabb jogsértések elkövetését hivatott megelőzni. Hiszen az a bűnöző, aki fogdában tartózkodik, nehezen folytatja majd a törvényellenes tevékenységét; a szabálysértő járművezető, akit megfosztottak jogosítványától nem tudja megismételni a szabálysértést. Az ilyen célt néha **speciális prevenciónak** nevezik (lat. *praeventio* - megelőzni). Ugyanakkor a jogsértő megbüntetésével az állam azt reméli, hogy ez nem csak a jogsértő számára válik tanulságos esetté, hanem másokat is óva int a jogsértésektől. Ily módon kerül elérésre az úgynevezett **általános prevenció** célja. Sok esetben az áldozatokat erősen foglalkoztatja a **kártérítés** kérdése - a károsult gépkocsi vezetőjét egy más személy szabálysértéséből kifolyó károsodás esetén valószínűleg leginkább az foglalkoztatja, hogyan hozhatja helyre a gépkocsiját a balesetet okozó személy költségén. Valamint annak a vállalatnak a tulajdonosát, ahol a dolgozó elrontotta a munkagépet, mindenekelőtt annak kijavítása fogja érdekelni.

2. A jogi felelősség elvei

Az emberek jogi felelősségre vonása jogszabályokban rögzített elveken alapszik.

Bármilyen jogi felelősségre vonás csak a törvénynek megfelelő módon vihető cégre. Akkor beszélünk jogsértésről, amikor valaki megszegi az aktuális törvényt, amelyet megfelelő módon fogadtak el, törvényesen lépett életbe.

A jogi felelősség elvei
Törvényesség
Igazságosság
A jogsértés és büntetés arányossága
Megalapozottság
Elkerülhetetlenség
Időszerűség
Versengés
Védelemre való jog
Humanizmus

Emellett a jogi felelősségre vonásról szóló döntést csak az a szerv hozhatja meg, amelynek törvényes jog van erre. Ezek a **törvényesség** elvének elemei.

Emellett **a büntetésnek meg kell felelnie a jogsértés természetének és súlyosságának**. Nem valószínű, hogy ésszerű megfosztani a szabadságától azt az embert, aki nem váltott jegyet a közlekedési eszközön vagy elkésett a munkából. Egy gyilkos vagy tolvaj esetében viszont nem valószínű, hogy bírsággal vagy figyelmeztetéssel kell korlátozni a büntetést. A büntetés nem lehet se túl enyhe (ez növelheti a jogsértések számát, mivel az enyhe büntetések nem szolgálnak majd elegendő mértékű figyelmeztetésként a jogsértők számára), se túl szigorú (ezt nem csak a jogsértő fogadja negatívan, hanem sok esetben a lakosság jelentős része is).

Fontos az **igazságosság** elve. A törvény által előírt jogi felelősségnek meg kell felelnie a társadalomban uralkodó igazságossági elveknek. Emellett megjegyzendő, hogy ennek az elvnek a betartása feltételezi a büntetés meghatározásánál az összes körülmény figyelembe vételét, a büntett nehézsége és a felelősségre vonás típusának összefüggését, egy adott jogsértésért csupán egyszeri felelősségre vonás lehetőségét, stb.

A büntetést kiszabó szerv köteles sokoldalúan és teljes mértékben megvizsgálni az ügy körülményeit. Ez azt jelenti, hogy nem csak a jogsértést és a felelős személyt szükséges meghatározni, hanem össze kell gyűjteni minden lehetséges bizonyítékot, mind a jogsértő bűnösségét bizonyítóakat, mind pedig az ártatlanságát igazolóakat. Épp az összegyűjtött és megfelelően beiktatott (ahogy a jogászok mondják, rögzített) bizonyítékok szolgálhatnak a személy felelősségre vonásáról szóló döntés alapjául. Ezt az elvet az **indokoltság** elvének nevezzük.

Emellett a bizonyítékok összegyűjtése és benyújtása mind a vádló, mind a védelem oldalának is jogában áll. Mindkét fél egyenlő jogokkal rendelkezik a jogsértés nyomozása és az ügy bírósági tárgyalása során. Felszólalhatnak a bírósági tárgyaláson, szünetet kérhetnek, tanúkat hívhatnak be, bizonyítékokat nyújthatnak be, stb. Egyfajta “versengés” folyik a védelem és a vádló fél között, kinek az érvei lesznek súlyosabbak és meggyőzőbbek. Innen ered **versengés** elvének az elnevezése.

Ehhez az elvhez hasonló a **védelemre való jog** elve. Bármely jogsértőnek, akármilyen szörnyű jogsértéssel is gyanúsítják, jogában áll védeni magát. Az illető egyedül védheti saját magát, vagy pedig védői segítségért fordulhat. Az említett jog biztosításának érdekében az illetőnek vagy a védelmező személynek jog van tudni azt, hogy mivel vádolják, bizonyítékokat nyújtani be a saját javára, szakértői vizsgálatot kérelmezni, tanúkat behívni és meghallgatni stb.

Fölöttébb fontos a jogi felelősség **elkerülhetetlenségének** elve. Az adott elv betartását az állami jogvédelmi szervek, valamint a jogsértéseket és a velük járó büntetéseket tartalmazó jogszabályok hivatottak biztosítani.

Ahhoz, hogy elérje célját, a jogi felelősségnek rövid időn belül érvényesülnie kell. Aligha célszerű a közlekedési szabályok megsértéséért vagy munkahelyi késésért néhány év elteltével felelősségre vonni az szabálysértőt. Gyilkosság esetén viszont a bűnöst még hosszabb idő elteltével is meg kell büntetni. Minden jogsértés esetére a jogszabályok meghatározzák azt az időközt, amely alatt a jogi felelősség érvényesülhet, azaz az elévülési idejét. Ennek betartása biztosítja a jogi felelősség **időszerűségének** elvét.

A modern társadalomban az államok többsége kinyilvánítja, hogy az ember a legfőbb érték, az ember jogainak és érdekeinek prioritását bármi más felett. Épp ezért a bűnös felelősségre vonásakor az állam kijelenti és biztosítja a humanizmus elvének betartását. Előírja az enyhítő körülmények figyelembe vételét, törvény által meghatározott esetekben a személy jogi felelősség vagy büntetés letöltése alól való felmentését. Ezek a **humanizmus** elvének elemei a jogi felelősségre vonás során.

3. A jogi felelősség fajtái

Idézzétek fel, a jogsértések milyen formáit ismeritek.

Majdnem minden fajta jogsértéshez tartozik egy bizonyos formájú jogi felelősség. Formáit aszerint különböztetik meg, hogy **a jog melyik ága határozza meg a jogsértést és a vele járó jogi felelősséget.**

A jogi felelősség fajtái	
Büntetőjogi	Közigazgatási
Fegyelmi	Anyagi
Polgárjogi	Alkotmányi

Az **alkotmányi felelősség** az alkotmányjogon belüli jogsértés elkövetésekor lép érvénybe. A felelősségnek ez a fajtája egyaránt alkalmazható természetes és bizonyos esetekben jogi személyekre is. Az alkotmányi felelősség példájául szolgál az államfő, parlament, helyhatósági szervek hatáskörének idő előtti megvonása, a kormány vagy képviselő bizalmatlanság miatti menesztése, politikai párt tevékenységének megszüntetése, az állami szervek aktusainak alkotmányellenessé nyilvánítása vagy megszüntetése. Az alkotmányi jogsértéseket mind az alkotmány, mind az alkotmányos vagy aktuális törvények is előírhatják.

A **büntetőjogi felelősség** a jogi felelősség legszigorúbb fajtája, ami valamilyen bűncselekmény elkövetésekor lép érvénybe. Jellemző vonása, hogy kizárólag a Büntetőjogi kódex által lehet alkalmazva. Az államok többségében (többek között Ukrajnában is) a büntetőjogi felelősség alanyai csak természetes személyek lehetnek. Az adott személy büntetőjogi felelősségre vonásáról csak a bíróság hozhat döntést.

Abban az esetben, ha a személy közigazgatási jogsértést követ el, **közigazgatási felelősségre** vonható. A közigazgatási felelősség alanyai egyaránt lehetnek természetes, valamint jogi személyek is. A közigazgatási felelősség jellemzője, hogy többféle állami szerv is döntést hozhat az ilyen felelősségre vonásról, mint például bíróság, jogvédelmi szervek, egyes tisztviselők stb.

A **polgárjogi felelősség** vagyoni jellegű, és pénzösszegben mérik. Bár az állam részt vesz a polgárjogi felelősség kérdéseinek tisztázásában, a pénzösszeget a jogsértő nem az államnak fizeti ki, hanem a sértett személynek. Fontos megjegyezni, hogy lehetséges, hogy a jogsértő önszántából elismeri tettét és megtéríti az okozott kárt. Ilyen felelősségre természetes és jogi személy is egyaránt vonható.

A **fegyelmi és jogi felelősség** az emberek munkaügyi tevékenységével kapcsolatosak. Effajta felelősségre csak akkor vonható a személy, ha az elkövetett jogsértés a munkaügyi köteleességek teljesítésével, azok elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével kapcsolatos. A fegyelmi felelősség alanya csak természetes személy lehet - munkavállaló, a felelősségre vonásáról pedig a vállalat vezetősége dönt. Anyagi felelősségre vonható a dolgozó és a cég is (a dolgozónak okozott kár miatt) egyaránt. Anyagi felelősségre vonásról a vállalatvezetők, valamint a bíróság is dönthet.

Néha még megkülönböztetik a **nemzetközi jogi felelősséget**. Jellegzetessége, hogy alanyaként túlnyomórészt államok lépnek fel, a nemzetközi jog alanyai. A felelősségre vonás, akkor válik aktuálissá, mikor egy állam megsérti a magára vállalt nemzetközi kötelességeit (többek között a megállapodásokat) vagy megsérti a nemzetközi jog általánosan elismert elveit (például agresszív tevékenységet, faji megkülönböztetést, népiirtást stb.) folytat. A nemzetközi jogi felelősség lehet anyagi jellegű (például az állam, amelynek a műholdja más

területére zuhant és ott kárt okozott, köteles megtéríteni az okozott kárt) vagy politikai (többek között az állam elítélése a nemzetközi közvélemény részéről, az állam kizárása a nemzetközi szervezetből vagy tagságának megszüntetése stb.).

A bizonyos típusú felelősségre vonás során alkalmazott szankciók tartalmától függően megkülönböztetnek büntető és jogmegújító felelősséget. A **jogmegújító felelősség** a jogsértés által okozott kár megtérítésére irányul, így tehát a mértéke nem lehet nagyobb a jogsértés által okozott kár mértékénél. Emellett a jogsértőnek joga van önszántából megtéríteni az általa okozott kárt, állami szervek beavatkozása és állami kényszer alkalmazása nélkül.

A **büntető felelősség** mindig a megbízott állami szerv döntésének eredménye. Emellett ezt a döntést a törvény által pontosan meghatározott rendben kell meghozni, a procedúrának megfelelően. Azonkívül a büntetőszankciók mértéke lényegesen meghaladhatja az okozott kár mértékét, továbbá a büntető felelősséget akkor is alkalmazzák, amikor olyan erkölcsi vagy valós károkról van szó, amelyeknek a pénzbeli értékelése csak jelképes.

Néha ugyancsak meghatározzák még a negatív (retrospektív) és pozitív jogi felelősséget. A **negatív felelősség** akkor lép érvénybe, amikor a személy jogsértést követ el és számára, a szankciók tart kellemetlen következmények állnak be. Emellett a negatív felelősség a jogsértés elkövetése után lép érvénybe, a múltba mutat, s innen ered a neve is: **retrospektív felelősség** (lat. *retro* - vissza; *specto* - nézni; visszanézni). A **pozitív felelősség** bizonyos személyek bizonyos tevékenységi kötelezettségei alapján alakul ki. Épp ilyen az Ukrajna Törvénykönyve által előírt, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének a Parlament előtti felelőssége, a helyi önkormányzati képviselők választók előtti felelőssége stb.

Abban az esetben, ha a személy jogsértést követ el, jogi felelősségre vonják. A jogi felelősségnek biztosítania kell a jogsértők átnivelését, az újabb jogsértések elkerülését, az okozott kár megszüntetését vagy megtérítését. A demokratikus államokban a jogi felelősségre vonásnak több elvnek is meg kell felelnie.

A jogi felelősséget a jogághoz való tartozás, az alkalmazandó szankciók tartalma stb., szerint csoportosítják.

Jogi felelősség

1. Magyarázzátok meg a *jogi felelősség* fogalmát.
2. Milyen célokat kell elérnie a jogi felelősségnek?
3. A jogi felelősség mely elveit ismeritek?
4. A jogi felelősség milyen fajtáit ismeritek?
5. Találjatok példát a médiában vagy az interneten különböző jogi felelősségek alkalmazására, vagy hozzatok fel olyan példákat, amelyeket az irodalom órákon hallottatok.
6. Határozzátok meg az alábbi esetek mindegyikénél, hogy milyen fajta felelősségre vonható a jogsértő:
 - a. "A" állampolgár nem fizette ki időben a közüzemi szolgáltatásokat;
 - b. "P" állampolgár a tilos jelzés ellenére ment át az úton.;
 - c. "B" állampolgár egy nagyobb pénzösszeget és ékszereket lopott el az ismerőse lakásából;
 - d. "K" állampolgár elkésett a munkából;
 - e. "E" állampolgár a saját hanyagsága miatt hibát vétett munkavégzés közben és kárt tett a munkahelyi berendezésben;
 - f. "L" állampolgár, aki már betöltötte a 16. életévét nem kapta meg időben az ukrán személyi igazolványát;
 - g. "P" állampolgár súlyos testi sérüléseket okozott a barátnőjének;

h. "O" állampolgár nem vett rész Ukrajna népképviselőinek a választásán.

* Fejtsétek ki a véleményeteket arról, hogy a különböző jogi felelőségeknél mely célok dominálnak.

* Szerintetek országunkban milyen mértékben érik el a különböző fajtájú jogi felelőségek a céljaikat?

* A történelem órákon tanultakból idézzétek fel azokat az eseteket, mikor államokat vontak nemzetközi-jogi felelősségre.

43. §. A jogi felelősség alapjai

1. A személy jogi felelősségének alkotmányos alapjai

Idézzétek fel a jogi felelősség általatok ismert általános elveit!

A jogi felelősség általános elveivel egyetemben, amelyek a legtöbb modern demokratikus államban közösek, Ukrajna alkotmánya egy sor olyan jogi felelősségre vonatkozó alkotmányos elvet rögzít még, amelyek az adott államban főleg természetes személyekre érvényesek.

Ismerkedjétek meg Ukrajna alkotmányának egy részletével és határozzátok meg, a személy jogi felelősségének mely elvei vannak meghatározva államunk Alaptörvényében!

Ukrajna alkotmányából

58. cikkely. ...Senki se vonható felelősségre azokért a tettekért, amelyek az elkövetésük idején nem voltak a törvény által jogsértésként elismerve.

61. cikkely. Senki sem vonható kétszer egy fajta felelősségre egy és ugyanazon jogsértésért. A személy jogsértése individuális jellegű.

62. cikkely. ... A vád nem alapozható törvénytelen úton szerzett bizonyítékokra, valamint feltételezésekre. A személy bűnösségének bizonyítottságával kapcsolatos összes kétely az ő javára tolmácsolandó.

63. cikkely. A személy nem felel a tanúskodás megtagadásáért saját magával, családtagjaival vagy közeli rokonaival kapcsolatban, akiknek a körét törvény határozza meg.

Minden személy saját maga felelős az általa elkövetett jogsértésekért. Senki sem vállalhatja más valaki helyett a felelősséget. A felelősség individuális jellege kizárja a kollektív felelősség lehetőségét; ha az építőbrigád valamely tagja elkészt a munkából, akkor a felelősség csak őt terheli, nem pedig a brigádvezetőt, vagy az egész brigádot vonják felelősségre. Sőt, még ha a jogsértő gyermek szüleit vonják felelősségre, akkor is elsősorban szülői kötelességeik nem megfelelő teljesítéséért büntetik őket, tehát az saját büntettségükért, saját jogsértésükért.

A jogsértés felelősséget von maga után, de az alkotmány bizonyos korlátokat szab - **egy adott jogsértésért a személyt nem lehet kétszer egyfajta jogi felelősségre vonni.** Emellett figyeljétek meg, hogy épp az *egyfajta* felelősségről van szó. Ha a dolgozó saját hibájából megkárosítja a munkagépet, akkor a vezetőségnek nincs joga egyidejűleg megróni és elbocsátani, mivel mindkét megvonás fegyelmi jellegű. Ugyanakkor megrovásban részesíteni és az okozott kár megtérítését követelni már jogában áll a vezetőégnek, mivel fegyelmi megrovásról és anyagi felelősségről van szó. Ugyanúgy a sofőr, aki ittas állapotban közlekedési balesetet okozott, amelynek következtében emberek sérültek meg és gépkocsik rongálódtak meg, szabadságvesztésre vagy -korlátozásra ítéltető (büntetőjogi felelősség), bizonyos időre megfosztható a gépkocsivezetési jogától (közigazgatási felelősség), valamint köteles megtéríteni a baleset okozta károkat (polgárjogi felelősség).

A jogsértés elkövetéséről szóló vád nem alapulhat feltételezéseken vagy kétes bizonyítékokon. Emellett a bizonyítékoknak törvényes megszerzettek kell lenniük, az eljárási normáknak megfelelően. Így, ha a törvény azt írja elő, hogy a 14 év alatti személy kihallgatásán kötelező a szülei vagy törvényes képviselői jelenléte, akkor az említett személyek nélküli kihallgatáson szerzett vallomások a bíróság nem fogja elismerni és nem szolgálhatnak bizonyítékként. Ugyancsak nem lesznek bizonyítékként elismerve a szemtanúk nélkül, vagy bírósági végzés nélküli házkutatás során talált tárgyak.

A felelősségre vonás alapjául csak azok a normák szolgálhatnak, amelyek a jogsértés elkövetésekor érvényben voltak.

Idézzétek fel azt az elvet, amely ezt a szabály rögzíti!

2. Az ártatlanság vételeme

Az egyik legfontosabb elv, amely meghatározza a jogi felelősségre vonás rendjét az ártatlanság vételemeinek elve. **Vélelem** (lat. *praesumere* - előrelátni, kitalálni) - **egy adott tény, körülmény valószínűségéről tett, jogi normák által rögzített feltételezés.** Más szóval a vélelem egy sajátos jogi axióma, amelyet nem szükséges bizonyítani. Ugyanakkor a matematikai axiómákkal ellentétben, amelyeket nem lehet megcáfolni vagy elvetni, az egyes jogi vélelmek elutasíthatóak, azaz csak addig vannak érvényben, amíg a törvény által meghatározott rendben nincs bebizonyítva az ellenkezőjük

Az ártatlanság vételeme nem jelent meg rögtön az emberiséggel együtt. Évszázadokon keresztül a büntett elkövetésével vádolt személy kénytelen volt saját maga keresni az ártatlanságát igazoló bizonyítékokat és hivatkozni azokra. Az ártatlanság vételemeinek elvét először a Franciaországban 1789-ben elfogadott Emberi és polgári jogok nyilatkozatában rögzítették törvényben. Napjainkban ezt az elvet Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata (1948), Az emberi jogok európai egyezménye (1950) és Ukrajna Törvénykönyve is előírja.

Ukrajna alkotmányából

62. cikkely. A személy mindaddig ártatlannak számít a büntény elkövetése vonatkozásában és nem lehet büntetőjogi büntetésnek kitéve, amíg a bűnössége nincs bebizonyítva a törvény által meghatározott rendben, és a bíróság bűnösnek nem találja.

Senki sem köteles a bűncselekmény elkövetésében való ártatlanságát bizonyítani.

Az ártatlanság vételemeinek elvének több aspektusa van. Egyrészt senki sem köteles az ártatlanságát bizonyítani; bizonyítékokat előterjeszteni elő a saját javunkra, nem pedig a gyanúsított, vádlott, alperes kötelessége. Ha a személy nem kívánja saját magát védeni, felmentő bizonyítékokat terjeszteni elő, ez még nem szolgálhat az adott személy bűnössége elismerésének alapjául. A vádat alátámasztó bizonyítékok összegyűjtése a nyomozó, állami vádló feladata.

Másrészt a személy nem nyilvánítható minden körülmények között bűnösnek a bíróság végső elítélő határozatáig. Ha a személyt tetten is érték, minden bizonyíték a bűnösségére utal és még ő maga is bevallotta bűnösségét, akkor sincs senkinek jogában a bíróság megfelelő döntését megelőzően a médiában, az Interneten, bármilyen hivatalos dokumentumban stb. bűnözőnek nevezni őt.

Fontos megjegyezni, hogy az ártatlanság vételemeinek elve túlnyomórészt csak a büntetőjogi és közigazgatási felelősséggel kapcsolatban érvényes.

3. A jogi felelősséget kizáró körülmények

Néha kialakulnak olyan helyzetek, amikor az ember első ránézésre jogsértést, bűntényt követett, de mégsem vonják jogi felelősségre. Ilyen helyzet akkor alakul ki, amikor közrejátszanak bizonyos körülmények, amelyek kizárják a jogi felelősséget.

A jogi felelősséget kizáró körülmények	
Önvédelem	Végszükség
A jogsértést elkövető személy letartóztatása	Baleset
Elmebaj	A törvény által előírt kor nem betöltése

Fiatalok csoportja megtámadott egy férfit, aki a sötét utcán haladt és késsel fenyegetőzve megpróbálták elvenni a pénzét és a telefonját. A férfi viszont közelharc technikákat alkalmazva meg tudta védeni magát, közben pedig két támadónak súlyos testi sérüléseket okozott. Felelősségre kell-e vonni a férfit? Egyrészt a férfi két személynek is súlyos testi sérüléseket okozott, az ilyen cselekvés pedig szerepel a Büntetőjogi kódexben. Ugyanakkor a törvény előírja, hogy az a személy, aki jogellenes beavatkozástól védekezve kárt okozott a beavatkozó személynek, bármiféle jogi felelősség alól mentes. Emellett a személynek joga van nem csak saját magát védeni, hanem másokat is, jogi személyek, az állam érdekeit, stb. Az ilyen cselekvést **önvédelemnek** nevezik. Emellett fontos tudni, hogy a személynek abban az esetben is joga van önvédelmet alkalmazni, ha elkerülheti a veszélyt vagy segítségért fordulhat a jogvédelmi szervekhez. Az említett példa esetében a férfinak akkor is joga van az önvédelemre, ha a támadás a rendőrségtől nem messze történik, viszont jogos önvédelem esetén csak a támadó személy szenvedhet károkat. Valamint még egy kitétel - a személy cselekményei nem haladhatják meg a jogos önvédelem határait. Tehát, ha a fizikailag erős fiatalember - profi nehézsúlyú bokszo - késsel védekezik egy kamasszal szemben, aki eközben a zsebéből próbálja kivenni a pénztárcáját, és súlyos testi sérüléseket fog okozni neki, akkor felmerülhet a jogos önvédelem határa túllépésének kérdése. Ha pedig egy lány ugyanúgy késsel fog védekezni az ittas bűnözők egy csoportjával szemben és közben kettőjüknek testi sérüléseket okoz, akkor az ő cselekedeteit jogos önvédelemként minősítik. Figyeljétek meg, hogy a jogos önvédelem egy olyan körülmény, amely mentesít bármely jogi felelősség alól.

Ugyanúgy a személy nem lesz felelős a jogsértő letartóztatásakor okozott károkért. Ugyanakkor az okozott kár nem lépheti túl a szükségszerűség határát, egyaránt figyelembe kell, hogy vegye a jogsértő személyét és az elkövetett jogsértés súlyosságát. Nem valószínű, hogy lőfegyver használata annak a személynek az elfogásához, aki nem fizetett a tömegközlekedési eszközön való utazásért jogszerűnek lesz elismerve, de ha egy pisztollyal rendelkező gyilkos vagy tolvaj letartóztatásáról van szó, akkor ez helyénvaló lesz.

Néha az életben előfordulnak olyan esetek, amikor a veszélyes helyzetből csak úgy lehet kikerülni, ha másvalakinek kárt okozunk. A hegyi úton haladó, gyerekeket szállító busznak elromlottak a fékjei. Hogy megállítsa a buszt és megakadályozza a szakadékba való lezuhanást a sofőr a közlekedő és az út mentén parkoló autókra irányította a buszt. Néhány autó teljesen összetört, de az autóbusz megállt, a gyerekek épségben maradtak, a sofőr jogsértést követett el. Viszont anyagi károk és enyhe testi sérülések okozásával a sofőr megakadályozta a súlyosabb sérüléseket vagy esetleg akár az utasok halálát a szakadékba való zuhanás miatt. Továbbá a vizsgálat bebizonyította, hogy a veszély elkerülésének nem volt más módja. Ebben az esetben a **végszükség** állapotában történő cselekedetéről van szó.

Ahhoz, hogy a tetteket végszükség állapotában elkövetetteknek nyilvánítsák, két feltételnek kell teljesülnie - a veszély elkerülésének nincs más módja és az okozandó kár kisebb legyen, mint az elkerülendő. A végszükség állapotában cselekvő személy nem vonható büntetőjogi, közigazgatási és fegyelmi felelősségre.

Néha olyan helyzet alakul ki, amelynek a neve **kázus** (lat. *casus* - eset) - **ami egy véletlenszerű esemény, amely bizonyos kárt okozott, a bűncselekmény elemeit tartalmazza, de a személy bűnössége nélkül.** Valaki sétál a járdán, de a jeges részre lépve megcsúszik és elveszti az egyensúlyát. Esés közben elkapott egy nőt, aki mellette állt és felborította. Ennek következtében a nő beverte a fejét az útpadkába és rövid időn belül meghalt. Felelős lehet-e a gyalogos a nő haláláért, jogi felelősségre vonható-e? Ebben az esetben véletlenszerű esemény történt, az embernek nem hogy nem állt szándékában megsebesíteni a nőt, még csak nem is tudta előrelátni a következményeket - épp ezért beszélünk kázusról.

A következő két jogi felelősség alól felmentő indok a jogsértő személyével kapcsolatos. Minden fajta felelősséghez elő van írva az a kor, amitől fogva a személy az adott fajta felelősségre vonható. Úgy tartják, hogy épp ettől a kortól képes a személy felfogni tetteinek veszélyességét. Azt a személy, aki még nem érte el a törvény által meghatározott kort, nem lehet felelősségre vonni.

Idézzétek fel, milyen kortól vonható különböző fajtájú jogi felelősségre a személy!

Ezenkívül nem vonható jogi felelősségre az a személy, aki nincs tettei jelentőségének tudatában, vagy nem áll módjában irányítani azokat. A mentálisan beteg ember sok esetben nem érti tetteinek jelentőségét, ezért nem is vonható felelősségre miattuk. Esetenként az ember nem képes irányítani a cselekedeteit, pl. a sofőr eszméletét veszítette a volánnál és balesetet okozott. A beleset időpontjában a személy nem tudta irányítani a cselekedeteit (hiszen eszméletlen állapotban volt), ezért nem vonható jogi felelősségre. Ugyanakkor, figyeljétek meg, hogy a jogi felelősségre vonás alól való felmentés csak abban az esetben lehetséges, ha a cselekedet megértésének és irányításának lehetetlensége az ember betegségének következménye. Ha önmaga sodorta magát abba állapotba, hogy nem képes irányítani és felfogni tetteinek jelentőségét (például alkohol vagy kábítószer fogyasztása miatt), akkor ez nem szolgálhat a jogi felelősségre vonás alóli felmentés indokául.

Ukrajna Törvénykönyve meghatározza a jogi felelősségre vonás elveit. Ezek közül az egyik legfontosabb, amelyhez minden demokratikus állam tartja magát, az ártatlanság vélelmének elve. Ennek az elvnek a betartása az emberi jogok biztosításának egyik garanciája.

Esetenként a személy, aki jogsértéshez hasonlóan cselekedett, nem vonható jogi felelősségre, azaz vannak körülmények, amelyek kizárják a jogi felelősséget. Ezek közül leggyakoribbak a jogos önvédelem és a végszükség.

Az ártatlanság véelme, jogi felelősséget kizáró körülmények, szükségszerű önvédelem, végszükség.

1. A jogi felelősség milyen alkotmányos elvei vannak rögzítve országunk Alaptörvényében?
2. Magyarázzátok meg az ártatlanság vélelmének elvét.
3. Nevezzétek meg a jogi felelősséget kizáró körülményeket.
- 4*. A táblázat kitöltésével hasonlítsátok össze a végszükséget és a jogos önvédelmet.

	Jogos önvédelem	Végszükség
Az elhárítandó veszély forrása		
Ki szenvedhet el károsodást		
A kár mértéke		
Milyen esetben válik jogossá az alkalmazása		
Milyen fajta felelősség alól mentesít		

5*. Fejtsétek ki a véleményeteket a védelmi eszközök és a veszély közötti megfeleléségi követelmények meghatározásának célszerűségéről (a szükségszerűség határának nem átlépése).

15. TÉMA. TÖRVÉNYESSÉG ÉS JOGÁLLAMISÁG

44. § Törvényesség és jogállamiság

1. A törvényesség fogalma

Az állam által alkotott törvényeik normái csak nyilatkozatként maradnak meg, ha azokat nem fogják betartani az egyszerű állampolgárok, a hatalom képviselői, a jogi személyek és az állami szervek.

A törvények betartási szintjének meghatározásában jelentős mértékben segít a törvényesség fogalma. Ez egy sokrétű fogalom. Leggyakrabban **törvényességnak nevezik az állam területén érvényes összes jogszabály minden alany által történő pontos és rendíthetetlen betartását és teljesítését.** Ugyanakkor a törvényesség egy elv, amely megköveteli a törvények követelményeinek betartását, társadalmi élet, amely a törvények ily módú betartásán alapszik.

A törvényesség betartása feltételezi azoknak a követelményeknek a figyelembevételét, amelyek a tartalmát képezik. Mindenekelőtt a törvényesség elvárja a jogrendet a társadalmi életben. A törvényeknek meg kell felelniük a humanizmus, igazságosság elveinek és a jog köteles szabályozni a legfontosabb társadalmi viszonyokat. Ugyanakkor elvárt a jogállamiság elvének betartása is, azaz a törvény felsőbb fokú jogerejének elismerése a többi jogszabállyal szemben. A törvényesség ugyancsak elvárja a jogviszonyok résztvevőinek törvény előtti egyenlőségének betartását, a jogszabályok normáinak rendíthetetlen betartását, a jogi normák helyes és hatékony használatát az állami szervek által. A rájuk ruházott hatáskörben kell érvényesülniük, az előírt eljárásoknak megfelelően. Emellett az állami szervek és tisztviselők tevékenységében kizárt az önfejűség, kötelesek a társadalom érdekei szerint cselekedni. Habár a törvényesség elve a törvények követelményeinek jogalanyok általi betartásán alapszik, nem kizárt a jogellenes tevékenység lehetősége a jogviszonyok résztvevői részéről. Épp ezért a törvényesség ugyancsak előírja az állami szervek, mindenekelőtt a jogvédelmi szervek következetes harcát a jogsértések ellen. Ennek érdekében az állam létrehozza a jogalkotást, ami előírja a jogellenes cselekedetek, a velük járó szankciók törvény általi meghatározását, valamint ugyancsak biztosítva van a jogvédelmi szervek tevékenysége.

A törvényesség elvei

A törvényesség egységessége
A törvényesség általánossága
A törvény felsőbbrendűsége
A törvényesség garantáltsága
A felelősség elkerülhetetlensége
A törvényesség és célszerűség kölcsönhatása
Az emberi jogok és szabadságok garantálása

A törvényesség egységessége feltételezi a törvények és más jogszabályok egységes értelmezését, tolmácsolását és alkalmazását a jogviszonyok összes résztvevője által, függetlenül attól, hogy az állam mely területén tartózkodnak. Ugyanakkor ez az elv feltételezi annak a lehetőségét, hogy a jogalkotás figyelembe vegye az állam területén belül a különböző régiók, megyék, helységek objektív földrajzi, történelmi és egyéb sajátosságait. A jogalkotás egységes értelmezése ugyancsak feltételezi a jogviszonyok résztvevői viselkedése jogos vagy jogellenes voltának értékelését szolgáló egységes kritériumok bevezetését.

A törvényesség különösen fontos elve az **általánosság**. Elvárja, hogy tisztségüktől és tevékenységi körüktől függetlenül minden tisztviselő betartsa a törvényeket - az egyszerű dolgozótól az elnökkig vagy a az állam kormánya vezetőjéig, nemzetiségtől, nemtől, vallási vagy politikai nézetektől, stb. függetlenül. Megengedhetetlen egyes személyek bármilyen kivétellel vagy privilégiummal való felruházása, biztosítani kell a társadalmi viszonyok alanyainak jogsértésért való felelősségre vonását.

A törvény felsőbbrendűségének elve biztosítja a törvény, mint az állam törvényhozó szerve vagy referendum által elfogadott aktus felsőfokú jogerejét, valamint a jogszabályok elfogadását a törvények és azok végrehajtása alapján. Ez az elv feltételezi a törvénynek nem megfelelő jogszabályok eltörlését.

A törvényesség fontos elve az **emberi jogok és szabadságok garantálása**. Előírja, hogy a jogszabályokban rögzíteni kell az emberek főbb jogait és szabadságjogait, amelyeket a nemzetközi emberi jogi szabványok határoznak meg. Emellett ez az elv nem csak az említett jogok deklarálását írja elő, hanem az említett jogok valós garantáltságát is. Eközben biztosítva van a jogok és köteleességek közötti kapcsolat.

A törvényesség és célszerűség kölcsönhatásának elve előírja annak a lehetőségét, hogy a jogviszonyok összes résztvevője a jogszabályok által meghatározott keretek között kiválaszthassa cselekedeteinek leghatékonyabb változatát. Ugyanúgy az állami szerveknek is nem csak törvényes döntéseket kell hozniuk, hanem az adott helyzetben a legcélszerűbbeket is. Ugyanakkor megengedhetetlen a törvénysértések mentegetése a meghozott döntések célszerűségére hivatkozva.

S végül, a törvényesség fontos elve a **felelősség elkerülhetetlensége**. Ez azt jelenti, hogy bármely jogsértés a törvény által meghatározott jogi felelősségre vonással jár. Emellett a felelősségnek igazságosnak kell lenni, meg kell, hogy feleljen a jogsértés és annak következményei súlyosságának és természetének. A büntetés mértékének meghatározásakor ugyancsak figyelembe kell venni a jogsértő személyét. A személyt megalázó, valamint a törvény által nem előírt bírságok és büntetések alkalmazása nem megengedett.

2. Törvényességi garanciák

Talán mindenki egyetért azzal, hogy nem elegendő csak kijelenteni a törvényesség elveit, hanem annak garanciái is szükségesek.

A törvényesség garanciái alatt olyan összefüggő objektív feltételeket és szubjektív tényezőket, valamint speciális jogi eszközöket értünk, amelyek biztosítják a törvényesség

betartását. A törvényesség összes garanciáját általános feltételekre és speciális jogi garanciákra osztják fel.

Az törvényesség **általános garanciáihoz** az alábbi feltételek összessége tartozik: gazdasági, politikai, ideológiai (vagy lelki), szociális.

A **gazdasági feltételek** biztosítják azokat az anyagi körülményeket, amelyek lehetővé teszik a jogi normák teljesítését, biztosítják a törvényesség elveinek betartását. A törvényesség **politikai garanciái** mindenekelőtt feltételezik az elég erős államhatalmat, amely képes hatékonyan irányítani az államot, biztosítani az állami szervek, köztük a jogvédelmi szervek sikeres működését. A törvényesség garanciája *magának a hatalomnak a legitimitása*, az általánosan elismert demokratiai elvek és az államban létező törvények szerinti megalakulása. A törvényesség **szociális garanciáinak** tekintjük a lakosság elég magas életszínvonalának, az állampolgárok társadalmi védelmének biztosítását. Érthető, hogy abban az államban, ahol alacsony az életszínvonal, nagy a munkanélküliség, ott sokkal több lesz a jogsértés.

A törvényesség garanciái	
Általános	Speciális jogi
Gazdasági	Hatékony jogalkotás
Politikai	A jogsértések megelőzésének hatékony rendszere.
Ideológiai (szellemi)	Hatékony jogvédelmi szervek
Szociális	Az állami szervek hatásköreinek és funkcióinak pontos elkülönítése

Az említett általános feltételekkel egyetemben a törvényességet **speciális jogi garanciáknak** is biztosítaniuk kell. Ez mindenekelőtt a hatékony jogalkotás létrehozása és annak állandó javítása, a jogi felelősség hatékony módszereinek törvény általi rögzítése, hatékony jogsértés megelőzési rendszer. Ugyancsak a jogi garanciákhoz tartoznak a hatékony jogvédelmi szervek, az állami szervek hatásköreinek és funkcióinak pontos elkülönítése, ellensúlyok és korlátozások rendszerének megléte az állami szervek tevékenységében.

3. Közrend, jogállamiság és fegyelem

A törvényesség fogalmával még néhány más fogalom is összefüggésben van. **Azon társadalmi viszonyoknak a rendszerét, amelyek biztosítják az emberi jogok és szabadságjogok védelmét, az emberek életét és egészségét, az emberi becsület és méltóság iránti tiszteletet, és amelyet jogi és más társadalmi normák szabályoznak, közrendnek nevezünk.** Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a közrendet nem csak jogi, hanem más társadalmi normák is meghatározzák, mint például az erkölcsi, vallási, etikai normák, szokások stb. A közrend megsértésekor nem csak jogi, hanem erkölcsi vagy más felelősség is életbe lép, attól függően, hogy milyen társadalmi normák voltak megsértve.

Amennyiben a közrendnek arról az összetevőjéről van szó, amelyet csak jogi normák szabályoznak, akkor beszélhetünk jogállamiságról. **A jogállamiság a társadalmi viszonyok olyan jogi állapota, amely biztosítja azok állandóságát, rendszerezettségét és védelmét a jogi normák és a törvényesség, a jogon alapuló társadalmi rend tényleges megvalósításának révén.** A jogállamiság a jogi normák követelményeinek a jogviszonyok összes résztvevője által történő betartása, azaz a törvényesség betartása.

Amikor a jogviszonyok egy külön résztvevőjéről van szó, akkor a fegyelem kifejezést használják. **Fegyelemnek nevezzük (lat. *disciplina* - rend) jogi és más társadalmi normák által meghatározott viselkedési normák rendíthetetlen és időben való betartását az állami és társadalmi életben.**

A törvényesség egy olyan elv, amely megköveteli a törvények, társadalmi élet követelményeinek betartását, és amely a törvények ilyen formájú betartásán alapszik.

A közrend és a jogállamiság az egész társadalom állapota. A jogviszonyok résztvevői százainak, ezreinek, millióinak viselkedéséből állnak össze.

Törvényesség, jogállamiság, fegyelem.

1. Magyarázzátok meg a *törvényesség, jogállamiság és fegyelem* fogalmát.
2. Nevezzétek meg a törvényesség elveit.
3. Milyen garanciák biztosítják a törvényességet?
- 4.* Hasonlítsátok össze a közrendet, a jogállamiságot és a fegyelmet.
- 5.* Javasoljatok olyan intézkedéseket, amelyek szerintetek hozzájárulhatnak a törvényesség és jogállamiság állapotának javulásához országunkban.
- 6.* Fejtsétek ki a véleményeteket a fegyelem szerepéről a társadalom életében és a saját életetekben.

3. sz. Gyakorlati munka Elemezzük a jogsértéseket

Idézzétek fel mi a jogsértés, és mik a jellemzői! A jogsértésnek milyen elemei léteznek?

Sajnos az életben előfordulhatnak a megállapított jogi normák megsértésének esetei. A jogsértésekről van szó. Megtanuljuk elemezni a helyzetet és meghatározni a jogsértés elemeit, valamint meghatározni az elkövetett jogsértés fajtáját.

Nézzünk egy példát.

Saját erejét demonstrálva a húszéves fiú felemelte a barátnőjét (az ő beleegyezésével) és úgy döntött, hogy megtartja az 5. emeleti erkély korlátján kívül. Hirtelen rosszul lett és nem tartotta meg a lányt, aki lezuhant és ennek következtében súlyos sérüléseket szerzett.

Mindenekelőtt határozzuk meg, jogsértésnek számít-e ez az esemény. A fiú sérüléseket okozott a barátnőjének, figyelmen kívül hagyva a biztonsági szabályokat, ezért feltételezhetjük, hogy jogsértés történt. Ellenőrizzük le, hogy ezek az események tartalmazzák-e a jogsértés elemeit.

Mint tudjátok, a jogsértés elemei a tárgy, a cselekvő, a jogsértés objektív és szubjektív oldalai.

A cselekvő az a személy, aki megsértette a jogi normákat. Emellett cselekvőnek csak az a személy tekinthető, aki elérte a megfelelő kort és tudatában van (az állapota megengedi) a cselekedetei jelentőségének, képes irányítani azokat. A mi esetünkben a fiú húsz éves, azaz jogi vagy bármilyen más felelősségre vonható. Tehát a jogsértés cselekvő személye a húszéves fiú.

A jogsértés tárgyai azok a társadalmi viszonyok, amelyek szenvednek a jogsértés következtében, azok, amelyek ellen a jogsértés irányul, ami károsul. Adott esetben a lány a károsult, sérüléseket szerzett (testi károk), erkölcsi kár is fennáll (hiszen a lány és a rokonai aggódnak, szenvednek a megszokott életük kényszerű megváltozásától). Tehát a jogsértés tárgya a lány egészsége.

A jogsértés szubjektív oldala meghatározza a cselekvőnek a tetteihez és azok következményeihez való hozzáállását. Nyilvánvaló, hogy a fiú nem szerette volna a káros következmények beálltát, de felnőtt, tudatos ember létére nem lehet, hogy nem volt tette veszélyes voltának tudatában. Úgy gondolta, hogy testi erejének köszönhetően elkerülheti a káros következményeket, de tévedett. Tehát a jogsértés szubjektív oldala óvatlanságban nyilvánul meg, pontosabban jogellenes magabiztosságban (a jogsértő tudatában van a lehetséges káros következményeknek, de reméli, hogy elkerülheti, megelőzheti azokat).

A jogsértés objektív oldala a jogellenes cselekedetektől, azok káros következményeiből és a köztük lévő ok-okozati összefüggésből áll. Ebben az esetben a fiú megsértette a biztonsági szabályok követelményeit, cselekedeteinek eredményeképp káros következmények álltak be - a lány súlyos testi sérüléseket szenvedett. Ez a jogsértés objektív oldala.

A jogsértés formájáról beszélve megjegyzendő, hogy a lány súlyos testi sérüléseket szenvedett, ezért ez a jogsértés bűncselekménynek számít.

Gyakorlati feladatok

Határozzátok meg a jogsértések fajtáit és elemeit!

1. O. banki dolgozó, hivatali helyzetével visszaélve, információt szerzett azokról a hitelkártyákról, amelyeket a kliensek kaptak és használtak. Ennek köszönhetően elkezdett kisebb összegeket leemelni a kliensek számláiról és saját célra használta azokat. Később azzal magyarázta tettét, hogy egyik rokonának gyógykezelésére a pénz.
2. P. állampolgár két éves futamidőre hitelt vett fel a banknál. Mikor letelt ez az időszak, az állampolgár ideiglenes pénzügyi nehézségekre hivatkozva nem tartotta be a kötelezéseit. A bank biztonsági szolgálatának dolgozója, megpróbálta behajtani a tartozást és az ismerőseit kérte, hogy bármilyen módszerrel szerezze meg a pénzt.
3. K. állampolgár késő este haza tartott a munkahelyéről. Egy sötét sikátorban fiatalemberekkel találkozott. Követelték, hogy adja oda nekik az értéktárgyait, mobiltelefonját és a pénzét. A nő viszont nem jött zavarba, gázsprayt használt, aztán pedig az ott járőröző rendőrhöz fordult segítségért. A támadókat elfogták, egyiküket mérgezés miatt kórházba szállították.
4. Télen, késő este K. állampolgár hazafelé tartott a munkahelyéről. A sötét utcán két 16 éves fiatalember érte utol őt. Elvették az állampolgár sapkáját, majd leütötték és elkezdték verni. Amikor K. elvesztette az eszméletét, elvették tőle a mobiltelefonját, a pénztárcáját és elszöktek. P. állampolgár látta mi történt, de senkit sem értesített, később pedig megtagadta a rendőrségnek való tanúskodást.
5. B. a tizenhat éves iskolás, a vele egykorú gyári lakatos, S. és a tizenkét éves iskolás, L. sajátkészítésű robbanókészüléket állítottak össze és felrobbantották azt a ház udvarán. A robbanás következtében károk keletkeztek a közelben parkoló autóban és a játszótéri hintákban.
6. C. állampolgárt takácsként vették fel a munkába. Egy hét múlva viszont két egymást követő napon nem jelent meg a munkahelyén, a harmadik napon pedig, amikor megjelent nem tudott magyarázatot adni a mulasztás okáról.

Készülünk a témazáró dolgozatra

Összegző kérdések és feladatok a 13-15. témákhoz

1. Idézzétek fel az alábbi fogalmak jelentését
jogsértés
törvényesség
fegyelem
2. Hasonlítsátok össze
 - a polgárjogi, közigazgatási és a büntetőjogi felelősséget
 - a jogos önvédelmet és a végszükséget
 - a közvetlen és közvetett szándékot
 - a jogellenes felelőtlenséget és a jogellenes önbizalmat
3. Hozzatok fel példát olyan jogsértésekre, amelyeket csak szándékosan, óvatlanságból lehet elkövetni, valamint azokra, amelyeket szándékosan és óvatlanságból is el lehet követni.
4. Párosítsátok össze a jogsértést hozzá tartozó típussal

1. fegyelmi jogsértés	A T állampolgár eltulajdonította egy nő telefonját és pénztárcáját az utcán
2. bűncselekmény	B B. állampolgár nem megengedett helyen kelt át az úton
3. polgárjogi jogsértés	C J. állampolgár elutasította a kollégája évfordulójának ünneplésén való részvételt
4. közigazgatási jogsértés	D C. állampolgár nyomós ok nélkül nem ment be dolgozni
	E D állampolgár nem adta vissza időben a tartozását

5. *Javasoljatok olyan intézkedéseket, amelyek elősegíthetik a jogsértések számának csökkenését az országunkban, a ti településeinken.
6. * Fejtsétek ki a véleményeteket arról, milyen mértékben éri el a jogi felelősség a céljait.
7. A médiában, az Interneten találjatok
 - a. példákat a különböző jogsértésekre
 - b. példákat olyan helyzetekre, amikor helytállóak a jogi felelősséget kizáró körülmények

Tesztfeladatok

1. Melyik esetben van szó jogsértésről?
 - a. az ötödikes iskolás nem ment el a barátjának a születésnapjára
 - b. a lány nem tartotta be a barátjának tett ígéretét arról, hogy megvárja amíg leszerel a hadseregből és közben összeházasodott valaki mással
 - c. az őr elkésett a munkából
 - d. az apa megtiltotta a fiának, hogy sétálni menjen, amíg meg nem csinálja a házi feladatot
2. Melyik felelősség fajta **NEM** jogi?
 - a. fegyelmi
 - b. polgárjogi

- c. erkölcsi
- d. büntetőjogi
- e. közigazgatási

3. Melyik ismerv megléte **NEM** kötelező a jogsértés számára?

- a. jogellenesség
- b. károosság
- c. a jogsértő felelőssége
- d. a jogsértő felőli cselekvés

4. Melyik esetben nem vonható jogi felelősségre a személy?

- a. P. állampolgár testi erőt alkalmazva elvette egy iskolástól az utcán a telefonját, hogy kihívja a tűzoltókat, majd visszaadta azt a tulajdonosának
- b. P. állampolgár, akit késsel és boxerrel felfegyverzett fiatalok csoportja támadott meg közelharc technikákat alkalmazva az egyik támadónak súlyos testi sérüléseket okozott, a másikat pedig elfogta és bevitte a rendőrségre
- c. V. állampolgár titokban elvett a polcra egy vekni kenyeret és még néhány terméket a boltban, amikor pedig elfogták, arra hivatkozott, hogy a kiskorú gyermekének ételre volt szüksége
- d. T. állampolgár mentális betegsége miatt a bűncselekmény elkövetésekor képtelen volt irányítani a cselekedeteit
- e. L. állampolgár a bűncselekmény elkövetésekor nem volt a tetteinek tudatában, mivel erősen ittas állapotban volt.

5. Melyik esetben vonható a vétkes személy fegyelmi felelősségre?

- a. a kilencedikes gyerek az utcán focizva betörte a szomszéd ház ablakát
- b. a pénztáros eltulajdonított a pénztárból 15000 forintját
- c. a lakatos nyomás ok nélkül egy órát késett a munkából
- d. a lány nem jött el a fiúval megbeszélte találkozóra.

Szakszótár

A bíróság joghatósága—a bíróság joga, hatásköre arra, hogy bizonyos fajtájú (kategóriájú) ügyeket tárgyaljon.

A jog funkciói— a jognak a társadalmi viszonyokra gyakorolt befolyásának az irányai.

A jogszabályok rendszerezése — a jogszabályok rendezése, belső rendezettségű rendszerhez való vezetése.

A jogviszonyok alanya — fizikai vagy jogi személy. aki/amely részt vesz a jogviszonyokban és jogokkal, valamint jogi köteleességekkel rendelkezik.

A jogviszonyok alanyai — a környező világ jelenségei és tárgyai, amelyekre a jogviszonyok jogai és köteleességei irányulnak, amelyekkel kapcsolatban jogviszonyok keletkeznek.

A jogviszonyok jogi tartalma — a jogviszonyok résztvevőinek alanyi jogai és jogi köteleességei.

A jogviszonyok tényleges (anyagi) tartalma — a jogviszonyok alanyának tényleges magatartása.

A társadalompolitikai rendszer— állami és nem állami intézmények, szervezetek, szervek, egyes állampolgárok összessége, akik részt vesznek a társadalom politikai életében.

A törvényesség garanciái — kölcsönösen összefüggő objektív feltételek és szubjektív tényezők, speciális jogi eszközök komplexuma, amelyek biztosítják a törvényesség betartását.

Alkotmány — legfelső jogerővel bíró normatív aktus, amely meghatározza és rögzíti az államformát, az államrend alapjait, az ember és az állampolgár jogait és szabadságjogait.

Állam — bizonyos szociális körök szuverén politikai-területi szerveződése, amely rendelkezik irányító és kényszerítő apparátussal, a saját akaratát általánosan kötelezővé teszi egy bizonyos területen és képviseli a társadalmat a belső és külső kapcsolatokban.

Államapparátus — azon szervek összessége, amelyek segítségével az államhatalom megvalósul.

Államforma — az államhatalom megszervezésének és gyakorlásának rendje (módja), amely kifejezi a lényegét.

Államfő — olyan tisztségviselő személy vagy speciális állami szerv, aki/amely megvalósítja az állam legfelsőbb képviselőjét a belpolitikai életben és a más államokkal való külkapcsolatokban.

Államhatalom — az állam és a szervei által gyakorolt nyilvános politikai hatalom, az állam azon képessége, hogy alárendeli a saját akaratának az emberek viselkedését és a területén található egyesülések tevékenységét.

Állami szerv — az állammechanizmus strukturálisan szervezett eleme, az állami tisztségviselők (köztisztviselők) hatalmi hatáskörökkel és az állam valamely funkciójával kapcsolatos feladatok megoldásához szükséges anyagi eszközökkel felruházott kollektívája.

Állami szuverenitás — az állam hatalmának teljessége, az állam önállósága, más államoktól való függetlensége a bel- és külpolitikában.

Államigazgatási forma — az államforma eleme, amely az államhatalom területi megszervezését, az állam területének összetevőkre való felbontási módját, a központi állami szervek és a közigazgatási-területi egységek kölcsönös viszonyát jellemzi.

Állammechanizmus — az állam szerveinek és szervezeteinek rendszere, amelyeket a feladatainak és funkcióinak megvalósítása végett hoztak létre és a megfelelő tevékenységi szférában különleges hatáskörökkel ruháztak fel.

Állampolgárság — a személy és egy bizonyos állam közötti jogilag meghatározott, szilárd, térben nem korlátozott jogi kapcsolat, ami meghatározza a kölcsönös jogait és kötelezettségeiket.

Államrendszer — az államhatalom gyakorlása módszereinek, módjainak és fogásainak a jogi normákon alapuló rendszere.

Autonómia — az államhatalom vagy a helyi önkormányzatiság megvalósításában viszonylag önálló területi alakulat egy bizonyos állam kötelékében.

Autoritarizmus — az állami-politikai rendszer formája olyan államokra jellemző, amelyekben államcsíny történt, a hatalomgyakorlás erőszakos módszerekkel történik, az államirányítás demokratikus módjait és módszereit állandó jelleggel figyelmen kívül hagyják.

Az állam funkciói — az állam tevékenységének fő irányai, fajtái, amelyek az állam kifejezik a lényegét és célját, szerepét és helyét a társadalomban.

Birodalom — összetett állam formája, amely területének egy részét erőszakkal csatolták és/vagy tartják az állam kötelékében.

Bíróság — az igazságszolgáltatás megvalósításának állami szerve.

Civilizáció — a társadalom viszonylag zárt és lokális állapota, amely a kulturális, gazdasági, földrajzi, vallási és más ismertetőjelek egységével tűnik ki.

Cselekvőképesség — a személy lehetősége arra, hogy saját tetteivel jogokat és kötelezettségeket szerezzen, megváltoztassa, megszüntesse azokat.

Deliktuális képesség — a személynek az a képessége, hogy jogi felelősséggel bír.

Demokrácia — az állami-politikai rendszer formája, amelyben megvalósul az emberek részvétele az állam irányításában, biztosítottak az emberi jogok és szabadságjogok, az

emberek egyenlősége.

Despotizmus— az állami-politikai rendszer olyan formája, amikor a teljhatalom egyetlen személy kezében összpontosul és az irányítás rendkívül kemény módszereit alkalmazza.

Diszciplína (fegyelem) — a jog és egyéb szociális normák által megállapított viselkedési szabályok pontos, feltétlen és időben történő betartása az állami és a társadalmi életben.

Diszpozíció (rendelkezés)— a jogi norma eleme, amely rámutat, hogyan kell cselekedniük a jogviszony résztvevőinek a hipotézis által előírt feltételek megléte esetén.

Filiáció — születési jogon megkapott állampolgárság

Föderáció— összetett állam, amely bizonyos politikai önállósággal rendelkező államalakulatok szövetségét jelenti.

Hipotézis— a jogi norma eleme, amely rámutat azokra az életkörülményekre, amelyek megléte illetve hiánya mellett életbe lép a megfelelő jogi norma.

Hontalan személy— olyan személy, aki egyetlen államnak sem állampolgára.

Impeachment (közjogi felelősségre vonás)—az állam legmagasabb tisztségeket betöltő személyei parlament által történő felelősségre vonásának procedúrája.

Individuum—konkrét ember, aki saját, egyéni tulajdonságokkal rendelkezik, amelyeket a fejlődésének biológiai és szociális feltételeinek befolyása határoz meg.

Inkorporáció—a jogi aktusok rendszerzési formája, amelyeket bizonyos ismérvek alapján gyűjteményekbe szednek, belső tartalmuk megváltoztatása nélkül.

Jog, objektív — általánosan kötelező, formálisan meghatározott viselkedési szabályok (normák), amelyeket az állam állít fel és véd, amelyek megsértése jogi felelősségre vonással jár.

Jog, szubjektív— meghatározott személy lehetősége a szükségletei törvényes úton való kielégítésére.

Jogág — a jogrend eleme, azon jogi normák összessége, amelyek a jogviszonyokat szabályozzák a társadalmi viszonyok bizonyos szférájában bizonyos jogszabályozási módszer segítségével.

Jogalanyiség— a fizikai és jogi személy azon képessége, hogy a megállapított rendnek megfelelően jogviszonyok alanya, szubjektív jogok és jogi köteleességek hordozója legyen.

Jogalkalmazás — a kompetens állami szervek vagy azok tisztségviselőinek hatalmi tevékenysége valamely jogi esetben egyéni határozat előkészítése és elfogadása jogi tények és jogi normák alapján.

Jogalkalmazási aktus — kompetens állami szerv hivatalos dokumentuma, amelyet valamely jogi ügy tárgyalásának eredményeként fogadnak el.

Jogalkotás — az államnak a jogi normák hivatalos rögzítésével összefüggő tevékenységi iránya végzések létrehozása, azok megváltoztatása, kibővítése és eltörlése révén.

Jogellenes magatartás — olyan magatartás, amely jogi normák megsértését tartalmazza, amely nem felel meg a jogi normáknak.

Jogelvek — azok a fő eszmék, irányadó elvek, amelyek kifejezik az adott állam jogrendje iránti alapkövetelményeket.

Jogerő — a jogi aktus alaptulajdonsági, az, hogy működik és jogi következményeket szül, ami meghatározza normái betartásának kötelezőségét, valamint meghatározza a jogi aktusok egymáshoz viszonyított arányát.

Jogértelmezés — a jogi normák tisztázására és magyarázatára irányuló tevékenység, leginkább helyes, gyors és gazdaságos megvalósításuk végett.

Jogi felelősség — a társadalmi felelősség fajtája, amely a törvénytöréssel szemben jogszabályok által előírt szankciók alkalmazásában rejlik és amelyeket, szükség esetén, az

állami kényszer biztosít.

Jogi ideológia — jogi nézetek, elképzelések, eszmék, elvek, fogalmak összessége, amelyek bizonyos szociális tapasztalaton és tudományos ismereteken alapulnak és rögzítve lehetnek a létező jogrendszerben és jogszabályokban.

Jogi kultúra — szellemi és anyagi értékek rendszere a jog működésének szférájában.

Jogi magatartás — a személy olyan tettei, amelyek társadalmi jelentőséggel bírnak, amelyeket jogi normák szabályoznak és jogi következményeket vonnak maguk után.

Jogi norma — kötelező viselkedési szabály, amely általános jellegű, az állam állítja fel (vagy szankcionálja) a társadalmi viszonyok szabályozása véget és megfelelő állami garanciák biztosítják.

Jogi szabályozási módszer — fogások és módszerek összessége, amelyek segítségével megvalósul a jogviszonyok szabályozása.

Jogi tények — a jog normái által elért életkörülmények, amelyek előidéznek, megváltoztatják vagy megszüntetik a jogviszonyokat.

Jogképesség — az egyénnek az a képessége, hogy jogokkal rendelkezzen.

Jogrendszer — a jogrendszer és annak gyakorlati megvalósítását lehetővé tévő eszközök összessége, amelyek egy adott állam jogi fejlettségi szintjét jellemzik.

Jogrendszer — a rendezett és egymás között egyeztetett jogi normák összessége.

Jogsértések — deliktuális képességgel rendelkező személy társadalmilag veszélyes vagy ártalmas bűnös tettei (tevékenysége vagy tétlensége), ami megsérti a jogi normákat, kárt okoz a jog által védett társadalmi viszonyokban és jogi felelősségre vonást von maga után.

Jogszabályok — egy állam normatív jogszabályainak rendszere, amelyek a legfontosabb társadalmi viszonyokat szabályozzák.

Jogszerű magatartás — az alanyok társadalmilag szükséges, kívánt, megengedett, tudatos magatartása, amely megfelel a jogi normáknak.

Jogtudat — eszmék, elméletek, érzések, érzelmek, nézetek, stb. összessége, amelyekben visszatükröződik az ember, a szociális csoport, a társadalom egésze hozzáállása a létező vagy az óhajtott joghoz, a jogi szabályozás formáihoz és módszereihez.

Jogviszonyok — jogi normák által szabályozott társadalmi viszonyok.

Joggyakorlás — a jogi normák alkalmazásának folyamata a jogalanyok magatartásában és gyakorlati tevékenységükben a jogok megvalósítása és a köteleességek teljesítését illetően.

Képviselési demokrácia — az állampolgárok akarata kifejezésének és jóváhagyásának módja az általuk az államhatalmi és helyi önkormányzati szervekbe megválasztott képviselők révén.

Kettős állampolgár — olyan személy, aki egyszerre két vagy több állam állampolgárságával rendelkezik.

Kodifikáció — a jogszabályok rendszerezési formája, amely új normatív aktus létrehozásában rejlik, a belső tartalom megváltoztatásával.

Konföderáció — az összetett állam formája, amely szuverén államok ideiglenes szövetsége, amelyek egy meghatározott szférában, bizonyos közös cél elérése érdekében egyesültek.

Konszolidáció — a jogszabályok rendszerzési formája, amelynek folyamatában több okiratot egyesítenek egyé belső tartalmuk megváltoztatása nélkül.

Kormány — az állam végrehajtói hatalma univerzális kompetenciájú legfelsőbb kollegiális szerve.

Kormányzási forma — az államforma eleme, amely meghatározza az államhatalom megszervezésének módját, a legfelső államhatalmi szervek létrehozásának (kialakításának) rendjét, e szervek kölcsönhatásának rendjét és a hatásköreik elosztását.

Közrend — a társadalmi viszonyok rendszere, amely biztosítja az emberek jogainak és szabadságjogainak, életüknek és egészségüknek a védelmét, a becsület és az emberi méltóság

iránti tiszteletet és jogi, valamint egyéb szociális normák szabályozzák.

Körend — a társadalmi viszonyok jogi állapota, amely biztosítja a stabilitásukat, rendezettségüket és védelmüket a jogi normák és a törvényesség követelményeinek tényleges megvalósítása révén, a jogon alapuló társadalmi rend.

Köztársaság — az államirányítás formája, amely mellett az összes felső szintű állami szervet a lakosság választ meg bizonyos időtartamra.

Közvetlen (vagy direkt) demokrácia — a nép közvetlen részvételi formája a politikai és a társadalmi élet fontos határozatainak elfogadásában és a hatalom gyakorlásának az alkotmány és egyéb jogalkotási aktusok által előírt formáiban.

Monarchia — kormányzási forma, amelyben a legfelső hatalom (egészben vagy részben) az állam egyszemélyi vezetőjének kezében összpontosul és, általános szabályként, öröklődik.

Monarchia, abszolút — olyan kormányzási forma, amelyben az uralkodó hatalma korlátlan.

Monarchia, korlátolt — olyan monarchia, amelyben az uralkodó hatalmát törvények, vagy bizonyos állami szervek korlátozzák.

Naturalizálás (honosítás) — állampolgárság megszerzése egyik állampolgárságról való lemondásról és a másik felvételéről való tudatos döntés következtében.

Nemzeti szuverenitás — a nép, mint politikai nemzet szuverenitása.

Néphatalom — a hatalom a népé és azt közvetlenül, vagy az államhatalmi és helyi önkormányzati szervek révén gyakorolja.

Optáció — állampolgárság megszerzése két vagy több olyan állampolgárságból való választás révén, amelyre az ember jogosult.

Önkormányzat — a néphatalom politikai-jogi intézménye, amely segítségével a közigazgatási-területi egységekben a lakosság önszerveződése révén az állam beleegyezésével és támogatásával megvalósul a helyi ügyek irányítása.

Összetett állam — államforma, amelyben az államon belül léteznek olyan közigazgatási-területi egységek, amelyek rendelkeznek az állami szuverenitás bizonyos ismérveivel.

Politikai viszonyok — az államhatalom megszerzésének, megszervezésének és gyakorlásának folyamán kialakuló viszonyok.

Primitív társadalom — az első emberek megjelenésétől az állam kialakulásáig tartó periódus.

Ratifikáció — nemzetközi szerződés jóváhagyásának folyamata az állam legmagasabb szintű törvényhozó szerve által.

Referendum — a közvetlen demokrácia formája, a legfontosabb általános állami vagy helyi jelentőségű kérdésekkel kapcsolatos határozatok össznépi szavazáson való elfogadása.

Szankció — a jogi norma eleme, amely előírja az állam kényszerítő hatásának eszközeit a norma nem teljesítése vagy megsértése esetén.

Személy — ember, intézmény, szervezet, a jogviszonyok alanya.

Személyiség — individuum, aki nem csak biológiai, hanem bizonyos szociális tulajdonságokkal is rendelkezik, amelyek más emberekkel való kapcsolataiban is megnyilvánul.

Társadalmi normák — általános jellegű magatartási szabályok, amelyek a társadalmi viszonyok különböző szféráit szabályozzák, meghatározzák az emberek magatartását, tetteit a társadalomban és a társadalmi befolyás különféle eszközei által biztosítottak.

Társadalmi viszonyok — azok a viszonyok, amelyek az emberek között az élettevékenységük folyamatában kialakulnak (vagyis az emberi társadalomban).

Társadalmi-gazdasági formáció — a társadalom meghatározott történelmi típusa, a történelmi fejlődés soron következő lépcsőfoka, amelyet a termelés bizonyos módszere és a

termelési viszonyok sajátos formája, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok formája határozza meg.

Totalitarizmus — az állami-politikai rendszer formája, amelyet a társadalmi élet összes szférája felett kialakított állami kontroll jellemez, beleértve a családi, vallási szférát, a tömegtájékoztatási eszközöket, a civil szervezeteket, stb.

Törvény — legfőbb jogerővel rendelkező normatív aktus, amely a legfontosabb társadalmi viszonyokat szabályozza és törvényalkotó szerv vagy referendum fogadja el.

Törvényesség — az állam területén hatályos összes normatív-jogi okirat pontos és feltétlen betartása a jog alanyai által.

Unitárius (egyszerű állam) — olyan államforma, amelyben az állam közigazgatási-területi egységei nem rendelkeznek az állami szuverenitás ismérveivel.

Választás — a közvetlen néphatalom formája, amely előírja az államhatalmi és a helyi önkormányzati szervek összetételének általános választás útján történő létrehozását.

Választási cenzusok — olyan elvárások, korlátozások, amelyek meghatározzák az állampolgár lehetőségeit a választásokon.

Választási rendszer — az államhatalmi képviseleti szervek, a helyi önkormányzatok megszervezésének és lebonyolításának rendje, illetve az állampolgárok választójogának megvalósítása.

Választójog (szubjektív) — a személy szubjektív politikai joga részt venni a választásokon, választani és megválasztottnak lenni.

TARTALOM

<i>Tisztelt tizedikesek!</i>	3
I. fejezet	
AZ ÁLLAM	
1. TÉMA. AZ ÁLLAM ÉS A JOG KIALAKULÁSA	4
1. §. A hatalom és a társadalom az állam előtti időszakban	4
2. §. Az állam eredete	8
3. §. Az állam tipológiája	14
2. TÉMA. AZ ÁLLAM FOGALMA, ISMERTETŐJELEI ÉS LÉNYEGE	18
4. §. Az állam ismérveinek jellemzése	18
5. §. Az állam funkciói	22
3. TÉMA. ÁLLAMRENDSZER	27
6. §. Az államforma. Az államirányítás formája	27
7. §. Az államszerkezet formái	32
8-9. §. Állam-politikai rendszer	37
4. TÉMA. NÉPURALOM	43
10. §. Néपालom	43
11. §. Választások	48
12. §. Választójog. Választási eljárás	52
13. §. Választási rendszerek	57
5. TÉMA. ÁLLAMHATALMI ÉS HELYI ÖNKORMÁNYZATI SZERVEK	61

14. §. Államhatalom. Államapparátus	61
15. §. A törvényhozói hatalom szervei	66
16. §. A végrehajtó hatalom szervei	71
17. §. Helyi önkormányzatiság	76
18. §. Bírói hatalom	80

6. TÉMA. ÁLLAM, EGYÉN, TÁRSADALOM	85
19. §. Állampolgárság. Az "ember", "egyén", "állampolgár" fogalmak viszonyulása	85
20. §. A társadalom politikai rendszere	92

7. TÉMA. A JOG — A TÁRSADALMI NORMÁK SAJÁTOS FAJTÁJA	94
21. §. Társadalmi normák	94

II. fejezet. JOGELMÉLET

22. §. A jog	100
23. §. A jog funkciói és a jogelvek	103

8. TÉMA. A JOGRENDSZER	106
24. §. A jogrendszer	106
25. §. A jogi norma	110
26. §. A jogrendszer. A jogcsalád	113

9. TÉMA. JOGVISZONYOK. JOGTUDAT	117
27. §. Jogviszonyok	183
28. §. A jogviszony alanyai	120
29. §. Jogtudat	123

10. TÉMA. A JOG FORMÁI. JOGFORRÁSOK	
30-31. §. A jog formái (forrásai)	

11. TÉMA. A JOG ÉS A TÖRVÉNY	133
32. §. Jogalkotás	133
33. §. Jogszabályi aktusok	137
34. §. Törvény és rendelet	140

12. TÉMA. JOGALKOTÁS. A TÖRVÉNYHOZÁS RENDSZEREZÉSE	127
35. §. Jogalkotás és a jogi normák megvalósítása	127
36. §. Jogérvényesítés	147
37. §. A jogi normák értelmezése	150
38. §. A jogrend rendszerezése	153

14. TÉMA. JOGSZERŰ MAGATARTÁS ÉS JOGSÉRTÉSEK	158
39. §. Jogi magatartás	158
40-41. §. Jogsértések	160

14. TÉMA. Jogi felelősség	163
42. § Jogi felelősség	163
43. § A jogi felelősség alapjai	168
 15. TÉMA. TÖRVÉNYESSÉG ÉS JOGÁLLAMISÁG	172
44. § Törvényesség és jogállamiság	172
Szakszótár	177